

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова

праця на правах рукопису

ПОЛУМИСНА ОЛЬГА ОЛЕКСІЇВНА

УДК 07(477): 316.647.5-056.26(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

ПРОБЛЕМА ТОЛЕРАНТНОСТІ

ДО ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В МЕДІА УКРАЇНИ

Спеціальність 27.00.01 – теорія та історія соціальних комунікацій

Подається на здобуття наукового ступеня доктора наук

із соціальних комунікацій

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____.О. О. Полумисна

Науковий консультант: **Бойко Алла Анатоліївна**

доктор філологічних наук, професор

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	10
Розділ 1. Джерельна база та теоретичні аспекти дослідження толерантності в медіа щодо людей з інвалідністю.....	21
1.1. Становлення дефініцій та визначення статусу «людини з інвалідністю» в суспільних і наукових колах	21
1.2. Теоретичний аспект дослідження образу людини з інвалідністю в медіа України	38
1.3. Проблема толерантності в медіа до людей з інвалідністю в закордонному та вітчизняному вимірах	51
1.4. Методологічні засади дослідження проблеми толерантності в українських медіа щодо людей з інвалідністю	70
Розділ 2. Проблеми толерантності в українських медіа щодо людей з інвалідністю та труднощі в спілкуванні з ними	81
2.1. Відсутність маркерів мовної толерантності журналістів до людей з інвалідністю в мас-медіа	81
2.2. Прояви інтолерантності у процесі комунікації з людьми з інвалідністю	106
2.3. Комунікаційні бар'єри для людей з інвалідністю в Україні: медійний аспект.....	130
Розділ 3. Креолізація та образ людини з інвалідністю в мас-медіа України	152
3.1. Образ людини з інвалідністю в українських медіа.....	152
3.2. Вплив креолізованих медіатекстів про людей з інвалідністю на реципієнтів.....	170
РОЗДІЛ 4. Люди з інвалідністю в українських релігійних спільнотах: особливості комунікації, медійний складник.....	188
4.1 Медіа Православної церкви щодо людей з інвалідністю.....	189

4.2. Римсько-католицька та Греко-католицька церква, їхнє ставлення до людей з інвалідністю: комунікаційний та медійний аспект	206
4.3. Протестантські мас-медіа про людей з інвалідністю в Україні	226
4.4. Висвітлення в медіа соціального служіння людям з інвалідністю євангельських християн-баптистів.....	241
4.5. Представлення в медіа діяльності мусульман у контексті соціального служіння людям з інвалідністю	252
Розділ 5. Роль мас-медіа та соціальних мереж у житті людей з інвалідністю.....	271
5.1. Роль соціальних мереж у формуванні іміджу людини з інвалідністю	271
5.2. Дієвість соціальних мереж та ЗМІ щодо дотримання прав людей з інвалідністю	286
5.3. Європейська стратегія про права людей з інвалідністю: втілення в українському законодавстві, репрезентація в медіа.....	312
5.4. Висвітлення у ЗМІ проблем людей з інвалідністю під час російсько-української війни.....	326
5.5. Військові з інвалідністю в медіа: проблемно-тематичний аспект публікацій	338
ВИСНОВКИ	360
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	373
ДОДАТКИ.....	456

Список опублікованих праць за темою дисертації:

Статті в базах даних Web of Science i Scopus:

1. Polumysna O., Kuryliak V. Researching the influence of the creolized media texts about persons with disabilities on the recipients. *Brazilian Journalism Research*. 2021. Vol. 17, № 11. P.178-201.
2. Polumysna O. Monitoring of the Living Conditions of People with Disabilities in Ukraine under the Conditions of the Covid-19 Pandemic (On the Example of Evangelical Christian Baptists). *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2021. Vol.41: Iss. 4, Article 12 P. 125-137. Available at: <https://digitalcommons.georgefox.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2271&context=ree>
3. Polumysna O. The Attitude of the Protestant Community to Disabled People in Ukraine. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2021. Vol.41: Iss. 4, Article 17 P. 208-230. Available at: <https://digitalcommons.georgefox.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2276&context=ree>
4. Polumysna O., Chemakina O. and Bulatov V. The Level of Accessibility of Design of Christian Temples and Churches in Ukraine. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2022. Volume 42, Issue 3. P. 53-69. <https://digitalcommons.georgefox.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2342&context=ree>.
5. Polumysna O., Chtanko L. and Bulatov V. The concept of universal design in providing the workplace microclimate and labour efficiency for people with disabilities in Ukraine. *AIP Publishing Conference Proceedings*. 2023. Vol. 2678, Issue 1. URL: <https://aip.scitation.org/doi/abs/10.1063/5.0118984>

Статті у наукових фахових виданнях України:

6. Полумисна О. Інформаційно-комунікаційні ресурси для людей з обмеженими можливостями. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2018. Вип. 12. С. 62-69.
7. Полумисна О. Образ паролімпійців у сучасному креолізованому медіатексті. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2019. № 16. <https://periodicals.karazin.ua/sc/article/view/15373>.
8. Полумисна О. О. Соціальне забезпечення людей з інвалідністю в Україні (за результатами інтерв'ювання). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. том 31(70), № 1, Ч. 4 С. 127-132.
9. Полумисна О. Людина з інвалідністю в Україні у фокусі науки (огляд літератури). *Вчені записки ТНУ імені В.І.Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Том 31(70) № 3, Ч.3. 2020. С. 159-166.
10. Полумисна О. Роль соціальних мереж у формуванні іміджу людини з інвалідністю. *Вчені записки ТНУ імені В.І.Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Том 32(71) № 1. Ч. 3 2021. С. 283-288.
11. Полумисна О. Просвітницька діяльність мас-медіа як ефективний інструмент у виконанні євроінтеграційних вимог щодо людей з інвалідністю в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І.Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 32(71) № 4. – 2021. С.167-173.
12. Полумисна О. Людина з інвалідністю як об'єкт маніпуляційних технологій. *Вчені записки ТНУ імені В.І.Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 32(71). № 5, 2021. С. 250-256.
13. Полумисна О. Комунікація та соціальне служіння Римо-католицької та Греко-католицької церков людям з інвалідністю в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022, Том 33(72), № 1, Ч. 3. С. 149-154. <http://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/33-72-1>

14. Полумисна О. Комунікативні бар'єри для людей з інвалідністю в Україні: масмедійний аспект. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2022. Т. 2 (81). С. 54-72.

Статті в іноземних наукових періодичних виданнях:

15. Polumysna O. «Ukrainian Truth» about disabled people in Ukraine. *Norwegian Journal of development of the International Science*. 2020. № 38.(Vol.2) P. 67-71.

Колективна монографія:

16. Society and politics: current trends in Ukraine and the European union as a result of military aggression by the Russian Federation: Collective monograph. Bratislava, Slovakia, 2022. Авторка одного розділу у співавторстві з Bulatov V.: Problematic aspects of inclusive design in the context of the war between Russia and Ukraine P. 44-62.

Статті у наукових фахових виданнях України

з суміжних наукових галузей:

17. Полумисна О. Дефініції та визначення статусу «людина з інвалідністю» в Україні. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право: зб. наук. пр. Київ, 2020. № 4 (48). С. 16-24.

18. Полумисна О. Складнощі розвитку інклюзивної освіти в Україні. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип.31. Т. 4. С. 64-70.

19. Полумисна О., Куриляк В. Імідж Церкви Адвентистів сьомого дня в масмедіа України. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2021. Вип. 89. С. 107-120.

20. Куриляк В., Полумисна О. Моніторинг ставлення православної церкви до Адвентистів сьомого дня в Україні. *Освітній дискурс: збірник наукових праць*. 2021. Вип. 32(4). С. 88-95.

21. Куриляк В., Полумисна О. Стосунки основних протестанських конфесій в Україні (на матеріалі офіційних церковних джерел). *Науковий журнал з соціології та психології "Габітус"*. 2021. Вип. 23. С. 14-18.

22. Куриляк В., Полумисна О., Шевчук А. Люди з інвалідністю в Україні: тенденції інтеграції в соціальні медіа. *Культурологічний альманах*. 2022. Вип. 3. С. 137-155.

Апробація результатів дисертаційного дослідження:

23. Полумисна О. Соціальні мережі як засіб комунікації для людей із обмеженими можливостями (на прикладі «Вконтакте»). *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2014. № 1143. Сер. : Соціальні комунікації. Вип. 6. С. 50 – 53.

24. Полумисна О. Стан соціального забезпечення та background людей з інвалідністю в період Радянського Союзу. *Суспільні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку*: збірник тез наук. робіт Міжнарод. наук.-практ. конф., м. Одеса, 22-23 січня 2021. Одеса, 2021. С. 109-113.

25. Полумисна О. Публіцистика Валерія Фефелова як джерело інформації про обставини життя людей з інвалідністю в Радянському Союзі. *Історія, проблеми та необхідні умови становлення громадянського суспільства в Україні*: збірник тез наук. робіт Міжнарод. наук.-практ. конф., м. Львів, 29-30 січня 2021. Львів, 2021. С. 49-54.

26. Полумисна О. Ставлення до людини з інвалідністю в таборах Радянського Союзу (за матеріалами книги В. Фефелова «В СССР инвалидов нет!»). *Таврійські філологічні наукові читання*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф., м. Київ, 29-30 січня 2021. Київ, 2021. С. 249-253.

27. Полумисна О. Стереотипи щодо статусу «людина з інвалідністю» в період Радянського Союзу. *Філологічні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку*: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф., м. Одеса, 29-30 січня 2021. Одеса, 2021. С. 43-47.

28. Полумисна О. Роль громадських організацій у життєдіяльності людини з інвалідністю. *Розвиток суспільних наук в сучасних умовах: теорія, методологія, практика*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 12-13 лютого 2021 р. Київ, 2021. С. 22-25.
29. Полумисна О. Про життя у притулках інвалідів війни та людей з інвалідністю в післявоєнний час. *Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників суспільних наук*: зб. тез наук. робіт міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 5-6 лютого 2021. Київ, 2021. С. 34-38.
30. Полумисна О. Робота ініціативної групи захисту прав людей з інвалідністю на теренах СРСР. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації*: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Переяслав, 29 січня 2021. Вип.67. Переяслав, 2021. С. 96-98.
31. Полумисна О. Соціальні витрати на людей з інвалідністю в Україні та Польщі: порівняльний аспект. *World Science: Problems, Prospects and Innovations*: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. м. Торонто, 27-29 січня 2021. Торонто, 2021. С. 966-971.
32. Полумисна О. Стереотипне ставлення до людей з інвалідністю: на шляху до змін. *Theory and practice of science: key aspects*: матеріали Proceedings of the 1 International Scientific and Practical Conference, № 42. Rome, 19-20.02.2021. Рим, 2021. С. 539-545.
33. Полумисна О. Емоційні стереотипи щодо людей з інвалідністю. *Антропологічні виміри філософських досліджень*: матеріали міжнар. конф., м. Дніпро, 21 квітня 2021. Дніпро, 2021. URL: <http://conf-ampr.diiit.edu.ua/AMPRX/paper/view/23784/12911>.
34. Полумисна О. Роль ЗМІ у формуванні іміджу України в сучасних умовах. *Історія України в регіональному та глобальному вимірах*: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. м. Маріуполь, 20 лютого 2020. Маріуполь, 2020. С.178-181.
35. Полумисна О. Висвітлення в ЗМІ проблем людей з інвалідністю під час російсько-української війни. *Права людини: відображення у*

медіапросторі: матеріали II наук.-метод. семінару. м. Київ, 27 лютого 2023.
Київ, 2023. С. 131-135.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Проблема толерантності в медіа України до людей з інвалідністю поглибилася після вторгнення росії на територію України. Це пов'язано з тим, що кількість військових з набутою інвалідністю за результатами участі в бойових діях після 24 лютого 2022 року продовжує зростати, оскільки війна на сьогодні не завершена. Наприклад, за словами міністра охорони здоров'я В. Ляшка, «кількість ампутацій у порівнянні з минулими роками зросла в середньому втричі» [224], «з 24 лютого 2022 року до березня цього року за протезуванням звернулися майже 10 тисяч людей. Серед них лише 680 військових. Інші – 9118 людей – цивільні» [223]. До повномасштабного вторгнення в українських медіа зафіксовано колізійність у висвітленні тем про людей з інвалідністю, а під час війни ця проблема набула загальнонаціонального масштабу у зв'язку з необхідністю показати процес комплексного включення в соціальну площину осіб, які набули інвалідність унаслідок участі у війні. 5 квітня 2023 року Комітет з питань національної безпеки, оборони та розвідки рекомендував Верховній Раді прийняти три законопроекти й постанову, у яких основну увагу приділено особам з інвалідністю.

З огляду на викладене вище, дослідження питання толерантності в українських медіа до осіб з інвалідністю посилено з боку держави, соціуму, медичної, освітньої галузей тощо у зв'язку з війною в Україні.

Наша держава остаточно прямує шляхом євроінтеграції після повномасштабного нападу рф на суверенітет України. Повноцінний процес євроінтеграції передбачає впровадження реформ в освіті, медицині, політиці тощо, зокрема це стосується соціального статусу та ставлення соціуму до вразливих верств населення тощо. У результаті 16 грудня 2009 року Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію про права людей з

інвалідністю (Convention on the Right of Persons with Disabilities). У 2017 році експрезидентом П. Порошенком підписано Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України», згідно з яким увідповіднено норми чинного українського законодавства з положеннями Конвенції ООН про права людей з інвалідністю, виключено термін «інвалід» та введено термін «особа з інвалідністю». Зазначена пропозиція передбачала акцентування на особистості, а не на фізичних, інтелектуальних та інших порушеннях. Такий підхід передбачав запуск процедури соціальної профілактики проявів дискримінації в українському суспільстві.

Наведені вище зміни торкнулися й працівників медійної сфери, яким першочергово рекомендовано дотримуватися затверджених положень, оскільки медійники поширюють інформацію на масову аудиторію. За Етичним кодексом журналіста, «ніхто не може бути дискримінований через свою стать, мову, расу, релігію, національне, регіональне чи соціальне походження або політичні уподобання. <...> Необхідно утримуватися від натяків або коментарів, що стосуються недоліків чи хвороб людини, уникати вживання образливих висловів, ненормативної лексики» [231]. Окрім того, одним із міжнародних принципів професійної етики журналіста є «повага до загальнолюдських цінностей і різноманіття культур» [420], тобто терпимість, толерантність у процесі висвітлення інформації в медіа.

Наразі актуальною є проблема толерантності в медіа стосовно людей з інвалідністю, що проявляється в поширенні медійниками стереотипів, звертанні уваги на фізичні порушення, зовнішній вигляд тощо. Амплітуда висвітлення інформації про людей з інвалідністю коливається від героїзації до байдужості. Наше дослідження спрямоване на формування у медійників цінностей, які не розходяться з мораллю та сприятимуть комунікації й подоланню суперечностей між соціумом та людьми з інвалідністю.

В українському медіапросторі відбуваються позитивні зрушення у висвітленні теми інвалідності, проте вважаємо, що в інформаційному забезпеченні щодо визнання рівних прав людей з інвалідністю

спостерігається певний вакуум (недостатня кількість інформації) стосовно їхньої діяльності, проблем, певне протиставлення «свій/чужий», відсутність діалогу між журналістами та людьми з інвалідністю тощо, що може заважати інтеграції людей з інвалідністю в соціум.

На особливу увагу заслуговує дослідження комунікації між людьми з інвалідністю та Церквою та показ цього аспекту діяльності у власних релігійних медіа. Оскільки життя людей з інвалідністю часто пов'язувалося з церквою, яка сприяла толерантному ставленню до цієї категорії населення, вважаємо за потрібне висвітлити, яким чином ставляться до них у їхній церкві, як вони спілкуються між собою, чи стають об'єктами висвітлення інформації в церковних та світських медіа, оскільки їхній підхід у цьому питанні має бути зразком толерантного поводження для українського суспільства. Наразі загальнонаціональні та регіональні ЗМІ, як правило, не звертають уваги на зазначену категорію населення. Розв'язання цієї проблеми можливе шляхом детального аналізу матеріалів про людей з інвалідністю в медіа, безпосередньої комунікації з ними.

Відзначаємо дисбаланс у висвітленні в медіа інформації про людей з інвалідністю, надлишок емоційного забарвлення в журналістських публікаціях, що стає підґрунтям для подальшої дискримінації таких осіб. Зміщення акцентів у висвітленні в медіа під час війни напрямів Європейської стратегії про права людей з інвалідністю, колізійність у ставленні до військових з інвалідністю на державному, суспільному та медійному рівнях зумовлюють актуальність нашого дослідження.

За таких умов аналіз законодавчих актів України та їх реалізації, медійних аспектів формування громадської думки про людей з інвалідністю, комунікаційного, ілюстративного складників у контексті суспільно-медійного розвитку України є актуальним та необхідним напрямом наукових студій, а також важливим для суспільства. Констатуємо, що обрана проблематика дослідження наразі не є об'єктом всебічного й системного наукового аналізу. Наочним підтвердженням достатньої репрезентативності

обраного аспекту дослідження є результати здійсненого авторкою наукового пошуку, внаслідок якого проаналізовано велику кількість наукової літератури різних напрямків, у якій ключовими словами були «людина з інвалідністю» (435), «людина з особливими потребами» (98), «толерантність» (511) тощо.

Отже, *наукова проблема* полягає в необхідності комплексного теоретичного та практичного дослідження питання толерантності в українських мас-медіа стосовно людей з інвалідністю як однієї з найвразливіших категорій суспільства. В українському суспільстві існує пострадянська система співіснування та ставлення до людей з інвалідністю, яка в окремих випадках не пропонує точок дотику та конструктивного діалогу за Європейськими стандартами [243]. У популярних мас-медіа України зі 100% публікацій про людей з інвалідністю 36% стосується висвітлення досягнень українських паралімпійців, а кількість публікацій зростає лише в період паралімпіад [648]. У цьому контексті українські ЗМІ приділяють увагу людям з інвалідністю виключно в тому разі, коли останні продемонстрували таланти або досягнення. Це явище має назву «героїзація образу людей з інвалідністю», хоча в реальності ЗМІ України не вбачають цей напрям рейтинговим або популярним.

Ключовими аспектами дослідження вбачаємо окреслення та подолання проблемних тенденцій, спостережених у засобах масової комунікації України щодо людей з інвалідністю, доведення важливості діяльності українських ЗМІ в побудові позитивного іміджу людей з інвалідністю як невід'ємної частини суспільства. Увага до окресленої проблематики дозволить підвищити рівень толерантності до людей з інвалідністю в українському суспільному, політичному, культурному, спортивному, а особливо медійному житті. Окреслене вище надає темі дисертаційної праці вагомого громадського спрямування, а відсутність відповідних досліджень проблеми спонукає до наукової розвідки.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Теоретико-методологічну базу дослідження становлять напрацювання теоретиків масової комунікації у сфері соціальної журналістики, а також праці українських та зарубіжних дослідників, присвячені проблемам толерантності (Б. Крік, Б. Енжелен, Т. Най, Ф. Райнер, А. Дж. Коен, В. Вог, А. Молчанова, Т. Потапчук, М. Клепар, О. Максимова, Т. Сергієнко, О. Стукал, Д. Вовк, О. Орловська, О. Грива, Ю. Копинець та інші), зокрема в медіа (П. Лазарсфельд, А. Дашті, Р. Ванквані, Ю. Ключев, Т. Хоменко, Ю. Бідзіля, Т. Ісакова, Я. Шебештян, Ю. Разметаєва, Є. Ярошенко, Т. Печончик, О. Сухомлин та ін.), питанням комунікації з людьми, які мають інвалідність, та толерантного ставлення соціуму до них. Проблеми людей з інвалідністю та особливості їх інтеграції в соціум досліджують такі вчені, як А. Фурман, М. Підгурська, В. Азін, Л. Байда, А. Думбаєв, І. Калашникова, Н. Бутрин-Бока, Н. Ашиток, О. Дікова-Фаворська, О. Діана та інші. Вивченням діяльності цієї категорії населення з медійної точки зору займаються дослідники К. Шендеровський, Т. Бондаренко, М. Бутиріна, О. Фудорова, О. Свінціцька, О. Михайлова, Т. Ковальова, Л. Васирик, В. Грубич, Д. Дешевий, І. Єрмакова та інші. У своєму дослідженні спираємося на праці теоретиків масової комунікації: В. Різуна [436], О. Чекмишева [553], І. Михайлина [294], М. Балаклицького [30], М. Галлери [110], О. Лаврик [258] та ін.

Явище стереотипізації та дискримінації досліджують О. Голуб, Є. Кузьменко, О. Орех, Ш. Хемер, Ф. Кавіко, Дж. Гранліс та ін. Соціальнокомунікаційні прикладні технології, різного роду комунікації та їх вплив на людей вивчають І. Смірнов, М. Месюк, М. Хилько, В. Корнєєв, О. Чубатенко, М. Костельнюк, В. Максимець, Т. Павленко, Ф. Шарков, Ю. Костюченко, А. Бабченко, К. Коган, Ю. Данько, А. Лещенко, Г. Євтушенко, Р. Калениченко, Л. Хавкіна, Т. Довга, О. Бойко, Н. Медведєва, У. Ліпман, Г. Шилер, Р. Зульцман, Р. Харріс, Ч. Кулі, Ю. Вун, А. Панг та інші.

Особливості формування соціальної комунікації людини з інвалідністю за допомогою українських релігійних спільнот досліджують О. Волинець, А. Бадджо, Д. Брильов, М. Гали, В. Докаш, І. Завальнюк, В. Куриляк, М. Морад, С. Онищук, Л. Паніна, В. Попович, І. Цихуляк, І. Чернушка, М. Шумило, П. Яроцький та інші.

Журналістські медіатексти про людей з інвалідністю, зокрема креолізовані медіатексти та їх вплив на реципієнта, перебувають у полі зору таких учених, як Л. Кияк-Редькович, А. Бернацька, А. Адзінова, К. Вировцева, І. Вашуніна, Ю. Алексєєв та ін. Окрім того, важливе підґрунтя для нашої дисертаційної роботи становлять праці, у яких детально описано методологічні засади українського журналістикознавства, методи й методики, що використовують у дослідженні соціальних комунікацій (В. Різун [437; 439], В. Іванов [195], М. Хилько [535], Т. Скотнікова [438], Л. Ярошенко [585], О. Чекмишев [553], О. Ромах [443] та інші).

Водночас у науковій літературі немає системних досліджень, присвячених комплексному вивченню представлення людини з інвалідністю в медіа, проблемам, обставинам, які не дають можливості людям з інвалідністю почуватися рівноправними членами суспільства; невиконанню законодавчих норм щодо людей з інвалідністю та допомоги в цьому процесі медіа; церковній соціальній комунікації з людьми, які мають інвалідність.

Мета й завдання дослідження. *Мета дослідження* полягає у з'ясуванні проблем толерантності до людей з інвалідністю в медійному та суспільному вимірах сучасної України.

Досягнення мети зумовило окреслення й виконання завдань дослідження:

- проаналізувати проблеми інформаційного вакууму та наявності комунікативних бар'єрів у спілкуванні з людьми, які мають інвалідність, та тими, хто інвалідності не має;
- дослідити формування образу людини з інвалідністю в медіа;
- розглянути вплив креолізованих медіатекстів про людей з

інвалідністю на реципієнтів;

- визначити особливості формування комунікації людини з інвалідністю за допомогою українських релігійних спільнот;
- з'ясувати роль мас-медіа та соціальних мереж у житті людей з інвалідністю;
- дослідити контент про людей з інвалідністю в медіа під час російсько-української війни, зокрема зосередити увагу на військових, які отримали інвалідність у процесі війни.

Об'єктом дослідження є медіа України (телеканали «1+1» та «Україна»; впливові онлайн-видання, за інформацією Центру контент-аналізу, - «Суспільне», «Українська правда», «Обозреватель», ТСН, «Korrespondent», «Радіо Свобода» (2015-2023 рр.); соціальна мережа «Facebook»).

Предметом аналізу є проблема толерантності в медіа України стосовно людей з інвалідністю.

Джерельну базу дослідження становлять медіатексти, які поширюються через основні комунікаційні канали: друкована та електронна преса, телебачення, соціальні мережі; окрім того, це результати анкетувань, проведених серед людей, які мають інвалідність, та тих, які її не мають, з метою знайти причини фактичної відсутності комунікації між ними, також анкетування серед журналістів для виявлення проблем ін/толерантного ставлення до людей з інвалідністю; Конвенція про права людей з інвалідністю, Європейська стратегія щодо людей з інвалідністю, законодавча база України, яка стосується захисту прав людей з інвалідністю.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становлять наукові методи, підходи та принципи, які дають можливість комплексно і всебічно дослідити медіа стосовно толерантності до людей з інвалідністю та встановлення їхньої ролі в процесі налагодження комунікації з цією категорією населення. Джерелами дослідження для розв'язання теоретичних питань є наукові праці як українських, так і зарубіжних дослідників

журналістики, соціальних комунікацій, сфери реклами, соціології тощо. У роботі використано загальні (філософські) методи, а саме діалектичний метод, за допомогою якого здійснено пошук причиново-наслідкових зв'язків, що стосуються інтолерантного ставлення до людей з інвалідністю в суспільстві.

Із загальнонаукових методів використано метод аналізу та синтезу, класифікації, абстрагування, узагальнення, індукції, дедукції, що уможливило цілісно проаналізувати медіатексти про людей з інвалідністю в сучасному українському інформаційному просторі. Задіяно методи теоретичного пізнання, а саме: хронологічний метод застосований для відображення процесу розвитку та вдосконалення термінологічного апарату, який використовують для предсталення категорії людей з інвалідністю в академічній спільноті України. Порівняльний метод дозволив провести дослідження в контексті соціального забезпечення та загального ставлення суспільства до людей з інвалідністю в різних країнах світу, зокрема в Україні, порівняти ставлення людей з інвалідністю та без до ролі медіа в їхньому житті.

Емпіричні дані, отримані за допомогою методу спостереження, узагальнювалися шляхом контент-аналізу повідомлень про людей з інвалідністю, що дало змогу сформуванню цілісний образ цієї категорії населення. Із соціологічних методів дослідження залучено опитувальні методи: формалізоване (стандартизоване) інтерв'ю й анкетні опитування, що дало можливість зрозуміти причини несприйняття людей з інвалідністю в соціумі та ролі в цьому процесі медіа; впливу креолізованих медіатекстів про людей з інвалідністю на реципієнтів. Окрім того, проведено експертне опитування журналістів для встановлення причини ін/толерантного ставлення до людей з інвалідністю в суспільстві та ролі в цьому процесі медіа.

Наукова новизна одержаних результатів. У результаті всебічного, комплексного, із залученням широкого кола джерел у розрізі масмедійної

думки дослідження з'ясовано, що життя людини з інвалідністю в Україні супроводжується складним двобічним (колізійним) процесом, зумовленим прийняттям усіх законодавчих норм щодо прав людей з інвалідністю і недотриманням їх на суспільному та медійному рівнях. Загалом на підставі цілісного аналізу в дисертаційній роботі виведено ряд теоретичних положень, які містять проміжну наукову новизну.

Вперше було:

- встановлено проблеми інформаційного вакууму та комунікативних бар'єрів у спілкуванні з людиною, яка має інвалідність;
- з'ясовано вплив креолізованих медіатекстів про людей з інвалідністю на реципієнтів;
- визначено особливості соціального служіння людям з інвалідністю релігійними громадами України та висвітлення цих процесів у медіа;
- з'ясовано особливості формування іміджу людини з інвалідністю;
- встановлено дієвість соціальних мереж та ЗМІ щодо дотримання прав людей з інвалідністю;
- визначено реалізацію Європейської стратегії про права людей з інвалідністю в українських медіа;
- охарактеризовано медіаконтент про людей з інвалідністю та їхні проблеми під час російсько-української війни, зокрема про військових, які отримали інвалідність у процесі війни.

Вдосконалено:

- вивчення історії людини з інвалідністю в Україні, зокрема в її суспільно-медійному вимірі;
- дослідження механізмів взаємодії правового, соціального та медійного забезпечення людей з інвалідністю в Україні;
- висвітлення теми людей з інвалідністю в контексті євроінтеграційних процесів;
- формування іміджу людей з інвалідністю за сприяння соціальних комунікацій.

Отримали подальший розвиток:

- наукові ідеї про функції соціальної журналістики та роль журналіста;
- наукові ідеї про толерантність, зокрема етичні принципи у практиці медійника;
- наукові ідеї про публічну розповідь як засіб привернення уваги до проблем людей з інвалідністю та соціальної відповідальності перед ними.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів.

Теоретичні результати, представлені й апробовані в дисертаційному дослідженні, вважаємо за доцільне застосувати під час вивчення аналогічних тематик і проблем людей з інвалідністю на державному та законодавчому рівнях. Практична цінність роботи полягає в можливості використання результатів дослідження при написанні узагальнювальних праць із соціології, права, журналістики в Україні. Наукові результати, концептуальні висновки та положення, узагальнені літературні джерела (перелік періоду з 1991 по 2022 рік) можуть бути використані для укладання навчальних програм, методичних посібників та підручників з права, соціології, журналістики. Крім того, інформаційний вміст дисертації сприятиме практичному розв'язанню державними органами актуальних проблем людей з інвалідністю в Україні.

Публікації проміжних результатів дослідження. Основні результати роботи висвітлено в 35 публікаціях: 5 статтях, опублікованих у міжнародних виданнях, включених до наукометричних баз даних Web of Science і Scopus; 1 колективній монографії (авторка одного розділу); 9 статтях, розміщених в українських фахових виданнях за науковим напрямом соціальних комунікацій; 6 статтях в українських фахових виданнях із суміжних наукових галузей; 1 статті, опублікованій в іноземних виданнях, 13 матеріалах апробаційного характеру, один з яких проіндексовано в базі даних Web of Science.

Структура й обсяг дисертації. Структура дисертації зумовлена системним та послідовним викладом матеріалів дослідження, які впливають із зазначеної мети та наукових завдань. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 480 сторінок, із них – 372 сторінки основного тексту. Список використаних джерел налічує 682 найменування, із них 97 – іноземними мовами.

Розділ 1. Джерельна база та теоретичні аспекти дослідження толерантності в медіа щодо людей з інвалідністю

1.1. Становлення дефініцій та визначення статусу «людини з інвалідністю» в суспільних і наукових колах

Люди з інвалідністю донедавна часто стикалися з проявами соціальної інтолерантності та упередженого ставлення. Вони до цього часу стають об'єктами знущань, насмішок. Їм постійно навішували ярлик неповноцінної особи, немічної, часто використовували при цьому «мову ненависті», або «Hate speech». За Кембриджським словником, це «публічні висловлювання, які виражають ненависть або заохочують до насилля щодо особи чи групи на основі чогось, наприклад раси, релігії чи сексуальної орієнтації» [627]. Загалом, тему мови ворожнечі досліджувало багато науковців, але переважно в контексті інформаційної війни або суспільно-політичних подій, які відбуваються в Україні (А. Бойко [45], Н. Шумарова [571], Я. Прихода та Н. Станкевич [404], Т. Кузнєцова [254], О. Мединська [286] та інші).

На сайті видання «Новое время» розміщено публікацію [574], поширену згодом на сайті Організації Об'єднаних Націй, де дається таке визначення: «Мова ворожнечі – це будь-яка комунікація, зокрема у вигляді зображень, відео, пісень тощо, у мові, письмі чи поведінці, що є агресивною або такою, що використовує принизливі чи дискримінаційні висловлювання стосовно особи чи групи просто на основі того, ким вони є» [573]. Зокрема, у цьому варіанті названо дискримінацію за ознакою не лише релігійною, расовою та сексуальної орієнтації, а й за етнічною належністю, національністю, кольором шкіри, походженням, статтю, станом здоров'я та за іншими ознаками. Тож об'єктом «мови ненависті» були і до цього часу залишаються люди з інвалідністю. Дискримінаційні вислови («інвалід», «каліч», «калічка» тощо) щодо них залишили непоправний відбиток у

свідомості людей і постійно сприяли стереотипному та упередженому ставленню до цієї категорії населення, оскільки, як відомо, «мова ненависті» базується на таких явищах, як «соціальні стереотипи, упередження і дискримінація» [206], які проявляються в процесі комунікації. Мову ворожнечі можна сплутати з образою, але образа може бути сказана у відповідь на певну агресію. Якщо такі дискримінаційні вислови звучать цілеспрямовано щодо певної групи людей, це вже буде мовою ворожнечі, – йдеться у згаданій статті.

За Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод [242], кожен має право на висловлення власної думки, може змінювати свої переконання, обговорювати поведінку іншої особи у межах закону, але в жодному разі не її вроджені особливості (зовнішні, релігійні, національні тощо ознаки), оскільки це може призвести до дискримінації та стигматизації.

Е. Дібрівна вважає, що під категорію «мови ненависті» може потрапляти «не лише агресивна лексика, що закликає до дискримінації чи принижує, а й створення негативних стереотипів щодо певних соціальних груп населення» [137]. Тобто ми можемо відзначити, що не лише відкрита образа та використання негативних висловів належать до мови ненависті, а й різного роду слова, натяки, які принижують, стереотипізують певну соціальну групу.

Оскільки на законодавчому рівні це поняття ще не закріплено, є низка документів, які містять норми, відповідно до яких може бути обмежене використання «мови ненависті» з метою забезпечити права інших людей: «Міжнародний пакт про громадські і політичні права» (ст. 20, п. 2) [300], «Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації» (ст. 4) [299], «Загальна декларація прав людини» (ст. 2) [177] тощо.

Попри відсутність закону, що запобігає використанню «мови ненависті», у будь-якому разі, відповідно до Конституції України, всі люди мають рівні права та свободи незалежно від їхніх певних ознак (раса, колір шкіри, стан здоров'я тощо) – стаття 6; Кабінет Міністрів України має

проводити єдину державну політику, що спрямована на те, щоб дотримуватися принципів недискримінації в різних сферах життя – стаття 11, «особи, винні в порушенні вимог законодавства про запобігання та протидію дискримінації, несуть цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність» – стаття 16 Закону України «Про засади та протидії дискримінації в Україні». Ці та інші закони, зокрема Закон України «Про інформацію», стаття 28, Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу)», стаття 3, передбачають відповідальність за поширення інформації розпалювання ворожнечі (міжетнічної, релігійної, расової тощо), вчинення дій, які суперечать дотриманню прав людей. У статті 4 п. 7 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» зазначається: «Держава всіма можливими законними засобами не допускає в інформаційних та інших телерадіопрограмах систематичного цілеспрямованого безпідставного загострення уваги на війні, насильстві і жорстокості, розпалюванні расової та релігійної ворожнечі або позитивного їх подання (трактування), а також забезпечує ідеологічний і політичний плюралізм у сфері аудіовізуальних засобів масової інформації» [415].

На сьогодні, за Стратегією безбар'єрності, в українському суспільстві відсутнє «комфортне середовище взаємної поваги. <...> У політичному та громадському середовищах використовується мова ворожнечі стосовно окремих груп населення, а рівень відповідальності за мову ворожнечі та сексизм серед політиків та державних службовців є доволі низьким» [414].

Протягом тривалого часу увага суспільства акцентувалася на порушеннях цих людей (*сліпа, каліка, одноногий, обрубок тощо*), а не самих особах з інвалідністю, переважала медична модель інвалідності, яка до цього часу є панівною в деяких країнах.

Загалом існує декілька класифікацій моделей інвалідності. Наприклад, А. Фурман та М. Підгурська в посібнику «Історія соціальної роботи» визначили етапи становлення та благодійності щодо людей з інвалідністю в Київській Русі та в Україні:

1. Княжа модель благодійності (X-XII століття) – людям з інвалідністю допомагали переважно представники княжої династії.

2. Церковно-монастирська модель благодійності (XII-XVIII століття). У цей час існували різні форми соціальної допомоги: «1) монастирська; 2) державна (захисту); 3) перші світські прояви доброчинності (благодійності)» [467]. На цьому етапі для людей з інвалідністю було організовано різного роду притулки, створювалися будинки для душевнохворих, яким надавалася необхідна. Як стверджують автори, Петро I використовував «монастирі для опікування офіцерами та солдатами, котрі не мали власної домівки, постригли їх у ченці... Хлібне та грошове забезпечення здійснювалося теж з монастирських доходів» [467].

3. Медична модель опіки (XIX століття) – опікування сліпими та глухонімими, «продовжували розвиватися богадільні, відкривалися спеціальні виховні будинки, виникло патрунування» [346].

4. Лікувально-педагогічна модель опіки (XX століття) – «почали відкривати лікувально-виховні школи і допоміжні класи для людей з інвалідністю» [346].

На сьогодні дослідники вказують на декілька найпоширеніших сучасних моделей інвалідності. Так, В. Азін та Л. Байда визначають моральну, благодійну, медичну, реабілітаційну, економічну, соціальну, правозахисну модель [340]. До прикладу, А. Думбаєв називає такі концептуальні моделі інвалідності:

- 1) моральна (релігійна) модель – людина з інвалідністю сприймалася суспільством як неповноцінна істота, як покарання за гріхи;
- 2) медична модель (класична – людина з інвалідністю як некомпетентна, нездатна відповідати за себе і працювати, потребує догляду і, можливо, небезпечна для суспільства; реабілітаційна (функціональна обмеженість) – людина з інвалідністю неповноцінна, нездатна виконувати ті чи інші функції поруч із людьми, які не мають інвалідності, пристосування людини з

інвалідністю до соціуму, зміна соціуму в його інтересах та підвищення його соціального статусу не розглядаються, відновлення можливостей для праці; економічна – люди з інвалідністю менш продуктивні, економічно збиткові, не можуть достатньою мірою себе забезпечити);

- 3) соціальна модель, що передбачає повну інтеграцію людини в суспільство та відповідальність цього суспільства за проведення змін довкілля, які необхідні для повноцінної участі людей з інвалідністю у всіх сферах життя; матеріалістична – пригнічення, з яким стикаються люди з інвалідністю, впливає з економічної та соціальної структури капіталізму. Суспільство з його соціальними інститутами робить осіб з інвалідністю з людей, у яких є проблеми зі здоров'ям; модель незалежного життя – курс на деінституалізацію та розвиток різноманітних форм обслуговування і підтримки людей з інвалідністю безпосередньо за місцем проживання; модель Handicap передбачає інтеграцію особи з інвалідністю, надання їй можливості розвивати свої компетенції, знімаючи всі можливі соціальні перешкоди; концепція меншості – люди з інвалідністю як соціальна меншість, права якої утискаються; психосоціальна модель – акцент робиться на взаєминах людей, які не мають інвалідності, та людей, які її мають. Усе залежить від суспільства та його ставлення до людей з інвалідністю, коли інвалідність розуміють не лише як фізіологічну патологію, певні порушення, а і як соціальне визначення, стигму, ярлик; культурна модель – людина з інвалідністю повинна брати активну участь у культурному житті своєї країни, що необхідно для більш повної інтеграції в соціум з метою розвитку власної мети та зацікавлень; модель людської різноманітності – людина з інвалідністю є багатогранним індивідом, інвалідність лише одна із притаманних йому особливостей, акцент на рівноправності);

- 4) «найновіша» парадигма інвалідності, що заперечує поняття інвалідності як таке, оскільки в разі перемоги людей з інвалідністю у боротьбі за свої права не буде жодних обмежень для них [159, с. 6].

Власне, медична і соціальна моделі є основними, базовими. Медична модель розглядає інвалідність як проблему людини, яку можна вирішити лише медичним шляхом, натомість соціальна модель акцентує увагу не на інвалідності, а на людині, та визначає створення відповідних як фізичних, так і соціальних умов, щоб ця людина не відчувала дискримінації своїх прав.

З часом назви, що стосуються осіб, які мають інвалідність, змінювались, еволюціонували, доки не з'явилась дефініція «людина з інвалідністю». Саме це визначення наголошує на людині, а не її інвалідності, на проблемах у суспільстві, яке певною мірою заважає людині, яка має інвалідність, повноцінно реалізувати себе в житті.

З огляду на це, вивчення різних визначень у тлумаченні суспільства, науковців та самих людей з інвалідністю є важливим напрямом для опрацювання. Це сприятиме можливості побачити недоліки в комунікації між людьми з інвалідністю та соціумом, що впливають на формування стереотипів щодо цієї категорії населення.

Питання людей з інвалідністю вивчають Н. Ашиток, Л. Байда, Н. Бутрин-Бока [56], О. Дікова-Фаворська [138], О. Михайлова [298], М. Підгурська, А. Фурман [527] та інші. Дефініції вивчали Р. Панасюк [360], М. Мілушина [303], А. Іпатов, І. Ханюкова [205], моделі інвалідності розглядають Н. Бондар [48], А. Думбаєв [159] та інші. Однак у працях згаданих науковців не спостерігаємо комплексного аналізу дефініцій, термінології та визначень, які використовувалися стосовно людей, які мають інвалідність, для позначення їхнього статусу в соціумі.

За законом України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», особа з інвалідністю – «особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для

реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист» [411]. До 2017 року не було єдиного, спільного терміна для позначення людей, які мають інвалідність. Таких людей називали «особа з обмеженими можливостями», «особа з обмеженими функціональними можливостями» тощо. 19 грудня 2017 року Петром Порошенком було підписано закон № 2249-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо соціального захисту осіб з інвалідністю», за яким «у 37 законах України слова і словосполучення «інвалід», «дитина-інвалід» та «інвалід війни» буде замінено на «особа з інвалідністю», «дитина з інвалідністю» та «особа з інвалідністю внаслідок війни», йдеться на сторінках різних видань [392; 393; 394]. Власне, таким чином «закон приводить норми чинного законодавства у відповідність до положень Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю» [394]. Великий відрізок часу пройшов, щоб отримати сучасну дефініцію «людина з інвалідністю», яка була увідповіднена до всіх норм та не дискримінувала людей з інвалідністю.

Думки, погляди в суспільстві на людину з інвалідністю постійно змінювалися, починаючи з давніх часів і до сьогодення. За часів античності до цих людей упереджено ставилися, оскільки «ті не могли брати участі в житті суспільства і наводили на жах думкою, що хвороба має демонічне втручання. Про людей, які мали напади, говорили, що до них «торкнувся пальцем Бог», та вважали їх святими», але Гіппократ стверджував, що напади – результат фізичних причин, а не божественного втручання» [200].

На той період людство цінувало фізичну досконалість, доводило це до рівня культу: Платон, наприклад, людину, у якої були певні порушення, називав «кульгавою». У часи Стародавніх Греції та Риму багато філософів, таких як Арістотель, Лікурґ, Сенека, негативно ставилися до людей з інвалідністю й пропонували не допускати їх до суспільного життя, оскільки вони в ньому не потрібні, та знищувати їх фізично (топити, спалювати, кидати в горах). Так, Арістотель говорив: «... людину треба розглядати в її найкращому фізичному і психічному стані. <...> Щодо питань, пов'язаних із

«нехтуванням» новонароджених дітей та їхнім голодуванням, то нехай чинним буде той закон, що жодної калічної дитини годувати не слід» [24]. Такий підхід існував до Середньовіччя. Проте суттєво відрізнялося ставлення до людей, які отримали інвалідність під час воєнних конфліктів: їх утримувала держава. У Франції король Людовик XIV навіть побудував «Дім інвалідів», аналогічним чином діяв Наполеон Бонапарт та Петро I.

До XIX століття слова «сліпий» і «жебрак» були синонімами і відповідним було ставлення – «милостиня та піклування», а ставлення до людей з інтелектуальними порушеннями визначалося терміном «ідіот» [200] (словник української мови подає таке визначення, «ідіот – дурень, недоумкувата людина, нежиттєздатна істота, ідіотизм – психічна хвороба, що характеризується порушенням нормальної розумової діяльності» [199]. Таких людей тримали при дворі заможні люди заради розваги.

З появою християнства ставлення до людей змінювалося на більш гуманне, при монастирях відкривались лікарні для людей з інвалідністю (Візантія, 369 рік), християнські сподвижники (Лінія, єпископ Миколай, Св. Лімпеус) у IV–V ст. опікувалися долею людей з інвалідністю, але все одно їхнє становище та умови утримання були жорсткими.

Із прийняттям християнства у 988 році князь Володимир звернув увагу на знедолених, оснував Десятинну церкву. До неї повинні були відрахувати десятину частину прибутків як від князів, так і від простого населення на утримання цих людей: «Повелів він усякому старцеві і вбогому приходити на двір на княжий і брати всяку потребу. <...> Сказавши: Немічні й недужі не можуть дійти до двору мойого, – він повелів спорядити вози і накладал хлібів, м'яса <....> [І стали це] возити по городу ... І там роздавали [все] на потребу» [268]. Лікарня при Києво-Печерській лаврі була однією з перших, де переймалися долею людей з інвалідністю. Найбільшою благодійністю, за словами Нестора Літописця, «відзначалися князі Всеволод (Чернігів), Мстислав, Всеволод (Псков), Володимир Мономах II» [200].

Такі дії широкої підтримки в майбутньому не отримали, бо Україну постійно оточували чужоземці-вороги, метою для людей було вижити, а не перейматися долею когось. У посібнику «Інвалідність і суспільство» зазначається, «нетерпимість, огида, неповага, страх до людей з інвалідністю в ці часи означали для них смерть або дуже низьку якість життя» [200], окрім того, у суспільстві їх часто вважали винуватцями у всіх нещастях, від яких страждав народ: «ставлення до них було як до представників зла, від яких потрібно позбавитись або ізолювати» [200].

В Європі XIII століття в Бетлемському королівському госпіталі людей з інвалідністю називали «божевільними», «соціальними вигнанцями», «лунатиками» і лише ближче до XVII століття почали називати «пацієнтами», їх вважали «неповноцінними й непотрібними суспільству».

«Юродиві» та «убогі» – таку назву отримали люди з інвалідністю, які займалися благодійністю в православних церквах, монастирях або поруч з ними. Через їхній тісний зв'язок із церквою ці люди часто користувалися повагою в суспільстві [646].

В епоху Відродження почали говорити про ідеї рівності всіх людей, зокрема гуманного ставлення до людей, які мають інвалідність. Цієї точки зору дотримувався Д. Бруно, Д. Кардано, вони працювали над методикою навчання осіб, які нечують, практикувалася соціальна адаптація незрячих за рахунок слуху [200]. На території російської імперії це практикувалося І. Бецьким. Фактично у цей час впроваджується «медична модель» інвалідності, бо почали говорити про те, що ««аномальну дитину» спочатку потрібно вилікувати, а вже потім навчати» [200].

Розуміння причин інвалідності поступово впроваджувалося на рівні суспільної думки, але, незважаючи на це, фактично до кінця XVIII століття продовжують ««виставляти клітки з ідіотами», <...> які також слугували як розваги для мешканців міста, а «пароплави дурнів», на яких перебували «божевільні» люди, плавали від порту до порту. Заплативши, можна було прийти подивитись і поглузувати з них. Після закінчення турне «божевільні

люди» залишались непризволяще» [200]. Людей з інвалідністю продовжували використовувати в циркових шоу: «Вважалося, що цікавість і страх перед несхожим дає здоровим глядачам впевненість у своїй «нормальності» [200].

Саме в цей час можна помітити різні підходи до розуміння інвалідності:

«моральний («інвалідність покарання за гріхи», сегрегація осіб з інвалідністю);

філантропічний (люди з інвалідністю як об'єкт піклування);

медико-педагогічний (люди з інвалідністю як об'єкт лікування, виховання та навчання» [200].

До важливих робіт/досліджень цього часу можемо віднести напрацювання Т. Гоббса (усі люди рівні у своїх правах та обов'язках), Д. Лока (природна рівність людей), Я. Перейри (навчання людей з порушеннями слуху за допомогою дотику та вібрації м'язів), які сприяли відкриттю закладів для людей з різними видами інвалідності (С. Гейнике, В. Гаюї, Ш. М. Л'Епе, А. Цейне).

У XVIII столітті фактично вперше прозвучало з уст Жана Жака Руссо про рівність, гідність людей. Він вважав, що «ідеальна природа людини була пошкоджена зіпсованим суспільством» [200]. На його думку, «кожна людина була гідна уваги вже тому, що вона – Людина» [200]. До прикладу, реформатор Вільям Тук та лікар Філіп Пінель винаходили нові методи праці з людьми з інвалідністю, акцентували на досвіді роботи з пацієнтами.

На поч. XIX століття американка Доротея Дікс намагалася відстоювати права людей з інвалідністю. Відвідавши численні притулки, в'язниці, богадільні, жінка писала: «Більш ніж дев'ять тисяч ідіотів, епілептиків та психічнохворих в Сполучених Штатах позбавлені належного догляду та захисту. Зв'язані принижуючими ланцюгами, зігнуті під вагою кайданів і важких залізних шарів, приковані ланцюгами, поранені мотузками до розривів шкіри, побиті пруттям і залякані принижуючою ненавистю та

жорстокими ударами; зараз слугують об'єктами для насмішок, знущань і катувань і є предметом принижуючих та найжорстокіших образ» [200].

У багатьох країнах у цей час організовують школи, лікарні для дітей з інвалідністю. Таким змінам сприяють І. Гуггенбюль, Е. Сегена, М. Монтесорі, які розробляли нові методи в навчанні людей з інвалідністю та бачили певні зрушення в цьому процесі. Л. Байда доводить, що протягом цього періоду «наголос на ставленні суспільства до людей змінюється: попередня тематика, спрямована на «захист людей, чия поведінка відрізняється», з'являється більш обережна – людей з інвалідністю почали вважати «іншими, такими, що відрізняються». У порівняно короткий термін практика стосовно людей з інвалідністю змінилась зі співчуваючого навчання до відокремлення їх у суспільстві» [200].

Низка європейських країн протягом XIX – початку XX століття прийняли нормативні акти, які регулювали права та свободи людей з інвалідністю:

1. Акт про обов'язкове навчання осіб, що нечують (Данія, 1817),
2. Закон про початкову освіту (Швеція, 1848),
3. Закон про обов'язкове навчання осіб, що нечують, незрячих та з розумовою відсталістю (Саксонія, 1873),
4. Закон про початкову освіту незрячих та осіб, що нечують,
5. Закон про навчання розумово відсталих дітей (Англія, 1893, 1899),
6. Закон про обов'язкове навчання осіб, що нечують, незрячих та з розумовою відсталістю (Прусія, 1900),
7. Закон про обов'язкову початкову освіту осіб, що нечують (Італія, 1923).

Позитивні зрушення відбувалися, але на людях з інвалідністю все одно залишалися ярлики «слабоумних» і «відсталих». У кінці XIX – початку XX століття було запропоновано таку концепцію, як «євгеніка», сутність якої спочатку була гуманістичною, але по-іншому була витлумачена послідовниками в їхніх інтересах. Термін «євгеніка» (з грецької мови –

гарний рід) увів 1883 року Ф. Гальтон. О. Романць доводить: «в основі євгенічних ідей лежать уявлення про покращання людського роду шляхом вивільнення генотипу людини від шкідливих спадкових ознак і збагачення його цінними для фізичного і розумового розвитку генами» [442]. Прихильники «євгеніки» (М. Денді, Г. Спенсер, У. Фернальд та інші) сприяли тому, щоб людей з інтелектуальними та фізичними порушеннями почали ізолювати від суспільства, стерилізувати, аби уникнути продовження роду. Такі закони існували від початку ХХ століття і до 80-х років ХХ століття.

А. Гітлер дотримувався «євгенічних законів», за якими було здійснено «насильницьку стерилізацію і «гуманне» умертвіння (евтаназію) «менш цінних» представників народу: людей з психічними і спадковими захворюваннями, дітей-інвалідів, невиліковно хворих і всіх «непотрібних їдоків». Таким чином, було знищено близько 11 млн людей протягом 1938 – 1945 років.

Еволюційні зміни у ставленні до людей з інвалідністю, за словами Л. Байди, можна поділити на такі історичні періоди:

- 1) «від людей з інвалідністю позбувалися, їх знищували;
- 2) висловлювали співчуття та піклування, лікували, вчили;
- 3) виключали з життя, бо вони не «підходили» йому;
- 4) насильно піддавали стерилізації;
- 5) були об'єктами насмішок;
- 6) їх відправляли у закриті заклади та психіатричні лікарні, де вони залишалися до кінця життя» [200].

В Україні початок ХХ століття позначений великим втратами людей під час революцій, війн, голоду. Науковці того часу: М. Гамалія, О. Кронтовський, В. Ліндеман та інші – акцентували на заходах соціальної гігієни.

Ті люди, які набули інвалідність під час Другої світової війни, суспільство називало «самоварами». Така образлива назва на довгий час

залишилася в лексиконі людей і свідчила лише про упереджене ставлення до осіб з інвалідністю.

Певний час людей, що мають інвалідність, вважали «маргіналами», оскільки «через певні обставини вони опинились на узбіччі соціальної організації суспільства» [493]. Це пов'язувалося з їхніми фізіологічними порушеннями: «соціально периферійний стан, в якому опиняються тяжко хворі особи та інваліди» [493], через що людина є «обмеженою у відновленні трудової функції, що відповідно впливає на її матеріальне забезпечення [282]. Надія Ашиток наводить поруч зі словом «інвалід» такі питання, як ««соціальний аутсайдер», «неповноцінна людина», «дефектна людина», що, звичайно, негативно впливало на ставлення в соціумі до людей з інвалідністю та свідчило про їхній низький статус» [27].

Варто згадати слова американського директора «Центру досконалості» для дітей з інвалідністю Джона Джойнера: «семантика слова «disabled» – неідеальний, змушує людей формувати відповідну соціальну установку стосовно таких людей, що накладає відбиток і власне на них» [423]. Він пропонує називати таких людей протилежним словом ««abled people» або «people with abilities», тобто людьми, які мають здібності, оскільки це може відіграти важливу роль у визначенні потреб таких людей і шляхів допомоги їм» [423]. Директор наводить приклад «особливої мови під назвою «Ми і Вони», яку використовують у цьому центрі: ліва частина – уявлення людей з особливими потребами, які прагнуть розвитку, справа – людей, які бачать себе неідеальними» [423].

Як бачимо, протягом усього розвитку людства особи з інвалідністю зазнавали принижень, знущань, щодо них постійно використовували негативно забарвлену лексику, або «мову ненависті», що дискредитувала їх: кульгавий, жебрак, ідіот, божевільний, хромець, лунатик, маргінал, соціальний вигнанець, пугало для здорових, соціальний аутсайдер, слабоумні, «самовари», «менш цінні представники народу», відсталі. Такі

слова використовували на позначення людей з інвалідністю в суспільстві, стигматизували їх та міцно закріпилися у свідомості людей.

20 грудня 1993 року затверджено «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів» Резолюцією 48/96 Генеральної Асамблеї ООН, для того щоб допомогти в дотриманні прав людей з інвалідністю. У документі акцентувалося передусім на соціальних факторах: «Невігластво, зневага, забобони і страх – ось ті соціальні чинники, які протягом усієї історії були перешкодою для розвитку здібностей інвалідів та вели до їх ізоляції» [434]. Після Другої світової війни почали говорити про концепції інтеграції та інклюзії людей з інвалідністю до нормального життя суспільства. У другій половині XX століття в деяких країнах почали говорити про «нову концепцію інвалідності, за якою враховувався тісний зв'язок між обмеженнями, які відчуває ця особа, структурою і характером навколишнього середовища та ставленням населення до них» [434].

Як бачимо, уявлення про людей з інвалідністю та інвалідність постійно еволюціонують, змінюються і екстраполюють зі сфери людини з інвалідністю на всю сферу життєдіяльності суспільства загалом.

Науковці з різних галузей по-своєму його тлумачать. Анрі-Жак Стікер, французький історик, досліджуючи шляхи і способи інтеграції інвалідів до суспільного розвитку, ставить питання у роботі «Історія інвалідності»: «Чому всі назви інвалідів, які ми використовуємо, мають заперечення – ін-валід, disability, mal-formation? Дослідник показує, що від початку формувалося негативне ставлення до відмінностей у європейському суспільстві, центром якого стають інваліди» [661].

Н. Комарова у публікації «Інвалідність як соціальна проблема сучасного українського суспільства», говорить про сприяння включенню людей з інвалідністю в соціум, називає їх «людьми з особливими потребами», «людьми з функціональними обмеженнями», їх значна кількість у всьому світі, відповідно, на її думку, «потрібно вирішити ряд проблем у

функціонуванні державного механізму, виробництві, будівництві, транспорті та інших сферах людської діяльності» [237].

А. Шевченко у соціально-філософському контексті подає таке визначення: «Людина з обмеженими можливостями – «інша» людина, не така, як всі, має точку зору, відмінну від думки інших людей, потребує часто зовсім інших, ніж звичайно, умов життя, соціалізації, освіти для того, щоб компенсувати і відкоригувати обмеження здоров'я та життєдіяльності» [563]. За словами С. Корнієнко, «обмежена життєдіяльність – це повна або часткова втрата особою здатності чи можливості здійснювати самообслуговування, самостійно пересуватися, орієнтуватися, спілкуватися, контролювати свою поведінку, навчатися та займатися трудовою діяльністю» [245]. Він вважає: «сліпі, глухі, німі, люди з порушенням координації рухів, повністю або частково паралізовані належать до категорії людей з обмеженими можливостями, які відрізняються від здорових людей. До них також відносять осіб, які не відрізняються зовнішньо від звичайних людей, але страждають захворюваннями, що не дають їм змоги брати участь у різних сферах життєдіяльності суспільства нарівні з іншими людьми» [245]. Авторка пропонує наступне правове визначення, яке, на її думку, найбільше відповідатиме Конвенції ООН про права інвалідів: людина з інвалідністю як «особа з уродженими чи набутими стійкими розладами функцій організму, зумовленими захворюванням, травмою (її наслідками), що призводить до обмеження нормальної життєдіяльності та викликає необхідність надання їй соціальної допомоги і захисту для здійснення повноцінної життєдіяльності, розвитку та інтеграції в суспільство» [245].

У педагогіці існує проблема дефініцій. У контексті педагогічних наук Н. Голова у статті намагається вирішити питання, пов'язане з інтеграцією дітей з інвалідністю в суспільство, використовує такі поняття на позначення дитини з інвалідністю: ««аномальна дитина», «дитина з дефектами», «діти з відхиленнями розвитку», «аномальний учень з обмеженими можливостями», «дитина з патологією», «особливі діти»» [115], що, на нашу думку,

підкреслює певні порушення дитини і впливає на упереджене ставлення до неї. О. Балдинюк вивчає поняття «інвалід» та зміни, що відбулися в ньому під впливом соціальних умов. Авторка дотримується таких дефініцій у статті, як «людина з особливими потребами, з функціональними обмеженнями, діти з особливими потребами» [31].

І. Козуб, до прикладу, пропонує замінити дефініцію «інвалід» на зовсім іншу – «особа зі зниженою працездатністю», це дає можливість, вважає автор, розглядати цю категорію населення як таких, що «потребують різного роду соціальної допомоги, юридичного захисту, і таких, що водночас є визначеною мірою працездатними і рівноправними членами соціуму» [235].

Люди з інвалідністю мають свою точку зору щодо того, як їх повинні називати в суспільстві. Так, для прикладу, І. Андрейців, журналістка «Української правди», дослідила, як можна і як не потрібно говорити про людину з інвалідністю, спираючись на слова Л. Байди, представника Національної асамблеї людей з інвалідністю: «Інвалідність – не медичний термін. <...> Конвенція на перше місце ставить людину, а потім її порушення. <...> «Аутистичний спектр», «ДЦП» – діагнози, тому називати людину «аутистом», «ДЦП-шником» – некоректно. Кажіть «людина» і додавайте «з аутизмом», «з контузією» тощо – і не помилитеся» [20]. Окрім того, авторка вважає, що не треба називати людей з інвалідністю як людина з особливими потребами, з обмеженими можливостями, оскільки, за словами експерта – людини, яка має інвалідність: «Особливі потреби є у всіх. Ви любите приймати гарячий душ, наприклад, я холодний» [20].

Варто послуговуватись терміном «з особливими освітніми потребами», бо тут мовиться не тільки про дітей з інвалідністю, а й про тих, кому потрібна підтримка: «Це може бути дитина з Латинської Америки, яка говорить тільки іспанською мовою, але змушена піти в український перший клас, і їй потрібна підтримка вчителя, який додатково вчитиме з нею українську мову. Це може бути дитина з аутистичним спектром, якій потрібен вчитель-асистент. Чи вчитель жестової мови для нечуючої дитини»

[20]. Не потрібно використовувати термін «особливі діти», оскільки так можна називати і дітей-переселенців, і талановитих дітей. Відповідно, краще використовувати термін «дитина з інвалідністю».

За словами Л. Байди, «показ людей з інвалідністю коливається від героїчного до немічного: ««Кажуть: Прикутий до інвалідного візка». Та не прикутий! Візок – це ноги людини, можливість пересування»» [20].

Люди, які мають порушення слуху або зору, пропонують називати їх «незрячими» або «глухими або слабкочуючими». Авторка розрізняє людей з інтелектуальними та психічними порушеннями і просить не називати їх як «людей з помірною та глибокою розумовою відсталістю».

Варто вилучати з лексикону «мову ненависті»: «Ти що, даун?», «ідіот», «дебіл» – оцінні вислови, що негативно впливають на людину з інвалідністю та ставлення до неї в суспільстві. Не потрібно говорити слово «каліка», натомість варто називати «люди з ампутацією», «люди, які отримали каліцтва», те ж саме стосується слова «контужений», краще використовувати словосполучення «людина з контузією».

Координаторка правозахисної ГО «Fight For Right» Ю. Сачук пропонує при розмові про людей з інвалідністю зачлучати «people first language», мову, де першочерговою є людина: «дівчина на інвалідному візку, а не інвалід-колясочник, Гліб, у якого аутизм, а не аутист; учениця з інвалідністю, а не «децепешниця»» [266].

Отже, термін «людина з інвалідністю» протягом тривалого часу еволюціонував, постійно змінювалося ставлення суспільства до людини з інвалідністю. Особливо це помітно із назв, які соціум присвоював цій категорії людей. Використовуючи «мову ненависті», суспільство вказувало лише на інвалідність людини або її положення в соціумі й абсолютно не ідентифікувало її як звичайну людину з власними потребами та проблемами, які необхідно вирішувати. Протягом XX століття на першому плані була працездатність/непрацездатність людини, що було характерним для Радянського Союзу. Наприкінці XX – на початку XXI століття суспільство

починає говорити про рівноправність цієї категорії людей у суспільстві, тобто мовиться про соціальну модель інвалідності.

Науковці відзначають, що використання слів *in-valid*, *dis-ability*, *mal-formation* уже виховує в суспільства негативне ставлення до людей з інвалідністю. Переважно людей з інвалідністю називали «людьми з особливими потребами», «людьми з функціональними обмеженнями», «особами зі зниженою працездатністю». Є більш різкі, з негативним забарвленням формулювання: «особлива дитина», «аномальний учень з обмеженими можливостями», «дитина з дефектами». Проте після ухвалення закону в кінці 2017 року більшість науковців почала використовувати термін «людина з інвалідністю» [381].

Самі люди з інвалідністю, які мешкають в Україні, говорять, щоб їх не називали аутистами, людьми з особливими потребами, з обмеженими можливостями, ДЦП-шниками, каліками, даунами, а на перше місце ставили людину, лише потім її інвалідність. Відповідно, не було і фактично немає до цього часу узгодженості між науковцями, суспільством та людьми з інвалідністю, як їх називати. Це свідчить про певний дисбаланс і відсутність або односторонність комунікації в суспільстві.

1.2. Теоретичний аспект дослідження образу людини з інвалідністю в медіа України

Останнім часом багато дослідників різних галузей, як-от: соціологія, педагогіка, правознавство, юриспруденція, журналістика, медицина – виявляють інтерес до людини з інвалідністю, проблем у її житті, намагаються вирішити їх. На сьогодні фактично відсутні праці, у яких би було вичерпно проаналізовано та структуровано інформацію про людей, які мають інвалідність, на території України. Переважно науковці зосереджуються на одній зі сфер. Тому варто дослідити галузі, де вивчаються особливості функціонування людей з інвалідністю, оскільки це вплине на формування

цілісної картини розвитку думки науковців стосовно людей з інвалідністю, зокрема звернути увагу на репрезентацію їх у медіа.

Варто зазначити, що в період Радянського Союзу в Україні було заборонено говорити про людей з інвалідністю і про те, як вони існують, які є проблеми, тобто тема була табуованою. Ті люди, які намагалися все ж таки порушувати проблеми людей з інвалідністю, зазнавали тиску з боку держави і мали можливість говорити лише тоді, коли перетнуть кордони Радянського Союзу. Одним з таких був В. Фефелов, який зумів у 1978 році організувати Ініціативну групу захисту прав інвалідів на території Радянського Союзу, його постійно переслідувала влада і КДБ: проводили обшуки, вилучали матеріали, які стосувалися людей з інвалідністю. Ним було видано у 1986 році за межами Радянського Союзу книгу під назвою «В СССР инвалидов нет», де автор зазначає: «Людина, яка стала в СРСР інвалідом, одразу потрапляє в залежність від багатьох обставин. <....> Паралізований інвалід на візку в СРСР не може безперешкодно переїхати вулицю, заїхати в будь-яку адміністративну або громадську установу (бібліотеку, кінотеатр, музей і т. д.). Просто, щоб спуститися сходами свого будинку і вийти на вулицю, йому потрібна стороння допомога» [524]. Проблеми з фінансовим забезпеченням людей з інвалідністю автор описує так: «Набагато гірше справа, коли потрібно знайти засоби для купівлі собі всього необхідного – продукти, одяг. В СРСР існує достатньо велика кількість категорій інвалідів, на які не поширюється навіть соціальне забезпечення. Багато хто отримує грошову допомогу та пенсії, які в декілька разів нижчі за прожитковий мінімум» [524]. Про це джерело знаходимо згадки в сучасних медіа. В. Кіпіані в «Історичній правді» у 2011 році оприлюднив статтю «В СССР инвалидов нет!...». Навряд чи ви колись читали подібне», у якій робить огляд важкого становища людей з інвалідністю в Радянському Союзі, спираючись на книгу В. Фефелова.

С. Аткинс у праці «Whither the «new Soviet man»: persons with a physical disability in the Soviet Union, 1975-1993» простежив ставлення державних

органів влади до людей з інвалідністю від часу оприлюднення Гельсінських угод про права людини (1975) та Декларації про права інвалідів (1975) до часу перебудови.

Моніторинг офіційних радянських реакцій на Міжнародний рік інвалідів (1981) також є важливим в аналізі ставлення держави до осіб з інвалідністю. Крім того, дослідники вперше отримують уявлення про умови життя кількох людей з фізичною втратою працездатності, частина з яких знаходилася в медичних та виправних установах. У цей період спостерігається трансформація подання інформації в радянських ЗМІ щодо людей з інвалідністю, йдеться про інтеграцію людей з інвалідністю до спорту за часів перебудови в СРСР. Проте лише за кордоном могли опублікувати роботи, в яких аналізувався стан людей з інвалідністю. До прикладу, у науковій роботі С. Шоу «Deaf in the USSR: 'Defect' and the New Soviet Person, 1917-1991» (Лондон, 2011 року) розглянуто історію осіб з порушеннями слуху, починаючи від Лютневої революції 1917 року до розпаду Радянського Союзу в 1991 році. Автор дослідив діяльність державних органів у галузях освіти, праці та культури людей з вадами слуху.

Нині намагаються проаналізувати систему пенсійного забезпечення в СРСР після Другої світової війни. Це робить у науковій статті «Розвиток пенсійного законодавства в СРСР у післявоєнний період» І. Михайлова. Дослідниця встановлює, що умови пенсійного забезпечення важливих галузей промисловості стали кращими. Цього не можна було сказати про сільських працівників. Для них єдиного державного пенсійного забезпечення не існувало до 1965 року. Навіть після прийняття закону «Про пенсії і допомогу членам колгоспів» колгоспники-інваліди не мали права отримувати пенсії з інвалідності III групи внаслідок загального захворювання [297].

Історичний екскурс у життя та боротьбу за права людей з інвалідністю в Україні (1990–2010 рр.) здійснено в роботі С. Філіпс «Disability and Mobile Citizenship in Postsocialist Ukraine». У ній авторка вивчає досвід людей з інвалідністю в Україні щодо забезпечення їхніх прав під час бурхливих

політичних, економічних та соціальних реформ цього часу. З цією метою вона взяла інтерв'ю в людей з інвалідністю широкого соціального кола: правозахисників, політиків, студентів, робітників, підприємців, спортсменів та інших. Сара Філіпс фокусує свою увагу на досвіді спинальників, представляє їхнє життя в прямому показі маргіналізації та дискримінації в різних сферах. Дослідниця вважає, що саме публічна розповідь є «потужним засобом розширення уявлень про спорідненість, спорідненість і соціальну відповідальність, які допомагають формувати більш толерантне та інклюзивне суспільство» [646].

Поняття «інвалід», його дефініції вивчали різні дослідники: Р. Панасюк проаналізував поняття «інвалід», «інвалідність», показав їх еволюцію в історіогенезі; Л. Малюга дослідив певні аспекти використання поняття «інвалід» та його тлумачення; С. Корнієнко теоретично обґрунтувала дефініції «інвалід», «дитина-інвалід», «інвалідність», виходячи із соціальної моделі інвалідності; походження поняття «інвалідність», його значення та зв'язок із поняттям «непрацездатність» досліджувала Т. Шлапко.

Багато праць присвячено людям з інвалідністю у психології (О. Ставицький, О. Клименко, Л. Мазай, М. Томчук, В. Шевченко, Н. Сєдова, К. Польгун, Є. Клопота, Л. Сердюк, А. Курбатова, Л. Рокотянська).

Психолого-педагогічні засади навчання та виховання людей з інвалідністю розглянуто у статтях І. Павлової, Л. Калмикової, О. Купрєєвої, К. Кольченко. Учені аналізують проблеми, пов'язані з навчанням, вихованням та інклюзією осіб з інвалідністю в загальноосвітнє середовище. Це публікації Є. Сарапулової, В. Пупишевої, Г. Пономарьової, Н. Гітун, О. Рибак).

Питанню інклюзивної освіти присвячено низку доробків, наприклад, навчальний посібник «Інвалідність та суспільство» за редакцією Л. Байди та О. Красюкової, стаття І. Шурми, докторська дисертація Г. Давиденко. Концептуальні засади інклюзивної освіти висвітлює в навчальному посібнику «Інклюзивна освіта» М. Порошенко. У монографії «Інклюзивна

освіта: реалії та перспективи» А. Колупаєва досліджує поняттєво-термінологічний апарат інклюзивної освіти.

Багато наукових праць про людей з інвалідністю та їхнє життя розроблено у правовій сфері. Так, у докторській дисертації О. Паровишника з'ясовуються особливості адміністративно-правового регулювання щодо забезпечення прав інвалідів в державі. Досить часто учені торкаються правових засад виховання, навчання і працевлаштування людей, які мають інвалідність (Н. Стульпінас, Н. Зезека, Е. Кучменко, В. Вінніченко, В. Абрамова, Л. Котова, М. Чічкань, О. Віжунов, В. Мельник).

Тему медичної, фізичної, професійної реабілітації людей з інвалідністю розкрито в статтях І. Бобренко, М. Авраменко, Л. Березовської, Р. Баннікової, К. Яримбаш, Л. Кравчук, Г. Бойко, Е. Макарова.

Оскільки на сучасному етапі має превалювати соціальна модель інвалідності, а не медична, у низці наукових праць досліджують особливості пристосування довкілля до потреб людей, які мають різні форми інвалідності (Ю. Метко, О. Мурасьова, В. Нестеренко, К. Боровик, О. Виноградов).

У національній доповіді «Про становище осіб з інвалідністю» проаналізовано державну соціальну політику щодо осіб з інвалідністю та визначено проблеми, пов'язані з законодавством та реалізацією державної політики стосовно осіб з інвалідністю, її узгодження з нормами й положеннями міжнародних документів, у тому числі Конвенції, та практикою їх реалізації. В. Лебедєва здійснила комплексний аналіз фінансового та соціального забезпечення людей з інвалідністю в Україні. Н. Сокур аналізує проблеми в галузі захисту людей з інвалідністю, розглядає основні моделі інвалідності, досліджує роль ГО в процесі захисту людей з інвалідністю.

В одному з розділів «Інвалідність, інтеграція, здоров'я і права людини» (посібник «Охорона здоров'я і права людини») акцентовано увагу на міжнародних та регіональних стандартах з прав людини.

У посібнику «Дитина зі світу тиші» за редакцією С. Кульбиди автори подають повну інформацію про людей, які мають порушення слуху, що стосується специфіки обстеження, підготовки дитини до навчання, зокрема подано характеристику навчальних закладів для нечуючих дітей в Україні та за кордоном. Автори посібника висвітлюють культурний розвиток цієї категорії населення, досягнень, характеризують відомих людей з порушення слуху: поетів, письменників, журналістів, акторів, художників, спортсменів тощо.

Більш детально розглянемо праці, у яких досліджують проблеми людей з інвалідністю у контексті медіа. До прикладу, Т. Бондаренко досліджує роль регіональної медіакомпанії «Сильні духом», їхнього функціоналу в процесі допомоги у відновленні морального, психічного, фізичного здоров'я людей з інвалідністю. Авторка акцентує на вивченні комунікативних стратегій і тактик як тих інструментів, які сприяють реалізації соціально-інформаційного проєкту та, за її словами, впливають на окреслення ідейно-тематичних орієнтирів, що формують у суспільстві «моральні цінності (життєвий оптимізм, сила духу, толерантне ставлення та ін.)» [49]. Інформаційні кампанії досить ефективно впливають на соціум і формують громадську думку про людей з інвалідністю. Відповідно авторка робить акцент на чотирьох основних комунікативних стратегіях: 1) формуванні образу людини з інвалідністю та її оточення як успішних оптимістичних особистостей; 2) соціальній інтеграції людей з інвалідністю; 3) формуванні толерантного ставлення до людей з інвалідністю; 4) приверненні уваги до них державних і громадських організацій [49].

М. Бутиріна у статті «Мас-медійний образ людей з особливими потребами» досліджує, яким чином ЗМІ формують думку про людей з інвалідністю. Нею виокремлено тематичні вектори: ««Безбар'єрне середовище, або як зробити міське середовище зручним для людей із особливими потребами»; «Інклюзивна освіта»; «Медичні та технічні засоби реабілітації людей із особливими потребами»; «Проблеми соціальної

адаптації дітей із особливими потребами»» [55], а також акцентує на темі паралімпізму, бо «цей різновид спорту подається у ЗМІ як можливість найповнішої реалізації інвалідами потреб вищого рівня» [55]. На увагу заслуговує думка дослідниці стосовно оптимізації підходів щодо творення образів людини з інвалідністю. Авторка вважає: «найбільш прийнятним форматом тут є невігдані індивідуалізовані історії таких людей, представлені від першої особи. Це унеможливило викривлення й некоректні оцінки. Продуктивним є також жанр інтерв'ю, який дозволяє людям з особливими потребами висловитись з приводу проблем, що їх турбують» [55].

У посібнику «Нічого для нас без нас», що виданий у рамках проєкту «Інклюзивні рішення для рівноправного та відповідального суспільства», автори збиралися «допомогти тим, хто відповідає за розробку інклюзивної політики, залучити до процесу прийняття рішень людей з інвалідністю» [340]. Вони впевнені, що засоби масової інформації в цьому процесі займають провідне місце, оскільки можуть впливати на формування суспільної думки, змінювати ставлення до людей, які мають інвалідність, руйнувати стереотипи і показувати їхні можливості.

О. Фудорова доводить, що одним з найефективніших методів боротьби зі стигмою «інвалід» є «практика висвітлення життєвих успіхів окремих осіб з обмеженими можливостями, зокрема із залученням мас-медіа» [526]. Авторка провела опитування серед людей з інвалідністю і встановила, які фактори вважаються для них життєвим успіхом. Першочерговою є наявність вищої освіти, тому що її здобуття є запорукою того, що вони зможуть соціально адаптуватися, «розширення соціальних контактів» [526], отримання нових знань, майбутнє працевлаштування. Дослідниця слушно наголошує на важливості мас-медіа, називаючи їх поєднувальним ланцюжком з оточенням між людьми, які мають інвалідність, і які її не мають, відповідно, саме ЗМІ, вважає авторка, «може сприяти «боротьбі» з

існуючими негативними соціальними стереотипами щодо людей з фізичними вадами, тим самим змінюючи їх образ «нетипових» в очах здорового» [526].

Специфіку репрезентації образу людини, яка має інвалідність, досліджує О. Свінціцька. Авторка проаналізувала журналістські тексти про людей з інвалідністю на прикладі житомирських сайтів, звертаючи увагу на заголовки, візуальний та естетичний складники. Дослідження текстів, присвячених проблемам інвалідів, проєктам та програмам для забезпечення їхніх нагальних потреб й надання можливостей розвитку, спортивній активності, порушенням прав людей з інвалідністю, дало змогу дійти такого висновку: «левова частина матеріалів про осіб з обмеженими фізичними можливостями змушує нас визнати ніби «провал комунікації» (Е. Левінас) між світами людини фізично-здорової та з обмеженими фізичними можливостями» [453]. О. Михайлова проаналізувала стандарти, правила та принципи репрезентації соціальної проблематики на українському телебаченні, на основі чого сформулювала рекомендації щодо правил та принципів висвітлення соціальної проблематики в теленовинах [298]. Варто звернути увагу на дослідження З. Гаджук, де авторка аналізує контент українських та російських медіа і з'ясовує, чи толерують журналісти «мову ворожнечі» та сприяють усталенню стереотипів у суспільстві. Науковиця вважає, що існує декілька чинників, через які в уяві глядача формується негативне сприйняття образу людей з інвалідністю: «передача власних позицій та упереджень журналіста у свідомий чи несвідомий спосіб; незнання журналістом законодавчих та етичних норм; бажання привернути увагу аудиторії до певного матеріалу, зокрема з маніпуляційною метою; узагальнення образу через деперсоніфікацію» [105].

Соціальну журналістику досліджує К. Шендеровський, зокрема визначає передумови, що сприятимуть інституціалізації медіа та соціально значущої журналістики. Автор вважає, що саме соціальна журналістика повинна надавати таку інформацію своєму читачеві, яка необхідна «для прийняття рішень, самоорганізації або участі у суспільно значимих справах»

[566] та бути соціально відповідальною перед суспільством. На його думку, основна функція такої журналістики – бути «модератором діалогу», тобто «журналістика має створити середовище для рівноправного діалогу між різними соціальними групами, у процесі якого розв'язувати різного роду суперечності та конфлікти» [566]. Погоджуємося з його твердженням, що журналісти «здатні переключати увагу з однієї проблеми на іншу, при цьому деякі з цих проблем випадають (можуть випадати) з нашого поля зору; <...> здатні втомлюватись від будь-яких соціальних проблем, втрачати до них інтерес, ставати байдужими до їх жертв, якщо самі не відносимося до їх числа» [566]. Таку тенденцію ми можемо помітити у журналістів у ставленні до людей з інвалідністю. В інформаційній картині дня переважають публікації на злободенні теми, як-от: фінанси, безпека, політика тощо. У цьому вирі не завжди видаються цікавими та актуальними проблеми людей з інвалідністю та публікації про них, тому що кожен переймається собою, своїми проблемами. Оскільки серед журналістів не завжди є ті, що мають інвалідність, то, відповідно, на цю тему не звертають достатньо уваги, а це, на думку К. Шендеровського, «може сформувати серйозний вплив на ставлення суспільства до соціальних проблем та шляхів їх вирішення» [566].

Під керівництвом К. Шендеровського видано збірку наукових публікацій «Медіакомунікації та соціальні проблеми». Окрім того, у КНУ імені Т. Шевченка видано збірник матеріалів до конференції «Права людини в медіаосвіті та медіадіяльності в Україні», де вміщено низку досліджень таких авторів, як Л. Василик, В. Грубич, Д. Дешевий, І. Єрмакова, Н. Ковальчук, В. Попович, О. Скібан тощо.

За загальною редакцією К. Шендеровського та І. Виртосу вийшли друком декілька частин збірника «Права людини та мас-медіа в Україні», у якому колектив авторів працював над низкою проблем, порушуваних соціальними журналістами. Т. Ковальова, одна із авторок, дає поради журналістам щодо використання ними толерантної мови, уникнення дискримінації та стереотипного висвітлення в мас-медіа теми інвалідності.

Не лише науковці, а й журналісти-практики пишуть про людей з інвалідністю. Таких медійників небагато. Однією з них є І. Виртосу, головна редакторка сайту «Центр інформації про права людини», координаторка журналістської мережі, правозахисниця, що постійно займається цією темою і популяризує її в медіа, звертає увагу журналістів на принципи, яких ті повинні дотримуватися, пишучи про цю категорію населення. Зокрема, пані Ірина наголошує на правильній термінології при зображенні людей з інвалідністю, на особливостях комунікації з ними журналістів під час зйомок, показує негативні моменти стереотипізації людей з інвалідністю працівниками масових комунікацій. Погоджуємося з її думкою, що «сприйняття суспільства людей з інвалідністю формується залежно від частоти та форми їх представлення в ЗМІ» [80], а, окрім програм про людей з інвалідністю, їх дуже рідко задіюють у загальнотематичних проєктах, запрошують експертами з питань, які не пов'язані з інвалідністю. Аналогічні проблеми медійника порушує в статті «Немає інваліда. Є людина», закликаючи «писати про людину, а не її інвалідність», оскільки журналісти самі посилюють стереотипи про людей з інвалідністю. Їх показують нещасними, немічними особами, при тому, що, за її словами, «це – люди з активною громадянською позицією. <...> Це просто люди. Не слід з них робити героїв й оспівувати їхні «подвиги». Не варто на їхній інвалідності «робити» рейтинги для видання» [79]. У «Media Sapiens» правозахисниця дає поради, як поводитися журналістам, висвітлюючи цю тему. І. Виртосу називає бар'єри, які роблять людину «інвалідом»: ментальні, інституційні, економічні, бар'єри докільля [81], що у свою чергу призводить до дискримінації цих людей. Також І. Виртосу є співавторкою збірника «Універсальний дизайн: практичні поради для кожного» [518], де йдеться про приклади та поради застосування принципів універсального дизайну, а також визначаються критерії доступності в різних сферах життя.

Про коректність соціальних журналістів під час написання публікацій про людей з інвалідністю говорить Маргарита Тулуп, аналізує помилки

медійників у текстах, сфокусовує їхні погляди на теми для матеріалів [500]. Ця журналістка разом із докторкою психологічних наук Вікторією Горбуною, правницею Кристиною Висоцькою та Мар'яною Сучок (візуальне оформлення) підготувала посібник для журналістів «Нагайдайки з мови психічного здоров'я для медіа і не лише», щоб допомогти медіа «не лише готувати матеріали про психічне здоров'я, а й створювати людиноцентрований та нестигматизуючий дискурс» [120], оскільки ця тема й досі є табуованою, міфологізованою і пов'язаною з негативним емоціями, а журналісти часто такі матеріали подають із сенсаційними заголовками та некоректними візуальними образами.

На сайті Організації Об'єднаних Націй наголошують на тому, що ЗМІ суттєво впливають на громадську думку й устанавлюють соціальні норми. Про людей з інвалідністю дуже рідко говорять у медіа, а коли розповідають, то часто актуалізують негативні стереотипи і представляють неналежним чином. Це потрібно систематично змінювати. Лише «підвищуючи обізнаність і розуміння проблеми інвалідності та різноманіття людей з інвалідністю та їх ситуацій, засоби масової інформації можуть активно сприяти ефективній та успішній інтеграції людей з інвалідністю у всі аспекти суспільного життя» [616]. Відповідно, багато дослідників з інших країн розуміють важливість цього питання та приділяють увагу дослідженню репрезентації людини з інвалідністю у ЗМІ.

Наприклад, К. Браун зазначає, що часто в медіа поширюються стереотипи про осіб з інвалідністю, на телебаченні переважно обирають не ту сюжетну лінію при показі цих людей, а саме: сценаристи, замість того щоб дати можливість головному герою з інвалідністю втілити мрію навчитися танцювати, використовуючи крісло колісне, придумують епізод сну, в якому цей хлопець встає зі стільця і танцює, як здорова людина. Виходить, що утверджується ідея про те, що, лише вилікувавшись та «нормалізувавшись», людина з інвалідністю пізнає щастя. Авторка закликає засоби масової

інформації змінити уявлення про людей з інвалідністю, лише таким чином, на її думку, можна буде покінчити зі стереотипами [597].

Аналогічно зі стереотипами бореться Д. Краєр, який має інвалідність. За його словами, у ЗМІ переважно показують цих людей сумними, безпомічними, викликаючи у читачів/глядачів жалість до них, такими, що потребують допомоги від здорових людей. Проблема полягає в тому, що в ЗМІ часто не показують позитивний бік інвалідності, не підкреслюють, що людина досягла: можливості ходити, відвідувати школу чи університет, влаштовуватися на роботу. Актори в серіалах, граючи людей з інвалідністю, обмежуються шаблонними проблемами інвалідності, а не щоденними проблемами, зокрема стосунками та роботою. Лише суспільство робить людину з інвалідністю недієздатною, що може відображатися в застарілій архітектурі, яка обмежує доступ до установ чи транспорту. Автор просить медіа не зображати осіб з інвалідністю як «джерело натхнення», оскільки ті хочуть, щоб їх сприймали як нормальних людей [609].

У публікації «A critical analysis of Media representation of disabled people» наголошується на тому, що ЗМІ схильні використовувати медичну модель інвалідності, роблячи акцент на стані здоров'я, а не на індивідуумі; підкреслюється, що люди з інвалідністю не достатньою мірою представлені як із погляду зайнятості, так і з погляду зображення в ЗМІ [638].

А. Сегара акцентує на тому, що показ стану інвалідності через образи вигаданих персонажів та відомих особистостей впливає на погляди суспільства у ставленні до них. Аналізуючи кінематограф, вона робить висновок, що люди з інвалідністю переважно показані в негативному світлі: озлобленими, нещасними, нездатними жити щасливим життям («До зустрічі з тобою»), але в деяких фільмах вони все ж представлені з позицій правильного розуміння інвалідності («У всі тяжкі», «Усім хлопцям, яких я любила раніше» та інші). Окрім того, авторка наголошує на неправильному трактуванні в ЗМІ життя відомих людей, які мали інвалідність. Як приклад, після смерті Стівена Гокінга було зображено на карикатурі, де показується

його свобода від крісла колісного, хоча в житті той вважав свою інвалідність позитивною рисою і розглядав крісло колісне як інструмент покращення якості свого життя [653].

С. Бревіг у публікації «The case for authentic disability representation in media and why our society desperately needs it» ґрунтовно підійшла до висвітлення у ЗМІ питання інвалідності, наголосивши на тому, що на екрані люди з інвалідністю рідко представлені, особливо це стосується дітей з інвалідністю. Спираючись на конкретну історію власного брата, авторка показала, як страждають діти з інвалідністю. Брат не бачив позитивного зображення таких, як він, у ЗМІ. Окрім того, це вплинуло й на оточення хлопця, бо ті не знали, як себе поводити з дітьми, які мають інвалідність, і через це відштовхували його від себе. С. Бревіг вважає, що медіа можуть змінити ситуацію, допомагаючи нормалізувати інвалідність і знайомити людей з інвалідністю і без з персонажами, які мають інвалідність. Вона також продемонструвала, яким чином через пандемію ковіду зазнали дискримінації люди, що мають інвалідність, оскільки їх у Будинках для інвалідів відсортовували як таких, чий життя є менш важливим. Відповідно, співробітники, які не були належним чином проінформовані, не отримали доступу до основних захисних засобів, унаслідок чого багато людей з інвалідністю загинули. І ці моменти не висвітлювалися в ЗМІ. Відсутність висвітлення в новинах уже відображає ейблізм нашого суспільства – люди без інвалідності важливіші, ніж люди з інвалідністю [596].

К. Томпсон у публікації «Representations of Disability» порушує питання стереотипізації людей з інвалідністю і вказує на негативну роль, яку відіграють телемарафони, особливо в житті дітей з інвалідністю, оскільки їх показують як таких, що не можуть повною мірою брати участь у суспільному житті. Як зазначає автор, дані заходи призначені насамперед для збору коштів, а не для підвищення обізнаності про реалії інвалідності, що може у підсумку лише закріпити стереотипи про людей з інвалідністю, які залежать від тих, хто їм допомагає фінансово [663].

Отже, можемо розділити розвиток наукової думки про людей з інвалідністю на 2 періоди. Відповідно, у перший період дослідження про цю категорію населення за часів Радянського Союзу фактично не проводилися (більш детально про цей етап можна дізнатися в **Додатку 1**), з'являлися поодинокі праці очевидців подій (В. Фефелов), які, лише виїхавши за межі країни, змогли повідомити міжнародній спільноті про справжнє становище осіб з інвалідністю в Союзі. Окрім того, закордонних дослідників (С. Аткінс, С. Філіпс, С. Шоу та ін.) також цікавило положення людей з інвалідністю в Радянському Союзі, тож вони знаходили респондентів – безпосередніх очевидців, з уст яких отримували правдиві свідчення про дійсний стан речей. Після отримання Україною незалежності розпочався другий період. Учені з різних галузей: психологія, педагогіка, право, медицина, журналістика тощо – почали активно досліджувати різні аспекти, пов'язані з особами, які мають інвалідність.

Українська медійна наукова думка акцентує на особливостях формування образу людини з інвалідністю, ролі інформаційних кампаній у процесі виховання моральних цінностей, виділяє тематичні вектори, досліджує роль журналіста у поширенні толерантних поглядів на людей з інвалідністю тощо. Закордонна наукова думка переймається негативною стереотипізацією людей з інвалідністю в медіа, обмеженням шаблонними проблемами тощо. Окрім того, у процесі досліджень сформувалося людиноцентричне спрямування у висвітленні в медіа людини з інвалідністю з метою максимально уникати поширення стереотипів та стигматизації цієї категорії населення.

1.3. Проблема толерантності в медіа до людей з інвалідністю в закордонному та вітчизняному вимірах

За Декларацією принципів толерантності [129; 147], що була прийнята у 1995 році, «толерантність означає поважання, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості» [129]. До того ж, толерантність визначена не лише як моральний обов'язок, а й політична та правова потреба [129]. Головними принципами толерантності вважаються рівність між представниками різних націй, доброзичливе, толерантне ставлення до всіх членів суспільства, категорична відмова від проявів будь-якого насильства, вільний вибір релігійного віросповідання, доступ до вирішення спільних проблем, рівноправний доступ до політичного життя, збереження національної самобутності як культурної, так і мовної.

Дослідимо, як витлумачують термін «толерантність», до прикладу, в Cambridge Dictionary: «Готовність прийняти поведінку та переконання, які відрізняються від твоїх власних, хоча ти можеш не погоджуватися з ними або не схвалювати їх» [665], у Oxford Learner's Dictionaries «терпимість (до когось/чогось-небудь), готовність сприймати або терпіти когось/щось, особливо думку або поведінку, з якими ви можете не погоджуватися, або людей, які не схожі на вас» [667]. У словнику Thesaurus.com подано декілька визначень: «1. Справедливе, об'єктивне та толерантне ставлення до тих, чий погляд, переконання, практики, расове чи етнічне походження тощо відрізняються від твоїх власних. 2. Справедливе, об'єктивне і терпиме ставлення до думок, вірувань і практик, які відрізняються від власних. 3. Зацікавленість і занепокоєння ідеями, думками, практиками тощо, чужими для людини; ліберальна, недогматична точка зору. 4. Толерантність передбачає прийняття точки зору іншого, а не просто її усвідомлення» [666]. Тобто, як бачимо, толерантність витлумачується передусім як повага до різноманіття, належності до певного етносу, релігії тощо, визнання рівних прав особистості, готовність до сприйняття інакшості людини, терпимість до її вибору, навіть якщо не розділяти цих поглядів, не дотримуватися їх. Але толерантність не означає прийняття всього без розбору, зокрема того, що

стосується порушення прав чи агресивної та несправедливої поведінки до іншого чи зміни власних уподобань, поступок перед іншими. За визначенням у посібнику з толерантності «Культура миру», «це повага до законної свободи ідей, що дозволяє існувати розбіжностям між толерантними людьми. І ці розбіжності повинні набувати ненасильницьких форм» [212]. С. Котова-Олійник, Б. Стельмах, О. Ярош закликають «особливу увагу приділяти найменш соціально захищеним групам, які перебувають у несприятливих соціальних чи економічних умовах, щоб надати їм правовий та соціальний захист, зокрема щодо житла, зайнятості й охорони здоров'я, забезпечити повагу до самобутності їхньої культури і цінностей та сприяти, зокрема через освіту, їх соціальному й професійному росту інтеграції» [250].

Дослідниця та медійниця О. Орловська серед провідних принципів толерантності розглядає рівність, повагу, доброзичливість, терпиме ставлення до віри, традицій, мов інших народів, відмову від негативних стереотипів тощо [352].

Принципи толерантності запроваджуються на особистому, державному та соціальному рівнях. Особливе місце в процесі їх реалізації відіграє держава, оскільки «передбачає існування справедливого та неупередженого законодавства, дотримання правопорядку. <...> Нетолерантність може набувати форми маргіналізації соціально найменш захищених груп, їхнього виключення із суспільного та політичного життя, насильства і дискримінації щодо них» [130]. Конституція України передбачає рівноправність стосовно кожного громадянина, до прикладу: «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними» [397]. Відповідно, толерантністю буде дотримання законодавства, надання можливостей економічного й соціального розвитку, рівного доступу до освіти, охорони здоров'я, інтеграція в суспільство, захищеність від упередженого ставлення та дискримінації.

Поняття толерантності використовують у філософії, соціології, педагогіці, політиці тощо. Усебічно досліджують його закордонні вчені.

Наприклад, Б. Крік розглядає приклади толерантного ставлення в історичному ракурсі [608]. Б. Енгелен і Т. Най вивчають це поняття з погляду філософії. Науковці ставлять за мету переформулювати поняття толерантності, перенісши дискусію з нормативного рівня («чи ми повинні терпіти?») на описовий («чи можемо ми терпіти?»). Автори розрізняють необхідні вимоги, щоб говорити про толерантність: «індивід вважає певну практику чи дію неприйнятною, може припинити її, але нічого з цим не буде робити, тобто самообмежиться» [618]. Про це явище пише Ф. Райнер, вважаючи, що громадянську чесноту терпимості варто розуміти як чесноту справедливості. Автор зазначає, що «в центрі цієї концепції справедливості лежить принцип взаємного і всезагального виправдання, за допомогою якого можливе розрізнення моральних норм та етичних цінностей», і продовжує далі: «Чеснота терпимості – це здатність і готовність прийняти принцип і критерії обґрунтування загальноприйнятих норм в етично плюралістичному суспільстві» [622]. Детальний концептуальний аналіз толерантності в розрізі етичних питань подає А. Дж. Кoen, доводячи, що «акт терпимості – це навмисне і принципове утримання людини від втручання до іншої (або її поведінки тощо), навіть якщо вона вважає, що має на це право» [602]. У працях [674; 675] В. П. Вог з'ясовує, чи сприяє толерантності освіта, які причини та особливості її вивчення в навчальних закладах.

Важливу роль відіграє засвоєння принципів толерантності в педагогіці, оскільки саме виховання дітей є основою становлення толерантного у всіх проявах суспільства. Серед українських учених питання толерантності у сфері педагогіки досліджують Т. Потапчук, М. Клепар, Н. Лисенко, І. Залєсова, О. Матієнко, А. Молчанова, Ю. Тищенко, Л. Чередник та інші. До прикладу, А. Молчанова детально розглядає особливості професійної діяльності педагога, заснованій на толерантності. Авторка вважає, що «толерантність не зводиться до простих стереотипних дій, – це цінність і життєва позиція, вона проявляється внаслідок сподівань особистості, орієнтацій і вчинків із відповідними ідеалами, цінностями та змістами на

основі здійснення свідомого вибору певної позиції, прийняття відповідального рішення» [308, с. 8].

Толерантність визначають як соціально важливе явище, без якого неможливе функціонування демократичного суспільства. Сутність толерантності як суспільного феномену, багатогранність процесу її формування досліджує М. Пірен, стверджуючи при цьому, що толерантність «виступає механізмом консолідації суспільства, пронизує собою ключові компоненти компетентності особистості в суспільстві, є важливим елементом у процесі діалогу культур та прогресу міжетнічного спілкування» [371]. Зміну семантики поняття «толерантність» у контексті змін соціальних відносин показано в статті О. Максимової «Толерантність: від епохи відродження до сьогодення» [281]. Авторка витлумачує толерантність з погляду етики, політології, психології, соціології та педагогіки, розглядає види толерантності та протилежну їй дефініцію – інтолерантність. Так, на її думку, толерантність у соціальному контексті тлумачиться «як готовність особистості дозволити іншим людям вибирати собі стиль життя і поведінки при обмеженні таких негативних явищ, як насильство, хуліганські дії та вчинки, які компрометують суспільство або загрожують суспільству» [281]. У психолого-педагогічному контексті дослідниця визначає її «як якість особистості, яка виявляється у вчинках та поведінці і ґрунтується на повазі до іншого і визнанні рівності, на запереченні домінування та насилля, на визнанні багатогранності людської культури, норм, вірувань» [281].

Відповідно, у політичній площині толерантність постає як «готовність влади допускати інакомислення в суспільстві, в етичному плані вона виходить із гуманістичних течій, де відзначається цінність кожної людської чесноти та достоїнств, навіть тих, що відрізняють одну особистість від іншої, забезпечуючи розмаїття індивідуальних варіацій єдиного людського виду» [281]. При цьому, на її думку, «толерантність не передбачає відмови від власних поглядів, ціннісних орієнтацій та ідеалів, вона не повинна зводитися до індиферентності, конформізму, нехтування власних інтересів, а

передбачає, з одного боку, стійкість як здатність людини реалізувати свої особисті позиції, а з іншого – гнучкість як здатність з повагою ставитися до позицій і цінностей інших людей» [281].

Ю. Бідзіля також узагальнює сутність поняття толерантності в політології, соціології, психології, філософії. Так, на його думку, політологи зосереджуються на повазі «до свободи думки іншої людини, можливості мати переконання, поділяти різні політичні погляди, відігравати роль у політичному житті держави» [287]. Автор вважає: «соціологи відзначають прихильність, делікатність у соціальних стосунках, взаємоповагу між представниками різних соціальних груп, тенденції, закони й правила взаємодії в суспільстві» [287]. Для психологів, як зауважує дослідник, толерантність тісно пов'язана з емпатією, тобто здатністю людини до розуміння, відчування емоційного стану іншого, сприйняття нею іншого способу мислення. Особливу увагу Ю. Бідзіля зосереджує на філософському підході до тлумачення толерантності, оскільки філософи «виходять із розуміння людини як найвищої цінності, акцентують увагу на здатності й готовності кожного з повагою, терпінням, витримкою ставитися до людей, явищ, речей тощо у всій їхній різноманітності, виходячи з основних категорій добра, зла, блага, любові, розвитку тощо та ідеї гуманізму, цінності кожного життя, права мати й виявляти свої особливості» [287]. Оскільки людина може толерантно ставитися до своїх близьких, але при цьому зовсім протилежним буде ставлення до людей з іншим кольором шкіри, інших національностей, стану здоров'я тощо, виокремлюють різні види толерантності: гендерну, міжособистісну, расову, соціальну, етнічну, релігійну, географічну, вікову, фізіологічну, маргінальну, міжкласову, сексуальну.

Д. Вовк запропонувала називати толерантністю «якість людини, що характеризує її ставлення до іншої людини як рівно достойної особистості і виражається у відсутності чи свідомому пригніченні почуття неприйнятності останньої, викликаного тими чи іншими відмінностями» [91, с. 36]. За

твердженням дослідниці, толерантність не лише пов'язана з принципом рівності, вона «передбачає протиставлення себе та іншого в пошуках відповіді на те, чи визнавати взагалі інакшість та право Іншого бути Іншим» [91, с. 9].

«Позитивне розуміння толерантності, – на думку О. Орловської, – досягається через з'ясування її протилежності – інтолерантності, або нетерпимості, в основі якої не просто відсутність почуття солідарності, це неприйняття іншого через те, що він має інший вигляд, думає інакше, чинить інакше» [352]. Може починатися з неvwічливого ставлення і завершуватися етнічними частками та геноцидом. М. Капітоненко називає такі форми нетерпимості: «упередженість, стереотипізація, глузування, безпідставне звинувачення, стигматизація, сегрегація, остракізм (ігнорування), домагання, залякування, дискримінація, репресії, вигнання, мова ненависті, злочин на ґрунті ненависті» [212]. О. Грива вважає, що до інтолерантності можна віднести образи, насмішки, вираження зневаги; негативні стереотипи, упередження, забобони, які ґрунтуються на негативних характеристиках; <...> дискримінацію» [123, с. 26].

Варто звернути увагу на потрактування толерантності і толерантного ставлення. В. Нечерда чітко розрізняє ці два поняття. На його думку, «толерантність – це моральний та інтелектуальний принцип і водночас складне особистісне утворення, що містить у собі як знання про толерантність, так і прагнення виявляти її у взаємодії з іншими і разом з тим безпосередній досвід застосування толерантності» [335]. Відповідно, толерантним ставленням В. Нечерда називає «наявність потреби у взаємодії з іншими, розуміння іншого за позитивного ставлення до нього; це і соціальна цінність, що забезпечує права людини, свободу і безпеку, і визнання індивідом, соціальною групою права іншого на власне переконання, інтереси» [335]. Тобто толерантність є передусім моральним та інтелектуальним принципом, якого людина прагне дотримуватися у спілкуванні з іншими представниками соціуму, проявляючи позитивне

ставлення до них, незважаючи на їхню національну належність, расу, стан здоров'я тощо.

Толерантність формується під впливом цілого комплексу чинників. Це й оточення зі своїми правилами поведінки, і культурні традиції, і засоби масової інформації, і література, і мистецтво, й індивідуально-типологічні особливості людини та ін. Медіа в цьому процесі відіграють одну з ключових ролей. На цьому було наголошено в 1997 році Комітетом міністрів Ради Європи стосовно гарантії дотримання рівності всіх осіб та користування правами й свободами без дискримінації за будь-якою ознакою. У рекомендації зазначено: «Принцип толерантності є гарантією збереження в Європі відкритого суспільства, яке поважає культуру різноманітності. <...> Працівники ЗМІ мають гарні можливості для просування цих ініціатив та забезпечення їх загального визнання в усіх секторах медіа, <...> можуть зробити позитивний внесок у боротьбу з нетерпимістю, особливо там, де вони сприяють розвитку культури взаєморозуміння між різними етнічними, культурними, релігійними тощо групами в суспільстві» [656]. Аналогічно про це висловилися представники ООН у 1998 році, які називали ЗМІ «ключовим фактором терпимості й миру» [657].

У медійному контексті про принципи толерантності пише П. Лазарсфельд [633], А. Дашті, Х. Джохар, С. Ел-Маморі застосовують теорію соціальної відповідальності, щоб показати «роль ЗМІ у формуванні концепції громадянства в країнах Перської затоки стосовно держав, які користуються повною або частковою свободою, зокрема до Кувейту і Оману» [611], Р. Ванквані говорить про вагоме значення медіа та їхнього впливу на свідомість людей за посередництва пакистанських ЗМІ. Автор запустив форум «Толерантна пакистанська медіамережа» з метою закріпити колективні зусилля щодо запровадження толерантності серед населення Пакистану [671].

На це питання звертає увагу Ю. Ключев [222], досліджуючи причини інтолерантності та прояви агресії в ЗМІ. Т. Хоменко зосередилася на певних

проблемах, з якими стикаються журналісти, коли висвітлюють кризові, конфліктні моменти в житті як окремої людини, так і цілої країни, загалом усього суспільства [541].

Та найчастіше про толерантність у медіа говорять у контексті використання «мови ворожнечі» в медіа, це публікації О. Попової, Т. Ісакової, Шебештян Я., Ю. Разметаєвої, Є. Ярошенка, Т. Печончик та інших. Мовну толерантність як основу формування комунікативної компетенції в процесі спілкування вивчає Л. Вергазова, В. Ляпунова, Т. Розова, дотримання мовної толерантності в політичній рекламі розглядають Т. Ніколюк і Н. Шкляєва, у контексті соціально-гуманітарних наук досліджують Г. Яворська, Е. Ларіна, І. Цар та інші.

Досліджуючи етнотолерантність у медіа, Ю. Бідзіля розглядає толерантність як одну з базових цінностей, які вивчає аксіологія, охоплюючи гуманітарні науки, мистецтво, естетику, релігійну доктрину, етику. Саме етика реалізується в практиці медійника, оскільки, за словами дослідника, «всі сучасні професійні кодекси, стандарти, рекомендації сформовані в лоні етики і на базі відповідних категорій – добра/зла, блага, позитивного/негативного, об'єктивності/суб'єктивності, істинності/омани, правдивості/неправдивості, тенденції, випадкового/закономірного [287, с. 13].

Ю. Бідзіля наголошує на тому, що «цінності не стільки «відображають» реальність, як приводять реальність у відповідність з тим змістом, який ми мислимо у цінностях» [287]. Саме тому, відзначає дослідник, «цінності відіграють важливу роль у перетворенні реальності й здатні виконувати важливу роль в обґрунтуванні підстави для дії та у мотивації поведінки» [287]. Власне, від того, якими цінностями володіє медійник, залежатиме, як він розумітиме ту чи ту ситуацію, як висвітлюватиме її, і саме система цінностей повинна бути головним орієнтиром для нього в журналістській практиці, де постійно відбувається оцінювання фактів дійсності [287].

Ігнорування певних реалій життя, відбір фактів, звернення уваги на окремі явища вже є оцінюванням.

Концепція журналістики спирається на відповідні гуманістичні ідеї, серед яких на першому місці повага до людини як найвищої цінності, але при цьому журналіст не завжди їх засвоює й дотримується. Ми можемо побачити певні відхилення від загальноприйнятої ціннісної системи: це проявляється в неповазі до людей, до їхньої національності, стану здоров'я, кольору шкіри тощо.

Відповідно, журналіст, створюючи медіатекст, повинен пам'ятати про права людини, які зазначені в Декларації прав людини:

«Ст.1. Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства.

Ст. 2. Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища.

Ст. 3. Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканість.

Ст. 5. Ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання.

Ст. 7. Усі люди мають право на рівний захист від якої б то не було дискримінації, і від якого б то не було підбурювання до такої дискримінації.

Ст. 16. Чоловіки і жінки, які досягли повноліття, мають право без будь-яких обмежень за ознакою раси, національності або релігії одружуватися і засновувати сім'ю.

Ст. 18. Кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії.

Ст. 19. Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення.

Ст. 21. Кожна людина має право рівного доступу до державної служби в своїй країні.

Ст. 22. Кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності для вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави.

Ст. 26. Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод. Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими, або релігійними групами і повинна сприяти діяльності Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру» [178].

Інформація, викладена в цих та інших статтях Декларації прав людини, співвідноситься з принципами журналістської діяльності. Ключові слова, як-от: право, свобода думки, свобода вибору, свобода переконань, повага, взаєморозуміння, терпимість, гідність, совість – є також головними для журналістики і вказують на вияв поваги до людини. Власне, повага до думок, прав, свобод людини фактично є виявом толерантності.

І. Мельничук, досліджуючи аспекти проблеми толерантності в сучасних українських ЗМІ, наголошує, що, з одного боку, саме «завдяки ЗМІ поступово вирішуються гострі проблеми, що потребують виваженого, толерантного ставлення (ксенофобія, міжконфесійні протиріччя, трудові мігранти, торгівля людьми, ставлення до людей з інвалідністю тощо)», але, з іншого боку, не всі журналісти дотримуються толерантної позиції і вороже та агресивно ставляться чи то до представників інших конфесій, чи то до інших національностей, чи то до людей, які мають проблеми зі здоров'ям [291].

Проблему толерантності в інформаційному просторі досліджував М. Соколов, звертаючи увагу «на виявлення наслідків нетолерантного поводження, зокрема маніпулювання засобами масової інформації і масовою свідомістю агентами політичної влади» [465].

Н. Зарудна вважає, що «насилля, нетерпимість виникають як результат незнання. <...> Ми часто боїмося того, чого не знаємо, керуючись при цьому стереотипами, здебільшого негативними. Ось тут якраз і потрібне сприяння медіа толерантності. ЗМІ мусять пам'ятати і говорити про те, що інші люди теж люди, незалежно від того, мусульмани вони, християни чи іудеї. Всі люди мають свою гідну культуру, світогляд, прагнення» [492].

Інтолерантність у її найжорсткіших формах проявляється в закликах до насилля, схваленні дискримінації, з іншого боку, в тиражуванні негативних стереотипів масової свідомості про соціальні групи, які сприймаються як «інші». Тож дуже важливо для журналіста внутрішньо визнати таку людину рівною стосовно себе й оточення.

Однією з головних проблем соціальної журналістики є те, що зі зростанням зацікавленості ЗМІ до соціально значущих тем не завжди журналісти можуть підготувати професійний та якісний матеріал, оскільки не всі знають, яким чином коректно розмовляти з представниками вразливих груп, які питання ставити, яку лексику використовувати в медіатекстах, які візуальні образи залучати, щоб не завдати шкоди представникам цих категорій населення, як правильно сформулювати посил для своєї аудиторії. Іноколи це відбувається через брак знань, іноді через клікбейт, щоб привернути увагу аудиторії. Відповідно, головним у дотриманні толерантного підходу у висвітленні інформації про вразливі групи людей є професійність журналіста, розуміння ним прав людини та дотримання гуманістичних ідей, а саме поваги до людей і їхнього життя.

Про те, що проблеми коректного й толерантного представлення медійниками вразливих груп людей є і їх намагаються вирішити, свідчить низка посібників для ЗМІ, наприклад: «Особливості висвітлення життя ключових груп населення», «Висвітлення соціальних прав та вразливих груп в українських медіа», «Нічого для нас без нас», «Медіа без упереджень: слова мають значення», «Місцева преса: посібник для ЗМІ» тощо. З метою налагодження процесу толерантної комунікації в Україні проводяться

різноманітні тренінги, вебіари, курси. Так, на сайті Інституту масової інформації запропоновано журналістам пройти онлайн-курс «Журналістика толерантності: Як створювати матеріали для медіа без сексизму, дискримінації і стереотипів», організований ГО «Media Development Foundation», тренінг «Школа толерантності для журналістів/ок» за допомоги Запорізького обласного благодійного фонду «Гендер Зед», узяти участь в онлайн-школі для медіа «Толерантність – шлях до миру чи яблуко розбрату?», тренінгу «Толерантність медіа» на базі ЗНУ, семінарі-тренінгу «Права людини і журналістика: як правильно подавати інформацію про соціально вразливі категорії людей» на базі ДНУ тощо.

Вразливими, або чутливими, групами населення, за Законом України «Про соціальні послуги» є «особи/сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників» [413]. До них належать ветерани війни та праці, сім'ї з дітьми, особи з інвалідністю, постраждали від аварії на ЧАЕС, громадяни похилого віку, внутрішньо переміщені особи та ін. Вразливі групи населення найчастіше потерпають від стереотипного, упередженого та дискримінаційного ставлення.

Фактично кожна людина мислить стереотипами. Це «узагальнене уявлення щодо когось чи чогось, яке ґрунтується на власному або уявному «суспільному досвіді», «усталений шаблон мислення, забобон, як правило, не має безпосереднього відношення до реальності» [116], сформоване в суспільстві узагальнене уявлення (переконання) про соціальний статус, поведінку будь-якої групи або більшості її членів; соціальні очікування стосовно поведінки, яке розглядається як типове для цієї групи»; «стандартизоване уявлення про групи людей, які мають однакові якості і зазвичай не репрезентує реальну ситуацію» [668].

Власне, стереотипи бувають правдивими і хибними, позитивними, нейтральними і негативними [116]. Вони з'являються через брак інформації про те чи інше явище, або через застарілі уявлення, які можуть бути давно

неактуальними. Деякі стереотипи сприяють упередженню – «негативному ставленню до певної групи людей, що ґрунтується на стереотипах». Упередження, за словами О. Голуб, є завжди шкідливими, «оскільки вони визначають нашу поведінку і можуть спричинити несправедливе та нерівне поводження з людьми, тим самим порушуючи їхні права» [116]. У цьому контексті варто розрізняти стереотип і стигму. На думку С. Товщик, «стереотип – це стійкий, емоційно насичений образ, тоді як стигма – очевидна соціальна ознака, риса характеру, що виражає якусь ганебну властивість індивіда, через що його виключають з «нормальних». Стигма – це «властивість, на підставі якої конструюється негативний стереотип» [489]. При цьому не кожен стереотип може бути стигматизованим. Відповідно, «стигматизація – це упереджене ставлення до людини, пов'язане з її статусом, <...> динамічний процес знецінення особистості, що певною мірою дискредитує людину в колективній свідомості» [489]. Стигматизація в соціумі може призвести до негативного маркування, виділення людини на тлі інших, показує насиченість масової свідомості негативними стереотипами.

Е. Гофман визначає стигму «для позначення якості, що видає якусь ганебну властивість; причому характер цієї якості визначається не самою якістю, а ставленням до неї, тобто через призму стереотипів» [623, с. 3]. Він виділяє три типи стигми: по-перше, різного роду фізичні порушення, по-друге, недоліки індивідуального характеру, по-третє, родову стигму раси, національності і релігії, яка може передаватися у спадок і охоплювати всіх членів сім'ї. При цьому, на думку автора, у різних прикладах можна помітити ті ж самі риси: людина, яка б з легкістю могла спілкуватися в соціумі, володіє певною особливістю, яка привертає до себе увагу і відвертає від неї співбесідників, таким чином перекриваючи шлях іншим якостям цієї особи [623].

Стигма поділяється на зовнішню і внутрішню: «зовнішня стигма може стосуватися не тільки людини, яка належить до певної маргінальної групи, але й просто конкретної людини. Вона може проявлятися в насильстві,

моральному приниженні» [525, с. 20]. Відповідно, за словами автора, «внутрішня стигма – це результат рефлексії індивіда і формує в нього самого відчуття меншовартості, неповноцінності, безпорадності, нездатності встановлювати та розвивати соціальні контакти» [525, с. 20]. Такі дослідники, як Б. Майор та Л. О’Браєн, розглядають стигматизацію як комплексний механізм, як взаємодію різних соціальних процесів: відповідно, відбувається процес навішування ярликів (акцент на порушеннях, недоліках), соціальної ізоляції (втрата соціального статусу, виключення, дискримінація), поділ на «ми» і «вони» (розподіл між нормотиповими і стигмованими індивідами), стереотипізації (формування стереотипів) [635].

Стигматизована особа з великими труднощами адаптується в соціумі, її намагаються уникнути, не хочуть з нею знаходитися поруч, вона з великим складнощами стикається при пошуці роботи. У результаті людина відчуває себе непотрібною, розуміє, що нею нехтують.

Негативні стереотипи та упереджене ставлення сприяють дискримінації, що може відбуватися на рівні конкретних дій і проявів: байдужість, соціальна ізоляція, зневага, обмеження в пересуванні, доступності тощо. На сайті Ради Європи зазначено, що «дискримінація виявляється, коли до людей ставляться менш прихильно, ніж до інших людей в подібній ситуації тільки тому, що вони належать, або сприймаються як такі, що належать до певної групи чи категорії людей. Їх можуть дискримінувати через вік, інвалідність, політичні переконання» [136].

О. Голуб визначає дискримінацію як «негативне ставлення, упередженість, насилля, несправедливість та позбавлення будь-яких прав людини на ґрунті її приналежності до певної соціальної групи» [117]. Нетолерантне ставлення, іншими словами, нетерпимість стосується «відторгнення людей, яких ми сприймаємо як інших», вона «може виявлятися у широкому діапазоні дій, починаючи з уникання таких людей, мовної ненависті...» [136].

Серед представників уразливих груп населення однією з найбільш незахищених і дискримінованих є люди з інвалідністю, їх в Україні нараховується близько 2 703 000 осіб [503], тобто 7% від кількості населення, яке, за даними Міністерства фінансів [328], становить 41 167 300 осіб на 1.01.2022. Це значна частина українського суспільства. Ця кількість постійно збільшується внаслідок пандемії коронавірусу та особливо воєнних дій на території України, які ввійшли в активну фазу 24 лютого 2022 року.

Їхня вразливість є тривимірною. По-перше, вони обмежені у своїх діях і не можуть самі зробити щось для себе без сторонньої допомоги; по-друге, вони хочуть і прагнуть робити те, що вміють, але соціум не завжди це підтримує; по-третє, їх часто стереотипно або ситуативно висвітлюють у медіа, від події до події.

Важливо пам'ятати, що кожна людина має визнавати права і свободи іншої людини, при цьому не потурати їй, не ставитися поборливо, а нарівні. Дана проблема спостерігається в українському суспільстві, оскільки воно (суспільство) впадає у певні крайнощі: з одного боку, це проявляється в емпатії, співчутті до людей з інвалідністю, з другого – цілковитій байдужості, викресленні таких людей з життя, з третього – ставленні як до рівноправних членів суспільства. Вона є надзвичайно актуальною, про що свідчать проведення різного роду конференцій, тренінгів, круглих столів, презентацій, де обговорюють проблеми толерантного ставлення до людей з інвалідністю, інтеграції їх у суспільство. Як приклад – пресконференція «Діти з інвалідністю в Україні: низький рівень толерантності та шляхи подолання проблеми» (Київ, 2015), всеукраїнська конференція «Люди з особливими потребами» (Львів, 2016), тренінг для представників ЗМІ з питань толерантного висвітлення проблематики людей з інвалідністю «Відчуй життя в темряві» (Луцьк, 2017), конференція «Роботодавці та працівники з інвалідністю: шлях до партнерства» (Київ, 2018), тренінг «Толерантність, недискримінація та протидія злочинам на ґрунті ненависті» (Київ, 2018), навчальний тренінг «Інвалідність не обмежує –

обмежує дискримінація» (Долина, 2019), круглий стіл «Право на гідне життя для всіх» (Вінниця, 2020), круглий стіл «Якісна інформаційна кампанія для підвищення толерантності щодо дітей з інвалідністю та їх сімей» (Луцьк, 2021), міжрегіональний круглий стіл «Життя без обмежень» (2021), міжрегіональний інклюзивний форум «Без кордонів, без обмежень» тощо. Окрім того, Міністерство соціальної політики провело східний форум з питань інклюзії (2019), метою якого було привернення уваги до потреб людей з інвалідністю, до інклюзії, а також порушило питання про формування толерантного ставлення суспільства до цієї проблеми загалом.

На сайті ООН наголошується на провідній ролі медіа в житті людей з інвалідністю: «ЗМІ можуть відчутно впливати на суспільну думку і встановлювати соціальні норми. Люди з інвалідністю нечасто висвітлюються в засобах масової інформації, а коли про них розповідають, вони часто зазнають негативної стереотипізації і не представлені належним чином. <...> ЗМІ можуть бути життєво важливим інструментом, що підвищуватиме обізнаність, протидіятиме стигматизації і дезінформації. <...> Засоби масової інформації можуть активно сприяти ефективній та успішній інтеграції людей з інвалідністю у всі сфери суспільства» [616].

Проблеми толерантного ставлення до людей з інвалідністю та роль у цьому процесі медіа вивчають як українські, так і закордонні дослідники. Про це свідчать роботи українських учених та журналістів: К. Шендеровського, Л. Василик, В. Грубич, Д. Дешевого, І. Єрмакової, Н. Ковальчук, В. Попович, І. Виртосу, Т. Ковальнової, М. Тулуп, Т. Бондаренко, О. Фудорової, З. Гаджук, О. Філоненко та інших.

Закордонна наукова думка представлена іменами Дж. Холкомба, Л. Апельбаума, Д. Пірсла та інші. До прикладу, І. Канінгем стверджує, що, за відсутності особистого досвіду й контакту з людьми з інвалідністю, ЗМІ відіграють значну роль у формуванні ставлення до людей з інвалідністю. На його думку, медіа як засіб переконання сприяють негативному ставленню, дискримінації й непорозумінню з людьми з інвалідністю, окрім того,

культурні інтерпретації інвалідності також чинять вплив на аудиторію. Поділ людей на працездатних або з інвалідністю є проблемою, оскільки створює ілюзорну бінарну опозицію між «нами» і «ними». Відповідно, за словами І. Канінгем, «повідомлення ЗМІ, мовні засоби, які посилюють опозицію, створюють викривлену картину інвалідності <...> можуть сприяти стигматизації і нерозумінню». Власне, недостатня представленість у ЗМІ ізолює людей з інвалідністю, не дає змоги висловлювати свою думку та брати участь як у політичному, так і в культурному житті суспільства. «Така маргіналізація та ізоляція, – вважає автор, – має негативні наслідки для осіб з інвалідністю, у тому числі обмеження на життєвий вибір, особисту незалежність і самореалізацію, почуття ідентичності, соціальної згуртованості» [610].

Інший учений, К. Барнс, наголошує на інституціалізованій дискримінації людей з інвалідністю, що проявляється в освіті, працевлаштуванні, системі пільг, службі підтримки, довіллі, індустрії дозвілля і ЗМІ. Він вважає, що стереотипні уявлення про осіб з інвалідністю, які ґрунтуються на забобонах, міфах, зберігаються, тому що постійно відтворюються через засоби зв'язку. Автор виділяє низку стереотипів, які транслуються в кінематографі та анімації: особа з інвалідністю як об'єкт жалощів; особа з інвалідністю як об'єкт зловісності; особа з інвалідністю як об'єкт для створення атмосферності; особа з інвалідністю із супервластивостями; особа з інвалідністю як об'єкт насмішок; особа з інвалідністю як ворог собі; особа з інвалідністю як тягар; особа з інвалідністю як сексуально неповноцінна; особа з інвалідністю як нездатна повноцінно брати участь в суспільному житті. Цілком погоджуємося з його думкою, що «стереотипи <...> в медіа утворюють фундамент, на якому будується ставлення до людей з інвалідністю; мають провідне значення для дискримінації та експлуатації, з якою люди з інвалідністю стикаються щоденно і значною мірою сприяють їх систематичному виключенню з основного життя суспільства» [592]. Дослідник М. Мітчел виділяє аналогічну

низку стереотипів у медіа, щоб показати своїм студентам, яким чином медіа їх поширюють. Автор підкреслює, що саме медіа увічнюють встановлені культурні норми (стереотипи) і водночас створюють нові. Говорячи про Інтернет, він зазначає, що той є «найшвидшим джерелом для перевірки фактів і даних, представлених в інших засобах масової інформації, і він може бути джерелом дезінформації за допомогою стереотипів» [640].

Недостатня представленість людей з інвалідністю в медіа є дискримінацією стосовно цієї категорії осіб. У Парламенті Великої Британії в липні 2022 року проводилося обговорення стосовно висвітлення людей з інвалідністю в засобах масової інформації. БО «Disability Rights UK» наголосила на тому, що у всіх сферах життя є професіонали, які мають інвалідність. Це політики, юристи, вчені, спортсмени, лікарі, бізнесмени. «Але коли ми переглядаємо новини або читаємо ЗМІ – соціальні, друковані, цифрові – ми рідко бачимо людей з інвалідністю, а коли ми це бачимо, то майже завжди говоримо про індивідуальні недоліки або особисті жахливі історії. Через відсутність достатнього висвітлення <...> наші історії залишаються непоміченими, таланти не визнаються <...> і негативне ставлення до інвалідності не викликає заперечень. <...> П'ята частина з нас інваліди, але ми не п'ята частина новин» [614]. Відповідно, організація стежить за процесом поширення інформації про людей з інвалідністю в різних ЗМІ, особливостях їх репрезентації (Daily Mirror, BBC, Channel 4, ITV). Окрім того, організація занепокоєна ще й тим, що в роботі в медіа не достатньо задіяні люди з інвалідністю, оскільки вони здатні змінити думку, ставлення суспільства до них, а також вплинути на ситуацію в майбутньому.

Отже, як бачимо, проблема толерантності в медіа стосовно людей з інвалідністю існує і на світовому, і на локальному рівні – в Україні. Це питання порушують науковці, журналісти, правознавці та представники інших сфер діяльності. Медіа визнають одним із найголовніших трансляторів стереотипної інформації, при тому що саме вони можуть і повинні досягати протилежного, позитивного ефекту, щоб змінити уявлення суспільства про

людей з інвалідністю. Байдужість, відкидання поглядів інших людей, упередженість, тиражування негативних стереотипів, остракізм, стигматизація, мова ненависті, дискримінація, відсутність діалогу тощо – усі ці прояви нетерпимості, або інтолерантності, мають бути усунені й не поширюватися за посередництва медіа. Тривимірний підхід до інвалідності вказує на вразливість цих людей, чому має бути приділена увага передовсім на державному, суспільному та медійному рівнях у контексті рівноправності. Вважаємо, що, з метою толерантного ставлення до людей з інвалідністю, суспільству необхідно відмовитися від упередженості, догматизму, спробувати поставити себе на місце людей з інвалідністю, щоб зрозуміти їхнє сприйняття світу. При цьому не варто кожній людині відмовлятися від своїх поглядів, переконань, утискати себе у власних правах, лише терпимо, зі справедливістю ставитися до тих людей, які потребують підтримки від суспільства.

1.4. Методологічні засади дослідження проблеми толерантності в українських медіа щодо людей з інвалідністю

Використання інструментарію методологічного плюралізму дозволяє, з одного боку, розкрити особливості формування образу людини з інвалідністю в світовій спільноті, з іншого, дослідити в контексті толерантності медійні тексти українських журналістів. При цьому основним принципом вибору цих методів є їхня відповідність соціальнокомунікаційній парадигмі, для якої, за В. Різуном, основоположним є те, чи здійснює об'єкт дослідження вплив на аудиторію і як аудиторія реагує на нього [435]. Окрім того, у процесі дослідження ми спиралися на історичний (потрібно було простежити ставлення до людей з інвалідністю в соціумі у хронологічному порядку, щоб зрозуміти причини їхнього сприйняття/несприйняття, що відповідно сформувало етичну культуру журналістів, які у межах власного

світогляду висвітлюють у медіа інформацію про людей з інвалідністю) та описовий (вивчали контент засобів масової інформації, описували усі доступні для спостереження характеристики, що стосуються проблем толерантності щодо людей з інвалідністю) підходи.

Оскільки на сьогодні ще не сформовано класичних методик галузі «Соціальні комунікації», ми будемо послуговуватися методами з інших наук, як-то: філософія, історія, соціологія, статистика та інших. За основу обрано трирівневу структуру знань, яка є найпопулярнішою в наукових колах, а саме: філософські, загальнонаукові та спеціальні методи. З метою чітко представити методологічну базу до нашої роботи, будемо спиратися на завдання, зазначені у Вступі до дисертації.

Використання діалектичного методу дозволило при дослідженні окремих фактів та висловів здійснити пошук причиново-наслідкових зв'язків, які стосуються ставлення до людей з інвалідністю в суспільстві, з'ясувати причини стереотипного та упередженого ставлення до них протягом певного часу.

За допомогою методу аналізу було деталізовано інформацію з метою зрозуміти, що стало поштовхом до стереотипного та упередженого ставлення до людей з інвалідністю, яким чином змінювалися підходи у розумінні інвалідності. Для цього було використано історичний підхід, хронологічний метод, щоб виявити певну тенденцію у ставленні до людей з інвалідністю (від негативного до позитивного) протягом тривалого часу, що призвело до неоднозначного сприйняття їх у сучасному суспільстві, а також описовий, який було реалізовано при аналізі документів про людей з інвалідністю, розподілу наукової думки, суспільної та людей з інвалідністю, що у свою чергу дало можливість побачити неузгодженість між ними. Задіяно метод узагальнення, тобто на основі окремих фактів та ситуацій виведено загальні судження про людей з інвалідністю.

Описовий підхід було використано при огляді масиву науково-теоретичної бази, у якій йдеться про людину з інвалідністю, її представлення

в різних сферах, зокрема медійній. Опис має індуктивний характер, за допомогою методу узагальнення виведено висновок про наукове опрацювання даної теми, розділено його на два періоди.

Додаток 1 служить доповненням до Підрозділів 1.1 та 1.2, на основі опрацювання наукових та медійних джерел стають зрозумілими причини стереотипного, упередженого, подекуди зневажливого ставлення у суспільстві до людей з інвалідністю. У цій частині використано такі підходи: описовий підхід (описано події та ситуації, що стосуються ставлення до людини з інвалідністю з боку держави та суспільства), соціальнокомунікаційний підхід (досліджено образ людей з інвалідністю в медійних джерелах радянської доби та особливості комунікації з ними), біографічний підхід (на основі свідчень із життя В. Фефелова та інших очевидців співвіднесено з часом і суспільством, у якому ті жили). У межах даних підходів використано методи аналізу, узагальнення (деталізовано наукові та медійні джерела про людей з інвалідністю, на основі чого узагальнено думку про те, яким було становище людей з інвалідністю в Радянському Союзі), екстраполяції (вивчення особливостей, що склалися в минулому стосовно людей з інвалідністю, а саме в період Радянського Союзу, і наявні в сьогоденні).

При дослідженні проблем толерантності, які існують в медіа, ми використали соціальнокомунікаційний та описовий підходи. Застосовано методи дедукції (від загального – принципів толерантності та їх запровадження і розуміння у різних сферах діяльності до конкретного – проблем толерантності з боку журналістів стосовно людей з інвалідністю в медіа), аналізу праць як наукових, так і публіцистичних на цю тему, опису (зафіксовано результати досвіду українських та закордонних учених). Окрім того, використано метод від абстрактного до конкретного, у процесі якого було визначено, які конкретно прояви інтолерантності присутні в медіа з точки зору вчених.

За допомогою методів аналізу (медійний матеріал опрацьовано та виділено в ньому мовний матеріал із негативним емоційним забарвленням, що впливає на сприйняття образу людини з інвалідністю), синтезу (складено в єдине ціле різні вислови з медіа), узагальнення (зроблено висновки на основі опрацьованого матеріалу) було проаналізовано і визначено маркери мовної толерантності, яких потрібно дотримуватися при створенні медіатекстів про людей з інвалідністю.

Для того щоб з'ясувати, чи існує проблема толерантності в медіа стосовно людей з інвалідністю і яким чином її вирішувати, ми провели стандартизоване (формалізоване) інтерв'ю з громадською активісткою, телеведучою, координаторкою напрямку інклюзії у StarLightMedia, українською професійною каратисткою Уляною Пчолкіною за розробленим заздалегідь планом, з послідовними запитаннями. За видом інтерв'ю інтроспективне (з метою дізнатися думку й оцінку з приводу поточної ситуації), експертне, індивідуальне, опосередковане (онлайн), за метою дослідження – тематичне, за змістом – питання, що виявляють фактичну інформацію про соціальне становище респондента і, відповідно, інших людей з інвалідністю, ролі в їхньому житті медіа, толерантності журналістів при висвітленні в ЗМІ людей з інвалідністю, за формою відповідей – питання відкриті.

З метою підвищення надійності, достовірності нами було проведено експертне опитування, у якому взяли участь 78 журналістів. Використано метод типової вибірки та метод «сніжки»: розіслано анкету до журналістських редакцій, кількість респондентів розширювалася на основі пропозицій респондентів, які вже пройшли опитування. Завдяки даному опитуванню ми змогли отримати оцінку сучасної інформаційної ситуації в Україні стосовно людей з інвалідністю.

Для підтвердження думки про інтолерантні висловлювання в медіа, за допомогою методів спостереження (опосередковане, невиключене, що дало можливість зафіксувати природну поведінку як ведучого, так і експертів та

гостей програми, систематичне (у визначений період часу)) як складова частина моніторингу, методів аналізу, синтезу, узагальнення (розчленовано на складові частини медіатексти телевізійної програми «Говорить Україна», складено в єдине ціле, на основі чого зроблено узагальнений висновок про роль телепрограм у формуванні образу людей з інвалідністю і, відповідно, ставленні до них у суспільстві.

- проаналізувати проблеми інформаційного вакууму та наявності комунікативних бар'єрів у спілкуванні з людьми, які мають інвалідність, та тими, хто інвалідності не має.

З метою з'ясувати причини несприйняття людей з інвалідністю в соціумі, роль у цьому процесі медіа, зрозуміти, що створює комунікативні бар'єри під час спілкування задіяно соціальнокомунікаційний підхід, у межах якого використано методи аналізу, синтезу, опитування. За допомогою методу опитування було зібрано первинну інформацію про суспільну думку людей, які мають і не мають інвалідність. Основним інструментом збору є анкета із набором питань (їх було дві: одна для опитування людей з інвалідністю, друга – опитування людей без інвалідності). Обидві за ступенем охоплення – вибіркове анкетування; за кількістю учасників – групове, за типом контакту з респондентом – дистанційне, спосіб фіксації отриманих відповідей – кореспондентський, за предметним змістом запитання анкети про думку респондента, запитання закриті. В анкеті опитування людей з інвалідністю та без є такі типи запитань: за шкалою Лейкерта (згода/незгода з певним твердженням, за шкалою важливості, за оцінною шкалою від 1 до 5). Після складення анкети зміст було узгоджено з відповідальним секретарем Національної асамблеї людей з інвалідністю Вікторією Назаренко. Використано методи аналізу й синтезу (кожне питання анкети підкріплене прикладами з життя людей з інвалідністю, із засобів масової інформації, зроблено кількісний підрахунок ключових слів у провідних медіа про людей з інвалідністю у контексті пандемії коронавірусу, що у підсумку дає можливість зробити висновок про відсутність/наявність

інформаційного вакууму про людей з інвалідністю в сучасному інформаційному просторі, ігнорування цієї теми, з'ясування причин комунікативних бар'єрів у суспільстві), зокрема задіяно компаративний (порівняльний) аналіз, щоб установити схожі та відмінні погляди респондентів стосовно зазначених в анкетуванні питань, які представлені у вигляді таблиці у відсотковому співвідношенні.

- **дослідити формування образу людини з інвалідністю в медіа;**

З метою дослідити образ людини з інвалідністю в медіа у межах соціальнокомунікаційного підходу проведено контент-аналіз одного з якісних видань в українському медіапросторі – «Українська правда». Хронологічні межі дослідження становлять 5 років з 2015 по 2019 рік. Категорія аналізу – стан здоров'я, розумові та фізичні можливості – обрано нами з огляду на власне теоретичне потрактування, ключові слова – інваліди, люди з інвалідністю, люди з обмеженими можливостями, люди з обмеженими функціональними можливостями, люди з особливими потребами, особи з інвалідністю, неповносправні люди, люди з додатковими потребами. Одиниця аналізу – журналістський матеріал про людей з інвалідністю. У межах суцільної вибірки проаналізовано всі матеріали «Української правди» у зазначений період. За допомогою методу спостереження (структурованого, систематичного, невключеного) досліджено зміст сайту протягом зазначеного періоду. Загальна кількість публікацій про людей з інвалідністю за вказаний період – 153. У Excel-таблиці фіксувалися повідомлення про людей з інвалідністю за місяцями, за темами, за жанровим співвідношенням, після чого проведена квантифікаційна обробка (кількісний підрахунок) та інтерпретовано дані.

- **розглянути вплив креолізованих медіатекстів про людей з інвалідністю на реципієнтів;**

З метою розглянути вплив креолізованих медіа текстів про людей з інвалідністю на реципієнтів використано соціальнокомунікаційний підхід, метод дедукції, досліджено загальне явище креолізації, після чого – більш

конкретні явища: рівні аналізу тексту, зокрема креолізованих. За допомогою методу опитування, а саме анкетування, яке складалося з трьох блоків: біологічний, соціопсихологічний та медійний – було з'ясовано ставлення студентів (1000 респондентів) до людей з інвалідністю, рівень їхньої готовності до комунікації з цими людьми та позитивний вплив на думку респондентів, їхню уяву, образність через журналістський текст, у якому поєднано зображення та текст (креолізований текст). Анкетування – вибіркове, групове, дистанційне, кореспондентський спосіб, запитання спрямовані на отримання інформації про поведінку та дії респондента.

- дослідити особливості формування соціальної комунікації людини з інвалідністю за допомогою українських релігійних спільнот;

Використано методи аналізу (детально опрацьовано медіа матеріал про людей з інвалідністю в медіа ПЦУ та УПЦ) і синтезу(у процесі вивчення отримано новий інформаційний зміст про людей з інвалідністю). З метою розгрупування даної інформації залучено метод класифікації, що дозволило розділити публікації за категоріями). Методи аналізу й синтезу використані при дослідженні медіаконтенту про людей з інвалідністю греко-католицької та римо-католицької церкви, діяльності їхніх спільнот, висвітлення у ЗМІ). Задіяно метод інтерв'ю (стандартизоване (формалізоване), інтроспективне, інтерв'ю відповідальних осіб, індивідуальне, одноразове, опосередковане, з відеозаписом, за метою дослідження – тематичні, за змістом – питання допомагають з'ясувати мотиви, поведінки, життєві погляди, ставлення до себе та інших) з представниками церкви, які зайняті, безпосередньо, соціальним служінням, що дало можливість дізнатися про слабкі та сильні сторони у ставленні до людей з інвалідністю, у медійному висвітленні). Кількісний аналіз ключових слів у ЗМІ показав, що загальнонаціональні медіа не приділяють належної уваги спільнотам, які турбуються про людей з інвалідністю.

Досліджуючи протестантські мас-медіа та їхні публікації про людей з інвалідністю, ми використали метод аналізу (деталізували інформацію про дії

протестантів по відношенню до людей з інвалідністю), класифікації (упорядкували інформацію з медіа залежно від течій протестантизму, які представлені на території України) та синтезу (отримали нову інформацію про діяльність протестантів стосовно людей з інвалідністю). Під час пандемії люди з інвалідністю опинилися в ізоляції, зокрема євангельські християни-баптисти. З метою з'ясувати особливості соціального служіння їм було використано метод дедукції (від загальної інформації про пандемію, локдауни до становища людей з інвалідністю в цей період). Метод класифікації дозволив розгрупувати інформацію, зібрану з медійних джерел, про людей з інвалідністю та їхні проблеми у різних сферах: медичній, соціальній, релігійній, у результаті чого синтезували та отримали інформацію про стан людей, які мають інвалідність. Окрім того, щоб з'ясувати їхню думку, було опитано 700 респондентів (євангельських християн-баптистів). Анкетування – вибіркове, групове, дистанційне, кореспондентське, за предметним змістом – запитання про факти, за допомогою яких отримують інформацію соціальні явища, соціальне становище, дії респондента, питання прямі і непрямі, інформаційні, відкриті і закриті, за шкалою Лайкерта, завершення речення. За допомогою методу синтезу змогли зробити висновок про стан людей з інвалідністю під час пандемії та висвітлення їх у медіа. Метод аналізу та синтезу використано при дослідженні медійного представлення мусульман у контексті соціального служіння людям з інвалідністю: проаналізовано зміст повідомлень у ЗМІ, на основі чого сформовано образ людини з інвалідністю в медіа серед мусульман. За допомогою методу узагальнення зроблено висновок на основі діяльності та представлення в медіа різних конфесій людей з інвалідністю та запропоновано рішення, які можуть змінити комунікацію людей з інвалідністю у позитивний бік.

- **з'ясувати роль мас-медіа та соціальних мереж у життя людей з інвалідністю**

Для дослідження ролі соціальних мереж у житті людей з інвалідністю у межах соціальнокомунікаційного підходу використано метод дедукції: від загальної характеристики соціальних мереж, поширення стереотипів, особливостей формування іміджу до характеристики і з'ясування особливостей формування іміджу людини з інвалідністю у соцмережі «Фейсбук». У процесі цього було залучено метод опитування студентів відділення журналістики (356 респондентів) з метою дослідити асоціативні ланцюжки, пов'язані з уявленнями про людей з інвалідністю (асоціативні методики психології і психолінгвістики). Анкетування: вибіркове, групове, дистанційне, кореспондентський спосіб, запитання про думку респондента, відкриті, завершення речення, вивчення певних асоціацій респондентів про людей з інвалідністю.

З метою довести дієвість соціальних мереж у процесі відстоювання прав людей з інвалідністю використано такі методи: аналізу (кожен обраний нами закон супроводжується відповідними діями в соціальній мережі громадськими діями, які мають інвалідність, або відстоюють права тих, хто має інвалідність, підтримка з боку ЗМІ, реакція влади на дописи), синтезу (у результаті отримуємо нову інформацію про дієвість соціальних мереж), абстрагування (з великої кількості законодавчих норм обрано декілька залежно від ситуацій, які траплялися з людьми, які мають інвалідність), узагальнення (необхідно активізувати перехід як людей з інвалідністю, так і ЗМІ та представників влади до взаємодії в мережі, що посилить імплементацію законодавчих рішень), порівняльний метод (порівняно, наскільки доступною є транспортна, інформаційна, архітектурна, освітня, культурна доступність, працевлаштування у різних країнах світу та в Україні).

Для того щоб з'ясувати, наскільки реалізується Європейська стратегія на території України стосовно дотримання прав людей з інвалідністю та репрезентація цих дій у медіа, використано дедуктивний метод (від характеристики напрямів, законодавчого представлення до представлення в

медіа) та порівняльний метод, внаслідок чого на основі повідомлень до та під час війни можна зрозуміти, на які напрямки стратегії змістився акцент після початку російсько-української війни.

- дослідити контент про людей з інвалідністю в медіа під час російсько-української війни, зокрема зосередити увагу на військових, які отримали інвалідність у процесі війни.

Методи аналізу та синтезу задіяно для того, щоб з'ясувати, які проблеми людей з інвалідністю найчастіше порушують в медіа під час війни, за допомогою методу класифікації дані публікації розгруповано за проблемними аспектами. Використання порівняльного методу, методу аналізу та синтезу дали можливість простежити колізійність держави, українського суспільства, медіа у ставленні до військових з інвалідністю, за допомогою методу класифікації розгруповано публікації за різними аспектами, щоб побачити, на що найчастіше звертають увагу в ЗМІ журналісти стосовно людей з інвалідністю.

Отже, підбиваючи підсумок, зазначимо, що провідним підходом, який було використано у роботі, є соціальнокомунікаційний. Поєднання методів дослідження з різних наук уможливило різнобічне дослідження українських медіатекстів стосовно проблеми дотримання толерантності з боку медійників у ставленні до людей з інвалідністю. Більше того, методологічна міждисциплінарність сприяла дослідженню формування суспільної думки про людей з інвалідністю та роль у цьому процесі медіа. Використання даних методів дозволило побачити і довести колізійність стосовно людей з інвалідністю, яка простежується і на державному, і на суспільному, і на медійному рівнях.

Висновки до розділу 1

Статус людей з інвалідністю в суспільстві постійно змінювався від повного виключення їх із соціуму, жалісливого ставлення, насмішок та експериментів над цими людьми, ізоляції від інших, використання «мови

ненависті» до рівноправності. Але, незважаючи на підтримку з боку органів державної влади, ухвалення законодавчих норм, суспільна думка змінюється дуже повільно і тривалий час ґрунтується на стереотипах, які складно викоринити. Вважаємо, що впровадження християнства та дотримання цих традицій певною мірою змінили думку, але з акцентом на жалості.

Найчастіше людина з інвалідністю стає об'єктом досліджень вузького спрямування: психології, педагогіки, юриспруденції, журналістики та ін. Обмежена кількість досліджень у медійному контексті: у цих працях переважно йдеться про соціальний складник, ідейно-тематичне наповнення матеріалів, дотримання стандартів, нерейтинговість відповідної тематики та відсутність діалогу між соціумом, журналістикою та людьми з інвалідністю. Світова наукова думка намагається боротися зі стереотипізацією людей з інвалідністю в медіа.

Українські й закордонні дослідники переймаються недотриманням толерантних принципів висвітлення інформації про людей з інвалідністю в медіа, що проявляється в байдужості, поширенні негативних стереотипів, акцентуванні на «іншості», зневазі, використанні емоційних висловлювань тощо та сприяє стигматизації цієї категорії людей у суспільстві.

Соціальнокомунікаційний підхід при дослідженні проблеми толерантності в медіа України стосовно людей з інвалідністю є провідним. Використання методів з різних наук (так звана мультидисциплінарність) сприяло розкриттю проблем, які постають у медіатекстах українських журналістів (інтолерантне висвітлення людей з інвалідністю, формування позитивного/негативного образу цієї категорії, ігнорування цієї частини суспільства, відсутність зацікавлення їхнім життям тощо). Окрім того, обрана нами методологія сприяла дослідженню формування суспільної думки про людей з інвалідністю та роль у цьому процесі медіа, а невідповідність у реалізації законодавчих норм на практиці показала колізійність у ставленні до людей з інвалідністю на різних рівнях.

Розділ 2. Проблеми толерантності в українських медіа щодо людей з інвалідністю та труднощі в спілкуванні з ними

2.1. Відсутність маркерів мовної толерантності журналістів до людей з інвалідністю в мас-медіа

Толерантне або інтолерантне ставлення в медіатексті може бути виражене різними мовними засобами. Деякі мовні засоби розглядають як стійкі маркери толерантних або інтолерантних смислів. Особливо це стосується оціночних засобів. Журналіст повинен розуміти усю різноманітність світу і при висвітленні будь-яких подій демонструвати найвищі духовні цінності у ставленні до інших людей, дотримуватися мовної толерантності, оскільки інформація, поширена ним, є публічною й може у разі неправильного висвітлення призвести до стереотипізації, загалом непоправних дій та негативних наслідків. Ми будемо спиратися на визначення О. Сухомлин: «Мовна толерантність журналіста – це вміння здійснювати професійну діяльність (у тому числі писати на «гострі» теми, викривати недоліки, шукати істину), але при цьому утримуватися від навішування ярликів, безпідставних узагальнень, образливих висловлювань та звинувачень без достатніх аргументів та фактів і т.д.» [480]. Межу толерантності К. Вітман визначає «як поріг, за яким толерантність до «чужого» (культури, мови, етнічності, чужого способу життя) заважає збереженню власної культури, мови, етнічності, способу життя» [90]. На жаль, у сучасних мас-медіа спостерігаємо прояви інтолерантності, упередженого або навіть подекуди агресивного ставлення до людей (на думку В. Мельника, «причиною інтолерантного ставлення постає психологічний бар'єр свій-чужий, страх перед несхожим на себе» [33, с. 62]), що є неетичним з погляду журналіста та може свідчити про його низький інтелектуальний та професійний рівень, оскільки ніхто не повинен зазнавати,

за Кодексом етики українського журналіста, дискримінації через стать, мову, расу, соціальне походження [230], у тому числі й через стан здоров'я, зовнішні ознаки тощо. Досить часто журналісти зловживають тим, що надмірно драматизують інформацію з метою максимально привернути увагу глядача/читача, використовують слова, які змушують його співпереживати, не завжди усвідомлюючи, як це сприймають люди, яких ця інформація стосується та, власне, який образ про цих людей формується в суспільстві. Маркери мовної толерантності журналіста – це мовні засоби, які журналіст використовує у своєму арсеналі на позначення дійсності, вони мають бути нейтральними, толерантними до тих людей, про яких ідеться в повідомленні. Припускаємо можливість подекуди надавати висловам певного емоційного забарвлення, але лише з дотриманням прав людей.

На сьогодні ми розуміємо важливість толерантності як суттєвої характеристики сучасного медіатексту, оскільки останнім часом посилилося використання засобів мовної агресії в ЗМІ. Журналісти не завжди дотримуються норм професійного мовлення, використовуючи у своїх текстах інтолерантні компоненти. Загалом можемо відзначити, що мовна толерантність як одна із найважливіших складників культури суспільства в цілому передбачає повагу до співрозмовника чи то у процесі комунікації, чи то у написанні медіатексту, призначеного для широкої аудиторії. Про недотримання таких норм журналістами свідчать численні матеріали, представлені в ЗМІ. Насамперед стосується публікацій про людей з інвалідністю. Наведемо кілька заголовків із видань шести країн світу, щоб показати дотримання/недотримання норм мовної етики в підготовці сюжетів про життя та діяльність людей з інвалідністю. Ознайомившись зі стрічкою новин за 2019-2021 роки, виявляємо таку тенденцію у формуванні заголовків: Канада – «COVID-19 ізолював інвалідів від сім'ї, від любові, від сексу» [587], Туреччина – «Еміне Ердоган зустрілася з інвалідом» [617], Австралія – «Чому школи відчайдушно потребують королівської комісії у справі про жорстоке поводження з інвалідом» [588]. У наведених та подібних заголовках

новинних сюжетів не міститься толерантної термінології (навіть не згадано імені особи, з якою зустрілася дружина президента Туреччини). Водночас звернено увагу на заголовки публікацій, де журналісти послуговуються толерантною мовою, готуючи сюжети. Наприклад, Об'єднані Арабські Емірати – «Інвалідність в ОАЕ: як робота може розширити можливості «рішучих людей» [595], Бразилія – «Даніель Діас: найбільший призер Паралімпійських ігор Бразилії колись був барабанщиком» [629], Німеччина – «Залучайте більше жінок-журналістів з інвалідністю до редакції» [628], Франція – «Дінан. Завдяки футболу на візках «ми більше не бачимо себе інвалідами, а спортсменами» [613]. Тому вважаємо актуальним дослідження, основною метою якого буде акцентування уваги на важливості використання журналістами толерантної мови в процесі підготовки сюжетів про життя та діяльність людей з інвалідністю.

Маркери мовної толерантності журналіста передусім ґрунтуються на трьох принципах: верховенстві права, професійності та повазі до людського життя, іншими словами, на принципах гуманізму. При створенні сюжетів журналіст повинен дотримуватися балансу викладу думок, особливо якщо йдеться про незахищені верстви населення, оскільки це формує про останніх загальну думку та відповідне ставлення у суспільстві. Ба більше, буває так, що текст насичений мовою ворожнечі, дискримінації та сексизму тощо, однак цих аспектів не помічає сам автор-журналіст. У результаті цього інтолерантна мова медіа стає елементом картини чийогось світу, нормою, відтак ЗМІ несуть відповідальність за те, до чого така картина світу може призвести. У таблиці 2.1.1. наведено маркери мовної толерантності до людей з інвалідністю.

Таблиця 2.1.1. Маркери мовної толерантності журналіста до людей з інвалідністю

Маркер 1. Текстові сюжети	Акцент на узгодженні використаної термінології в сюжеті із головним героєм
Маркер 2. Відеосюжети	Акцент на досягненні людини з інвалідністю, а не детальному аналізі природи інвалідності

Маркер 3. Кінематограф	Акцент на естетичних властивостях (наявних гарних рисах) людини з інвалідністю, а не гіперболізація відмінностей
Маркер 4. Інтерв'ю	Акцент на інформації, якою хоче поділитися сам співрозмовник, а не на тому, що прагне дізнатися з його особистого життя журналіст
Маркер 5. Креолізація в медіа	Акцент на підписах під фото та ілюстраціями варто робити на перевагах діяльності людей з інвалідністю для соціуму, а не на їх невідповідності загально прийнятим нормам

Отже, головна мета будь-якого сюжету і центральна сюжетна лінія повинна обертатися навколо ідеї: «На першому місці - людина». Зауважимо, що особливу роль відіграє держава, оскільки саме від неї залежить ставлення суспільства в цілому до людини з інвалідністю. Якщо за часів Радянського Союзу держава вважала людину з інвалідністю «іждєвенцем», то в сучасних демократичних державах досі представники влади намагаються подолати стереотипне та упереджене ставлення до цієї категорії населення, яке нав'язувалося десятиліттями, законодавчими нормами, які, до речі, не завжди виконуються.

Відсутність покарання за невиконання норм є загрозовою для суспільства, оскільки таким чином сильні та впевнені в собі верстви населення роблять маргіналами людей соціально найменш захищених. Такі прояви нетолерантного ставлення можуть проявлятися повним усуненням людей з інвалідністю із соціального, політичного, культурного життя, що на сьогодні спостерігаємо в окремих розвинутих країнах світу, а дискримінація цієї категорії населення часто набуває різних форм, зокрема і в сюжетах та публікаціях медіа.

Якщо засоби комунікації, передусім соціальні медіа, відіграють провідну роль у налагодженні діалогу та спілкуванні соціуму та людей з інвалідністю, то ЗМІ не завжди дотримуються толерантності у висвітленні питань, пов'язаних з цією категорією населення, незважаючи на певні позитивні зрушення в різних медіа. На нашу думку, це пов'язано,

насамперед, із вихованням толерантності в журналістів, які внаслідок своєї історичної спадщини керуються до цього часу страхами та відторгненням людей з інвалідністю. Через це все-таки превалює медична модель сприйняття людини з інвалідністю. У журналістів існують крайнощі у висвітленні людей з інвалідністю: про них або пишуть емоційно, щоб викликати співчуття у глядача/читача, або, навпаки, героїзують їх. Для орієнтування журналіста, як правильно і толерантно висловлювати думки щодо вразливих груп населення, помічною є стаття Я. Радченко, у якій авторка доводить: «матеріали, що висвітлюють тематику інвалідності та прагнуть викликати співчуття та почуття жалості, часто мають негативний ефект. У читачів/ок формується апатія, втрачається чутливість та виникає так звана «втома від страждань». Через це навіть цікаві матеріали, які певною мірою «тиснуть на жалість», – автоматично викликають відторгнення самої теми» [431]. І. Виртосу, журналістка Центру інформації про права людини, говорить, що «медійникам варто уникати такого висвітлення, яке зводить опис людини до однієї характеристики – її інвалідності та заважає побачити людину-особистість» [81], тому запропонувала поради щодо того, які потрібно руйнувати стереотипи, яку коректну мову використовувати, як спілкуватися з людьми з інвалідністю тощо.

Дослідниця Бондаренко Т. на підставі моніторингу інтернет-видань з'ясувала, що ті часто нетолерантно висловлювалися стосовно конкретних груп осіб, використовуючи мову ворожнечі. Авторка зробила два висновки: «по-перше, об'єктом, на який спрямована мова ненависті, стають конкретні групи осіб: жителі тимчасово окупованих територій України, етнічні групи, вимушені переселенці, мігранти без офіційних документів, люди з особливими потребами; нарко- або алкозалежні особи; люди певних професій, до яких суспільство ставиться неоднозначно, та інші. По-друге, в окремих сегментах медійного світового простору існують очевидні емоційно вразливі теми, пишучи про які журналісти привертають увагу аудиторії та водночас переходять етичну межу» [50]. Що стосується людей з

інвалідністю, то щодо них журналісти часто використовують слова: «інваліди, акцентують на їхньому статусі в негативному контексті, розповідаючи про злочинні дії, до яких причетні такі люди» [50]. Хоча, за Кодексом професійної етики журналіста, «журналіст повинен уникати у своїх публікаціях та передачах образ з приводу національних, расових, етичних та релігійних поглядів і почуттів людей, протидіяти екстремізму та обмеженню громадянських прав за будь-якими ознаками. Він має утримуватися від натяків або коментарів, що стосуються фізичних недоліків чи хвороб людини, зобов'язаний уникати вживання образливих висловів, ненормативної лексики» [340, с. 90].

Яскравим підтвердженням є заголовки до публікацій про людей з інвалідністю у національних ЗМІ. Після появи на паркеті відомого телевізійного шоу «Танці з зірками» Карини Стащишак у ЗМІ було опубліковано багато повідомлень про неї. Фактично у всіх заголовках до них акцент робився саме на інвалідності танцівниці: «Танці з зірками»: у шоу покажуть виступ дівчини, яка ледве ходила, але почала танцювати», на Інтері «У студії «Стосується кожного» дівчина з протезом установила танцювальний рекорд України», на сайті СТРАНА.ua «На танцях із зірками» дівчина з протезом замість ноги станцювала ча-ча-ча», на сайті інформаційного агентства «УНІАН» «Ті, що вражають»: історія одеситки, яка взяла участь у танцювальному шоу, попри відсутність ноги».

Для порівняння можна переглянути, як висвітлюють ЗМІ інших таких же учасників, але які не мають інвалідності: «Михайло Заливако та Анна Богдан з'являться на «Танцях з зірками» і покажуть весільний танець», «Михайло Заливако та Анна Богдан станцювали в образі наречених на «Танцях з зірками»: відео», «Олександра Заріцька поділилася секретами: чи є у неї роман з партнером по «Танцях з зірками» Юрієм Мешковим та чи насправді Олександр Прохоров відмовився з нею танцювати?»(1plus1), «Солістка KAZKA Олександра Заріцька. Людина будь-якої комплекції, статі, віросповідання може танцювати, якщо захоче», «Танці з зірками»: MELOVIN

нецензурно висловився у прямому ефірі та поцілував партнерку», «Волинська танцівниця виконала фрістайл у шоу «Танці з зірками». У цих заголовках йдеться про якісь життєві моменти учасників. Натомість стосовно людей з інвалідністю журналісти обов'язково вказують на певне фізичне порушення, використовують емоційно забарвлену лексику з метою привернути увагу саме на інвалідність, а не на талант людини.

Якщо порівняти заголовки, які з'являються у закордонних ЗМІ до публікацій про людей з інвалідністю, то можемо побачити таке. В американському тижневику про відомих людей «People» вийшла стаття, у якій ішлося про весілля Еймі Маллінз та Руперта Френда. Еймі Маллінз – американська спортсменка, актриса, брала участь в Паралімпіаді 1996 року в Атланті, у неї ампутовано обидві ноги. Американський тижневик «People» пише: «Surprise! Rupert Friend and Aimee Mullins Secretly Got Married One Month Ago» («Сюрприз! Руперт Френд і Еймі Маллінз таємно одружилися місяць тому»), «Aimee Mullins and Rupert Friend Are Engaged» («Еймі Маллінз і Руперт Френд заручені»). У даних матеріалах розповідається про одяг, у який були одягнені зірки, про місце весілля, про запрошених гостей і лише побіжно у кінці згадується про ампутацію ніг Еммі Маллінз. «Daily Mail», масова британська щоденна газета, містить такий заголовок: «Rupert Friend puts on a loved-up display with his Paralympian wife Aimee Mullins as they attend the premiere of The French Dispatch at the London Film Festival» («Руперт Френд разом зі своєю дружиною-паралімпійкою Еммі Маллінз відвідав прем'єру «The French Dispatch» на Лондонському фестивалі»).

Розгляньмо й інші заголовки, зокрема на сайті журналу «Just Jared»: «Homeland's Rupert Friend & New Fiancee Aimee Mullins Are Happy As Can Be in the Big Apple». «Marie Claire»: «Rupert Friend and Aimee Mullins Share Gorgeous Wedding Album» («Руперт Френд і Еммі Маллінз поділилися чудовим весільним альбомом»). «The Indian Express»: «Homeland star Rupert Friend secretly marries Aimee Mullins» («Зірка «Батьківщини» Руперт Френд таємно одружується з Еммі Маллінз»). Отже, як бачимо, у закордонних ЗМІ у

заголовках фактично не фігурує інформація про інвалідність героїні, тоді як в українських акцент часто робиться на ній: «Газета по-українськи» «Руперт Френд одружився на жінці без ніг».

Можемо простежити, як реагують ЗМІ, пишучи про танцівників колективу «Candoco»: ТСН «Унікальні танцівники з інвалідністю: до України приїхав британський колектив «Кендоко». На сайті «Української правди»: «Понад стереотипами: Як інклюзивна компанія Candoco змінила сучасний танець». «Люди з інвалідністю танцюють тверк у новому кліпі естонського репера», «The Guardian» - «Candoco Dance Company review – it all just works, beautifully» («Огляд Candoco Dance Company – все просто працює, гарно»). Media-ресурс «Culture&Creativity»: «Candoco Dance Company: it's not therapy, it's art» («Candoco Dance Company: це не терапія, це мистецтво»); «Strictly Come Dancing and Candoco Dance Company share the stage this Sunday on BBC One» («Танці з зірками і танцювальна труппа Candoco виходять на сцену у цю неділю на BBC One»), «The Wonderful»(World of Dance)). Можемо побачити, як формується тенденція у світових та вітчизняних ЗМІ: фактично відсутній натяк на інвалідність в проаналізованих нами іноземних ЗМІ, акцент на унікальності, інвалідності – у вітчизняних медіа. Вважаємо це показником у ставленні до людей з інвалідністю як у суспільстві, так і ЗМІ. Ми перебуваємо на шляху до того, щоб говорити про цих людей без гіперболізації або, навпаки, байдужості.

Мовними маркерами толерантного ставлення до людей з інвалідністю також можуть слугувати слова з позитивним або нейтральним забарвленням, використовувані для розкриття змісту сюжетів у медіа. Щоб дати загальну оцінку толерантності/інтолерантності медіатексту, треба проаналізувати персонажів (конкретних людей або соціальні групи), і те, які слова обрані для їхнього найменування, бо подекуди інтолерантне ставлення до персонажа вводиться у підтекст, тому потрібно звертати увагу, яка роль відводиться журналістом персонажу: чи то жертва, чи винуватець тощо.

Загалом не завжди простежується діалог людей з інвалідністю та журналістів. Це може бути причиною виникнення інтолерантного ставлення. Уважаємо, що в редакціях повинні бути присутніми, виступати редакторами, координаторами люди, які мають інвалідність. Їхню думку слід урахувати при публікації текстів чи демонстрації сюжетів, аби знаходити основу для компромісу, що влаштовуватиме різні сторони, це наразі не завжди відбувається.

Існують жорсткі і м'які форми інтолерантності. Якщо до першої належать заклики до насилля, його схвалення, дискримінації, то до другої – поширення негативних стереотипів про соціальні групи, які сприймаються як «інші». У нашому випадку, журналісти намагаються підкреслити «іншість» людей з інвалідністю: або герой, який втілює ті можливості суспільства, на які не здатна більшість його представників (до речі, такий показ формує негативне ставлення людей з інвалідністю до тих людей з інвалідністю, які досягли успіху в спорті, що показує й наше опитування, де респонденти, які мають інвалідність, відзначають, що занадто багато уваги в ЗМІ приділено саме спортивним досягненням людей з інвалідністю). Люди без інвалідності, яким обридло таке героїчне представлення осіб з інвалідністю, можуть і підтримати цих людей, а можуть дати зовсім негативний посил та характеристику. До прикладу, в одній з публікацій на Фейсбучі розповідалося про жінку з інвалідністю як «героїню», яка народила трьох дітей, і доглядала за ними разом із чоловіком. Коментатори, з одного боку, схвально поставилися до її вчинку, з іншого, засудили, вказавши на порушення її фізичного й морального здоров'я та перекладання своїх обов'язків на державу та чоловіка. Після даного випадку жінка більше не хоче брати участі в будь-яких програмах, давати інтерв'ю тощо. Подекуди переважає інша крайність у журналістів: показати людину, яка потребує співчуття та якій суспільство не приділяє належної уваги. Такий підхід принижує гідність людини з інвалідністю, оскільки кожна людина хоче бути такою, як і «всі», не вирізнятися на тлі інших.

Інтолерантність може бути й не зумисною, оскільки людина без інвалідності не завжди здатна повною мірою зрозуміти стану людини, яка має інвалідність, і ставить питання та порушує теми, неприємні для співбесідника. Окрім того, неспівпадіння мовних кодів (використання емоційної лексики тощо) та світоглядних принципів може також сприяти непорозумінню і навіть певному відторгненню журналіста і респондента з інвалідністю. Звичайно, що інколи дії журналістів щодо з'ясування обставин у житті людини з інвалідністю виправдані, але це можливо лише у тому разі, коли такі дії зумовлені інтересами аудиторії, якій обов'язково знати цю інформацію. Але якщо такий підхід використовують з метою драматизації, підвищення емоційного напруження, це не є етичним і толерантним стосовно людини з інвалідністю.

Журналіст має бути більш уважним, стежити за стилем викладу своїх думок і не використовувати мовних шаблонів на зразок «прикута до ліжка», «попри хворобу», «незважаючи на вади чи недоліки», а тим паче не акцентувати на відсутності тих чи інших частин тіла. Це абсолютно некоректно по відношенню до людей з інвалідністю. У публічній сфері багато матеріалів мають нейтральне емоційне забарвлення, де журналісти намагаються толерантно висвітлювати життя осіб з інвалідністю, не спекулюючи на почуттях людей («Стосується кожного», проєкт «Разом», цикл історій «Виклик долі» тощо).

Є телеканали, на яких за допомогою емоційного висвітлення намагаються привернути увагу глядача, зокрема «1+1» (подається по-різному). Розуміємо, що від ставлення журналіста, його світоглядних позицій залежить те, яким буде суспільне ставлення до осіб з інвалідністю. Так, на сайті Телевізійної служби новин України у 2018 році було розміщено декілька історій про паралімпійців, які здобули медалі: Юлію Батенкову, Зою Овсій, Євгена Богодайку, Ігоря Цветова, Руслана Катишева. Анонсували про це у випуску новин і коментували сюжет ведучі програми таким чином: «Історії неймовірних перемог паралімпійців над власним тілом»,

«Метальниця Зоя Овсій, здається, у неї немає нічого: ні батьків, ні здоров'я, є лише два робочі пальці». З одного боку, дівчину героїзують, але при цьому акцентують на її порушеннях. Некоректним, на нашу думку, може бути той момент, коли нагадують героїні про її походження, – часто через такі питання люди з інвалідністю відмовляються надалі давати інтерв'ю. У сюжеті прозвучало питання до Зої про батьків, які відмовилися від неї на наступний день після її дня народження. Завершується сюжет помпезним твердженням: «Уже сьогодні вона (Зоя) переверне ваше уявлення про можливості людського тіла і духу, оскільки це залізна людина. <...> Зоя Овсій у спецпроекті “Без обмежень”». Такий стиль висвітлення є занадто емоційним, оскільки журналісти, щоб уникнути упередженого ставлення до людей з інвалідністю, повинні показувати їх нарівні з іншими.

У заголовку сюжету «Історії ТСН. Без обмежень: сповідь хлопчини, який став найкращим у світі, попри вроджені вади» інтолерантним є компонент «вроджені вади», оскільки таким чином журналісти показують хлопця як «іншого». Ключовими словами ведучих ТСН є слова *унікальний, вражаючий, найкращий, шокуючий*, якими емоційно наголошено на героїзмі цих людей. Наталія Мосейчук говорить: «Вражаюча історія перемог людського духу над тілесними недугами. Як полтавський хлопчина із вродженими вадами став найкращим у світі». У підводці до сюжету написано: «Не лише плавати, а й перемагати: Євгеній Богодайко, у якого з народження уражені всі кінцівки, шість разів тріумфував на паралімпіадах». Відтак ведуча продовжує: «І пливти далі попри проблеми із ногами, праву руку, яка розвинулася тільки по лікоть і ліву, на якій бракує пальців. Слово «інвалід» у сім'ї табу. Попри вроджені вади батьки виховували Женю як здорового... Маленький Женя у воді бореться за виживання». Таким чином, у сюжеті повторюються слова, які заперечувалися і не говорилися в сім'ї Євгена Богодайка, але були озвучені на всю Україну. Акцентування на порушеннях може дискредитувати головного героя та призвести його до апатії та депресивних станів. На питання щодо емоційного стилю викладу

Н. Мосейчук назвала виправданою таку полярність: «Коли ми говоримо про те, як ТСН робить сюжети, тут важливо проявити людські якості, тобто мета – потрапити в серце. Я вважаю, що Телевізійна служба новин робить правильно, показуючи сюжети про людей з інвалідністю в такій палітрі. Від абсолютно ганебних випадків ставлення до людей з інвалідністю до чудових і прекрасних. Я за таку полярність, тому що саме полярність викликає емпатію». Проте зі спілкування з людьми, які мають інвалідність, ми розуміємо, що вони не потребують співчуття, а хочуть, щоб про них говорили без надмірної емоційності, не порушуючи їхніх прав.

У відео «Історії ТСН. Без обмежень. Юлія Батенкова розповіла про години тренувань і власні перемоги» (8258 переглядів) Наталія Мосейчук указує на відсутність однієї з кінцівок Ю. Батенкової, що не є толерантним стосовно головної героїні, оскільки ту дуже дратувало, коли її жаліли через відсутність руки: «Замахнутися на перемогу, коли бракує маху однієї руки. <...> Для успіху в неї є одна ліва і одна остання Паралімпіада». Журналістка продовжує далі коментар: «Засніжені траси часом здаються нездоланими. <...> У біатлоні вона однією лівою закриває мішені одну за одною. Ціпна реакція, немає повноцінного маху, відштовхування під час бігу слабші, відповідно, спортсмен повільніший. Бар'єр, здавалося, настільки нездоланий, що годі й бігати за золотом». Такий коментар є, по-перше, дуже емоційним, підкреслює певні порушення в героїні, по-друге, підкреслює її «іншість» на фоні людей, які мають і руки, і ноги.

Розгляньмо інший випуск – «Історії ТСН. Без обмежень: історія унікального українського паралімпійця Ігоря Цвєтова» (7864 перегляди). У підводці до сюжету: «Він бігає краще, ніж ходить: паралімпієць Ігор Цвєтов, попри наслідки паралічу ніг, установив світовий рекорд на короткій дистанції з бігу», – акцент на порушеннях не є толерантним стосовно головного героя. У програмі «Історії ТСН. Без обмежень: незрячий паралімпієць Руслан Катишев розповів про важке дитинство» (5412 переглядів) Наталія Мосейчук коментує: «Стрибок у темряву. <...> Сьогодні

одкровення незрячого стрибуну Руслана Катишева, який, попри важке дитинство, досягнув Олімпу <....>». Ведуча наголошує на відсутності умов для заняття спортом, труднощами в дитинстві, таким чином героїзуючи Р. Катишева, вирізняючи з-поміж інших.

Головний герой принципово не надягає окулярів, коли виходить з дому. На питання журналістки «Чому?» посміхається й говорить: «От чому я не люблю давати інтерв'ю, бо ставлять такі дурні питання». Сама журналістка цікавиться: «Ви не хочете, щоб чужі люди здогадувалися про вашу інвалідність?». Відповідь: «Так». Журналістка озвучує: «Він щодня заперечує сліпоту, уперто рве вперед. Усе, що робить, присвячує тільки родині. Це справжнє світло в його тотальній темряві». Такий стиль викладу героїзує Р. Катишева, робить акцент передусім на його інвалідності, незважаючи на яку він зміг досягти успіхів у житті.

В «Історіях ТСН. Без обмежень: метальниця диска та клаба Зоя Овсій розповіла, як виборює медалі на візку» (5504 перегляди) Наталія Мосейчук занадто героїзує Зою, при тому що змагається спортсменка, знаходячись на стійці, а не на візку: «Люди, які перемогли власне тіло». Журналістка Людмила Бадоян підкреслює: «Патологія хребта, деформація кінцівок, на руках і ногах бракує пальців – такою вона народилася». Цей коментар дискредитує головною героїню в очах інших та є інтолерантним, оскільки вказується на відмінність З. Овсій від інших людей.

Не лише про паралімпійців у такому стилі знімали сюжети. Так, у 2021 році ТСН нагороджувала щорічною премією тих українців, які виявилися сміливими. У назві сюжету некоректно робиться акцент на відсутності кінцівки «Ті, що вражають»: історія одеситки, яка взяла участь у танцювальному шоу, попри відсутність ноги» (24762 перегляди). Марічка Падалко зазначає: «За два роки, як вона втратила ногу, дівчина вийшла на паркет проекту «Танці з зірками» і вразила глядачів не лише своєю мужністю, а й майстерністю. До сюжету багато коментарів: «Аплодую стоячи!!! Приклад для багатьох, так тримати!!!», «Молодець, Карина. Так

тримати», «Молодець! Сильна дівчина!», «Молодчинка. Танцює краще за тих, хто має ноги. Борець по житті. Удачі їй у всьому». Позитивним моментом є те, що Карина Стащишак відповідає на цій сторінці та підтримує тих, хто цього потребує. До прикладу, Олена Димова пише: «У мене такий самий діагноз, але я повністю не ходжу з народження», на що їй Карина відповідає: «Олено, не опускайте руки, на жаль, це наслідки нашого діагнозу, мені шкода, що у вас так склалося. Коли життя нам щось готує, є два варіанти: перший – прийняти і вчитися заново, або залишити все, як є. Знаєте, найважливіші в світі речі були здійснені людьми, які продовжували спроби, навіть коли не залишалося жодної надії. Успіхів вам». Були й дещо іронічні коментарі: «Вона танцює настільки добре, наскільки може танцювати людина без ноги при відповідних тренуваннях. Ні більше, ні менше», «А що не на футбол одразу?». Така іронічність зумовлена все-таки надмірною героїзацією Карини в очах аудиторії.

Вважаємо, що перед запуском сюжетів чи опублікуванням матеріалів їх обов'язково потрібно узгоджувати з людьми, які мають інвалідність, оскільки ті мають дещо інше бачення, як їх повинні зображувати і як про них говорити. З цією метою ми поговорили з громадською активісткою, телеведучою, координаторкою напрямку інклюзії у StarLightMedia, українською професійною каратисткою Уляною Пчолкіною.

Як ви думаєте, чому сьогодні журналісти нечасто звертають увагу на теми, що стосуються людей з інвалідністю? Направду я вже сама понад 16 років маю інвалідність, у мене був покійний братик, який народився з інвалідністю, тобто я майже все своє життя дотична до цієї теми. То сьогодні якраз тематика людей з інвалідністю все ж таки порушується в ЗМІ. В якому ключі вона висвітлюється – це вже зовсім інше питання, бо в нас ще присутні теми жалю або героїзації людини з інвалідністю. Якщо ми говоримо з людиною з інвалідністю, то ми говоримо про пенсію, проблему доступності, проблему інвалідності і забуваємо про те, що особа може бути фахівцем або фахівчиною зовсім в інших темах, бути чудовими юристами, тренерами, як я.

Інвалідність не є професією. І, на жаль, ЗМІ особливу увагу звертають в переддень 3 грудня – Міжнародний день осіб з інвалідністю – або у травні, коли про права говоримо. У буденності, звичайно, важко висвітлювати постійно тематику інвалідності, ми не звертаємо уваги на те, що ці особи можуть бути експертами в зовсім інших сферах життя і життєдіяльності. Бачу в цьому велику проблему. Окрім того, хочу звернути увагу на освітню складову журналістів: вони не розкривають цю тему повноцінно, оскільки майже не стикаються в побуті, у суспільстві з людьми з інвалідністю. І часто журналісти від особистого досвіду: людина або має когось з родичів, або знає когось, або є батьками дитини з інвалідністю – подають своє бачення проблем. Вони дуже часто йдуть від особистого досвіду, я з цим також стикаюсь, наприклад, на одному з каналів є редакторка, у якої дитина з аутизмом, з порушенням слуху. Їй дуже важко донести, що некоректно писати «з вадами слуху». Вона вважає, що у неї є дитина, вона знає як, тобто вона не прогресує. Тому що поняття інвалідності прогресує. І, на жаль, ця людина вирішує, що піде в ефір. І через це аудиторія цього каналу (а це один із найбільших каналів України) отримує викривлену інформацію щодо інвалідності і щодо осіб з інвалідністю. Тобто використання слів «прикуті до візка», «колясочки» і т. д. є «трешем». Особисто з нею та її колежанкою я мала дискусію, доводила, як потрібно правильно говорити, але це нічого не змінило у її поглядах. Це є проблемою освіти.

Корінь проблеми: ми з дитинства не бачимо людей з інвалідністю, вони не йдуть до садочків, бо у нас немає раннього втручання, немає базових речей, які б максимально полегшували життя людям з інвалідністю. Щось там є, звичайно, але, по суті, всеохоплюючого державного руху немає. У нас діти йдуть у якісь садочки, ми ніби й говоримо про деінституалізацію, але суспільство все одно хоче закривати цих дітей в інтернатні заклади і не бачити їх. Ми говоримо про школи – така ж проблема: архітектурно недоступні, і вчителі не готові, ресурсно не готові прийняти таких дітей.

Якщо є люди, які горять і готові це впроваджувати, то ми ще як держава на початках.

З якою метою, яким чином висвітлюють людей з інвалідністю? Або як героїв, або як нещасних. Ми знімали класний сюжет про дівчину Кристину Ковалишин з Івано-Франківська, яку вибрали Miss Wheelchair world Ukraine 2021, у Києві знімали, великий сюжет монтували, тиждень робили, але редакторка написала: «Прикута до інвалідного візка, попри хворобу...» – і дивишся підводку й думаєш: «Боже». Мало журналістів, але вони є, ті, хто дотримується балансу думок.

Чи є виправданим використання емоційних заголовків у ЗМІ? У будь-якому разі, ні. Журналісти не мають права маніпулювати ні тим, хто ця людина, звідки приїхала, ні інвалідністю. До прикладу, люди з психоневрологічними порушеннями та ті, хто з невидимою інвалідністю, – це найдискримінованіші люди. У нас найбільше стереотипів про людей з психоневрологічними порушеннями: вони ненормальні, вбивці, хоча насправді така людина часто набагато безпечніша, ніж те оточення, яке на неї тисне і стереотипами завішує. Тому жоден заголовок у жодному ЗМІ не має акцентувати на інвалідності, етнічній приналежності, ніякого ейджизму, ейблізму, расових і гендерних стереотипів. Він, звичайно, буде більш клікбейтним, але якщо ми почнемо всі перевчати суспільство до більш етичних заголовків і сюжетів, я думаю, що воно навчиться тоді більш етично сприймати. Коли я задаюсь питанням, чому подають такий треш, мені відповідають: «Це дивляться». Чи ми пишемо матеріали заради клікбейтів. Багато питань, я думаю, відповідей однозначних на них не буде. Людина з інвалідністю – це поняття, що прогресує, і не можна не змінюватися журналістам. Шкода, що цю інформацію слухають мільйони людей.

Таким чином, бачимо, що узгодженості між журналістами та людьми з інвалідністю фактично немає, кожен має своє бачення, відсутні чіткі норми того, як висвітлювати інформацію про людей з інвалідністю в ЗМІ, а дехто не має бажання розвиватися, прогресувати, йти в ногу з часом. Такі питання

мають порушуватися і в освітній системі, і в медійній, оскільки лише так можна сформувати майбутнє суспільство з толерантним ставленням до людей, які того потребують.

Не менш руйнівним ефектом є драматизація інформації про людей з інвалідністю у кінематографі та відеосюжетах. Кінематограф має свої принципи побудови стрічки, спрямованні на виклик в аудиторії певних емоцій. Л. Закалюжний наголошує на «генетичній і типологічній спорідненості драматургії й телебачення, адже останнє значною мірою сформувалося під впливом поезики драми, запозичивши типові сюжетні ситуації, композиційну структуру, рецептивні стратегії [182, с. 127].

Загалом використання методів кіновиробництва у побудові журналістського сюжету може призвести, за словами О. Павонської, до негативних наслідків, «до викривлення інформації та маніпуляцій свідомістю, однак реципієнт усе-таки отримає певну «дозу» інформації та маніпуляцій свідомістю, а не пройде повз медійний продукт» [357].

У сучасних телепередачах ми спостерігаємо фактично всі ті риси, які потрібні для ефективної розповіді історії. Це адекватна структура, наявність інтриги, героя, емоційне втягування аудиторії, розраховане на співпереживання з їхнього боку, сюжет/драматургія, наявність конфлікту, проблеми та їх вирішення. Окрім того, фактично кожна така телепередача є своєрідною «драмою», оскільки має фактично всі ознаки, характерні для такого жанру: «розкриває характери героїв через їхні вчинки. <...> [Їм] притаманна фабульна побудова з необхідними для цього атрибутами – зав'язкою, розвитком дії, кульмінацією та розв'язкою. У ній зберігається хронологія подій і вчинків дійових осіб на відносно обмеженому просторі» [268, с. 213]. Такий підхід застосовують журналісти ТСН, які знімають телепередачі у вигляді своєрідних мікрофільмів, що мають експозицію, зав'язку, розвиток дії, кульмінаційний момент та розв'язку.

Насамперед у них звертають увагу саме на форму подання інформації та її здатність зацікавити глядача. Найголовнішим елементом є драматургія

(у пер. з грец. «дія»), основним завданням якої є постійно розвивати дію, долати проблеми, конфліктні ситуації. Така організація матеріалу тримає глядача в напруженні, зацікавленості в розвитку сюжету, змушує співпереживати.

Журналісти, аби зацікавити темою пересічного глядача та привернути до неї увагу, намагаються максимально драматизувати ситуацію. У літературознавчій енциклопедії подане таке визначення драматизації: «переробка (адаптація) епічного або ліро-епічного твору на драматичний, або надання зображуваній події зворушливості чи приголомшливості»; тут же витлумачено поняття «драматизм»: «посилена напруженість дії будь-якого художнього твору, виражена через заплутані інтриги, карколомні чи приховані колізії, безкомпромісні агони протиставних характерів, неминучі болісні конфлікти, зіткнення сюжетних ліній» [227, с. 302].

У відеосюжеті «Вражаючі історії ТСН. Золота дівчинка», де розповідається про життя параолімпійської чемпіонки Юлії Батенкової, історія реалізується через конкретні дії. З цією метою в постановці задіяні безпосередньо герої, які розповідають про свої проблеми, та актори, з допомогою яких стає можливим відтворити ті чи ті події, щоб зберегти драматургічний принцип побудови історії. Ці розповіді супроводжуються фото- та відеоматеріалами, за допомогою яких глядач може краще зрозуміти головну героїню, її думки, почуття, поведінку.

Досліджувана історія не залишила глядача байдужим. На телеканалі 1+1 в Youtube вона має 261 957 переглядів. До експозиційних елементів можемо віднести розповідь Соломії Вітвицької, яка одразу повідомляє про «найдраматичнішу історію, з якою мали історію її колеги з ТСН» і, щоб зрозуміти яку, потрібно переглянути увесь сюжет. Початком трагедії героїні Юлії Батенкової стала автомобільна аварія, внаслідок якої вона втратила і сім'ю, і здоров'я. Драматизм історії посилюється і музичними ефектами, що впливають на настрій глядача і викликають у нього тривожність. Щоб

відтворити ті події, було задіяно й акторів, і справжніх учасників подій: батька, рідну тітку, двоюрідну сестру, тренера, наставника.

Оповідач у невеликому анонсі на початку використовує різні емоційно забарвлені мовні засоби для посилення драматизму: «10 днів коми і травми, після яких не виживають, удар від найближчої людини. Смерть завжди ходила поряд. Чи вдасться їй подолати найжорстокіші випробування долі та виграти в поєдинку за життя? Вражаючі історії ТСН». Така інтрига налаштовує глядача на безвідривний перегляд відеосюжету, щоб з'ясувати, які найжорстокіші випробування підготувала доля для цієї маленької дівчинки. Далі, в зав'язці, показано кадри аварії, що декілька разів повторюються (уві сні дівчинки, а потім у реальності) і стають тлом для всієї історії, внаслідок чого стає зрозумілою проблема цієї вже дорослої жінки. Усі відтворювані події із життя героїні супроводжує напружена музика. Наголошено на складних випробуваннях у житті дівчини – насмішках однолітків, які називали її однорукою, та саме в цей момент Юлія вирішила, що не буде приховувати відсутність руки, показала свій характер, стала сприймати себе такою, як є. Головним виявився конфлікт між батьком та донькою, які не розуміли одне одного. Трагічна ситуація (загибель товариша) змусила її переосмислити своє життя. Використовуються в цьому сюжеті слова Наталії Мосейчук з новин на ТСН: «У неї є одна ліва і її остання паралімпіада». Соломія Вітвицька коментує: «Небайдужа людина у потрібний час допомогла Юлі вибратися з полону своїх страхів, що мучили її роками, і вона зробила крок назустріч іншому майбутньому». Власне, такий підхід є дещо суперечливим, оскільки показ певних моментів є невинуватим драматизованим.

У цьому зв'язку доречно навести інтерв'ю, взяте в студента 4 курсу спеціальності «Дизайн» Українського гуманітарного інституту – Дмитра Величка, який з дитинства має інвалідність. Він назвав це спілкування «живою статтею». Тому вважаємо за потрібне залишити його пропозицію та наводимо декілька думок з його відповідей. Дмитро переконаний, що кожна

людина має власні роздуми, але не кожному готова відкритися. Все те, що вона пише, то ставиться до цього, як до власної дитини. Далі він продовжує: Коли я виконую певні завдання і пишу для інституту, у якому навчаюся, то вже хвилююся, що мене хтось осудить, що це не всім сподобається. Люди з інвалідністю зазвичай не впевнені у собі, через що й не можуть бути відвертими з людьми. Це комплекс, можливо, меншовартості, другорядності, що хтось може мислити краще за них, «правильніше». З дитинства через певне несприйняття в школі, відчуженість у мене сформувалися певні комплекси, які часто заважають розкрити мій потенціал. Тому що всередині присутній страх того, що мою діяльність не сприйме оточення. Я впевнений, що люди з інвалідністю живуть у дещо іншому світі: якщо вони знайдуть у собі силу, сміливість для майбутньої боротьби, то вийдуть переможцями в житті, якщо ні, то їх чекає зовсім інша участь. Але дуже часто люди з інвалідністю все-таки замикаються у собі. Таке мислення виснажує людину, не дає розвиватися. Тому коли я часто натикаюся на принизливі сюжети про подібних до себе, яких називають «інвалідами», не використовують принаймні імені або опису їхніх особистих заслуг, не говорять про інтереси, хобі і тому подібне, а лише говорять, що він («інший») зробив те, що, як правило, під силу лише здоровим, це змушує мене ховатися і сторонитися від соціуму.

Окрім оточення, важливу роль відіграють ЗМІ, у яких не завжди коректно говорять про людей з інвалідністю, таким чином лише поглиблюючи їх комплекси, замкненість у собі, що не дає їм розвиватися, впевнено відчувати себе в соціумі.

Проведене нами експертне опитування серед журналістів-практиків (78 осіб) дало змогу з'ясувати їхній погляд на тему висвітлення людей з інвалідністю. Так, на питання, які причини того, що на сьогодні журналісти не досить часто звертають увагу на теми, що стосуються людей з інвалідністю, більшість респондентів (48,7%) відповіли, що це неперспективна тема, частина (25,6%) взагалі не звертала уваги, що свідчить

про фактичну незацікавленість нею. Є журналісти, і таких 15,4%, які впевнені, що про людей з інвалідністю говорять достатньою мірою, а 10,3% стверджують, що цю тему ігнорують і не хочуть висвітлювати. Серед причин, які озвучили самі журналісти, називають: с

На питання «Чи спостерігаєте Ви певний інформаційний вакуум щодо тем про людей з інвалідністю?» більшість респондентів відповіла «Так», оскільки матеріалів мало, якщо й актуалізуються, то саме на початку грудня, коли відзначають Міжнародний день людей з інвалідністю, або під час Паралімпійських ігор. Один з респондентів зазначає: «Пресконференції або інші публічні заходи, які влаштовуються для висвітлення певних проблем або навіть для знайомства з успішними досягненнями, часто залишаються без уваги ЗМІ. Буває, що на таких заходах я є ледь не єдиним журналістом. Звісно, з'являється і певний інформаційний вакуум. Ба більше, коли організатори бачать, що журналісти не цікавляться, вони менше проводять таких публічних звернень та заходів»; інша відповідь: «Серйозного, глибокого, послідовного і професійного висвітлення цієї соціальної проблеми бракує. Як кажуть, не в тренді». Багато хто наголосив на тому, що не може однозначно цього стверджувати, оскільки час від часу з'являються матеріали про людей з інвалідністю в медіа, плюс до всього змінилися платформи, на яких публікують такі матеріали (спеціалізовані сайти та групи в соцмережах). Але всі погоджуються з тим, що їм варто приділяти медійну увагу, навіть самим людям з інвалідністю потрібно діяти, звертати увагу на себе на суспільній арені.

Найчастіше, на думку журналістів, про людей з інвалідністю говорять у спорті (78,2%), висвітлюють їх соціалізацію та адаптацію (70,5%), показують у різних життєвих ситуаціях (61,5%), найменше ж людину з інвалідністю показують в освіті (12,8%), культурі (7,7%), політиці (5,1%) та науці (5,1%).

На питання «З якою метою найчастіше висвітлюють життя людей з інвалідністю?» 51,3% респондентів відповіли «З метою захоплення їхньою силою волі», 34,6% опитаних – «З метою показати цікавий сюжет», 14,1% –

«З метою викликати до них співчуття». Журналісти вважають, що тема про людей з інвалідністю не є рейтинговою (53,8%), 20,5% не можуть дати відповіді на це питання, 20,5% респондентів називають тему рейтинговою. Відповідно, щоб підвищити її рейтинг, потрібна насамперед освіченість у проблематиці (78,2%), фаховість репортерів (52,6%), поділ цінностей європейських держав (43,6%), робота команди (39,7%), хороший гонорар (12,8%), дехто вважає, що це має бути щось інше (19,2%).

Цікаво було почути думку журналістів щодо виправданості використання емоційних заголовків про людей з інвалідністю, оскільки це становить проблему сучасного українського інформаційного простору. 62,8% респондентів зазначили, що в жодному разі не можна використовувати емоційні заголовки, 37,2% все-таки відповіли, що потрібно, інакше на матеріал не звернуть уваги. Але при цьому фактично всі опитані наголошують на тому, що потрібно дотримуватися балансу, бути толерантними, не акцентувати на порушеннях людей з інвалідністю, не зачіпати їхніх почуттів, не спекулювати на них. Особливо повною була така відповідь: «Емоційний заголовок можна розуміти по-різному. Якщо цей емоційний заголовок викликає жалість чи якимось образом ображає людину з інвалідністю – звичайно, такого робити не можна. Але якщо йдеться про певний сюжет за участю людини з інвалідністю і емоційне забарвлення ситуації надасть більшої цікавості відео чи тексту – чому ні. Або ми ставимося до всіх однаково і дозволяємо собі емоційність за участю будь-яких людей, або ми, занадто толеруючи, доводимо сюжети з людьми з інвалідністю до повної «стерилізації» і тим самим робимо їх ніякими. Якщо використовувати емоційні заголовки, то вони мають бути коректними, не порушувати права людей з інвалідністю. Але в будь-якому випадку краще їх уникати. Якщо вони ніякі, то вони, відповідно, опиняються в інформаційній ізоляції й губляться на фоні активного інформаційного поля».

На питання до журналістів, чи доводилося їм послуговуватися нетолерантними висловленнями щодо людей з інвалідністю, 78,2% респондентів відповіли «Ні», декому все ж довелося це робити (12,8%), є й ті, хто не звертав на це уваги (9%).

Загалом журналісти вважають, що проблема комунікації людей з інвалідністю й суспільством переважно полягає в певній відчуженості обох сторін (47,4%), на другому місці (42,3%) – стереотипне, упереджене ставлення суспільства до таких людей, на третьому (10,3%) – закритість, недостатня комунікабельність людей з інвалідністю. Водночас журналісти переконані, що медіа можуть змінити ставлення суспільства до людей з інвалідністю (88,5%) – для цього потрібно більше розповідати про їхнє життя, поступово розширюючи коло тем, обговорюючи різні проблеми осіб з інвалідністю. Тоді такі люди адекватно сприйматимуться соціумом, оскільки до цього часу більшість навіть не знає, як називати людей з інвалідністю; потрібно дотримуватися певної системності, подаючи матеріали на відповідну тему, влаштувати широкі промокампанії, з якими можуть впоратися грантові організації, заточені лише на 1-2 теми, а не новинарні ЗМІ. Значно менша частина опитаних (11,5%) вважає, що медіа жодним чином не вплине на ситуацію, оскільки це зможе зробити держава і суспільство, яке має перейти на вищий рівень інклюзії та сприйняття людей з інвалідністю.

Безперечно, зміни в житті людей з інвалідністю відбуваються під впливом медіа, і 70,5% журналістів ці позитивні зміни відзначають. Зокрема, в одній з відповідей звучить: «Дівчинка, про яку мені довелося знімати, має аутизм, більшість часу перебуває у творчому колі, малює, спілкується, її творчість висвітлюють в медіа, вона дає інтерв'ю. Під час зйомок чергового сюжету про неї, я помітила, що її мовлення стало набагато кращим, і вона сама стала жвавіша, активніша. Це підтверджує й те, що дівчинка стала викладати малювання іншим дітям з інвалідністю. Медіа дійсно можуть допомогти людям з інвалідністю. Наприклад, відчути,

що бути в центрі уваги – це нормально, їхнє життя, особливості і досягнення – важливі, вони знаходять відгук у суспільстві, і це дає стимул діяти, досягати і рухатися далі». Натомість 31,9% таких змін не бачать, причиною чого те, що фактично відсутній фідбек з аудиторією, немає діалогу з людьми з інвалідністю, щоб побачити ці зміни. Відповідно має бути більше матеріалів про інклюзивність суспільства та середовища, аби якісь очевидні зрушення стали помітними на загальносуспільному рівні. Але в будь-якому разі розголос проблеми приводить до того, що на неї звертають увагу. Це найчастіше точкові зміни, які стосуються невеликих зрушень у житті конкретної людини, про яку розповіли. Журналісти говорять: «Чиновники реагують на розголос, як пожежники на пожежу: гасять. І це сердить, бо йдеться не про один пандус, а про велику частку людей, для котрих навколишнє середовище не є дружнім та комфортним». Тож висвітлення в ЗМІ подібної інформації з більшою вірогідністю може змінити ситуацію на краще, оскільки після виходу програм проблеми людей з інвалідністю вирішуються набагато швидше. І для людей з інвалідністю є приємним той момент, що вони своїми розповідями можуть допомогти іншим людям з інвалідністю виходити з ізольованості, а людям без ізольованості змінювати своє ставлення до таких осіб, максимально використовувати свої фізичні можливості, а не шукати причин для безпідставних депресій.

Отже, вважаємо, що толерантне ставлення журналіста до інших людей визначається його мовою, яка має бути такою, що не ображає та не дискримінує незахищені верстви населення. Мовна толерантність у ЗМІ формує суспільне ставлення до осіб з інвалідністю, тому журналіст повинен усвідомити, що від його висловів страждають люди, та обдуманно використовувати мовні засоби для вираження думки. У світових ЗМІ можна помітити прояви інтолерантного ставлення до людей з інвалідністю, що, як наслідок, спостерігається або в посиленні стереотипів щодо них, або у формуванні неадекватного образу цієї категорії населення. Оскільки дуже

часто журналісти впадають у крайнощі, показуючи людей з інвалідністю то героями, то такими, що лише викликають співчуття, зачіпаючи цим їхні почуття та гідність, варто визначитися з критеріями, що максимально убезпечать людей з інвалідністю від дискримінації. Наразі можемо відзначити 5 маркерів мовної толерантності журналіста. Зокрема, слід робити акцент на використанні термінології в сюжеті чи публікації лише за узгодження з головним героєм – людиною з інвалідністю. Якщо й писати про людей з інвалідністю, то фокусувати увагу на проблемах або досягненнях, а не на детальному аналізі природи їхньої інвалідності, оскільки лише так можна досягти дотримання їхніх прав. На ставленні суспільства до осіб з інвалідністю також негативно позначається гіперболізація відмінностей цих людей. Журналіст повинен розуміти, що хоче про себе розповісти, чим поділитися його співрозмовник – людина з інвалідністю, давши їй змогу розкрити себе, не наголошуючи на її порушеннях. Невідповідність маркерів мовної толерантності в замітках, статтях, сюжетах може призводити до виключення людей з інвалідністю із суспільства, неможливості бути почутими, задіяними в житті суспільства.

Інтерв'ю з респондентами вказує на те, що в медіасередовищі справді немає чіткої узгодженості в розумінні того, як толерантно висвітлювати людину з інвалідністю, які мовні маркери використовувати, щоб не зачепити її гідності та не дискримінувати. Інтерв'ю з людиною, яка має інвалідність, показало нам, наскільки такі люди замикаються в собі, бо суспільство зазвичай не сприймає їх, наскільки болісно реагують на ті слова, які використовують щодо них. Загалом, щоб зрозуміти думки людини з інвалідністю, варто їх прожити. Коли стороння особа спостерігає за іншими, їй здається, що вона вже давно вирішила б ці питання, пережила той чи інший стан. Але насправді, якщо певна ситуація стається з тобою, ти реально можеш пережити ті відчуття, які не знайомі іншим людям, що в такій ситуації не перебували. Це стосується людей з інвалідністю. Нібито нічого страшного немає в тому, щоб запитати в людини з інвалідністю про її

здоров'я, загальний стан. Так ти висловлюєш занепокоєння щодо неї, але насправді відповідь на це питання потребуватиме певних психологічних сил, адже невідомо, наскільки складно людина з інвалідністю пережила цей біль, як вона сприйняла себе. У тих випадках, коли журналісти намагаються наголосити на твоїх недоліках, людина з інвалідністю починає усвідомлювати себе не такою, як всі, а «іншою». У кожній редакції мусить бути журналіст, який має інвалідність і зможе такий стан пропустити крізь себе, з обережністю висловлюючись щодо цих людей. Через стереотипи, закладені в ЗМІ, людині з інвалідністю важко сприйняти себе, оскільки часто показуються саме трагічні моменти в житті цих людей.

Можемо узагальнити думку про те, що існує прямий зв'язок між мовою ЗМІ – рівнем соціального захисту та ставленням до людей з інвалідністю в соціумі – самопочуттям людей з інвалідністю.

2.2. Прояви інтолерантності у процесі комунікації з людьми з інвалідністю

Людина з інвалідністю є об'єктом українських ток-шоу та різних програм. Наразі найбільш популярними в українському інформаційному просторі соціальними ток-шоу є «Говорить Україна» та «Стосується кожного». Для системного аналізу ми обрали суспільно-соціальне ток-шоу «Говорить Україна», оскільки в нього більша кількість підписників (1 160 000) порівняно з програмою «Стосується кожного» (458 000). Відповідно переглядів та коментарів також більше в «Говорить Україна». Це формат соціального ток-шоу, де обговорюються різного роду соціальні проблеми, зокрема вразливих верств населення, серед яких – люди з інвалідністю. Ефірний час, який займає програма на телеканалі «Україна», фактично становить приблизно 60 хвилин.

Люди з інвалідністю звертаються до цієї програми переважно по медичну допомогу, оскільки обстеження й лікування в Україні є досить коштовним і не всі мають змогу навіть установити діагноз і комплексно лікувати хвороби. Зазвичай люди, які звернулися до цього ток-шоу, отримують таку допомогу, але кожна програма будується насамперед на тому, що з'ясовуються причини, які призвели до захворювання, детально досліджується життя цих героїв, редакція проводить власні журналістські розслідування, щоб максимально показати всі аспекти висвітлюваної теми. Незважаючи на те що програма зорієнтована на соціальну допомогу людям з інвалідністю, на толерантне ставлення до людей з інвалідністю, ведучий Олексій Суханов, експерти та запрошені до студії гості не завжди етично, (можливо, й не завжди усвідомлено) висловлюються про таких людей. Хоча «намір дискримінувати (обмежити чи відмовити в користуванні правом), або бездіяльність порушника (людини, яка чинить дискримінацію) не має значення» [120]. Але інколи це робиться цілеспрямовано, щоб посилити емоційність, драматичний момент матеріалу. Так, у публікації «Соціальні та політичні ток-шоу в Україні. Піпл хаває?» на «Детекторі медіа» Андрій Куликов і Сергій Дорофєєв говорять про недотримання професійних стандартів та етичних принципів в українських ток-шоу і звертають увагу на те, що «попри свою заявлену соціальну значимість, у ток-шоу дуже низькі показники цитування іншими ЗМІ. Здавалося б, у програмах піднімають важливі соціальні проблеми, редактори запрошують у студії поважних експертів, непересічних героїв, але вони не виходять за межі ток-шоу» [47]. Це свідчить про те, що через надмірну емоційність та маніпулювання журналісти не можуть прямо посилатися на джерело повідомлення. Задля привернення уваги та підвищення рейтингу програми ведучі й журналісти йдуть на крок «емоційності», «сенсаційності», «драматизації», особливо якщо це стосується категорії людей, які є беззахисними та потребують допомоги. Відповідно, це є проявом інтолерантного ставлення.

Під час програми Олексій Суханов та експерти, з одного боку, підтримують людей з інвалідністю, максимально намагаються їм допомогти, з іншого боку, у розмові з цими людьми допускають дискримінаційні моменти, зокрема утиск. «Утиск – це повторювана та небажана для людини з інвалідністю поведінка, що принижує її гідність або створює до неї негативне відношення через інвалідність» [140] і може проявлятися через «словесні образи, принизливі коментарі або натяки; сексистські, антисемітські, гомофобні і т. д. жарти, анекдоти; поширення образливих друкованих або графічних матеріалів» [120] тощо. Власне, утиск спостерігається у процесі вербальної комунікації, а саме: ведучий по декілька разів повторює неприємні для героя – людини з інвалідністю – слова, які дискредитують її в очах інших і підкреслюють порушення. Загалом, за даними соціологічних досліджень, серед основних ознак, за якими відбувається в Україні дискримінація, є інвалідність – 32,1% станом на 2018 рік [513], і цей показник до 2020 року збільшився до 38% [575].

Часто акцент робиться саме на зовнішніх ознаках, у результаті чого людина з інвалідністю відчуває упереджене ставлення до себе. Дискримінацію такого роду називають «лукізм». Ч. Молот наголошує, що лукізмом можна вважати дискримінацію особи через її привабливість чи непривабливість, її фізичні характеристики [626]; на підставі досліджень робіт учених щодо виявлення такої дискримінації, насамперед під час працевлаштування, автор робить висновок, що фізична привабливість/непривабливість певним чином впливає на результати. На це також звертає увагу К. Ворхерст у статті «Lookism: the new frontier of employment discrimination?», указуючи, що компанії надають перевагу працівникам з гарною зовнішністю, а це, відповідно, приносить їм комерційну вигоду. Авторка говорить, що термін «лукізм» є американським і вперше був використаний у «Washington Post» наприкінці 1970-х років на позначення «упередження або дискримінація» [635], але при цьому не вважається формою дискримінації, за яку передбачено покарання. До

прикладу, в США через відсутність федеральних законів для захисту від дискримінації за зовнішнім виглядом заявники повинні довести, що дискримінація ґрунтується на інших факторах, а саме статі або раси. Аналогічний підхід у Великій Британії. В Австралії один зі штатів, Вікторія, ухвалив закон відповідно до рівних можливостей 1995 року незаконним є поведіння з кимось несправедливо або дискримінація через зовнішній вигляд. Це робилося з метою уникнути дискримінації саме від роботодавців [635]. Ф. Кавіко у науковій праці «Appearance discrimination in employment» аналізує суспільні норми щодо «привабливості», наявності дискримінації за зовнішнім виглядом при працевлаштуванні [602]. Якщо зовнішність пов'язана з інвалідністю, то працівник може використовувати ADA (1990) – закон про громадянські права, який забороняє дискримінацію людей з обмеженими можливостями у всіх сферах суспільного життя, включаючи роботу, навчання, транспорт тощо, прийнятий, аби переконати, що люди з інвалідністю мають такі ж права і можливості, як і всі інші [591]. Ж. Гренліс у розвідці «Lookism» стверджує, що лукізм виникає тоді, коли людей порівнюють зі стереотипами, які відображають уявлення суспільства про те, що вважається фізично привабливим, або на шкоду, або на благо [625].

О. Орех вважає, що дослідження цього феномену лежить у соціологічній площині, тому що «дискримінації передуює процес оцінювання зовнішності, а в основі оцінювання зовнішніх даних інших людей (яке може призвести до дискримінації) лежать уявлення, стереотипи та упередження, поширені всередині соціальної спільності» [351].

Наразі робіт, у яких торкалися проблем людей з інвалідністю та висвітлення їх у соціальних ток-шоу, немає, зокрема, що стосується нав'язування стереотипів та дискримінаційного ставлення до них.

Ми проаналізували 84 сюжети програми «Говорить Україна», які стосуються людей з інвалідністю, що вийшли протягом 2017-2021 років. Так, протягом 2017 року було ретрансльовано 32 сюжети, 2018 – 23 сюжети, 2019 – 14 сюжетів, 2020 року – 7 сюжетів, 2021 – 8 сюжетів. У таблиці 2.2.1.

наведено кількість сюжетів програми «Говорить Україна» про людей з інвалідністю протягом 2017-2021 років. Як бачимо, динаміка появи сюжетів про людей з інвалідністю суттєво знизилася протягом п'яти років.

Таблиця 2.2.1. Кількість сюжетів програми «Говорить Україна» про людей з інвалідністю протягом 2017-2021 років

Рік	Кількість
2017	32
2018	23
2019	14
2020	7
2021	8

Дослідивши контент цієї програми за 5 років, можемо сказати, що досить часто емоційно забарвлені, дискримінаційні питання, фрази стосовно людей з інвалідністю з акцентом на їхній зовнішності промовляють і ведучий, і герої, запрошені до студії, й експерти.

Наведемо приклади висловлень Олексія Суханова до своїх героїв – людей з інвалідністю. Так, у сюжеті «Український маляр з обличчям Фредді Крюгера»(92 689 переглядів) з інтервалом у 5 хвилин говориться про обличчя головного героя та наголошується на тому, що воно схоже на обличчя персонажа фільму жахів Фредді Крюгера. Ведучий постійно промовляє «гачки», які зачіпають увагу глядача: «Чому до маляра з обличчям Фредді Крюгера стало всім байдуже?». Вважаємо, що вислів є неетичним щодо головного героя і дискримінаційним, оскільки відсилає до головного героя фільму жахів «Кошмар на вулиці В'язів» Фредді Крюгера, який мав жахливий вигляд через попечене обличчя. Такий підхід до висвітлення проблем героя програми лише посилить комплекси та депресивний стан хлопця, який звернувся до програми по допомогу.

У сюжеті «У мене на спині росте пенсія для батьків»(83 504 перегляди) О. Суханов декілька разів повторює, що в дівчинки на спині росте горб, що вже не є етичним. У сюжеті «Закляк у тілі малюка, а перші кроки – на

руках?» (87 215 переглядів) ведучий ставить некоректне запитання вчительці головного героя, роблячи таким чином акцент на його інвалідності: «Чи не комплексує ця дитина поряд з іншими?» – та називає його унікальним.

Сюжет «Іншу покохав – життя донці зламав?» має 622 218 переглядів. У процесі зйомки О.Суханов ставить неетичні питання, наголошуючи на фізичних порушеннях, що поглиблює стереотипне сприйняття людей з інвалідністю, їхньої друговартості: «Як відреагував чоловік, коли дізнався, що дитина народилася з такою вадою?», «Мати просить допомоги, адже одна ніжка коротша за іншу», «Як вона сприймає, що відрізняється від інших?», «Вона не плаче через свою ніжку?».

У сюжеті «Останній шанс для мого обличчя» (107 177 переглядів) Олексій Суханов протягом передачі постійно повторює: «Страшна пухлина буквально спотворює обличчя дівчини. Ця дівчина ніяк не може звикнути, що люди обертаються на неї, коли вона йде. Їй зараз, мабуть, дуже складно вийти, тому що знає: на неї будуть дивитися мільйони». Ведучий дискримінує дівчину перед аудиторією, посилюючи стереотип про те, що людина з інвалідністю не може бути гарною і на неї постійно озираються через зовнішні ознаки.

Сюжет «Невідома перукарка з обличчям термінатора» має 331 687 переглядів. На нашу думку, нетолерантно використовувати таку назву програми, бо заголовок є дискримінаційним через актуалізацію образу термінатора як напівспотвореного кіберчоловіка. Зауважимо, що коментатори не могли змовчати, наголосивши на байдужості організаторів до долі дівчини через важливість для них рейтингів та переглядів. Ведучий декілька разів проговорює: «На лобі величезний шрам, а права сторона ніби паралізована, дівчина не бачить на одне око, не чує на одне вухо і не може посміхнутися». Звичайно, цій дівчині на програмі частково допомогли лікарі, але при цьому назва сюжету не є адекватною та дискримінує головну героїню за зовнішніми ознаками.

Із сюжету «Мальована Барбі з половиною обличчя» (822 942 перегляди) дізнаємося про недбалість матері у ставленні до своєї дитини, через що та отримала опіки обличчя й соромиться виходити на люди. При цьому Суханов ще більше робить на цьому акцент: «Чи наважиться дівчина вийти в студію і показати себе такою, як є?».

Сюжет «Пара ніг на двох» має 141 565 переглядів. Головна героїня у 12 років почала втрачати здатність ходити і до випускного балу вже сиділа на візку. О. Суханов наголошує на фізичному стані дівчини: «Як через плоскостопість школярка опинилася на інвалідному візку і чи є в неї шанси на повноцінне життя?», ставить питання майбутній свекрусі головної героїні «Чи не думали ви, навіщо мені така невістка?», «Чи готовий буде ваш син на самопожертву заради Марини?», уже таким чином дискредитує її в очах як аудиторії, так і близьких людей, посилюючи стереотип про людей з інвалідністю як таких, що не ведуть самостійний, активний спосіб життя, не можуть мати сім'ї, подружнього щастя.

Сюжет під назвою «Моя кохана повзає, як павук» переглянуло 432 027 осіб. Його заголовок неетичний стосовно головної героїні. До того ж протягом усієї програми ведучий повторює декілька разів: «25-річна мама рухається на чотирьох, наче павук». Таке порівняння з комахою через фізичні порушення є дискримінаційним.

Найбільшу кількість переглядів (8 428 403) з проаналізованих нами має сюжет «Загадковий хлопчик з голосом бабусі», де йдеться про хлопчика, який перестав рости через проблеми з мозком. На той момент він був найменшим і найхудішим у класі. Олексій Суханов ставить питання, які дискредитують хлопця і роблять акцент на його недоліках: «Він найменший в класі? Як на нього реагують інші люди? У школі часто показують пальцем на Андрія? Насміхаються?», безпосередньо в питаннях до хлопця: «Що ви відчуваєте, коли дивитеся на однокласників, які виглядають набагато старше за вас? Який би зріст хотіли мати?». Такі питання лише посилюють увагу до фізичних недоліків, через які хлопець комплексує.

У сюжеті «Моя страшна половина» (193 390 переглядів) ведучий О. Суханов постійно наголошує на відсутності руки в головного героя, ставить питання його дружині: «За що ви його покохали?», «Як ви з ним познайомилися?» «Ви одразу помітили, як Михайло виглядає?», «Чого найбільше боїться ваш чоловік?», герою програми: «Ви хвилюєтеся, що ваш маленький синочок боятиметься вас?»; продовжує постійними повторами: «Усю програму ми говоримо про людину, яка 26 років живе без руки, без декількох пальців на іншій руці, з обпеченим лицем, але ми навіть не можемо уявити, з якими труднощами доводиться стикатися Михайлу кожного дня». Такі питання й коментарі актуалізують стереотип людини нещасної, некрасивої, недоволеної життям.

Сюжет «15 років у масці» (145 848 переглядів) присвячено дівчинці, яка постраждала від вогню в ранньому дитинстві і має обпечене обличчя. Незважаючи на те, що ці діти бояться виходити в люди, О. Суханов підкреслює: «З того часу її зовнішність лякає людей», що є не толерантним щодо головної героїні. У підводці «Мати дівчинки зі спотвореним обличчям» ставлять у незручне становище головну героїню і змушує ще більше перейматися з цього приводу.

У сюжеті «Поверніть мені мою закохану маму» (297 012 переглядів) йдеться про закохану пару, у якій чоловік є інвалідом з дитинства. Такий вибір жінки О. Суханов обговорює з нею та її сестрою: «Він не такий, як усі? З особливими потребами? Чому ваша сестра звалила на себе таку велику відповідальність за людину, якій постійно потрібна допомога? Ви були шоковані вибором своєї сестри?». Своїми словами ведучий лише посилює стереотип про людину з інвалідністю як тягар для сім'ї, суспільства.

Сюжет «Синдром кошачого крику» має 4 456 067 переглядів. У ньому йдеться про дитину, яка народилася із таким синдромом. О. Суханов робить із цього сенсаційний матеріал: «Мама, у якої народилася унікальна дитина-кішка, вважає, що відбулося це через уживання гормональних препаратів. Як виглядає доросла людина з синдромом кошачого крику? Вперше на

українському телебаченні [повторюється до 5 разів. – П. О.]. Чому батько не зміг перенести той особливий кошачий крик і чи може він залишатися один на один зі своєю особливою донькою?».

Досить часто з уст героїв програми звучать різні слова з негативним забарвленням про людей з інвалідністю, вони самі й формують стереотипне сприйняття цих людей. У таблиці 2.2.2. зазначено слова з негативною конотацією про людей з інвалідністю, озвучені під час програми «Говорить Україна».

Таблиця 2.2.2. Слова з негативною конотацією про людей з інвалідністю, озвучені під час програми «Говорить Україна»

Назва сюжету	Кількість переглядів	Фрази
«Чому русалка на колінах не ходить до школи»	112 447 переглядів	«Вона не така, як ми. Вона повзає»; «Дитина-інвалід»; «Вона народилася інвалідом, ноги косолапі»
«На шахті пропадав, а від кого син – не знав»	110 785 переглядів	«Йому соромно, що його дитина не така, як усі, що його будуть гнобити його ж друзі. Ти подивися, кого ти мені народила?»
«Загадкове кохання віртуального хлопця»	234 048 переглядів	Подруга доводить, що в героїні немає майбутнього з людиною, яка пересувається на візку. «З 14 років прикутий до візка»
«Невідома перукарка з обличчям термінатора»	331 687 переглядів	Люди часто її обзивають, називають «перекушеною», «інвалідкою», «уродкою», «криворотю»
«У тридцять два я як немовля»	155 315 переглядів	Пояснення мами: «краще б мені при народженні допомогли, було неприйняття лікарями «народила виродка», ніхто з породіль не хотів зі мною спілкуватися, не сідали за один стіл у їдальні, повне відторгнення у суспільстві»
«Маленька наречена для підозрілого зятя»	780 537 переглядів	Вітчим називає її «інвалідка»
«Мені віддали скелет живого сина»	318 100 переглядів	Директор психіатричного закладу так характеризує дітей, які там перебувають

		«Помірно розумово відсталі»; наводить фразу батька головного героя: «Ну що, йди, дебіле, взувайся».
«Загублені ноги секретарки Тетяни»	452 817 переглядів	Хлопець головної героїні – дівчини з інвалідністю – сказав: «Якщо ти залишишся інвалідом, то можеш до мене не переїжджати, навіщо мені обуза, яку я повинен утримувати до кінця життя»
«Пара ніг на двох»	141 565 переглядів	Головна героїня говорить: «Не хотіла сідати, бо будуть пальцями тикати. Якщо у візку, то це вже безпомічна людина, неповноцінна»
«Моя страшна половина»	193 390 переглядів	Головний герой говорить, що йому давали прізвиська «каліка», «однорукий»,
«15 років у масці»	145 848 переглядів	Головна героїня говорить, що її називають «огризок», «страшко», «баба яга».
«Не їж мене зсередини»	404 106 переглядів	Героїня про себе: «Навіщо йому потрібна така інвалідка?»
«Попелюшка з Шепетівки»	687 856 переглядів	Героїня говорить: «Більше всього боюся залишитися калікою, як буде мама, як буде дитина. Я боюся остатися інвалідом, боюся лежання. Я не хочу бути обузою»

Експерти більш обережні у свої висловлюваннях, їхні коментарі переважно мають нейтральний характер. Вони можуть лише спостерігати за ситуацією, аналізувати її та давати поради героям програми «Говорить Україна». Так, у сюжеті «Мама до чоловіка, а розраховується Віка?» (251 962 перегляди) ідеться про хлопця, який має порушення слуху. Його здоров'ям переймається сестра Вікторія, яка у свої 14 років працює й утримує сім'ю, опікується братом. Батько не бере участі у вихованні та сплачуванні аліментів. Експертка питає в нього, чому так відбувається: «У вас є посвідчення інваліда, людини з обмеженими можливостями?». У деяких сюжетах, наприклад «У мене на спині росте пенсія для батьків» (83 504

перегляди), експерти поглиблюють стереотип про людей з інвалідністю та відповідне ставлення до них, якщо ті проживають у сільській місцевості: «Бачимо соціальний експеримент: для людини, яка виросла в місті, дитина – це найбільше вподобання, що в неї є: її треба виховувати, у неї треба вкладатися та інше, а в селі дав Бог дитину – дасть і на дитину, якось воно само проб'ється, само виросте». Таке твердження транслює упереджене ставлення до мешканців сільської місцевості та їхньої неспроможності щодо виховання дітей з інвалідністю.

Більш нейтральні вислови до людей з інвалідністю звучать у сюжеті «Загадкове кохання віртуального хлопця» (234 048 переглядів), де експерти говорять про героя програми так: «Людина на візку – це не виключена людина з суспільства». Але при цьому наголошують його дівчині, що закоханість проходить, окрім її трьох дітей, буде у неї ще й 4 дитина. Людина з обмеженими можливостями – це великий шмат фізичної щоденної роботи: гігієна, масажі, прогулянка – усе повинна буде робити вона. Експерти стверджують, що такі люди зазвичай знаходяться в чотирьох стінах, мало спілкуються, є закритими для широкої аудиторії – цим пояснюють захисну, дещо агресивну реакцію головного героя: «Де він чув про стосунки? Він у хаті, він заточений». Це є певним ярликом для людей з інвалідністю, які часто прагнуть до комунікації. Проблема в іншому: суспільство не завжди сприймає цих людей і готове до спілкування з ними.

У сюжеті «Остання сповідь Саїда: знайду чи помру?» (188 409 переглядів) ідеться про чоловіка, який після складної операції отримав інвалідність, замкнувся в собі, відштовхнув друзів, кохану, поставив хрест на своєму майбутньому. Причини відсутності комунікації з людьми з інвалідністю один з експертів пояснює: «Нас з дитинства не навчили, як потрібно поводити себе з людьми з інвалідністю, що говорити, коли людина дійсно в складній ситуації».

Про доступність у країнах Європи та наявність людей з інвалідністю на вулицях цих країн говорить один з експертів у сюжеті «Пара ніг на двох»

(141 565 переглядів), наголошуючи на тому, що там вони, на відміну від України, повноцінні члени суспільства, які без проблем можуть сісти в автобус, зайти до магазину тощо.

Сюжет «Красуня з половиною обличчя» має 2 105 090 переглядів. Експерти проговорюють, що якщо хтось хоча б трохи інший, то обов'язково буде вигнанцем, якого не сприйматиме суспільство, що є великою проблемою для людей з інвалідністю, оскільки вони потребують підтримки. Із сюжету «Куплю коханому ногу» (110 787 переглядів) дізнаємося, що головному героєві пропонують ампутацію ноги. З його уст постійно звучить фраза: «Хочу бути повноцінною людиною». Посилюється стереотип про неповноцінність, несамотійність людини з інвалідністю. На програму експерткою була запрошена Олена Чинка, яка підтримала головного героя, довела, що навіть без двох ніг можна ходити, заробляти гроші й бути повноцінною, самодостатньою людиною.

Герой сюжету «Поверніть мені мою закохану маму» (297 012 переглядів) соромиться вивезти співмешканця матері на візку, не хоче, щоб однокласники сміялися з нього. Експерт, людина з інвалідністю, говорить: «Знаєте, у чому перевага інвалідів над ходячими: ми не станемо ходячими, а от ходячий може сісти в інвалідний візок. І тоді всі будуть соромитися тебе». Фактично підкреслюється стереотипне ставлення до людини з інвалідністю, якої соромляться через її фізичні порушення, через зовнішній вигляд.

У сюжеті «Синдром кошачого крику» (4 456 067 переглядів) порушується проблема не лише здоров'я дитини, а й ставлення до дітей з інвалідністю в суспільстві, яке відмовляється від них. Один з експертів, у якого донька з ДЦП, так прокоментував ситуацію: «Тобі перестають дзвонити, приходити до тебе. Ти замикаєшся в собі, починається депресія, злість».

Переглянувши всі сюжети, можемо помітити тенденцію, що найбільше людей з інвалідністю – героїв програми – живуть в асоціальних родинах або

походять з них (32 сюжети). Переважно ініціаторами таких програм стають сторонні люди, яким небайдужа доля героїв. Відповідно, в уяві суспільства формується така думка, що саме в неблагополучних сім'ях або народжуються діти з інвалідністю, або отримують інвалідність через неправильний спосіб життя.

Є сюжети, де показано батьків, які намагаються полегшити життя своїй дитині, вилікувати її і звертаються до всіх інстанцій по допомогу (14 сюжетів). Такі сюжети спонукають суспільство до благодійності, бажання допомогти цим людям.

Деякі сюжети належать до таких, у яких відстоюються права людей з інвалідністю, показуються нещасні випадки, які зруйнували життя людини. Власне, ця програма є для них останньою інстанцією, де люди з інвалідністю сподіваються на підтримку (33 сюжети).

Деякі заголовки мають відкрите дискримінаційне звучання: «Красуня з половиною обличчя», «Одна на мільйон: моє тіло із фільму жахів», «Моя жінка повзає, як павук», «Моя страшна половина», «Хлопчик-жабеня: помилка лікарів», «Невідома перукарка з обличчям термінатора», «Хлопчик-мавпеня: мене лікують горілкою», «Український маляр з обличчям Фредді Крюгера» та інші.

Проблеми, пов'язані з людьми з інвалідністю, які найчастіше намагаються обговорити та вирішити у програмі «Говорить Україна»:

- несвоєчасне лікування та встановлення людям інвалідності;
- відсутність щорічних обстежень для перевірки стану здоров'я;
- відсутність коштів на лікування складних захворювань та підтримки на державному рівні;
- адекватність у ставленні суспільства до проблем людей з інвалідністю, сприйняття їхніх особливостей, інклюзії;
- належне ставлення медичного персоналу до людини з інвалідністю;
- стосунки батьків та дітей, які мають інвалідність;

- безвідповідальність батьків у ставленні до дитини з інвалідністю;
- посилення стереотипу щодо батьків: зазвичай, чоловіки кидають дружину, якщо народилася дитина з інвалідністю;
- проблема упередженості, сорому батьків у ставленні до своєї дитини з інвалідністю;
- асоціальні сім'ї, які не переймаються здоров'ям своїх дітей з інвалідністю і часто самі набувають інвалідності через шкідливі вчинки;
- міжособистісні стосунки людей з інвалідністю, можливість/неможливість створення ними сім'ї;
- егоїстичність людей з інвалідністю;
- використання людей з інвалідністю як способу заробітку.

Заради підвищення рейтингу автори програм намагаються посилити драматизм ситуації, підкреслити сенсаційність матеріалу, що негативно впливає на сприйняття інформації, як у сюжеті «Шок: ноги поховали, а їхнього власника – за ґрати» (190 737 переглядів). На початку випуску наголошується на сенсаційності матеріалу: «Майже рік тому вся країна здригнулася від моторошної події у Новому Бузі на Миколаївщині: чоловіка прооперували й віддали пакет з відрізними ногами». Фактично 5 хвилин ефіру обговорюють процес віддання та поховання ніг цього чоловіка та того стану жінки, яка це робила. Незважаючи на те, що такі подробиці викликають у всіх шок та відразу, їх усе одно продовжують обговорювати. Протягом програми використовують так звані «гачки», коли говориться про ампутацію ніг, їх повернення жінці, подальше лікування чоловіка, постійно повторюються слова «шок», «жах», «вона втратила свідомість від теплих ніг», «чоловік з ампутованими ногами», «чому його тіло відрізають по частинах?». У розвитку дії йдеться про проблеми головного героя, що має інвалідність і повинен відбувати термін у в'язниці через постійні крадіжки. Перед нами вимальовується образ людини з інвалідністю, яка, по-перше, потерпає через відсутність коштів, по-друге, заробляє собі на життя крадіжками. У свідомості глядача автоматично вибудовується стереотип

щодо цієї категорії людей: люди, які ведуть, можливо, асоціальний спосіб життя, мають погані звички, самі винні у своїх проблемах. Поглиблюється драматизм історії введенням запрошених до студії героїв, які мали підтримувати сім'ю, але не робили цього. Особливо дзвінок матері, яка говорить, що єдиною її помилкою було те, що не вбила цю дитину при народженні. Загалом відгук аудиторії був на боці цієї сім'ї, якій складно вижити в сільських умовах.

Сенсаційною виявилася історія, показана в новинах, про знущання з людей з інтелектуальними порушеннями. Це стало також темою сюжету програми «Говорить Україна» «Закриті катівні для українців». Частина 1 має 269 956 переглядів, частина 2 – 157 462 переглядів. У програмі порушили проблему людей, які перебувають у психіатричних лікарнях та мають різні розлади ментального й іншого характеру. У цих випусках ми мали змогу переглядати кадри, з яких стає зрозуміло, що відбувається в таких лікарнях, яким є ставлення персоналу, лікарів до пацієнтів. Постійно протягом програми повторюються «гачки»: жінку тримають і примусово роблять їй ін'єкцію, незважаючи на те, що навіть психічно хвора людина має такі ж права, як і всі інші. Як свідчення, сюжет з психо-неврологічного інтернату на Вінниччині. Людей з інтелектуальними порушеннями називають недієздатними, інвалідами, але при цьому їх використовують для виконання певної роботи. Надзвичайно активними були коментатори до цього відео: одні пишуть про жахливі сцени, які їм довелося пережити в таких місцях, другі – про нахабність керівників цих закладів, які відчують себе безкарними, треті – про відсутність чесних судів та інших органів.

Сюжет «Шокуюча знахідка: жінки-мауглі під Києвом» (2 372 129 переглядів). Людей вражають повідомлення, які стосуються кричущих, сенсаційних фактів. У непридатному для проживання будинку в антисанітарних умовах журналісти знайшли матір та її доньок з інтелектуальними порушеннями. Програма особливої участі у вирішенні

їхніх проблем не зробила, головним було показати й шокувати населення такими кадрами.

До 10 найбільш популярних з огляду на перегляди та коментарі сюжетів належать такі.

1. «Загадковий хлопчик з голосом бабусі» (8 428 403 перегляди), 11 777 коментарів.

У цьому сюжеті розповідається про життя хлопчика Андрія Скрипця, який перестав рости після 10 років. Про нього піклуються і друзі, і рідні, але допомогти йому не можуть. Лікарі програми виявили в нього пухлину головного мозку та інші супутні хвороби і з'ясували, що причина цього захворювання полягала в психологічному стані дитини. Він тривалий час уявляв, що його батько живий, а у віці 6 років сказали, що він помер. Це і стало поштовхом до розвитку хвороби. Під цим відео лишили велику кількість коментарів, амплітуда яких коливається між різними думками: більша частина співчуває хлопчикові й підтримує його, дехто обговорює назву програми («Навіщо принижуєте хлопчика. Який ду...к придумав про голос бабусі? У вас що, зовсім немає співчуття?»), частина коментаторів хоче знати, як склалася доля хлопця. Саме до цього сюжету вийшло відеопродовження «Андрій Скрипець. Пухлина зникає, перемога не далеко!» (5842 перегляди), де показано, як лікар Антон Шкіряк проводить обстеження хлопця і повідомляє про фактичне зникнення пухлини та задовільний стан хлопця. Низьку кількість переглядів самі коментатори пояснюють тим, що «коли все добре, не цікаво».

2. «Що живе у животику мого сина» (5 218 576 переглядів), 2227 коментарів.

Від перегляду цього сюжету в голові складається така картина: через хвору дитину, дитину з інвалідністю, починають руйнуватися стосунки в сім'ї, чоловік кидає дружину, вона приречена на виживання без підтримки, при цьому її ще й звинувачують у неналежному приділенні уваги чоловікові. Ніхто не намагається увійти в її становище, чуємо лише повчання. Хоча мати

їхала на програму лише з метою отримання медичної допомоги, оскільки вже втратила надію, вийшло, що було виставлено на всеукраїнський огляд її сім'ю. Коментатори були дуже категоричними й підтримували лише головну героїню Оксану: «Світ перевернувся з ніг на голову!!! Оксано, вам великого терпіння і низький уклін за велику любов до дитини!! Народ в студії весь хворий на голову!!!», «Запам'ятайте раз і назавжди. Коли у матері хвора дитина, її не цікавить нічого, окрім дитини. Підтримуйте всією сім'єю і тим більше це стосується чоловіка», «Таке враження, що завдання ведучого і запрошених гостей заключати і добити жінку, яка й без цього впала в розпач. Це просто.....!!!».

3. «Синдром кошачого крику» (4 456 067 переглядів), 5099 коментарів.

У сюжеті про дівчинку, яка народилася із синдромом кошачого крику. (таких людей в Україні п'ять), ідеться про те, що в мамі під час вагітності виникали проблеми, але вона вирішила залишити дитину. Чоловік не витримав і згодом пішов, але все одно повернувся в сім'ю. Бачимо, що поява дітей з інвалідністю у деяких родинах зумовлює або їхнє об'єднання, або, навпаки, руйнування. Цей сюжет викликав неоднозначну реакцію в коментаторів: одні вважають, що не варто народжувати таких дітей, оскільки вони потім нікому не будуть потрібні («народжувати ніхто не забороняє, але повинні розуміти, що дітей з патологіями ви народжуєте для себе і не треба просити допомоги в інших, ви ж для себе народили, любити, ростити і розуміти – ось завдання батьків таких дітей! І якщо знайшли патологію і лікарі говорять, треба робити аборт, інколи треба прислухатися до них, ви ж не вічні і хто після вас буде сидіти з дитиною???держава???смішно! кому потрібні будуть такі діти??після вас??нікому!!!вони й так з народження приречені, а після вас втричі! будуть страждати і тихо помирати! у решті-решт, жодної користі – одні нерви! скільки дітей здорових в дитячих будинках, їм потрібна любов, турбота; Це егоїзм з боку жінок, які спеціально залишають заради своїх забаганок таких дітей. Вони не думають, як ці люди будуть жити далі, як "підуть" по життю, коли їх не стане. Батьки не вічні.

Окрім цих матерів, вони більше не потрібні будуть нікому; Для таких випадків повинна бути передбачена евтаназія. Як би жорстоко це не звучало. Мучається дитина і вся його сім'я»), інші співчують («Переглянула цю передачу, як мені шкода цієї дитини і їхніх батьків, вони молодці, що не залишили цих дітей, респект їм; Боже, на все це дуже важко дивитися, не те що мати таку дитину... Щиро шкода і дітей, і батьків! Це страшне випробування! Сили їм і мужності!»).

4. «Шокуюча знахідка: жінки-мауглі під Києвом» (2 372 129 переглядів), 2180 коментарів. Цей матеріал готувала й коментувала в студії сама група журналістів «Говорить Україна». Олексій Суханов підкреслює, що «вони вже бачили багато в житті, але такого жаху команда ток-шоу «Говорить Україна» не переживала давно. Ми знайшли жінок, яких складно навіть назвати «мауглі», тому що це набагато страшніше. І сьогодні, щоб врятувати цих дівчат, ми розповімо вам унікальну і надзвичайно драматичну історію їх життя, яка нагадує справжній фільм жахів». Інтрига робилася на тому, щоб показати умови їхнього проживання, поведінку. Варто було очікувати, що мати і її доньки з ментальними порушеннями будуть боятися вийти з будинку, але це було зроблено на камеру, щоб шокувати глядача. Коментатори, з одного боку, співчують їм («Найсумніше те, що мати навіть не розуміє, що відбувається. Шкода її і її дітей, занапастила своє життя. Майбутнє навряд чи у цих жінок взагалі буде(((. Дуже сумна історія, допомагати треба було давно, а зараз то..; Хворі люди ! Боже, серце кров'ю обливається»)), з іншого боку, засуджують програму за показ таких кадрів («Я одна не зрозуміла приколу? Вони півтори години поговорили, насварили матір, суспільство, соц.службу і всіх... А потім розвернулися й поїхали?! Що зараз з цими "дітьми", як їм допомогли по факту!? Який підсумок цієї історії?! Заробили на новині і все залишилося, як було?! Так на **й таке суспільство й така держава, а з першого погляду всі такі альтруїсти і такі правильні... жерсть просто – плюнути в морду всім, хто заробив на цьому сюжеті і нічим не допоміг цим людям»)).

5. «Красуня з половиною обличчя» (2 105 090 переглядів), 1529 коментарів.

У цьому сюжеті йдеться про дівчинку з інтернату, яка хворіє на фіброматоз, що змінює її обличчя. Людям з такою хворобою дуже важко, вони соромляться себе, не виходять нікуди, замикаються в собі. Для них стають порятунком соціальні мережі, де вони вигадують своє життя. Від цієї дівчини через її вигляд фактично відмовилися рідні, додому забирали дуже рідко. Окрім того, батько використовував її для жебракування. Сама Світлана хоче працювати, бути корисною для суспільства.

Коментарі спрямовані на підтримку головної героїні, людей, які оточують її в інтернаті: «Світлано, заведіть свій ютуб канал! Це може бути канал про рукоділля або будь-який інший. Я бачила на ютубі багато бьюті блогерів з обмеженими можливостями, які таким чином намагаються показати людям, що вони не одні зі своїм горем. Якщо ви зробите все грамотно – ви станете дуже популярною і відповідно, будуть якісь пропозиції роботи або співробітництва. Ставте лайки, щоб Світлана побачила!»; «Дуже шкода Світлану, я бажаю їй всього найкращого, нехай вона буде щаслива! Не можна так чинити з людьми, вона заслужила набагато краще жити, не важливо, яка зовнішність, важливо, яка душа. Книгу за обгорткою не судять! Я дуже хочу, щоб у Світлани все було добре і щоб їй допомогли і щоб усе пройшло успішно! (операція)». Люди розуміють свою провину в тому, що героїня соромиться себе: «Такі люди страждають більшою мірою від того, що соціум не приймає їх, це МИ робимо їх нещасливими!!!!. Коментують діяльність співробітників програми: Звичайно, дуже шкода дівчину, я ледь не плакала... Але зауваження авторам: вам не здається, що назва сюжету занадто...жорстока?! А Олег Винник як завжди молодець! Дай Бог, щоб усі його добрі справи повернулися добром у сто крат більше!)); Розревілась в кінці програми. СЛАВА БОГУ, ЩО Є ТАКІ ПРЕКРАСНІ ЛЮДИ, ЯКІ ДОПОМАГАЮТЬ ВІД ДУШІ І БЕЗКОРИСНО. ДАЙ БОГ, ВАМ УСЬОГО НАЙКРАЩОГО. БУДЬ ЛАСКА, ПОКАЖІТЬ ПОТІМ ЦЮ ДІВЧИНУ ПІСЛЯ

ОПЕРАЦІЇ; зі Світланою ми дружимо 2 роки, це чудо дитина! ми дуже часто списуємося з нею, вона чудова! добра, чуйна, вона дівчинка з золотими руками!. першу операцію їй зробили і на цьому все!!!!!!!швидше за все на цьому так і залишиться! На жаль! програма вона залишиться програмою! одне слово-шоу!!!!!!! Світланка заслуговує на більше!».

6. «Жахіття з київського підвалу»(927 524 переглядів), 608 коментарів.

У сюжеті робиться акцент на умовах проживання дитини з інвалідністю в підвальному приміщенні багатоповерхівки. Протягом програми постійно звучать звинувачення в бік як бабусі, так і матері щодо неналежного виховання дитини і ставлення до неї. Коментатори не залишилися осторонь: «Які всі розумні!!!! Поживіть ви в таких умовах і з такою дитиною. І залиштеся адекватними. Таких дітей тяжко ростити, потрібно багато терпіння і підтримки. Мама молодець!! Хай би їй допомогли!!»; «Ох, мої дорогі, ви ніколи не проживали з психічно хворим, інколи просто нерви не витримують, прошу не засуджувати їх»; «Такі розумні Поради давати — візьміть у зйомну квартиру дитину-інваліда, який кричить цілодобово. От самі і візьміть, якщо такі добрі, то чому й ні) дуууууже важко з такими дітьми! хоча б віддали на денне відділення в спец.школу..у нас так і роблять...зранку на автобусах забирають і ввечері привозять. все це роблять соц.структури...і повинні самі родичі ворушитися...сидячи вдома, ніхто не принесе нічого!!!».

7. Сюжет «Дві голови мого сина» (920 685 коментарів), 778 коментарів.

У сюжеті показано батьків, які дбають про свого сина і намагаються зберегти йому життя, а також відстоюють справедливість за покарання винуватця трагедії. Хлопець потрапив у ДТП, після цього отримав інвалідність: на голові почала рости злоякісна пухлина. Таку кількість переглядів, на нашу думку, спричинив насамперед заголовок, оскільки містить у собі інтригу. Наголошується на системності проблеми в нашій країні, коли водії, які спричинюють тяжкі тілесні ушкодження, що призводять до смерті, не відповідають за свої вчинки. Коментатори

підтримують сім'ю та лікарів («Боже, бідні батьки, бідний хлопчик, просто серце стискається від болю й жаху, не дай Бог нікому таких страждань»; «Господи, благослови руки лікарів і зроби чудо для цієї сім'ї...Як шкода, коли таке трапляється:(; Лікарю велике дякую за інформацію і правду. А батькам тримайтеся.), а також засуджують водіїв, які напідпитку сідають за кермо (Яка трагедія! Дуже шкода хлопця і, звичайно ж, батьків. Не дай Бог нікому такого! Дуже сподіваюся, що в цієї історії був гарний кінець. І, дуже хочеться сказати : НЕ ПИЙТЕ ЗА КЕРМОМ НІКОЛИ!!! І в тверезому вигляді трапляються аварії, а в п'яному так тим більше!!! Був би водій тверезий, не заїхав би на 15 см на зустрічну смугу і був би цей хлопець ЖИВИЙ І ЗДОРОВИЙ! Я за кермом 20 років і інколи волосся дибки стає від безтурботності деяких «водіїв»!)).

8. «Ірена на колінах» (876 146 переглядів), 745 коментарів.

Програма розпочинається інтригою. О. Суханов говорить: «Красива молода Ірена раптом впала на коліна і не змогла підвестися. Подрузі зізналася, що це від таблеток, які їй приніс чоловік. Її щодня зачиняють у квартирі, а вечорами сусіди чують жахливі звуки». Протягом програми глядач дізнається про те, що внаслідок алкогольної залежності жінка перетворилася на людину з інвалідністю й пересувається на колінах. Зазвичай таких людей, які шкодять собі самі, не сприймають у суспільстві, оскільки вони самі є творцями своєї долі: Кожен несе за себе відповідальність САМ!!! Позивали стрілки перекладати: чоловік, брат, сват, полтергейст, звуки з того світу. Єдина, кого шкода в цій історії – це дівчинку. От вона точно ні до чого - а подальше життя їй вже визначили: школа для відсталих, мати-алкоголічка і батько-нарцис-пофігіст. От так МИ самі будуємо/руйнуємо долю нашу й наших дітей, а ніяк не ефімерна істота, яка сидить на небесах... Експертів - на мило! Там донькою треба займатися, до того ж дуже й дуже посилено, а не дорослу кобилу від саморуйнування любов'ю і ласкою рятувати; Алкоголічка, яка мучить біля себе живих людей. І через неї чоловік повинен пропалювати своє життя; Довела сама себе до

такого стану...людину неможливо змусити пити...це її вибір...чоловік їй винен...дівчинку шкода...чоловіку брати доньку і бігти; так, саме такі всі розумні, звинувачують чоловіка в її ж алкоголізмі. Як начебто він брав і заливав їй в горло! сама винна. САМА!!!! а нервів таке витримати вистачить не у кожного. хто не був в подібній ситуації, не знає, про що говорить (;Всі експерти не розуміють, що таке багато років жити з людиною, яка п'є. Мені не шкода цю жінку. У всьому, що з нею відбулося, винна сама, ніхто в неї не заливав горілку. Я жила з алкоголіком і співчуваю цьому чоловікові).

9. Сюжет «Мальована Барбі з половиною обличчя» (822 942 перегляди), 1169 коментарів.

Через недбалість матері дитина зазнала опіків обличчя, усе життя соромиться його. Головною проблемою, яка порушується в сюжеті, є те, як людей з інвалідністю сприймає суспільство. У програмі інтригують глядача, звертаючи увагу на обличчя дівчини. Олексій Суханов ставить подрузі героїні некоректне запитання: «Як люди реагують на Таню?»; ведучий постійно повторює: «Чи наважиться дівчина вийти в студію і показати себе такою, як є?», уже цим указуючи на певні недоліки на її тілі. Ведучому вдалося настільки заінтригувати глядача, що коментатори почали ділитися своїм враженням від побаченого: «Коли вона почала знімати маску, я очікував побачити під нею якийсь жах, але все не так погано у неї, вона дуже гарна, бажаю їй пошвидше зробити операцію і бути щасливою!; Так, в прев'ю ще показали, як всі такі обличчя свої закривають від жаху. Я думала зовсім біда, а вона личико відкрила, я зовсім не здригнулася. І справді, дівчинка така гарна, що і не сприймеш ці опіки як опіки».

10. «Чорний сарай для матері з темряви» (817 267 переглядів), 803 коментарі.

Волонтерка вирішила допомогти сліпій жінці, яка живе в жахливих умовах. Ведучий наголошує на драматичності цієї історії: «На Закарпатті дорослі діти кинули сліпу матір у зруйнованому будинку без дверей та вікон». Складається враження, що жінку покинули через те, що вона сліпа, і

саме тому мати стала непотрібною дітям. Але насправді мати не виховувала дітей належним чином. Жінка через алкогольну залежність втратила і домівку, і зір. Урешті-решт донька наважилася взяти матір до своєї сім'ї. На таке рішення негативно відреагували коментатори. Люди не підтримують алкогольно залежних: «Одразу скажу, не хочу, щоб у тієї дівчинки розвиток подій відбувався, як у мене. Теж інтернат, спання у подруг або де можна. Прохання, щоб перестала пити. Час ішов, забиравала до себе, але у мене погано – не можна пити та й ні з ким. УТЕКЛА. Міліція знову дзвонила, щоб забрали. Ми знову їхали за нею. За декілька років дім, який залишився мені від бабусі перетворився на бомжатник. Мама допилася і співмешканець її бив. Діагноз ДЕМЕНЦІЯ. Забрала знову, як же мама. Сонечко, мені тебе дуже шкода. БІЖИ БІЖИ від них. нічого їм не допоможе. Живи для себе, чоловіка і дітей! Не слухай ніяких експертів! Тобі немає за що соромитися. Краще зараз виправ ситуацію, потім буде коштувати дорожче. Перевірено на своїй шкірі. Мені мука, а їй уже все одно. Хочеться допомогти і своїй доньці, хочу поїхати на роботу, не можу вдома МАМА, яка недієздатна, якщо ви знаєте, що це таке. БІЖИ!!!!!! НЕ СУДІТЬ МЕНЕ; ДОНЕЧКА РОЗУМНИЦЯ...дай Бог тобі сил ...Яке треба мати серце, щоб таку матір пробачити і прийняти!! НЕХАЙ БОГ ТОБІ ЗА ВСЕ ВІДДАСТЬ !! Але у мене залишився гіркий осад від цієї передачі...Чому не відправили в будинок для старих, де діти її навідували б... чому, коли ДІТИ були маленькі, вони не потрібні були ні батькам, ні КРАЇНІ....а зараз знову страждають ДІТИ !!! МАРІЄЧКА, ДАЙ БОГ ТОБІ ВСЕ, ЩО ТРЕБА ДЛЯ ЩАСЛИВОГО ЖИТТЯ; Молодці! Що ще сказати... Зруйнували гарну, молоду сім'ю дівчини, підсунувши їй в будинок бомбу повільної дії у вигляді мами. Хоча цю жінку матір'ю називати не можна. Це всього лише інкубатор. Причому не найкращої якості. Звалили на дівчину непосильний вантаж, залякавши аліментами й в'язницею. Мені щиро шкода її, її дітей і чоловіка. Колишньої сім'ї і спокою у них не буде. Таких, як її мама, тільки могила виправить. Ви пішли шляхом найменшого спротиву. Ви не вирішили проблему, ви зіпхнули

її на тендітні плечі дівчини. Маму цю треба розмістити в інтернат. Це треба звертатися в різні інстанції, витратити час, оббивати пороги. А навіщо такі труднощі, коли є донька? Що??? Що ви наробили?????».

Отже, як бачимо, найбільше переглядів та коментарів – до сюжетів, де йдеться про дітей з інвалідністю і які зорієнтовані на те, щоб допомогти цим дітям, максимально полегшити їм життя, потім шокуючі матеріали (спрацьовують заголовки зі словами «шокуюча знахідка», «жахіття»), далі сюжети, в яких показують обличчя понівечених людей та людей, які самі зіпсували своє життя, довели себе до інвалідності, а також кадри, де показують життя людей, які перебувають поза межами соціуму, акцент робиться на інвалідності й асоціальності головної героїні.

Фактично одна з рейтингових соціальних програм українського телебачення, до якої люди з інвалідністю звертаються як до останньої інстанції, робить акцент насамперед на сенсаційності матеріалу, на драматичності ситуації, на інтризі в заголовках. Журналісти програми задля підвищення рейтингу використовують у своєму мовленні слова, які дискримінують людей з інвалідністю. Це сприяє, на нашу думку, ще більшій замкнутості цих людей та відторгненню в суспільстві.

Більша частина дискримінаційних висловлювань звучить від ведучого програми «Говорить Україна» Олексія Суханова, герої своїми словами і ставленням також поглиблюють стереотипи щодо людей з інвалідністю. У глядача формується таке враження про об'єкт: люди з інвалідністю походять з асоціальних, неблагополучних родин, у селах не займаються дітьми з інвалідністю, вони ростуть самі по собі і не потрібні батькам, люди з інвалідністю постійно потребують допомоги, не є самостійними, створення сім'ї та народження дитини видається в такій родині неможливим.

Напружені моменти обов'язково супроводжуються відповідною музикою, глядачі в студії починають активно обговорювати проблему, постійно показують зміни в їхньому обличчі: подив, гнів, відраза, співчуття

тощо. Інколи в студії наголошують на силі та витривалості людей з інвалідністю, але це робиться нечасто.

2.3. Комунікаційні бар'єри для людей з інвалідністю в Україні: медійний аспект

Незважаючи на закони, що захищають права людей з інвалідністю, у суспільстві, однак, спостерігається певне несприйняття і навіть відторгнення людей з інвалідністю. Наразі можемо помітити в українському медіапросторі інформаційний вакуум щодо цієї категорії населення, що, є, по-перше, проявом інтолерантності до людей з інвалідністю, по-друге, може негативно позначатися на комунікації людини з інвалідністю та соціуму, по-третє, створювати комунікаційні бар'єри. Потрібно з'ясувати причини несприйняття людей з інвалідністю в суспільстві, роль у даному процесі медіа й зрозуміти, які комунікативні бар'єри постають під час спілкування.

Явища інформаційного вакууму, бар'єрів при комунікації вивчають зарубіжні та українські вчені, проте це зрідка відбувається в контексті проблеми спілкування з людьми з інвалідністю та представлення їх у медіа. До прикладу, явище інформаційного вакууму в межах інформаційної війни вивчають А. Бабченко, Ю. Вун, Ж. Олсен, А. Панг, І. Підпригора, Ю. Костюченко, М. Шваб. Комунікаційні процеси, зокрема особливості комунікації, розглядають Б. Вестлі, З. Єрмакова, Г. Ласвел, С. Лещов, Т. Ньюкомб, М. Кастельс, В. Кабрин, Л. Орбан-Лембрик та інших.

Специфіку спілкування з людьми з інвалідністю часто обговорюють у повідомленнях на сайтах різних організацій, які опікуються долею цих осіб. Наприклад, у публікаціях «Communicating with people with a disability» (Maroondah City Council), «Accessible communication for persons with disabilities» (UNHCR The UN Refugee Agency), «Disability-inclusive communications guidelines»(UN), «Communicating with people with a learning disability»(Mencap The voice of learning disability), «How to communicate with children with disabilities?», а також у наукових напрацюваннях таких учених,

як Л. Бен-Нам «Communication skills in the disabled» [594], М. Бухгольц, К. Холмгрен, Ю. Ферм «Remote communication for people with disabilities» [599], М. Сміт «Communication difficulties in adults with intellectual disability: Results from a national cross-sectional study» [604] і стосуються дотримання морально-етичних норм з боку суспільства до людей з інвалідністю тощо. У контексті медіа ці проблеми порушуються щодо комунікації людей з інвалідністю в соціальних медіа (М. Мамадова, С. Ахмадов [637]) або ролі медіа в репрезентації людей з інвалідністю, що здійснює вплив на спілкування цих людей із соціумом (як приклад, «Media guidelines for the portrayal of disability», Б. Халер «Images of disability in News Media: implications for future research» тощо).

Роботи, у яких намагалися зрозуміти й усунути комунікативні бар'єри, стосуються теорії психології спілкування (Г. Андрєєва, М. Козирєв, О. Леонтьєв), міжособистісного спілкування (О. Бодаєв, Б. Ломов, Л. Магдисяк, Л. Руденко), ділового спілкування (Є. Ножин, А. Міхневич, Н. Слюсаренко, М. Прищак).

Одним із найважливіших чинників, який здійснює вплив на формування особистості, є спілкування, оскільки «саме завдяки йому формуються міжособистісні стосунки, які є основою соціального життя суспільства, а також сприяють формуванню спільності настроїв і поглядів, взаєморозумінню та узгодженості дій» [356].

Варто наголосити, що терміни «спілкування» та «комунікація» дехто із дослідників ототожнює, а дехто вважає, що поняття комунікації є ширшим за поняття спілкування. До прикладу, М. Прищак вважає, що «у широкому значенні «комунікація» є найзагальнішим поняттям, що визначає всю сферу «комунікаційної проблематики». У вузькому значенні «комунікація» є поняттям, що характеризує суто технічний, або технологічний аспект. Термін «спілкування» позначає форму комунікації у сфері міжлюдської взаємодії» [405, с. 8]. З огляду на такі визначення, автор вважає поняття «комунікація» і «спілкування» синонімами. О. Холод доводить, що

«комунікація є не лише передаванням інформації, наявне співпереживання її сутності, обміну інформацією» [541, с. 155]. С. Максименко вказує, що «спілкування є ширшим за комунікацію і виділяє в ньому три взаємопов'язані сторони: комунікативну, інтерактивну і перцептивну» [281]. Комунікативна сторона спілкування, на його думку, «полягає в обміні інформацією між людьми в різних видах діяльності, інтерактивна – передбачає певний вплив на інших людей, зміну їхньої поведінки та діяльності, перцептивна – виявляється в обміні інформацією, встановленні комунікативних зв'язків для досягнення цілей діяльності, взаємодії і різнобічних впливів на інших партнерів спілкування, у результаті чого люди безпосередньо сприймають одне одного й мають змогу пізнавати фізичні, психологічні та індивідуальні особливості, притаманні кожній стороні» [281]. Саме комунікативний компонент виконує одне із найголовніших завдань спілкування. М. Козирєв також дотримується такої думки, стверджуючи, що «це передача інформації від однієї системи, соціальної спільноти, індивіда до інших завдяки слову, спеціальним матеріальним носіям» [235]. Дослідник доводить, що «завдяки комунікації, мовному спілкуванню, людина формує себе як особистість, опановує і перетворює соціальне та природне середовище, узгоджує вчинки і діяльність з іншими соціальними суб'єктами, формує оточення, виявляє себе іншим, утверджує власне «Я», доводить свою позицію, поведінку, впливає на інших людей, із якими спілкується» [235]. Комунікативні бар'єри можуть виникати під час спілкування й бути як соціального, так і психологічного характеру. Поява бар'єрів зумовлена відсутністю розуміння ситуації спілкування не лише в мовному плані. Відмінності бувають соціальні, політичні, професійні (Г. Андрєєва). Можемо говорити про соціальні відмінності не лише в різній інтерпретації одних і тих самих подій, явищ, а й у різному світобаченні, світосприйнятті. Світобачення людей з інвалідністю, їхні потреби подекуди відрізняються від потреб та світобачення людей без інвалідності. Причиною є те, що в житті перших є немало бар'єрів і фізичних, і моральних. Дотримуємося думки, що бар'єри в

комунікації мають психологічний характер, що з'являється внаслідок індивідуальних психологічних особливостей людей, які комунікують. Досить часто характерними для людей з інвалідністю є сором'язливість, намагання приховати свою зовнішність, замкнутість тощо.

М. Козирев вважає, що причиною комунікативних бар'єрів є вибіркове слухання, оцінні судження, достовірність джерела, фільтрування, а також виокремлює інформаційні бар'єри, що полягають, на його думку, в «механічному розриві інформації, втраті логічності викладу, неповній характеристиці явища, процесу, незрозумілості інформації, неповній інформації» [235] тощо. Такі комунікативні бар'єри у спілкуванні між людьми з інвалідністю та суспільством полягають, з одного боку, у страхові, зумовленому стереотипним сприйняттям людей з інвалідністю, який існує протягом тривалого часу, та некомунікабельності, замкнутості, що зумовлено ставленням до них у суспільстві. Медіа відіграють провідну роль у процесі налагодження комунікації між ними і, відповідно, не повинні поглиблювати стереотипи стосовно людей з інвалідністю, а, навпаки, руйнувати. Це повинна бути узгоджена робота без ігнорування чи замовчування інформації, навіть мимовільного.

В українському інформаційному просторі, вважаємо, існує інформаційний вакуум щодо людей з інвалідністю. Вакуум, за словником української мови, «простір, у якому немає речовини» [73]. Тож, інформаційний вакуум можна витлумачити, як відсутність інформації про певне явище чи подію, через що люди починають придумувати, домислювати і таким чином заповнювати порожнечу. На одному із сайтів «IGI Global Publisher of timely knowledge» дано таке визначення цього терміна: «Нестача інформації, що може посилити гостроту кризи і викликати чутки та плітки» [679]. Тобто інформаційний вакуум тлумачиться як недостатня кількість інформації. Люди з інвалідністю спостерігають за тим, що в медіа про них майже не пишуть, не говорять, вважають, що це робиться зумисно, оскільки медійникам не цікава ця тема, нерейтингова; людям без інвалідності,

навпаки, здається, що такої інформації достатньо. Ми вважаємо, що поява 2-3 повідомлень щомісяця про цей прошарок населення в провідних медіа говорить про те, що в українському медіапросторі недостатня кількість публікацій про людей з інвалідністю. Юджин Вун та Августин Панг переконані, що інформаційний вакуум виникає через нездатність організації і, відповідно, державних органів виконати вимоги, задовольнити інформаційні потреби під час кризової ситуації. Вони вважають, що «погана комунікація у кризових ситуаціях є підсилювальним фактором, який викликає захоплення засобів масової інформації та галас, дистанціювання та громадське замішання. Це припиняється лише тоді, коли організації починають інформувати або надають рішення, результати» [681]. Таким чином, інформаційний вакуум виникає через неможливість або нездатність медіа задовольнити інформаційні потреби користувачів. Погана комунікація та недостатність інформації спричиняють розгубленість у суспільстві, яку можна подолати, якщо медіа починають інформувати.

Найчастіше явище інформаційного вакууму досліджують у контексті інформаційної війни та пропаганди. Так, І. Підпригора, вивчаючи ефект інформаційного вакууму як одного з чинників впливу у війні України з росією, пише: «Інформаційний вакуум – це стан повної або часткової відсутності інформації в певному середовищі, на певній території чи стосовно певних подій, що створюються штучно» [369]. «Створення інформаційної порожнечі з метою її подальшого заповнення власним інформаційним продуктом для впливу на свідомість, психіку, емоції військ та населення» [369] є ефектом інформаційного вакууму. Через нестачу інформації починають поширюватися домисли, чутки, які не мають під собою підґрунтя. Є думка Ю. Костюченка, що немає ситуації відсутності інформації: «якщо не існує достовірного джерела інформації, інформаційне поле буде наповнюватися будь-чим – чутками, плітками, свідомими перекручуваннями тощо» [251]. Інформаційний вакуум у контексті

патріотизму вивчав М. Шваб [561]. Про інформаційний вакуум у контексті цензури говорять А. Бабченко і Ж. Олсен [592].

На сайті міжнародного інформаційно-аналітичного порталу «Eurasia Diary» розміщена стаття, у якій з'ясовується, хто першим заповнює інформаційний вакуум. Зважаючи на те, що часто процес оприлюднення певного розслідування чи події затягується, варто повідомляти офіційну інформацію для ЗМІ, оскільки вакуум в інформації або відставання завжди заповняється такою інформацією, що не завжди може бути точною [680].

В Україні офіційно 2 703 000 осіб (7%) мають інвалідність [503], це значна кількість, яка не повинна зникати з поля зору влади та журналістів. При цьому інформації про людей з інвалідністю не так вже й багато, як, наприклад, про селебріті, яких невелика кількість. Причиною є те, що теми про людей з інвалідністю для журналістів не є рейтинговими і не є такими цікавими для суспільства, як життя зірок. Це створює певний перекис в інформуванні суспільства про людей з інвалідністю.

Щоб зрозуміти причини несприйняття людей з інвалідністю в соціумі та ролі в цьому процесі медіа, ми провели опитування людей з інвалідністю та людей, які не мають інвалідності. Для виявлення точок «недотику» суспільства, людей з інвалідністю та ЗМІ було обрано найбільш впливові в період пандемії, за інформацією Центру контент-аналізу, медіа: «ТСН», «Обозреватель», «Korrespondent», «Українська правда», «Радіо Свобода» [494] під час пандемії. Встановлено, що інформація стосовно людей з інвалідністю майже не поширювалася, що спричинило інформаційний вакуум, і, відповідно, може бути поштовхом для стереотипного, упередженого ставлення до цього прошарку населення. Унаслідок особистого спілкування з людьми з інвалідністю та аналізу їхніх соціальних сторінок стало можливим підтвердити наші думки щодо з'ясування комунікативних бар'єрів із соціумом та медійним супроводом їхнього життя.

Респондентами виступили особи віком від 16 до 70 років. Найбільше відповідей отримано від осіб віком 31-50 років (53,8%), трохи менше – від

16-ти до 30-ти (30,5 %), найменше 51-70 років (15,7%). Серед представників цієї категорії населення мають першу групу інвалідності (49,6%), другу та третю – фактично однакова кількість респондентів – 24,6% та 25,8% відповідно. Кількісно переважають люди з фізичними порушеннями (74,2 %), менше – з інтелектуальними (14,8%), сенсорними (11,9%) та психічними (10,6%). Люди з інвалідністю прагнуть брати активну участь у різних сферах діяльності, про це свідчать їхні відповіді: найбільше представлені вони в соціальній (83,1%) та культурній (33,5%) сферах, найменше – у політичній (16,5%).

Публічність іде на користь людям з інвалідністю, провідну роль у цьому відіграють медіа. Один із респондентів Антон Дубішин веде активне життя, не останню роль у цьому відіграє медіа, по-перше, завдяки медіа він зумів віднайти однодумців, у ЗМІ про нього з'явилося багато публікацій. Волонтерить, допомагає людям з інвалідністю, дітям-сиротам, військовим. Він отримав значну суспільну підтримку, що повинно позначатися на зміні думки суспільства про цю категорію населення. Завдяки медіарепрезентації соціум дізнався про українського екстремального мандрівника Миколу Подрезана, який на інвалідному візку об'їхав велику кількість країн (61) на шести континентах. Чоловік говорить: «Я переконаний – немає світу здорових і світу інвалідів. Людей можна поділити на дві групи: ті, що сидять вдома, та мандрівники» [332]. Його часто запрошували в якості гостя до багатьох програм; на Youtube представлено численні відео з демонстрацією його досягнень, що показують активну позицію людей з інвалідністю. Велику роль відіграло медіа в житті Сергія Загасайла, який отримав значні поранення, перебуваючи в зоні АТО. Його мати й наречена завдяки медійному супроводу зробили історію відомою для суспільства і допомагають збирати кошти на реабілітацію Сергію. На питання «Чи відомі вам зміни на краще у житті людини з інвалідністю після виходу публікацій, програм, сюжетів про неї?» більшість респондентів відповіла стверджувально (58,9%), дехто не чув про це взагалі нічого (41,1%).

Майданчиком, де люди з інвалідністю поширюють інформацію про свої досягнення або проблеми, є соцмережі. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій сприяв тому, що люди з інвалідністю стали відкритішими до суспільства, спілкуються зі знайомими, намагаються не замикатись у собі та своїх роздумах. Відповідно, на питання «Ви розповідаєте про себе, свої досягнення, проблеми?» більшість респондентів відповіла: у соціальних мережах (58,5%), на телебаченні (15,7%), на радіо (5,5%), у газетах (9,7%), варіант «інше» обрали 42,8%. Це можуть бути біографії людей, видані у вигляді книги, спілкування з людьми під час заходів, які влаштовуються для людей з інвалідністю, тощо.

Люди з інвалідністю болісно сприймають те, що в сучасному українському медіапросторі журналісти подекуди ігнорують інформацію про них. 74,2% опитаних упевнені, що медіа обходять теми про людей з інвалідністю та подають її дозовано, від події до події. Не вважають це проблемою 16,5% опитаних, 9,3% не можуть визначитися з відповіддю. Відсутність інформації про людей з інвалідністю або її недостатня кількість спричиняє страх, певні побоювання щодо ставлення до них суспільства, і замість того, щоб інтегрувати їх, навпаки, з острахом, упередженням соціум ставиться до них.

Дослідимо, наскільки повно була представлена у ЗМІ інформація про коронавірус та його небезпеки для людей, які мають інвалідність і є однією з найвразливіших груп, тому що організм ослаблений і ускладнення, зумовлені ковідом, можуть призвести до летального випадку. Організація Об'єднаних Націй здійснила моніторинг ситуації з правами людей з інвалідністю в Україні. У документі вказано, що «особам з інвалідністю відмовляють в їхньому праві на рівний доступ до соціальних послуг, освіти, праці та зайнятості в період карантину. В Україні карантин також несумірно вплинув на членів сім'ї осіб з інвалідністю, особливо жінок, на чий догляд і підтримку особам з інвалідністю доводиться покладатися, оскільки закладів, послуг та інформації, що забезпечили б їм підтримку в самостійному способі життя,

немає» [106]. Йдеться про людей з інвалідністю, які мешкають в інтернатних і психіатричних закладах України, людей з інвалідністю, які зазнають додаткових перекресних форм дискримінації. На сьогодні не чіткою є картина і щодо того, як страждають люди з інвалідністю від коронавірусу, відповідно, через це складно, фактично неможливо встановити ефективних заходів, щоб допомогти їм. У записці мовиться про «брак достовірної інформації про вплив вірусу на осіб із різними формами інвалідності, що призвів до поширення неправдивої інформації та посилення стурбованості серед людей з інвалідністю та їхніх близьких» [106], про порушення права на здоров'я. Призупинення планового лікування, консультацій у лікарів негативно позначилося на стані людей з інвалідністю, перебої з роботою громадського транспорту спричинили колапс для цієї категорії населення, через що ті не змогли вчасно відвідати лікаря та мати постійний доступ до ліків, порушення прав на освіту, незахищеність жінок та дівчат з інвалідністю від дискримінації та насильства тощо.

У контексті пандемії коронавірусу тема інвалідності фактично не висвітлюється. Для дослідження за допомогою довільної вибірки було обрано період, коли люди найбільше хворіють, кінець осені – початок зими (листопад-грудень 2021 року).

Одне з найвпливовіших медіа – ТСН. У пошуковому рядку сайту було використано ключові слова: «інвалідність Covid-19, коронавірус», «людина з інвалідністю Covid-19 коронавірус», «Covid-19, Covid, коронавірус». За ключовими словами «людина з інвалідністю Covid-19 коронавірус» «інвалідність Covid-19 коронавірус» не знайдено публікацій за листопад і грудень 2021 року. За ключовими словами «Covid-19, Covid, коронавірус» знайдено низку публікацій (у листопаді – 568повідомлень, у грудні – 388), у яких у загальному річизці інформується про коронавірус та дотичні до нього теми: «Кількість випадків коронавірусу в Києві збільшилась: статистика на 30 грудня», «В Україні вакциновано проти Covid-19 вже майже половину населення», «Вакцинація від коронавірусу: в Україні зробили вже понад 28

млн щеплень», «У МОЗ розповіли, коли очікувати піку коронавірусу в Україні у 2022 році», «Стало відомо, скільки в Україні витратили на боротьбу з коронавірусом» та ін.

На сайті інтернет-видання «Українська правда» за такими ж ключовими словами «людина з інвалідністю Covid-19 коронавірус», «інвалідність Covid-19 коронавірус» за листопад-грудень 2021 року не знайдено повідомлень.

За ключовими словами «Covid-19, Covid, коронавірус» в «Українській правді» опубліковано низку повідомлень (за листопад 2021-го – 291 публікація, за грудень 2021-го – 209): «В Україні дозволили бустерну дозу Covid-вакцини медикам», «В Україні щепили від Covid понад 300 мешканців ОРДЛО», «У Києві знову зросла кількість смертей від Covid-19», «Covid-19: за добу в Україні 301 смерть і більше 6 тисяч випадків захворювання» тощо.

Це свідчить про те, що ця тема є актуальною, ведеться статистика хворих і тих, хто одужав, але при цьому відсутньою є інформація про людей з інвалідністю, про особливості перебігу хвороби в них, не виокремлено статистичних даних про хворих на коронавірус людей з інвалідністю, наслідки для їхнього здоров'я, ризику тощо.

Люди з інвалідністю відчують власну непотрібність державі через таке ставлення. Дмитро Завгородній, людина, яка має інвалідність, що пов'язана з орфанними захворюваннями, підтверджує цю думку. Наведемо його слова: «Для мене праця/інтерес будь-якого лікаря, викладача, соціолога, психолога, журналіста дуже важливий! Особливо, коли такі люди справді хочуть допомогти такій неповноцінній групі громадян, як люди, які мають інвалідність. З огляду на ваше питання одразу хотілося вам поставити нехай навіть риторичне питання, а хто погодиться в Україні, у Харкові, у Києві, в медіапросторі ПОСТІЙНО висвітлювати реальну ситуацію з людьми, які мають інвалідність?!. <...> В Україні зараз інваліди зовсім нікому не потрібні (вони просто смертники). <...> Це тягар, величезний тягар для будь-якої держави взагалі! Тільки якщо Захід ще якось тримається і терпить за рахунок

своєї ментальності, меценатів, законодавчої бази і якоїсь міри духовності, то у нас цього взагалі немає!» (*П.-д наш*).

У виданні «Обозреватель» теж немає інформації про людину з інвалідністю в контексті пандемії, проте багато публікацій (листопад 2021 – 82, грудень 2021 – 54) про Covid-19: «У Єврокомісії заявили про необхідність розглянути запровадження обов'язкової вакцинації від Covid-19», «На Закарпатті чекають нової хвилі коронавірусу через Омикрон: захворюваність зростає, пацієнти швидко «згорають», «Голубовська розповіла, чи потрібна українцям бустерна вакцинація від Covid-19», «Омикрон може передаватися повітрям швидше, ніж штами Covid-19», «Журналісти розповіли, що треба знати під час вибору експрес-тесту на коронавірус», «Коронавірус убив двох дітей з однієї школи у Британії: подробиці трагедії», «Українців почнуть вакцинувати третьою дозою Covid-19: Ляшко назвав терміни» тощо.

У виданні «Кореспондент» не порушується питання наслідків коронавірусу для людей з інвалідністю, є лише загальні публікації (листопад 2021 – 353, грудень 2021 – 244): «Вчені розповіли про Covid-19 після 2 років спостереження за його ускладненнями», «У світі зробили понад 9 млрд Covid-щеплень», «У Франції рекордний сплеск заражень коронавірусом», «Від Covid-19 щеплено вже 14,5 млн українців» та багато інших.

На сайті «Радіо Свобода» у листопаді-грудні 2021 року лише в одній публікації згадано про переселенців, які мають інвалідність [660] і яких потрібно забезпечити житлом, освітою тощо, але є багато повідомлень, які стосуються ковіду або коронавірусу (листопад 2021-го – 265, грудень 2021 – 177): «Близько 110 тисяч українців протермінували другу дозу вакцини від Covid-19», «Коронавірус: в Україні за добу виявили 7283 хворих», «МОН: майже 100% освітян вакциновані від Covid-19 у 5 областях», «Covid-19: усі реанімаційні ліжка в Одеській області зайняті», «Статистика Covid-19: понад 20 тисяч нових випадків за добу та 725 померлих», «Вакцини від Covid-19: поділ Схід/Захід», «МОЗ: минулого тижня в Україні від Covid-19

вакцинували більше, ніж за весь червень» тощо. У таблиці 2.3.1. порівняно кількість публікацій у медіа за ключовими словами.

Таблиця 2.3.1. Порівняльна таблиця кількості публікацій у медіа за ключовими словами [379]

Ключові слова	Кількість
ТСН	
людина з інвалідністю Covid-19 коронавірус інвалідність Covid-19, коронавірус	0
Covid-19, коронавірус, Covid	листопад 2021-го – 568 грудень 2021-го – 388
Українська правда	
людина з інвалідністю Covid-19 коронавірус; інвалідність Covid-19, коронавірус	0
Covid-19, коронавірус, Covid	листопад 2021-го – 291 грудень 2021-го – 209
Обозреватель	
людина з інвалідністю Covid-19 коронавірус; інвалідність Covid-19, коронавірус	0
Covid-19, корона вірус, Covid	листопад 2021-го – 82 грудень 2021-го – 54
Кореспондент	
людина з інвалідністю Covid-19 коронавірус; інвалідність Covid-19, коронавірус	0
Covid-19, корона вірус, Covid	листопад 2021-го – 353 грудень 2021-го – 244
Радіо Свобода	
людина з інвалідністю Covid-19 коронавірус; інвалідність Covid-19, коронавірус	1
Covid-19, корона вірус, Covid	листопад 2021-го – 265 грудень 2021-го – 177

Люди з інвалідністю як вразлива група в першу чергу повинні бути провакциновані. Цю проблему порушував у межах заходу «Інклюзія та права людини», до Міжнародного дня боротьби за права людей з інвалідністю (5 травня) Валерій Сушкевич, Уповноважений Президента України з прав людей з інвалідністю, який неодноразово акцентував на тому, що варто подумати про рівень імплементації Конвенції про права осіб з інвалідністю в

Україні. За його словами, «ще одна мета цього дня, дня незалежного життя людей з інвалідністю – це підвищення обізнаності про самостійне і рівноправне життя людей з інвалідністю для всіх членів українського суспільства. На цьому засіданні мали б депутати Верховної Ради послухати про виконання роботи різними комітетами щодо громадського транспорту, працевлаштування, охорони здоров'я, особливо наголошується на пріоритетності вакцинування саме людей з інвалідністю та інших» [79]. В. Сушкевич акцентує на тому, як складно в пандемічний час саме людям з інвалідністю: «Потрапляння людини на візку, незрячої, нечуючої, в ковідну лікарню – це катастрофічна ситуація. Я знаю людей, які там лікувалися: непристосованість, бар'єрність, проблемність комунікації. Це важка проблема, яку треба вирішувати» [79]. З огляду на те, що інформація для і про людей з інвалідністю в період пандемії була обмеженою чи відсутньою, більшість із них шукала інформацію в соціальних мережах (50,8%), на телебаченні (33,3%), у пресі (9,03%), на радіо (6,8%). 73,2% респондентів говорять про контент у доступному форматі, 26,8% опитаних доводять протилежну думку. Можемо зробити висновок, що інформація не пристосована для людей з порушеннями зору або слуху.

За статтею 8 Конвенції, держави-учасниці зобов'язуються боротись зі стереотипами, сприяти освіченості соціуму в питаннях інвалідності, зміцнювати повагу до людей з інвалідністю. Відповідно, має проводитись «розгортання та ведення ефективних суспільно-просвітних кампаній, покликаних виховувати сприйняття осіб з інвалідністю, заохочувати позитивні уявлення про осіб з інвалідністю <...> спонукання всіх органів масової інформації до такого зображення осіб з інвалідністю, яке узгоджується з метою цієї Конвенції» [245]. У мережі «Фейсбук» можемо побачити інформацію про початок реєстрації на конкурс «Краса без обмежень» і «Мужність без обмежень». Проте жодне ЗМІ, окрім спеціалізованих (НАІУ, Invak.info), не повідомило цю інформацію, хоча мета цього фестивалю – формування позитивного образу людей з інвалідністю.

Таких інформаційних приводів, що залишилися поза увагою дослідників, багато. А це доводить думку про відсутність зацікавлення журналістів до теми інвалідності, або про відсутність вигоди для редакцій, журналістів у її репрезентації. Цей момент є спірним, оскільки головний обов'язок медійника – об'єктивно, оперативно, коректно та правдиво забезпечувати права громадян на отримання соціально значущої інформації.

Людині з інвалідністю повинні допомогти інтегруватися в соціум, на думку респондентів з інвалідністю, складність цього процесу полягає або в стереотипному, упередженому ставленні суспільства до них (54,7%), або в закритості, недостатній комунікабельності людини з інвалідністю (33%), 12,3% вважають, що це щось інше. Як засвідчують результати, самі люди з інвалідністю вважають, що не тільки суспільство, а й певне світосприйняття людини з інвалідністю може заважати повноцінній комунікації. Тому потрібно насамперед змінювати стереотипи про людей з інвалідністю, сприяти тому, щоб вони не замикалися в собі, а відкрито спілкувалися. Люди з інвалідністю часто працюють над собою намагаються своєю діяльністю довести, що вони є повноцінними членами суспільства. Показовим є той момент, що 5 травня на одній із конференцій, що проводилася з метою обговорення проблем людей з інвалідністю, не було депутатів. Антон Дубішин, волонтер, лідер ГО «Особлива команда», має інвалідність 1 групи, прокоментував це так: «Завдяки Liudmyla Savon мав можливість узяти участь у конференції Zoom. На жаль, як завжди, депутати були відсутні. Шкода, бо представникам Комітет ВРУ з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів не завадило б послухати нас і відповісти на питання». Коментар свідчить про те, що влада ігнорує людей з інвалідністю, «не чує їх» [159]. Антон Дубішин переконує, що «своєю волонтерською діяльністю хотів довести суспільству, людям, владі, своїй країні, що, навіть маючи такий важкий фізичний стан, можливо хоча б трохи щось робити та приносити користь, і тому зараз ми допомагаємо дитячим будинкам, інтернатам, військовим, збираємо і передаємо допомогу в АТО, відвідуємо центри для

залежних людей, допомагаємо годувати людей з вулиць» [79]. Для нього принциповим є показати, що він корисний суспільству, а не лише споживач. Людям з інвалідністю потрібна увага, толерантне ставлення. Антон прокоментував одну з його життєвих ситуацій, коли хотів придбати головний убір для себе: «Ця жіночка (продавець) сама приміряла мені головні вироби: вдягала і питала, як мені? Без огиди, без відрази, без приниження до особи з інвалідністю. Саме цей, маленький на перший погляд момент вразив мене. Може, це дрібниця для когось, але толерантне ставлення до таких осіб, як я» [28]. Будучи волонтером, Антон звертає увагу й на інші вразливі верстви населення, а саме безхатченків, порівнює їх з людьми, які мають інвалідністю: «На них (безхатченків), як і на дітей – осіб з інвалідністю, не звертають уваги. Відвертають обличчя та погляд. Ставляться з відразою і огидою. Це безхатченки» [28]. А. Дубішин захищає права людей з інвалідністю. До прикладу, пильнує за книжковою продукцією і зміг протистояти одній з волонтерок, письменниць, яка видала книгу для дітей «з чорним гумором»: «Коник-дурконик не вчив ПДР, саме тому похмурий тепер. Заглушку в машині заклацнув, як слід, Коник-дурконик тепер інвалід!» [28]. Чоловік говорить, «це вже готова дражнилка для проведення булінгу над дітьми та особами з інвалідністю. Також у цьому брало участь видавництво Саммит-книга та його директори Igor Stepurin з Ivan Stepurin. Тим самим вони порушили «Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю», а саме: Стаття 5, пункт 2 «Держави-учасниці забороняють будь-яку дискримінацію за ознакою інвалідності й гарантують особам з інвалідністю рівний та ефективний правовий захист від дискримінації на будь-якому ґрунті» та стаття 8 про зобов'язання держав-учасниць щодо вживання невідкладних, ефективних заходів задля захисту цієї категорії населення» [28]. Згодні з думкою Антона: «якщо ми дійсно хочемо змінити мислення суспільства, то не повинні видавати в текстах і по ТБ булінг та приниження не схожих на тебе осіб. Поки що мене повисили у званні. Тепер я Коник-дурконик інвалід» [28]. Таке ставлення з приниженням негативно впливає на

людей, які мають інвалідністю, вони замикаються у собі, соромляться відкрито спілкуватись, не відчують себе такими, як усі.

Соціальні стереотипи про людей з інвалідністю потрібно змінювати, для цього треба інтегрувати їх у суспільство. Бо це страх наш суспільний, ми «боїмося їх», через це не сприймаємо належним чином. У розмові з різними представниками ГО, які активно працюють з людьми, що мають інвалідність, стало відомим, що вони теж спочатку боялися працювати з цим прошарком населення, оскільки не знали специфіки спілкування, але з часом прийшли до висновку, що вони такі ж люди, зі своїми потребами. Просвітницьку роль у цьому процесі повинні віграти медіа. При цьому в українському медіапросторі, вважають люди з інвалідністю, недостатня кількість публікацій, програм про них (так думає 70,3% опитаних), важко визначитися щодо цього 23,3%, а 6,4% думають, що публікацій та програм про осіб з інвалідністю достатньо. 85,2% відповіли, що програм та публікацій повинно бути більше, 12,7% не можуть визначитися, 2,1% упевнені в непотрібності збільшувати такий контент. Переважна кількість респондентів з інвалідністю (54,7%) дотримується думки, що головним, на що має бути спрямована увага – це показ їхніх проблем, 45,3% – вважають, що на досягнення, аби змінити стереотипи про людей з інвалідністю у суспільстві.

З метою створити цілісну картину для соціуму про діяльність людини з інвалідністю, варто чітко й збалансовано висвітлювати інформацію про її роботу в різних галузях. Наразі в медіа найменше презентована людина з інвалідністю в політиці, як політичний діяч (55,5%), і найбільше в публікаціях на тему спорту (19,5%); публікацій на тему людина з інвалідністю в освітній та науковій галузі теж недостатньо, так вважає майже однакова кількість опитаних (49,2% та 48,3%), більшою мірою висвітлюється діяльність людини з інвалідністю в культурі (43,6%). Респонденти могли обрати декілька із наданих їм варіантів.

З метою побачити спільні та відмінні риси у світосприйнятті людей з інвалідністю (1236 респондентів) та людей, які не мають інвалідності (1327 респондентів) ми порівняли у таблиці 2.3.2 їхні відповіді.

Таблиця 2.3.2. Порівняння відповідей респондентів з інвалідністю та без стосовно ролі медіа в їхньому житті [379]

Варіант	Люди з інвалідністю	Люди без інвалідності
Ваша стать		
Чоловіча	41,1%	17,4%
Жіноча	58,9%	82,6%
Вік		
16-30	30,5%	83,8%
31-50	53,8%	13,8%
51-70	15,7%	2,4%
У яких сферах найбільше проявляють свою активність люди з інвалідністю		
Політичне життя	16,5%	2,4%
Соціальне життя	83,1%	53,2%
Культурне життя	33,5%	44%
Чи відомі зміни на краще у житті людини з інвалідністю після виходу публікацій, програм, сюжетів про неї		
Так, відомі випадки	58,9%	61,5%
Ні, не чув такого	41,1%	38,5%
Люди з інвалідністю розповідають про себе, свої досягнення, проблеми		
У соціальних мережах	58,5%	62,4%
На телебаченні	15,7%	25,4%
На радіо	5,5%	0,3%
У газетах	9,7%	1,8%
Інше	42,8%	4,9%
Засоби масової інформації ігнорують проблеми людей з інвалідністю і подають їх дозовано		
Так	74,2%	31,1%
Ні	16,5%	20,9%
Важко сказати	9,3%	48%
Що заважає спілкуванню людини з інвалідністю із соціумом		
Стереотипне, упереджене ставлення суспільства	54,7%	73,4%
Закритість, недостатня комунікабельність людини з інвалідністю	33%	17,4%
Інше	12,3%	9,2%
Чи достатньо в медіа публікацій, програм про людей з інвалідністю		
Так	6,4%	16,8%
Ні	70,3%	59%
Важко сказати	23,3%	24,2%

	Звідки черпали інформацію про Covid-19 під час локдауну	
Соціальні медіа	50,8%	76,6%
Телебачення	33,3 %	12,8%
Радіо	6,8%	-
Преса	9,03%	4%
	Чи була ця інформація оприлюднена у доступному форматі	
Так	73,3%	92,7%
Ні	26,7%	7,3%
	Чи повинно бути більше публікацій, програм про людей з інвалідністю	
Так	85,2%	84,7%
Ні	2,1%	15,3%
Важко сказати	12,7%	-
	На що має бути спрямований фокус цих програм чи публікацій	
На проблеми	54,7%	50,5%
На досягнення	45,3%	49,5%
	Які теми найменше висвітлюються у ЗМІ	
Людина з інвалідністю в культурі	43,6%	
Людина з інвалідністю в освіті	49,2%	
Людина з інвалідністю в науці	48,3%	
Людина з інвалідністю у спорті	19,5%	
Людина з інвалідністю в політиці	55,5%	
Інше	23,3%	

На основі порівняльного аналізу можемо помітити, що особливості сприйняття інформації в людей з інвалідністю та людей без інвалідності майже однакові: найбільш активними люди з інвалідністю є в соціальному житті, менше – у культурному житті, і в малій кількості задіяні в політичній сфері. І люди з інвалідністю, і люди, які не мають інвалідності, відзначили важливу роль медіа в поширенні теми про людей з інвалідністю. Соціальні мережі є одним з основних джерел інформації про людей з інвалідністю, їхні досягнення та проблеми. Деяко відрізняються погляди респондентів на ігнорування інформації про людей з інвалідністю. Ця проблема є гострою для людей з інвалідністю, вони її швидше помічають, вбачають у цьому потребу. Суспільство вважає, що інформацію ігнорують, дехто з респондентів відзначає достатню кількість інформації, інші у своїй більшості не звертають

на це уваги, бо це не стосується безпосередньо їх. Анкетування показує, що люди без інвалідності розуміють, що інформацію подають їм дозовано, від події до події. Збігаються погляди опитуваних обох груп щодо стереотипного, упередженого ставлення соціуму до людей з інвалідністю. Стосовно закритості, недостатньої комунікабельності людей з інвалідністю думки різняться: людям з інвалідністю краще зрозуміти свій психологічний стан, причини замкнутості, оскільки вони стають об'єктом насмішок, що негативно впливає на самооцінку й стає бар'єром у спілкуванні з соціумом. Спільною є думка про недостатню кількість контенту про людей з інвалідністю в медіа.

Люди з інвалідністю виявилися фактично незахищеними і неінформованими стосовно ризиків для здоров'я під час пандемії, тож переважно брали загальну інформацію із соціальних медіа, рідше з ТБ, преси та радіо, яка не для всіх людей з інвалідністю була доступною повною мірою. Відповідно люди без інвалідності не відчували проблем з отриманням інформації, вона для них була доступною. У людей, які не мають інвалідності, викликали труднощі у визначеності з відповідями, чи має бути більше програм, сюжетів тощо про людей з інвалідністю. Такі складнощі зумовлені тим, що перші не спостерігають за періодичністю, кількістю пропонованого контенту, бо не входить до кола їхніх інтересів.

Серед тем, які повинні бути в орбіті медіа, є такі: людина з інвалідністю в політичній сфері як представник, який розуміє усі проблеми цієї категорії населення і намагається вирішити їх. Респонденти без інвалідності оцінювали від 1 до 5 теми, які найбільше висвітлюють у медіа. У стовпчиковій діаграмі на Рис. 2.3.1. та Рис. 2.3.2. показано, що тема про людину з інвалідністю найменшою мірою представлена в політиці, найбільшою – у спорті, усі інші теми (людина з інвалідністю в освіті, науці, культурі) представлені частково.

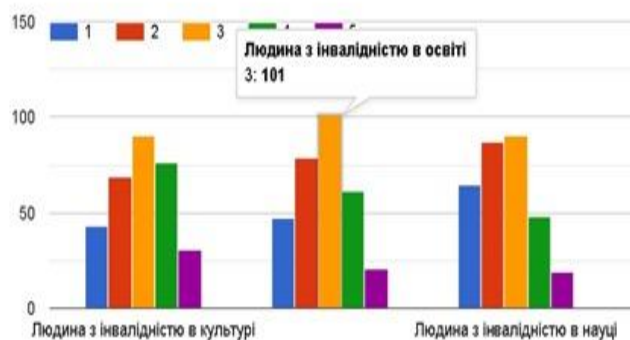

Рис. 2.3.1. Темі, які найбільше висвітлюють у ЗМІ

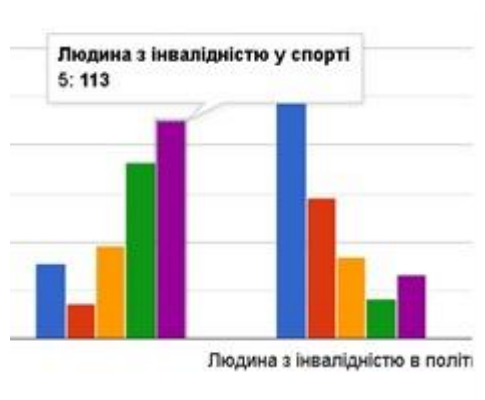

Рис. 2.3.2. Темі, які найбільше висвітлюють у ЗМІ

Отже, комунікативні бар'єри справді існують між людиною з інвалідністю та соціумом. У медійному контексті пов'язуємо це з недостатньою кількістю інформації про дану категорію населення, або інформаційним вакуумом. Мала кількість ґрунтовних статей, суспільству не вистачає того обсягу інформації про осіб з інвалідністю, з яким вони ознайомлюються. Під час пандемії коронавірусу люди з інвалідністю взагалі поза увагою ЗМІ, хоча саме останні повинні порушувати такі соціально значущі питання для суспільства, намагатися нівелювати соціального та психологічного характеру бар'єри в комунікації. З огляду на анкетування та дослідження ЗМІ, можемо

1) показати спільне та відмінне бачення людей з інвалідністю й людей без інвалідності насамперед на ігнорування інформації, бо кожна особа визначає, яка інформація є для нього важливою, наскільки її помічають люди з інвалідністю та без, а також недостатня кількість таких матеріалів;

2) установити, що некомунікабельність, закритість людей з інвалідністю є однією з причин комунікативного бар'єру. Така поведінка спричинена ставленням до них соціуму;

3) відзначити зміни на краще в житті людей з інвалідністю після їхнього спілкування з медіа, завдяки останнім люди з інвалідністю можуть поліпшити свій імідж та спробувати змінити стереотипні думки суспільства про себе.

Висновок до розділу 2

Медіа не завжди дотримуються толерантності у висвітленні інформації про людей з інвалідністю. У цьому зв'язку пропонуємо маркери мовної толерантності, на які потрібно зважати ЗМІ під час роботи з людьми з інвалідністю та оформленні таких публікацій, сюжетів тощо, оскільки між журналістами та людьми з інвалідністю не завжди існують узгодженості стосовно висвітлення інформації про них. Відповідно, щоб уникнути навішування ярликів, безпідставних узагальнень, поширення стереотипів у медіатекстах, потрібно обов'язково

- узгоджувати з головним героєм використання термінології;
- акцентувати на досягненнях людей з інвалідністю, а не на детальному аналізі природи інвалідності;
- наголошувати на естетичних властивостях (наявних позитивних рисах) людей з інвалідністю, а не гіперболізації відмінностей;
- прислухатися до інформації, яку хоче розповісти співрозмовник, а не те, що хоче дізнатися з його особистого життя журналіст,
- у креолізованих текстах наголошувати на перевагах діяльності людей з інвалідністю для соціуму, а не на їх невідповідності загальноприйнятим нормам.

На основі цього запропоновано низку рекомендацій для журналістів, стосовно висвітлення життя та діяльності людей, що мають інвалідність:

- утримуватися від натяків та коментарів стосовно фізичних порушень людей з інвалідністю, тобто не акцентувати на інвалідності;
- максимально уникати емоційно забарвленої лексики, що порушує права людей з інвалідністю, з метою привернення уваги користувача та клікбейтності заголовків;
- обговорювати матеріал, призначений для поширення в медіа, з людьми, які мають інвалідність;
- не наголошувати на відмінних рисах, так би мовити «іншості», людей з інвалідністю;
- не принижувати і не героїзувати в журналістських матеріалах людей з інвалідністю;
- при підготовці сюжетів, публікацій тощо максимально залучати як експертів людей, які мають інвалідність.

Незважаючи на те, що дискримінація людей з інвалідністю заборонена на законодавчому рівні, у деяких медіа активно дискримінують їх за зовнішніми ознаками. Особливо це стосується українського телебачення. Це проявляється і в заголовках до назв програм, і в мовленні ведучого та студії, які можуть ставити у незручне становище людей з інвалідністю, акцентуючи на їхніх фізичних порушеннях і формуючи таким чином непривабливий образ цих людей, викликаючи до них жалість, співчуття, залежність від допомоги інших тощо.

Вважаємо, недостатню кількість інформації, яку продукують медіа стосовно людей з інвалідністю, можна назвати певним інформаційним вакуумом, оскільки люди, які не знайомі або не стикалися з людьми, що мають інвалідність, починають домислювати, вигадувати таку інформацію, щоб виправдати себе за можливу бездіяльність стосовно цієї категорії населення, страх спілкування тощо. Відсутність публікацій, що особливо стосуються здоров'я людей з інвалідністю, вказують на їхню непотрібність державі, суспільству.

Розділ 3. Креолізація та образ людини з інвалідністю в мас-медіа України

3.1. Образ людини з інвалідністю в українських медіа.

У спадок з радянських часів залишилося стереотипне ставлення до людей з інвалідністю, тому надзвичайно важливим на сучасному етапі є правильне формування образу людини з інвалідністю. Суттєву роль у цьому процесі відіграють засоби масової інформації, які формують думку соціуму, впливають на прийняття ними важливих рішень. Саме медіа формують в уяві людей образ певних категорій населення: політиків, людей з інвалідністю, переселенців та інших. На території України, за інформацією Центру контент-аналізу, одними з найвпливовіших медіа є «ТСН», «Обозреватель», «Korrespondent», «Українська правда», «Радіо Свобода» [494]. Ми вирішили обрати інтернет-видання «Українська правда». Оскільки формування образу людини з інвалідністю в медіатекстах має комплексну природу, то вважаємо за потрібне з'ясувати тематику публікацій, у яких висвітлюється життя людей з інвалідністю, жанрову належність та кількість цих матеріалів, що і становить актуальність цього дослідження.

Інтернет-видання «Українська правда» входить до ТОП-50 найбільш відвідуваних сайтів ЗМІ українського сегмента Інтернет. За статистикою попередніх років, щодня цей сайт відвідували близько 500 000 чоловік. 24 січня 2014 року «Українську правду» відвідала рекордна кількість користувачів, що становила 1,6 млн осіб, а з 22 по 24 січня кількість відвідувань перевищила 15 млн [145], що дає право називати видання одним із найпопулярніших серед українських онлайн-ЗМІ. На сьогодні кількість читачів значно зросла. Редакторка С. Мусаєва зазначає, що кожного ранку «Українську правду» відкривають 300 тисяч читачів: «За день – від 1 до 1,5 мільйона по робочих днях» [454]. Це медіа є незалежним та самоокупним,

його матеріали неупереджені та незаангажовані, журналісти на сторінках видання переважно торкаються висвітлення проблем соціуму, питань економіки, політики, історії, спорту тощо. У 2020 році «Українська правда» увійшла в п'ятірку найякісніших ЗМІ щодо дотримання професійних стандартів, – повідомляється у звіті з моніторингу дотримання профстандартів в інтернет-медіа, проведеному ГО «Інститут масової інформації» [193]. Рівень дотримання профстандартів становив 97,5%, стандарт балансу та відокремлення фактів від коментарів у 99%, рівень дотримання достовірності – 99,5% [193].

Заснована у 2000 році Г. Гонгадзе, «Українська правда» фактично стала одним із перших видань, які функціонували лише в Мережі. На даний момент ключовими особами, які керують інтернет-виданням, є Олена Притула та Севгіль Мусаєва-Боровик. До групи сайтів «Української правди» належать «Європейська правда», «Економічна правда», «Історична правда», «Українська правда», «Народні блоги», «TabloID», «Українська правда – Життя» тощо. «Українська правда» приділяє увагу людям з інвалідністю, найчастіше ці матеріали з'являються на сайті «Українська правда – Життя». Оскільки інтернет-видання охоплює велику кількість користувачів, це свідчить про його вплив на формування громадської думки читачів.

Для нашого контент-аналізу дослідницьким питанням є з'ясувати, яка кількість матеріалів про людей з інвалідністю була опублікована протягом 2015-2019 років на сторінках інтернет-видання «Українська правда», що дасть можливість зрозуміти, наскільки журналісти зацікавлені у висвітленні цієї категорії людей. Окрім того, ми з'ясуємо тематичні і жанрові особливості журналістських матеріалів про людей з інвалідністю.

Категорією аналізу обираємо «стан здоров'я, розумові та фізичні можливості» та ключові слова до них:

- інваліди;
- люди з інвалідністю;
- люди з обмеженими можливостями;

- люди з обмеженими функціональними можливостями;
- люди з особливими потребами;
- особи з інвалідністю;
- неповносправні люди;
- люди з додатковими потребами.

Одиницею аналізу буде журналістський матеріал про людей з інвалідністю.

У процесі дослідження було проаналізовано 153 повідомлення про людей з інвалідністю, опубліковані протягом 2015-2019 років. Ця кількість, як показано на Рис. 3.1.1, змінювалася залежно від тих подій, які відбувалися в суспільстві. Так, більша частина повідомлень з'явилася в період Паралімпіади, під час якої люди з інвалідністю показали високі результати, та ухвалення закону, що на перше місце ставив людину, а не її інвалідність, тобто затвердив використання у всіх сферах терміна «людина з інвалідністю».

Рис. 3.1.1. Загальна кількість публікацій в «Українській правді» протягом 2015-2019 років

Ми обрали декілька тематичних аспектів (Рис.3.1.2.), які стосуються людей з інвалідністю, щоб зрозуміти, яка тема найактуальніше висвітлюється журналістами інтернет-видання «Українська правда».

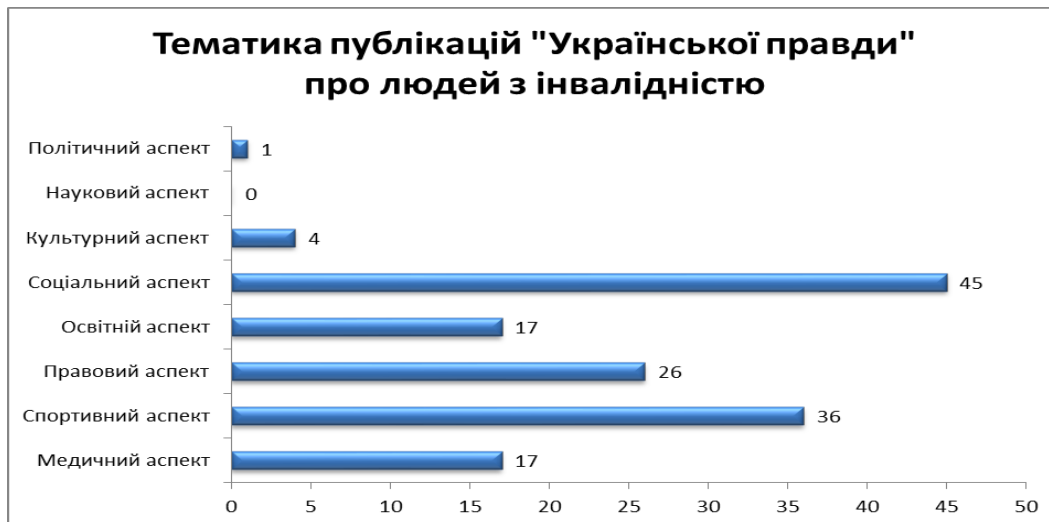

Рис. 3.1.2. Тематика публікацій «Української правди» про людей з інвалідністю

Медичний аспект (17) охоплює повідомлення, пов'язані із висвітленням стану здоров'я людей з інвалідністю. Спостерігаємо тенденцію до збільшення кількості публікацій відповідної тематики після 2018 року. Позитивні зрушення зумовлені тим, що в суспільстві почали більше перейматися здоров'ям людей з інвалідністю, батьки стали більш відкритими і можуть собі дозволити говорити про хворобу своєї дитини (до цього такі розмови були табу). Це сприяло тому, що батьки дітей з інвалідністю почали об'єднуватися, спільно шукати шляхи вирішення проблем. Велику роль у цьому процесі відіграло відкриття «Інституту раннього втручання», де надають висококваліфіковану допомогу як дітям, так і батькам. До прикладу, розглянемо публікацію «Прийняти дитину. Як працюють з дітьми до 4-х років у Харківській області», де розповідається про особливості раннього втручання, «Навіть важкі історії бувають щасливими. Як це – жити з епілепсією», головною героїнею історії є дівчинка із таким захворюванням, незважаючи на яке вона продовжує жити і отримувати від життя радість та підтримку близьких, «Прив'язані й без вибору: історії українців, у яких відмовили нирки», «Не лякайся, це Віка так радіє: про дитячий паліатив у

Надвірній», «Час рятувати. Історія лікаря, який очолив будинок дитини і повністю його змінив», «Страх, незнання та безкарність. Чому в Україні досі є діти, які відчувають біль», «Дислексія: історія мами, яка пішла проти системи і допомагає іншим» тощо.

Спортивний аспект (36) представлений у публікаціях, пов'язаних із досягненнями людей з інвалідністю в спорті. Особливий сплеск появи таких матеріалів сягає періоду паралімпіади. Так, 2016 року, коли відбувалася Паралімпійські ігри в Ріо-де-Жанейро, протягом 2-3 місяців з'являлося 10-12 публікацій. Це було важливим етапом, оскільки люди з інвалідністю максимально заявили про себе у світі, щоб в українському суспільстві на них звернули увагу та почали сприймати як рівноправних громадян. Відповідно, про них заговорили й медіа.

Освітній аспект (17) розкрито в матеріалах, де йдеться про дітей з ОСП, зокрема тих, які мають інвалідність. 2017 року було внесено зміни до Закону України «Про освіту» щодо однакових умов доступу до освіти, відповідно, за якими держава повинна забезпечувати «виявлення та усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти» [183]. Саме протягом 2017 року з'явилася найбільша кількість повідомлень про інклюзивне навчання: «Україна уклала 5-мільйонний договір з Китаєм на розвиток інклюзивної освіти», «Усім тут місце. Як в школах уживаються особливі діти», «"Основа" – дружба. 10-річний досвід школи без обмежень», «Рада прийняла закон про навчання дітей з особливими потребами», «Стаття Must have» нового закону "Про освіту"» тощо. У наступні роки інформація про освітні потреби фактично не з'являлася, тобто можемо відзначити той факт, що щойно з'являється інформаційний привід на законодавчому рівні, це одразу впливає на тематику повідомлень про людей з інвалідністю. Надалі про це майже не пишуть, незважаючи на те що проблеми з інклюзивною освітою існують, про них періодично дізнаємося із соціальних мереж, але не завжди їх обговорення продовжують на сторінках медіа.

Політичний аспект представлений лише однією публікацією, де йдеться про політика Геннадія Кернеса, який отримав інвалідність унаслідок замаху на нього 28 квітня 2014 року. Про це повідомляється в контексті того, що очільник Харкова не з'являється до суду у справі викрадення людини, катування, погрози вбивством. Політики А. Геращенко та А. Аваков вважають, що Кернес прикривається інвалідністю. Натомість він підкреслював, що інвалідність не оформлював і хоче ходити на засідання [220]. Наголошуючи на цьому, представники влади лише поширили стереотип про політика-людину з інвалідністю як таку, що не може прийти до місця призначення, відповідно їй не під силу очолювати таке велике місто.

Науковий аспект взагалі не представлений жодною публікацією, що абсолютно не формує в уяві читачів образу людини-науковця, яка має інвалідність. Дотично згадувалося в одній з публікацій про Стівена Гокінга як письменника, автора дитячих книжок, які він писав разом зі своєю донькою, та наведено уривок твору.

До правового аспекту можемо віднести 26 матеріалів, які з певною періодичністю та стабільністю з'являлися протягом п'яти років на сторінках видання. У них переважно повідомлялося про зміни до законодавчих норм стосовно людей з інвалідністю, порушення прав цієї категорії населення: «Батьки дітей з особливими потребами матимуть додаткову відпустку», «Порошенко заснував у АП відділ уповноваженого з прав людей з інвалідністю», «Як забезпечити належні соцпослуги для людей з інвалідністю», «Батьки особливих дітей попросили Ляшка не розкидатися словом "даун"»; «Запах матіюли, або як я оформлювала мамі інвалідність»; про відстоювання прав людей з інвалідністю стосовно працевлаштування: «Після галасу в соцмережах «Укразалізня» поновила на роботі чоловіка, який отримав інвалідність в АТО», «У Нацполіції працевлаштовують ветеранів та інвалідів АТО» тощо. До речі, питання про працевлаштування людини з інвалідністю на порядку денному фактично не стоїть, незважаючи на

те, що на 2017 рік із 2,6 млн людей, які мають інвалідність, 1,5 млн є особами працездатного віку, із них працює 677 000 [189].

Соціальний аспект представлений у 45 публікаціях, тобто повідомлень на цю тематику найбільше. У 2015, 2016, 2017 роках такі матеріали були поодинокими: за весь цей час опубліковано усього 18. Кількість активно почала збільшуватися у 2018 році. Так, протягом саме цього року оприлюднено 18 повідомлень. У більшості публікацій акцент робиться саме на інклюзії. Такий сплеск також можна пояснити змінами в законодавстві, збільшенням уваги до людей з інвалідністю від різних громадських організацій, які перевіряють місто на доступність, інклюзивність, загалом на ставлення соціуму до людей з інвалідністю, а також їхню включеність у суспільне життя. На особливу увагу заслуговує цикл публікацій «Зручне місто», зроблених спільно з людьми, які мають інвалідність, – Уляною та Віталієм Пчолкініми. Вони є громадськими активістами, які відстоюють інклюзивність міст та різних установ: «Зручне місто: accessible room – як облаштовані готельні номери для людей з інвалідністю в Києві», «Зручне місто: як має виглядати доступна мода та мистецтво», «Зручне місто: який він – доступний футбол на НСК "Олімпійський"» та інші; «Люди з інвалідністю танцюють тверк», «Сходи – не вирок, а перепона. Як Дмитро Щebetюк руйнує бордюри в головах», «Без табу, або Як люди з інвалідністю виборюють право бути батьками», «Купи слінг і відрости дзен: 9 секретів від незрячої мами». Починаючи з 2019 року, активність друку таких публікацій знижується з 18 до 7, що свідчить про зниження інтересу журналістів до теми людей з інвалідністю.

Висвітлення культурного аспекту: на сторінках видання за 5 років опубліковано 4 матеріали. Журналісти почали писати про людей з інвалідністю – художників, акторів, танцюристів: «"Не хочу, щоб любили за інвалідність": Як художник з атрофією продав 1000 робіт», «"Визнай нас": як мистецтво руйнує стереотипи про людей з інвалідністю», «Почути голос тіла:

як британський театр вчить українців близькості через танці», «18 фото, які доводять, що люди з інвалідністю можуть творити мистецтво».

До «Іншого» ми віднесли кілька публікацій (7), які не стосуються жодної з визначених аспектів: «Тато виносить сина з інвалідністю на двір, аби той відчув дощ», «В Японії невідомий убив 19 осіб у будинку-інтернаті для інвалідів», «Пес Тедді з Північної Ірландії врятував хлопчика з синдромом Дауна», «За 40 років пара всиновила і виховала 88 дітей з інвалідністю», «Бойовики катували українську блогерку-інваліда, а потім відпустили» тощо.

Трапляються матеріали, передруковані з іноземних видань (The Guardian: «У Lego вперше з'явилася фігурка людини в інвалідному візку»; The Independent: «Аргентинка із синдромом Дауна уперше стала вихователькою садочка»), або ті, що стосуються ситуацій, які трапилися з людьми з інвалідністю в різних країнах: «Пес Тедді з Північної Ірландії врятував хлопчика з синдромом Дауна», «Дівчина із протезом об'їхала всю Європу і зробила з цього розважальний проект», «Вчителька класу для дітей із синдромом Дауна запросила учнів на своє весілля». Це позитивна тенденція, оскільки таким чином читач може побачити інформацію про людей з інвалідністю з інших країн. У цих публікаціях наголошується на рівноправності людей з особливими потребами та їх активній інтеграції в соціум. Усе це робиться з проєкцією на українську дійсність.

Журналіст сам визначає для себе, які функції він виконує: просто інформує про дійсність, змушує замислитись над тими чи іншими аспектами дійсності або ж хоче показати цілісну картину сприйняття дійсності, викликати в читача певні емоції, показати авторське ставлення до події. Провівши дослідження, ми з'ясували, що матеріали «Української правди», у яких ідеться про людей з інвалідністю, належать як до інформаційних, так і до аналітичних та художньо-публіцистичних жанрів. Хоча на сьогодні в умовах конвергенції та мультимедійності дослідники говорять про змішання, чи взаємопроникнення, жанрів, сутність якого «полягає в тому, що жанрові

відмінності журналістських матеріалів проявляються в інформаційних потоках менш помітно і слабо уловлюються не лише аудиторією, але й професійним середовищем» [224], будемо дотримуватися традиційного поділу журналістських жанрів. На Рисунку 3.1.3. представлено основні жанри повідомлень про людей з інвалідністю, які публікуються на сайті інтернет-видання «Українська правда».

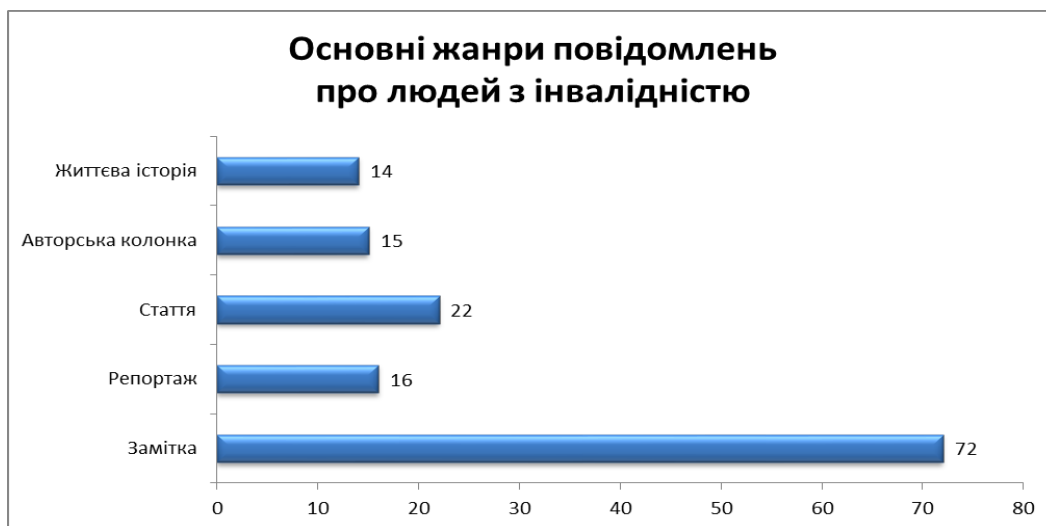

Рис. 3.1.3. Основні жанри повідомлень про людей з інвалідністю

З інформаційних жанрів, у яких ідеться про людей з інвалідністю, в «Українській правді» найбільше представлена замітка (72), для якої, за словами В. Здоровеги, «найоперативніша і найпростіша усталена форма повідомлення у ЗМІ про об’єктивно існуючі події, факти, явища реального життя з метою насамперед найелементарнішого пізнання навколишнього світу» [192]; меншою мірою – репортаж (16), який, за словами М. Галлера, «спирається на журналістське прагнення подолати соціальні дистанції та інституційні бар’єри, щоб зазирнути за фасади, <...> збирає повідомлення очевидців, власні спостереження й переживання і знайомить читача з їхнім змістом почасти розповідною, почасти описовою, почасти зображальною мовою» [116, с. 121], та фоторепортаж, завдання якого, на думку М. Балаклицького, полягає в тому, щоб передати наочно, оперативно, динамічно, емоційно суть події, особистісне ставлення автора до неї, щоб у читача виник «ефект присутності» [36, с. 24]. Замітки мають тенденцію до

збільшення в період певних змін у житті людей з інвалідністю, відзначаються лаконічністю та сухістю викладу, у 2018 та 2019 роках почали з'являтися репортажі та фоторепортажі, що свідчить про динаміку в підходах до висвітлення інформації про осіб з інвалідністю: вже відчутні авторські емоції, особисте ставлення до цих людей. Особливо можна наголосити на фоторепортажах циклу «Зручне місто», де показаний кожен рух людей з інвалідністю та ступінь пристосованості до їхнього життя об'єктів міста.

З аналітичних жанрів найширше представлена стаття (22), у якій «аналізуються певні ситуації, процеси, явища, закономірні зв'язки, які лежать в їх основі, з метою визначення їх політичної, економічної або іншої значимості і з'ясування того, які позиції варто зайняти, як себе поводити, щоб підтримати або усунути таку ситуацію, такий процес, таке явище» [436]. В аналітичних матеріалах «Української правди» журналісти дають читачеві розуміння того, що відбувається в житті людей з інвалідністю, які проблеми постають перед ними, подають різні погляди експертів щодо тієї чи тієї ситуації, наприклад: «Інклюзія вас не стосується? Чому це не так», «Коли на першому місці – дитина: пояснюємо реформу інтернатів в Україні», «Словничок освіченого українця. Як можна і не можна говорити про людей» та інші.

Серед художньо-публіцистичних текстів про людину з інвалідністю фіксуємо жанр життєвої історії (14) – опис «певних епізодів з життя людей, їх вчинків, різноманітних ситуацій, колізій, тобто всього того, що може бути позначено як "буття людини"» [436]. Такі історії презентовано в циклі «Ціна медалі: історії параолімпійських чемпіонів у Ріо». Окрім цього, популярна авторська колонка (15 шт.), яку І. Михайлин визначає як «особливий різновид есе, як найбільш суб'єктивного художньо-публіцистичного жанру, де авторська концепція життя підпорядковує собі публіцистичний сюжет, добір фактів, логічних аргументів, художніх засобів, риторичних емоційних звернень до читача» [297]. Фактично жанр авторської колонки використовують дописувачі «Української правди»: політики, педагоги,

правові захисники, батьки дітей з інвалідністю, які наводять власні роздуми щодо ситуацій, пов'язаних з людьми з інвалідністю, до прикладу О. Ткаченко «Депутати вже зараз можуть врятувати мою дитину», Р. Гребя «Як спростити життя батькам та вчителям учнів інклюзивних шкіл», Ю. Сачук «Боротьба триває: що нарешті почули в ООН щодо виконання в Україні Конвенції про права осіб з інвалідністю», І. Виртосу «Лідерки, або Як дівчата з інвалідністю змінюють себе і громаду» тощо.

До «Іншого» (14) можемо віднести мініісторію, фіче, інформаційну кореспонденцію, інтерв'ю, використання яких не становить певної тенденції.

Загалом протягом 2015–2019 років змінювалася кількісні показники повідомлень про людей з інвалідністю (Рис. 3.1.4.). Історія людини з інвалідністю може привернути увагу лише в контексті певних здобутків (зокрема, спортивних), доказу свого таланту, унікальності. Якщо на початку 2015-го йдеться, хоч і побіжно, більше про проблеми таких осіб, то в наступні роки – про досягнення як у фізичному, так і моральному плані. Помітними є зміни й у свідомості самих людей з інвалідністю, відповідно журналісти намагаються ці позитивні зрушення спроектувати на суспільство, щоб те визнавало рівноправність людей з інвалідністю та створювало всі умови для їхнього комфортного життя [650].

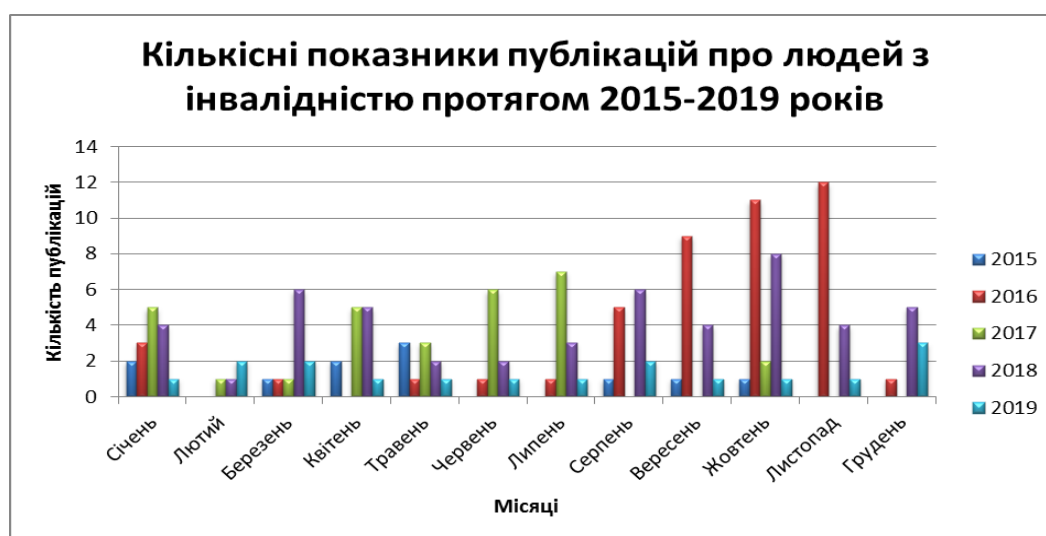

Рис. 3.1.4. Кількісні показники публікацій про людей з інвалідністю протягом 2015-2019 років

Отже, з огляду на проведений контент-аналіз інтернет-видання «Українська правда» можна зробити висновок: невелика кількість публікацій за 5 років свідчить про недостатню зацікавленість журналістів темами, що стосуються людей з інвалідністю (вважаємо це проявом інтолерантності, подекуди байдужості медіа до цієї категорії населення), оскільки трапляються відрізки часу, коли про них зовсім нічого не пишуть і не говорять. Через певні інформаційні приводи кількість таких повідомлень збільшується, але надалі це не стає тенденцією, відповідно немає системності, періодичності виходу матеріалів. Порушувані в «Українській правді» теми найчастіше торкаються соціального аспекту життя людей з інвалідністю, протягом останніх двох років особливо помітні зрушення у висвітленні інклюзивності, включеності людей з інвалідністю в соціум. Велику роль у цьому процесі відіграють або самі люди з інвалідністю – активні громадські діячі, або батьки дітей з інвалідністю. На другому місці за висвітленням – спортивний аспект, у таких публікаціях наголошується на досягненнях, перемогах цієї категорії людей, що, звичайно, позитивно впливає на формування в суспільстві образу людини, яка має інвалідність. Хоча спострмени з інвалідністю відзначають, що, незважаючи на такі сплески цікавості, люди швидко забувають про них і фактично не звертають уваги, навіть не знають в обличчя своїх переможців. У матеріалах з правової тематики торкаються переважно захисту та відстоювання прав людей з інвалідністю, у деяких матеріалах людина з інвалідністю постає як постраждала, яку використовують для досягнення своїх цілей. Медичний та освітній аспекти порушуються рівною мірою, позитивні зрушення помітні у 2017–2018 роках, коли було ухвалено закон про інклюзивне навчання, зокрема, в публікаціях ідеться і про викладачів, які мають інвалідність. Людина з інвалідністю майже не висвітлюється в політиці і зовсім не представлена як науковець, що створює певний інформаційний вакуум щодо діяльності і взагалі присутності людей з інвалідністю у цих сферах. Також позитивним зрушенням можна назвати зміщення акценту з інформаційних

жанрів (хоча матеріалів у жанрі замітки багато) до аналітичних, оскільки, на нашу думку, це свідчить про більш глибокий підхід до висвітлення життя людей з інвалідністю, сприяє збільшенню знань про них. У художньо-публіцистичних матеріалах помітне тяжіння до авторських рефлексії щодо тих тем, які актуальні для людей з інвалідністю.

Аналогічна тенденція спостерігається в інших українських виданнях. Наразі публікації представлені переважно у вигляді розширених заміток, невеликою є кількість аналітичних статей. Для огляду ми обрали декілька медіаресурсів та промоніторили їх протягом року, з березня 2021 року по лютий 2022 року, використовуючи ключові слова «людина з інвалідністю», «людина з особливим потребами», «інвалід».

Як свідчить діаграма (Рис. 3.1.5.), тенденція публікувати 2-3 статті на місяць і менше спостерігається на сайтах «Радіо Свобода» та «Обозреватель». Найбільше повідомлень надруковано на сайті «ТСН», вона варіюється переважно в межах від 3 і вище. У грудні, до Міжнародного дня людини з інвалідністю, кількість публікацій збільшується, оскільки журналісти саме тоді у своїх медіа намагаються згадати про цю категорію населення. Найчастіше про людей з інвалідністю говорять побіжно, інколи (рідко) з'являються повідомлення, в яких ґрунтовно описано життя осіб, які мають інвалідність, показано їхні як проблеми, так і досягнення.

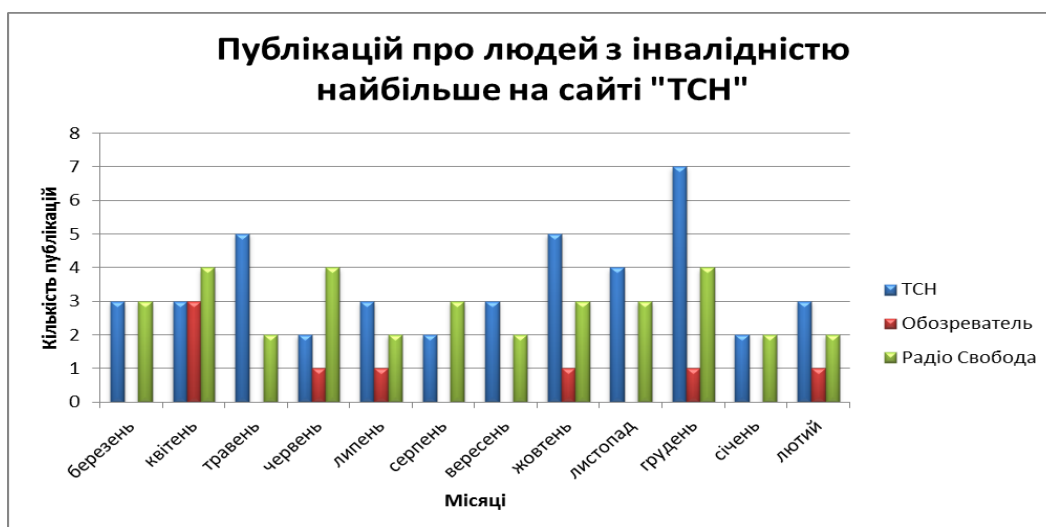

Рис. 3.1.5. Кількість публікацій про людей з інвалідністю в медіа

Проаналізувавши публікації про людей з інвалідністю на сайті «ТСН», ми дійшли таких висновків. Насамперед журналісти у своїх публікаціях показують людину з інвалідністю як активну, позитивну, сповнену життя та енергії людину, яка незакрита від оточення, комунікує із суспільством, таким чином руйнуючи всі стереотипи про людину з інвалідністю як немичну, замкнуту, закомплексовану. Як приклад, у замітці-анонсі «"Світ навиворіт": Д. Комаров покаже історію дівчини з інвалідністю, яка бере участь у "Міс Еквадор"» [9] ідеться про дівчину, яка, незважаючи на інвалідність, є відкритою та веде активний спосіб життя: «Однією ногою вона навчилася робити те, що більшість звикли робити руками. Вікторія не тільки з легкістю справляється з більшістю побутових завдань, а й займається плаванням, фрідайвінгом, їздить на лижах, любить танцювати, малювати і навіть стрибати з банджі. <...> Вона не соромиться заявляти про себе на весь світ і пробує все. Так вона хоче показати, що жодних перешкод, які заважають жити повноцінно, не існує» [9]. Такою ж активною і сповненою життя постає у відеосюжеті, а потім і в публікації «Надя Дрофєєва допомогла здійснити мрію 14-річній дівчині з інвалідністю» [323] дівчинка, яка має інвалідність: вона займається фотографуванням, активно спілкується з ведучими. Аналогічно в публікації «За 26 годин зробив понад пів сотні масажів: незрячий броварчанин встановив рекорд» показано, що головний герой – активна людина: «Василь Закревський масажистом працює вже 20 років. І має власний салон, але йому присвячує не весь свій час. На спортзал і басейн зусиль іде в рази більше – він паралімпієць у дисципліні триатлон. Крім того, стрибає з парашутом і займається танцями» [175]. Позитивним в очах читача постає касир з інвалідністю в замітці «Немає руки і обох ніг: у супермаркеті Дніпра завжди усміхнений касир з інвалідністю полонив покупців» [334]. Про силу волі та впертість на шляху до досягнення мети людиною, яка має інвалідність, ідеться у відеосюжеті «Шлях до безбар'єрності: з якими проблемами стикаються люди з інвалідністю в Україні» [569], де жінка з травмами хребта доводить свою самостійність і придатність до роботи.

Бар'єром, що заважає повноцінно жити, функціонувати людям, які мають інвалідність, є непристосований простір.

Декілька публікацій є констатацією різних державних пропозицій, що можуть покращити життя людей з інвалідністю. Наприклад, «"Дія" стане ближчою для літніх людей та осіб з інвалідністю: в державному за стосунку з'явиться новий розділ "Дія. Безбар'єрність"» [2], що стосується спрощення комунікації з державними органами для людей з інвалідністю; «Бар'єри та безбар'єрність: що нам заважає та як цього позбутися» [538], де розповідається про нову етику спілкування в суспільстві стосовно маломобільних груп населення; окрім того, про «сприяння реальному включенню осіб з інвалідністю в активне життя та забезпечення їх конституційних прав» [415] ідеться в повідомленні «Проблеми осіб з інвалідністю треба вирішувати щоденно на всіх рівнях влади» тощо.

На жаль, суспільство і далі продовжує не сприймати людей з інвалідністю як рівноправних членів. Це стало темою розширеної замітки «У Миколаєві на ремонт басейну витратили 100 мільйонів державних гривень, а про людей з інвалідністю не згадали», оскільки забудовники не обладнали спуску на воду, усі двері завузькі, відповідно, крісла колісні там не проходять, відсутні пристосовані вбиральні й душові [65].

Журналісти в публікації «Робота для людей з інвалідністю в Україні є, але її не надто багато: що пропонують та які умови» [439] проаналізували сучасні умови праці в нашій державі: де найбільше і найменше платять людям з інвалідністю, у яких сферах найчастіше та найрідше пропонують роботу, оскільки саме наявність робочих місць для людей з інвалідністю є показником цивілізованості суспільства та поширеності інклюзивних програм. Проблеми людей з інвалідністю, а саме дискримінаційні моменти в користуванні метрополітеном, показано у відеосюжеті «Нові турнікети в київському метро виявилися недоступними для маломобільних груп населення» [343].

На сайті видання «Обозреватель» надруковано найменше публікацій протягом року. Так, до Міжнародного дня людей з інвалідністю розміщено замітку «Кличко вручив подяки керівникам ГО, які дбають про людей з інвалідністю, та ключі від авто ветеранам війни», де повідомляється, що «міська влада робить сьогодні все можливе, хоча я впевнений, що поки цього не достатньо, аби щоденне життя людей з інвалідністю було більш комфортним» [199]. Також з'явилася авторська колонка І. Черненка «Чим допоможе смартфон людям з інвалідністю, які навіть на вулицю вийти не можуть?» [555]. У ній порушується питання нетолерантного, на думку автора, ставлення влади до людей з інвалідністю, що виявляється в тому, що «у нашій державі майже відсутня інфраструктура для людей з інвалідністю. Відсутня адекватна соціальна служба, дома для літніх людей, хоспіси. Чим їм допоможе смартфон?». Цілком справедливим є зауваження, що варто було б зробити – «створити реєстр таких людей. Не просто списочок, а карту, вивчити їх маршрути, переконатися, що маршрут безпечний і зручний. Чи є пандуси, чи є у цієї людини все необхідне, аби почувати себе повноцінним громадянином і вільно, наприклад, ходити в магазини» [555]. Про порушення прав людей, зокрема з інвалідністю йдеться в замітках «У лікарні Запоріжжя у людей з інвалідністю вимагали по пів мільйона за безкоштовні операції», «Війна на дорогах: у Києві люди масово гинуть й отримують інвалідність через п'яних водіїв». Окрім того, є публікації, де висвітлюються благодійні вчинки стосовно людей з інвалідністю: «Благодійники і спортсмени вручили 1200 пасок літнім, сиротам та людям з інвалідністю Донеччини», а також повідомлення про рівність прав цієї категорії населення: «Суспільство об'єдналося довкола захисту конституційних прав людей з інвалідністю», «Люди з усього світу розшукують улюблену іграшку дівчинки з інвалідністю», «У Дніпрі медзаклади оновили за принципом доступності для людей з інвалідністю та маломобільних» тощо.

На сайті «Радіо Свобода» за цей час публікувалося від 2 до 4 публікацій на місяць. У проблемній статті «Чи є життя без бар'єрів у

Приазов'ї?» О. Янковський показує діяльність активістів, які перевіряють, наскільки доступними для людей з інвалідністю є міста України і, зокрема, міста Приазов'я: Херсон, Маріуполь, Бердянськ, Генічеськ, – та з'ясовує, чи змінюється з роками рівень інклюзії в українському суспільстві. Активісти відзначають збільшення уваги з боку влади до питання доступності, але при цьому спостерігається транспортна недоступність через невелику кількість тролейбусів, які їздять не до всіх районів міста. При цьому саме працівники транспортних засобів дискримінують людей з інвалідністю, не бажаючи витрачати свій час, щоб допомогти цій особі потрапити до салону, а потім із нього вийти. Для цього активісти організацій запропонували працівникам пройти навчання стосовно толерантного ставлення до людей з інвалідністю. Одним із лідерів по доступності було відзначено місто Маріуполь, представники якого перед кожним ремонтом і будівництвом узгоджують і обговорюють усі нюанси з комітетом доступності [582].

Проблеми сімей, які виховують дітей з інвалідністю, потреба в соціалізації цих дітей обговорюється в статті «"Інтернат – це не вихід!" Історія сім'ї, яка має дитину з інвалідністю». Головною метою статті є руйнувати досить поширені в суспільстві стереотипи щодо дітей з інвалідністю: «1) інвалідність однієї дитини має негативний вплив на розвиток інших дітей, які починають гірше вчитися; 2) дітей з інвалідністю краще виховувати і навчати з собі подібними; 3) діти з інвалідністю приречені, вони не піддаються навчанню і соціалізації» [246]. До речі, цими стереотипами оперують фахівці, які повинні займатися такими дітьми, через що останні дуже часто залишаються без соціальних, освітніх та інших послуг. У статті обстоюється думка щодо шкідливості інституалізації для розвитку дітей з інвалідністю. Лише включення дитини в суспільне життя разом з іншими дітьми допоможе їй соціалізувати, щоб отримати, по-перше, потрібні їй навички, по-друге, виховати в соціумі толерантне ставлення до дітей з інвалідністю.

На «Радіо Свобода» людина з інвалідністю висвітлюється не лише в соціальному, а й у культурному контекстах. Різноманіття життя людей з інвалідністю намагаються показати стосовно події – Міжнародного дня людей з інвалідністю. Так, силу духу людей з інвалідністю продемонстровано в публікації «Незламний». Історія бійця-«кіборга», розказана зі сцени актором-побратимом» [432], де йдеться про мововиставу про українського бійця Олександра Терещенка, який під час оборони Донецького аеропорту втратив обидві руки. Поручується проблема самогубства бійців (особливо тих, хто отримав інвалідність), оскільки в державі це замовчується. Культурній тематиці присвячено статтю Є. Назарової «"Рівні можливості": Запорізька інклюзивна трупа представила свою нову роботу». Серед акторів театральної групи «Рівні можливості» – люди, які мають інвалідність. Публікація також була підготовлена до Міжнародного дня людей з інвалідністю. В інтерв'ю з актрисою і режисеркою-постановницею М. Сибатян порушено гостросоціальної проблеми різноманіття суспільства та відторгнення тих, хто відрізняється певними рисами: «Якщо ти не такий, як я, то ти проти мене, ти мій ворог. <...> Замість того, щоб шукати те, що нас об'єднує, люди шукають те, що нас відрізняє» [324]. Йдеться про суспільство, яке розподіляє людей на «чужих/своїх» та виштовхує небажаних. Відповідно, актори зорієнтовані на те, щоб закликати суспільство до толерантності і людяності.

Багато повідомлень мають інформаційний характер, де побіжно згадується про людей з інвалідністю: «"Матеріальне здобудеш, але не повернеш загиблих": як живуть врятовані з-під завалів будинку у Дрогобичі», «З ветеранів АТО можуть стягнути гроші, надані державою на квартири», «ООН: головні гуманітарні висновки про Донбас у 2021-му», «Бойові дії, COVID, катування. 7 пунктів про порушення прав людини в Україні», «У Дніпрі карантинні обмеження продовжили на два місяці» тощо.

Отже, можемо констатувати, що тенденція фактично не змінюється: переважає соціальна тематика, більшість публікацій з'являється відповідно

до певної події, в інший час публікації представлені в невеликій кількості. Найбільша кількість публікацій надрукована на сайті «ТСН», варіюється від 3 до 7 на місяць, на «Радіо Свобода» – у середньому 2-3 публікації на місяць. Найменше говориться про цю категорію людей на сторінках «Обозревателя». У формуванні образу людини з інвалідністю акцент змістився з проблем цієї категорії населення до представлення їх рівноправними членами суспільства, хоча подекуди люди з інвалідністю героїзуються. Досить часто про них згадується побіжно, у контексті інших питань.

3.2. Вплив креолізованих медіатекстів про людей з інвалідністю на реципієнтів

Завдяки конвергенції, розвитку мультимедійних технологій зростає значення візуальної інформації у сучасному медіатексті. У ньому співіснують вербальна та іконічна інформація. Поєднання цих елементів в одне змістове ціле утворює креолізований текст. На сьогодні специфіка функціонування креолізованих журналістських текстів не достатньо досліджена, аналогічно залишаються не вивченими повною мірою функції візуальних елементів та їх вплив на читача.

Завдяки креолізації інформації журналіст може утримати увагу користувача, зосередивши увагу на змістовій організації тексту. Останнім часом такого принципу дотримуються журналісти, висвітлюючи особливості життя людей з інвалідністю. При цьому автори публікацій часто почали робити акцент саме на досягненнях таких осіб, що сприятливо впливає на формування позитивного образу та нівелює стереотипні уявлення про них. Важливу роль у цьому процесі відіграють адекватне поєднання візуальних та вербальних компонентів, що у своєму комплексному поєднанні здатні впливати на свого читача. Від майстерності журналіста залежить те, наскільки точно і яскраво буде описано головного героя, у кінцевому результаті це може вплинути на свідомість читача, в уяві якого вимальовується

образ описуваної людини. Тому вважаємо за потрібне проаналізувати креолізовані медіатексти про людей з інвалідністю, з'ясувати функції візуальних компонентів, простежити взаємодію вербальних та невербальних складників в межах одного повідомлення та їх вплив на читача.

Праць, у яких досліджують креолізацію тексту, небагато, вони є переважно лінгвістичними (Л. Кияк-Редькович, А. Бернацька, А. Македонцева, Ю. Стодолінська та ін.). Вивченню специфіки креолізованих текстів у сфері журналістики приділяли увагу такі вчені, як А. Адзінова, К. Вировцева, В. Петрухін, М. Громенко та ін. Окрім того, було зроблено спроби дослідити особливості впливу креолізованого тексту на реципієнта (Л. Головіна, І. Вашуніна, Ю. Алексеєв). Але наукових робіт, у яких досліджується образ людей з інвалідністю в креолізованих медіатекстах, зокрема вплив цих текстів на читача, фактично немає, це питання не опрацьовано ні в українських, ні в закордонних дослідженнях.

Оскільки в сучасному інформаційному просторі досить складно бути поміченим і почутим, варто звернути увагу на візуальний складник, оскільки він робить зміст тексту наочним, відповідним чином це впливає й на поведінку аудиторії. Надзвичайно важливим у цьому контексті є зображення людини з інвалідністю як такої, що може самостійно існувати, не залежати ні від кого і при цьому досягати певних вершин у суспільстві.

Поняття «креолізований текст» має таке визначення: «... це тексти, фактура яких складається із двох негомогенних частин: вербальної (мовної/мовленнєвої) і невербальної (що належить до інших знакових систем, ніж природна мова» (Ю. Сорокін та Е. Тарасов). Одна із дослідниць звернула увагу на те, що поряд із вербальними засобами використовуються іконічні засоби (фотографія, малюнок, карикатура тощо), а також засоби інших семіотичних кодів (шрифт, колір) (О. Анісімова). Вона оцінює тексти за ступенем з'єднання їхніх вербальних і невербальних компонентів: однорідні вербальні тексти – паралінгвістично активні тексти – тексти з частковою креолізацією – тексти з повною креолізацією. На сьогодні багато мовознавців

в українських виданнях та за кордоном намагаються висвітлити різні аспекти цього питання. Наприклад, українські лінгвісти О. Кузнєцова та В. Самохіна присвятили свої дослідження темі комічного ідіодискурсу Дейва Баррі, при цьому звернувши увагу на креолізацію художнього тексту [451]. Умовним синонімом поняття «креолізація тексту» можна визначити «ілюстративний текст», яке розробляють зарубіжні вчені, акцентуючи не на вербальній частині, а на ілюстрації як додатковому, супроводжувальному елементі та його функціях при написанні медіатекстів. Так, наприклад, автори статті «Імідж проти тексту: як газетні звіти впливають на оцінку політичних кандидатів» проаналізували ступінь впливу зображень у тексті на рівень їхнього сприйняття виборцями [594]. Важливо звернути увагу на працю «Контрактивна ілюстрація та її метамова», у якій авторка С. Петерсон розглядає роль і вплив ілюстрацій на читача лише з негативної точки зору. Важливість цього полягає в тому, що нестандартні підходи до вивчення літератури про людей з інвалідністю в одній категорії читачів дають позитивні емоції, а в іншій – негативні [645]. Не менш важливим дослідженням, представленим в англomовному науковому дискурсі, є стаття «The mediate text in virtual space», в якій зосереджено увагу на тому, що «інтенсивний розвиток електронних та аудіовізуальних медіа, комп'ютерних технологій, глобалізація в інформаційному просторі вимагає переосмислення підходів не лише до створення текстів, а й до їх ілюстративного змісту» [586]. Також не менш цінною для вивчення ілюстративних медіатекстів є стаття О. Федорова «Іконографічний аналіз медіатекстів на уроках медіаграмотності», у якій автор описує реакції студентів на ілюстровані медіатексти, а також ступінь впливу ілюстрацій на сприйняття тексту в цілому, акцентуючи на тому, що саме використання ілюстрацій надалі визначає ставлення реципієнта до змісту тексту в цілому [620].

Існують різні класифікації креолізованих текстів. Серед них О. Анісімова розглядає:

- зображення+надпис/підпис (плакат, графіті, карикатура);

- серія зображень+супроводжуючі їх надписи/підписи (комікс, альбом);
- вербальний текст+зображення/зображення без супроводжувального надпису/підпису (модель характерна для листівок, значної частини художніх текстів);
- основний вербальний текст+зображення/зображення і супроводжуючий надпис/підпис (модель типова для газетно-публіцистичних, наукових, науково-популярних текстів) (О. Анісімова).

Основним завданням при дослідженні креолізованих текстів є з'ясування взаємозв'язку вербального та іконічного компонентів тексту. Залежно від міри зв'язку зображення і вербальної частини тексту дослідники виділяють три типи креолізованих текстів, а саме:

- Тексти з нульовою креолізацією (зображення відсутнє і не впливає на організацію тексту);
- Тексти з частковою креолізацією (зображення є супроводом до вербальної частини, але вона залишається достатньо незалежною);
- Тексти з повною креолізацією (зображення і вербальний компонент не можуть існувати незалежно один від одного) (О. Анісімова).

Між вербальною та зображальною частинами встановлюється різного роду взаємозв'язок: відношення взаємодоповнення та взаємозалежності. Відношення взаємодоповнення означає, що зображення зрозуміле без слів та може функціонувати самостійно, вербальний коментар слугує додатком, описує зображення, повторюючи його інформацію; відношення взаємозалежності – зображення є залежним від тексту, який визначає його інтерпретацію. Смісл зображення є незрозумілим, залежить від вербальної частини, саме текст виконує головну роль, бо без нього зміст повідомлення може бути неправильно витлумачений (О. Анісімова).

Такого роду креолізовані тексти частотні в засобах масової інформації і переважно становлять соціально значущі повідомлення, які переважають над іншими видами текстів, так звані медіатексти. Найбільше нам імпонує

визначення О. Чайковської, за яким медіатекст постає «як інтегративний, багаторівневий текст, який об'єднує в єдине комунікативне ціле різні семіотичні коди (вербальні, невербальні, медійні), а також демонструє відкритість на змістовому, композиційно-структурному та знаковому рівнях» [552]. Найважливішою характеристикою медіатексту є багатовимірність, саме вона відрізняє його від звичайного тексту. У мережі медіатекст певним чином трансформується, можна помітити, як стираються кордони між вербальними, аудіальними, візуальними елементами. Користувач сприймає його у комплексі, саме тут відіграє роль і кольорове оформлення, і розмір кеглю, і шрифт, і вербальний складник та його співвідношення з фотоілюстрацією або інфографікою.

У будь-якому разі журналіст робить усе, щоб привернути увагу читача, проінформувати його, показати своє ставлення до події, вплинути на емоції та почуття людини, кодує інформацію, яку в результаті користувач має інтерпретувати. Особливо це стосується показу життя людини з інвалідністю: тут журналістові варто зосередитися на її досягненнях (соціальному складнику), а не на її порушеннях. Г. Чуланова вказує на те, що «читач незмінно розглядається як соціальна особистість, яка характеризується специфічною психологією, з власною точкою зору, своїм трактуванням тієї чи іншої події, викладеної автором. Процес декодування значення повідомлень та розуміння загального змісту тексту цілком пов'язаний із мовно-розумовою діяльністю читача, який є головною ланкою у тріаді «автор-текст-читач». Саме читач, будучи протиставленим двом іншим елементам комунікативного ланцюга, є фокусом цієї схеми» [559].

Поєднання вербальних/невербальних складників спрощує доступ для розуміння того чи того повідомлення. На сьогодні візуальний компонент не просто ілюструє вербальну частину, але при цьому й передає певний смисл повідомлення. Оскільки зображення можуть впливати на настрій людини, на сприйняття нею інформації, відзначаємо важливість і їхнього естетичного впливу на адресата. При цьому людина оцінює певну інформацію, що певним

чином впливає на її поведінку та ставлення до людей з інвалідністю. Тому варто звернути увагу на зв'язок вербального та невербального компонентів як на структурному, так і на семантичному рівнях. Через це креолізовані медіатексти потрібно розглядати на трьох рівнях, які дають комплексне уявлення того, що хотів донести журналіст і що зміг зрозуміти читач – лексичний, синтаксичний і композиційний рівні аналізу. Лексичний рівень передбачає дослідження специфіки вживання слів людей з інвалідністю, про людей з інвалідністю (позитивної/негативної), спрямованих на широку аудиторію, та особливостей її використання у креолізованих медіатекстах сучасного українського інформаційного простору. Синтаксичний рівень передбачає акцент на особливостях використання речень та синтаксичних конструкцій у досліджуваних креолізованих текстах. Композиційний рівень полягає, за словами Л. Кияк-Редькович, «у визначенні прагматичної сили, яка забезпечується поєднанням малоформатного тексту із зображенням» [219].

Для прикладу ми обрали мультимедійну історію про паралімпійця Віктора Дідуха, яку можна знайти за посиланням https://24tv.ua/special/paralimpijtsi_didukh/. Авторами цього проєкту є О. Тропотяга, Е. Крижанівський, Є. Мазур. Власне, у такому жанрі найчастіше подають розгорнуті життєві історії про відомих людей, оскільки ця форма дає можливість використати багато мультимедійних візуальних елементів і вбудувати їх в оповідну частину журналістського тексту.

Для нас цікавим виявилось дослідження креолізованого медіатексту про людину з інвалідністю: «Паралімпійці. Віктор Дідух». Ця історія про Віктора Дідуха слугує зразком поведінки і ставлення до життя людини з інвалідністю. Вона насичена як вербальними, так і візуальними елементами, за допомогою яких можна цілісно сприймати та інтерпретувати дане повідомлення. Ідеться про людину, яка змогла досягнути спортивних успіхів, незважаючи на те, що має певні порушення зі здоров'ям. На титульній сторінці на фоні фото спортсмена у русі, що символізує людину, яка працює над собою, грає в теніс, зазначено про початок проєкту «Паралімпійці.

Феномен духу», який розпочинається на сайті «24 каналу», у процесі створення якого буде показано представників української збірної та розказано про їхній шлях до п'єдесталу.

Віктор Дідух з дитинства навчився грати у настільний теніс, багато часу приділяв тренуванням. Він втратив ногу, перебуваючи на піку кар'єри, але його це не зламало і не зупинило, а навпаки, він став сильнішим і витривалішим. Особливо вражає його оптимістичне ставлення до цієї ситуації: «У 2012-му довелося ампутувати ногу <...> Мені дали вибір – чи то станеться зараз, чи за кілька місяців. Я сказав: «Відріжте вже зараз, щоб вже не мучитись». Мені відрізали ногу, рана зажила, через 5 місяців зробив собі протез і виграв перший чемпіонат Європи серед паралімпійців» [279]. Цей текст поєднано із зображенням, на якому показано Віктора Дідуха, але без обличчя, увага зосереджена на нозі з протезом, поруч біля нього стоїть ще один протез, за допомогою якого він бере участь у спортивних тренуваннях. Вербальна і невербальна частина пов'язані між собою, становлять собою одне смислове ціле. Це текст з повною креолізацією (той випадок, коли зображення і вербальний компонент не можуть існувати незалежно один від одного), оскільки без тексту не зрозуміти, хто зображений на фото, про кого йдеться. У цьому медіатексті зображення є залежним від тексту, вербальний коментар виконує головну роль, без нього зміст повідомлення може бути неправильно інтерпретовано.

Можемо зазначити, що текстова частина характеризується як стилістично нейтральною, так і стилістично забарвленою лексикою на декількох таких зображеннях. Звичайно, що стилістично нейтральна лексика складає основу будь-якого, в тому числі й цього медіатексту. Як приклад, національна збірна України, чемпіонат Європи, нога, пухлина, операція, тренер тощо. Стилiстично забарвлену лексику можемо розподілити за стильовою належністю, а саме розмовно-побутова лексика, лексика публіцистичного стилю, лексика художніх творів, офіційно-ділова лексика. Публіцистичний стиль, характерний для мови масової комунікації, синтезує у

собі поєднання ознак названих вище стилів. Саме це ми помічаємо у даній мультимедійній історії на рівні мовного оформлення. Розмовно-побутова лексика характеризується, за даними Офіційного сайту української мови, 1) виразними експресивно-оцінними позитивними й негативними відтінками значень (негативний відтінок мають такі слова: жорсткий, перетренований, недотренований, інвалід, супротивник, ворог, покидьки, важко психологічно, злий, бідний, апатія, муки; 2) словами, які часто перебувають за межами літературної мови: надоїло, закинули, тягнув, махати, закрутилось, крутіше тощо. Окрім того, основними мовними засобами публіцистичного стилю можемо назвати й використання образної лексики, перифраз, тропів, вживання у переносному значенні спортивних термінів тощо. Наприклад, махати ракеткою, інтелігентний спорт, ліктем комусь дав, самоучка, ще щось в космосі виграти треба, легше здоровому полетіти в космос, ніж інваліду спуститися з квартири, витягати з хати, насправді без ноги легко жити тощо.

Речення переважно прості, короткі. Складається враження, що головний герой говорить так, ніби в його житті немає місця сентиментам, лише чітка дія. Читач знайомиться з історією паралімпійця, бачить наочно, з якими труднощами той стикнувся, але в результаті не скорився долі і виграв чемпіонат Європи. У таких мультимедійних історіях є функція скролінгу, коли є змога прокручувати вміст вікна, потім на ньому з'являється текст. Наступна візуальна частина у поєднанні з вербальною – фото ноги з протезом і поруч червона ракетка. Фото поєднано з текстом: «Ще коли лежав в лікарні після ампутації – просив привезти мені ракетку. Рідні того не зробили. Але три тижні не пройшло після ампутації – я вже тримав ракетку в руках і тренувався з милицею». І текст, і зображення становлять неподільне ціле, оскільки бачимо, що ракетка показана на фоні протезу до ноги Віктора Дідуха, що означає невідривність від спорту, незважаючи на втрату ноги. Аналогічно до першого випадку, тут теж текст з повною креолізацією, де спостерігаємо відношення взаємозалежності. Про складнощі тенісного спорту свідчить наступне зображення, де головний герой стоїть, схилившись

та обіпершись об ракетку. Він говорить, що постійно треба бути зосередженим: «На трибунах в Ріо було настільки галасно, що я не чув, як м'ячик ударяється об стіл. Слух відіграє важливу роль у нас, бо по звуку помічаєш, де м'яч відбився <...> Ну, от так, ніби снаряд поряд рветься, а тут треба у теніс грати» [279]. На одному з фото показано Віктора Дідуха із цілеспрямованим поглядом. Йдеться про роботу його академії настільного тенісу, де тренують всіх: від дітей, пенсіонерів до майстрів спорту. Налаштований на те, щоб тренувати людей з інвалідністю, але розуміє складнощі в пересуванні містом людей на візках, навіть поїздка в громадському транспорті є великою проблемою. Віктор Дідух висловлює своє ставлення від усіх людей з інвалідністю і вказує на нереальні умови для заняття спортом: «Легше здоровому полетіти в космос, ніж інваліду спуститись з квартири, сісти в громадський транспорт, заїхати в той зал і почати регулярно займатися» [279]. Загалом, у даній історії переважає саме візуальний складник у структурній організації тексту. Світлина динамічно відображає текст, у той час як текст є невеликим логічним підсумком до неї.

Важливою структурно-композиційною особливістю цього медіатексту є поділ інформації на певні блоки: «Про травму», «Про родину», «Про професіоналізм», «Про спорт», «Про настільний теніс», «Про задоволення», «Про підготовку», «Про Паралімпіаду», «Про перемогу», «Про медаль», «Про тренерство», «Про АТО», що суттєво спрощує сприйняття інформації читачем, показуючи життя головного героя з різних сторін, що у комплексі становить образ витривалої людини, яка досягла своєї мети.

На сьогодні студенти володіють найширшими ресурсами доступу до засобів масової інформації, відповідно, орієнтуючись на їхню думку, ми зможемо визначити, яким чином креолізований медіатекст про людей з інвалідністю впливає на читача (у нашому випадку, на студентів віком від 16 до 23 років). По-перше, з'ясуємо рівень відношення (повага, рівність, жалість) до людей з інвалідністю в Україні; по-друге, встановимо особливості впливу креолізованого медіатексту про людей з інвалідністю на

читачів віком від 16 до 23 років; по-третє, дослідимо, яким чином текст впливає на уяву читача та формує образність у його свідомості.

Така оцінка необхідна для коригування дій закладів соціального забезпечення, а також медіаресурсів щодо правильного толерантного представлення людей з інвалідністю в засобах масової інформації. Інформація про вплив креолізованого тексту може бути отримана шляхом проведення анкетування серед здобувачів вищої освіти в Українському гуманітарному інституті. Безперечно, спеціалізовані анкетування студентів проводились в Україні завжди, а з 2009 року МОН України рекомендувало навчальним закладам систематично проводити опитування студентів, у тому числі журналістських спеціальностей, з питань ефективного розвитку дієвих засобів масової інформації.

Для анкетування студентів (1000 чол.) Українського гуманітарного інституту нами було запропоновано анкету під назвою: «Креолізація та вплив медіатексту про людей з інвалідністю: реакція читача». Вона складалася із трьох блоків, які тією чи іншою мірою допомагали встановити вплив креолізованого медіатексту про олімпійські здобутки параолімпійця Віктора Дідуха на читача, а саме:

– **біологічний блок** (Наприклад, Чи вважаєте Ви паралімпійців рівними олімпійським спортсменам? Чи готові навчатися в одній аудиторії зі студентами, які мають фізичні порушення (інвалідність)? Соціальний статус людини з інвалідністю рівний статусу здорової людини? Чи відчуваєте Ви почуття жалості до людей з інвалідністю? Фізичні порушення викликають у вас почуття відрази?) представлено на Рис. 3.2.1.

Рис. 3.2.1. Біологічний блок (рівень впливу фізичної складової людей з інвалідністю на оточення)

У результаті проведеного анкетування ми з'ясували, що респонденти обох категорій (вік 16-19 років – 60 %, вік 20-23 роки – 80 %) вважають паралімпійців рівними до олімпійців, такими, які нічим останнім не поступаються, але при цьому досить нейтрально і пасивно поставилися щодо ситуації навчання в одній аудиторії зі студентами з інвалідністю (вік 16-19 років – 0 %, вік 20-23 роки – 20 %). Було виявлено, що молодші за віком респонденти ставляться з відразою до людей з інвалідністю, натомість старші за віком такої відрази не відчувають (вік 16-19 років – 40 %, вік 20-23 роки – 0 %). Відомо: люди з інвалідністю хочуть, щоб до них ставилися як до рівних, натомість ми бачимо, що респонденти віком 20-23 років ставляться до них з жалістю та співчуттям (100 %), респонденти віком 16-20 років, навпаки – з меншим співчуттям (20%), що може бути зумовлене віковими особливостями опитаних, коли людина ще не усвідомлює усі складнощі буття. Загалом, переважна кількість респондентів вважають людину з

інвалідністю рівною собі за статусом та навичками (вік 16-19 років – 40 %, вік 20-23 роки – 80 %). Таким чином, респонденти менші за віком дистанціюються від проблем людей з інвалідністю, сприймають тих з певною відразою, натомість старші респонденти з певною толерантністю ставляться до них.

– **психологічний та соціальний блок** (Наприклад, Як впливають на Ваші почуття публікації про здобутки та перемоги людей з інвалідністю в Україні? Чи подобається Вам спілкуватися з людьми з інвалідністю вашого віку? Чи погоджуєтесь Ви з твердженням, що людина з інвалідністю такий же учасник соціального життя, як і здорові особистості, і її здобутки та соціальна активність також повинні широко висвітлюватися в ЗМІ?) представлено на Рис. 3.2.2.

Рис. 3.2.2. Соціопсихологічний блок (рівень впливу від соціальної взаємодії оточення з людьми з інвалідністю)

Досліджуючи цей блок, ми виявили: респонденти двох категорій розуміють, що люди з інвалідністю мають цілковите право бути повноцінними учасниками життя, вони сповнені гордості за наших

співвітчизників-паралімпійців, але при цьому вони не готові до комунікації і ще не визначилися, чи подобається їм спілкуватися з цими людьми (вік 16-19 років – 0 %, вік 20-23 роки – 0 %). Аналогічна ситуація складається із неготовністю здорових людей працювати разом з людьми з інвалідністю, вони ще не вирішили, чи їм подобаються люди з інвалідністю (вік 16-19 років – 18 %, вік 20-23 роки – 22 %). Отже, як свідчить опитування, люди думають і згадують про людей з інвалідністю, коли ті проявляють себе, демонструють певні досягнення, але при цьому між здоровими людьми та людьми з інвалідністю існує «прірва», яку суспільство повільно намагається подолати. Цьому можуть сприяти креолізовані медіатексти, широке висвітлення у ЗМІ, що буде змінювати ставлення суспільства.

– **медійний блок** (Наприклад, Як на ваші почуття та уяву впливає креолізований текст про людей з інвалідністю? Чи відчуваєте Ви гордість за людей з інвалідністю, які здобувають національне та світове визнання за свою діяльність? Які почуття та картини викликала у Вас публікація «Паралімпійці. Віктор Дідух»?) представлено на Рис. 3.2.3.

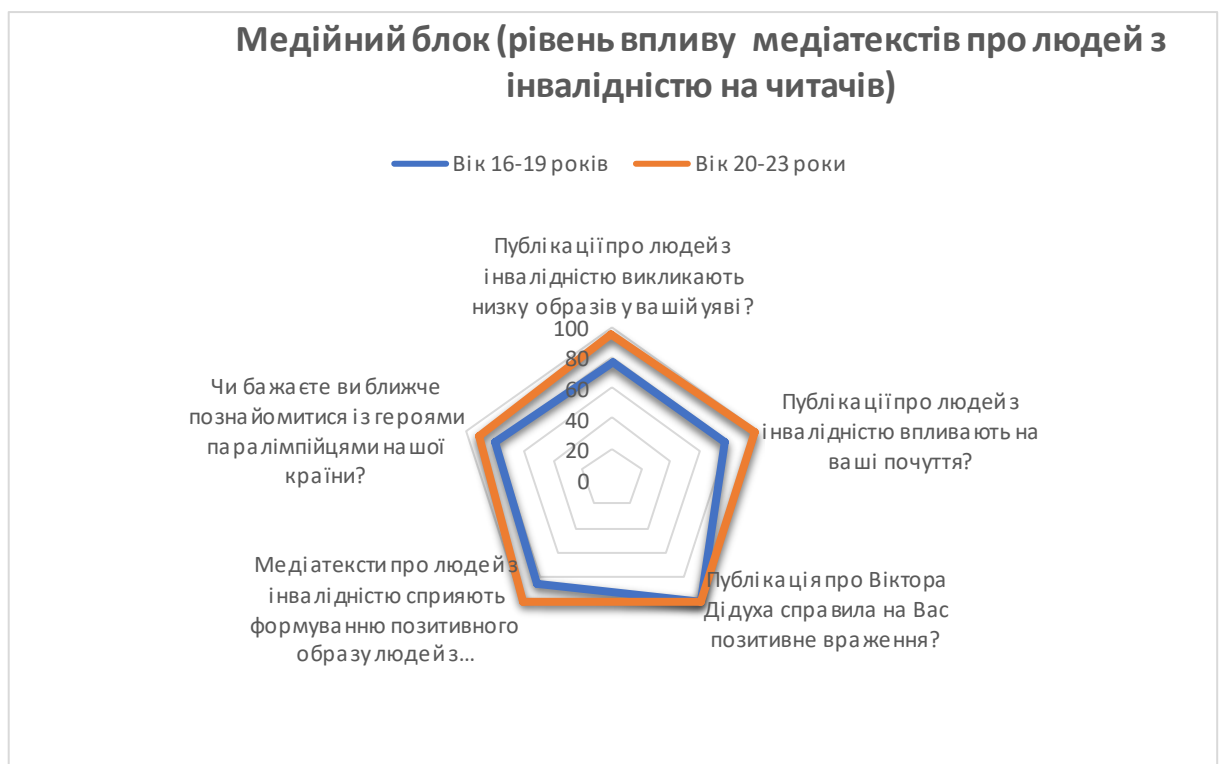

Рис. 3.2.3. Медійний блок (рівень впливу креолізованого медіа тексту на сприйняття оточенням людей з інвалідністю)

Дослідження медійного блоку показали позитивну тенденцію у ставленні до людей з інвалідністю через журналістський текст, у якому поєднано зображення та безпосередній текст. Так, респонденти віком 20-23 років відзначають позитивний вплив на їхню думку інформації про людей з інвалідністю, саме креолізовані тексти сприяють формуванню в їхній уяві позитивних образів людини з інвалідністю, внаслідок чого з'являється бажання познайомитися і поспілкуватися з людиною, яка досягла значних успіхів у певній сфері (98–100 %), зокрема, йдеться про Віктора Дідуха, людину, яка є чемпіоном з настільного тенісу, рівних якій дуже мало в Україні. Респонденти віком 16-20 років з меншим, але все-таки захопленням відзначають позитивний вплив креолізованих текстів на їхню уяву, образність (80-100 %), особливо на них справив враження медіатекст про Віктора Дідуха. Таким чином, розуміємо, що засоби масової інформації мають надзвичайний вплив на формування думок людей і мають займати провідну позицію у формування позитивного образу людини з інвалідністю, використовуючи при цьому усі засоби для привернення уваги читача. Це мають бути історії не лише про відомих людей, а й про звичайних, пересічних, що має надихати інших до спілкування з ними, розуміння їхньої неінакшості.

Звичайно, не кожен медіатекст може бути креолізованим, і переважно вважають креолізованим той, у якому поєднано зображення і текст (друкований варіант), у відеотексті – відеоряд і вербальний код. Прочитане слово може суттєво впливати на формування образів в уяві читача. Для означення цього впливу пропонуємо термін «уявна креолізація». Вважаємо, що цей термін має право на існування, оскільки респонденти, яких ми опитали, змогли відтворити у своїй уяві образ людини з інвалідністю, лише сприйнявши вербальну частину. На Рис. 3.2.4. показано: 91 % опитаних стверджують, що медіатекст про головного героя досліджуваної публікації активізував їхню увагу, 87 % респондентів відзначили вплив цього тексту на

їхні почуття, у 95 % текстове повідомлення викликало позитивне ставлення до Віктора Дідуха, 86 % опитаних уявили його особистість [651].

Рис. 3.2.4. Вплив креолізованого медіатексту про людей з інвалідністю на уяву респондентів

Термін проведення опитування – 20-23 січня 2020 року, аудиторія – здобувачі вищої освіти спеціальностей «журналістика»; «психологія»; «фізичне виховання» Українського гуманітарного інституту, вибірка – 1000 респондентів. Дослідження було проведено українським науковим товариством імені Теофіла Бабієнка.

Результати були оприлюднені на круглому столі під час чергового засідання членів Українського наукового товариства імені Теофіла Бабієнка (1 лютого 2020 року, місто Львів), під час засідання членів благодійної організації «Фонд громади міста Буча» (5 лютого 2020 року, місто Буча) та засідання Студентського наукового товариства філологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (13 лютого 2020 року, місто Харків).

Таким чином, з'ясовано, що смислова єдність зображення і тексту слугує приверненню уваги та суттєво впливає на формування думки молоді. У публікації, проаналізованій нами, акцент зроблено на досягненнях

головного героя, це має позитивне забарвлення і сприяє інтеграції людини з інвалідністю у соціум. Виявлено, що наукових доробків, у яких би досліджувався вплив креолізованого медіатексту про людей з інвалідністю на читача, немає. Встановлено, що поєднання вербального/невербального компонентів спрощує доступ до розуміння цієї публікації, впливає на настрій читача, викликаючи емоційну реакцію на побачене. У мультимедійній історії про Віктора Дідуха переважає візуальний складник, у якій закодовано інформацію, що її можна інтерпретувати лише з розташованого на ній тексту. Переважно це тексти з повною креолізацією, у яких спостерігається відношення взаємодоповнення, тобто зображення не може існувати без тексту. Композиційно історія поділяється на блоки, що структурує інформацію та сприяє її систематизації та розумінню: «Про травму», «Про родину», «Про професіоналізм», «Про спорт», «Про настільний теніс», «Про задоволення», «Про підготовку», «Про Паралімпіаду», «Про перемогу», «Про медаль», «Про тренерство», «Про АТО».

Анкетування дало змогу нам з'ясувати ставлення молоді до людей з інвалідністю та яким чином креолізовані медіатексти змінюють їхнє ставлення до цієї категорії людей. Дослідження впливу креолізації медіатексту поділено на блоки: біологічний, соціопсихологічний та медійний.

Результати дослідження біологічного блоку показали, що респонденти не заперечують рівності паралімпійців до олімпійців, до себе за статусом і навичками, але при цьому не готові навчатися з такими людьми в одній аудиторії. Старші за віком (20-23 роки) ставляться із більшим співчуттям до людей з інвалідністю і з меншою відразою, натомість молодші (16-19 років) – з меншим співчуттям і більшою відразою, що може бути зумовлено їхніми віковими особливостями.

Дослідження соціопсихологічного блоку показують рівень готовності молоді до комунікації з людьми з інвалідністю, сприйняття їх як рівноцінних учасників соціального життя. На жаль, результат показав, що суспільство

згадує про людей з інвалідністю тоді, коли ті показують певні досягнення, які є не під силу навіть здоровим людям, але при цьому помічаємо «прірву» в комунікаційному аспекті. Цей розрив повинен зменшуватись під впливом ЗМІ, що показує дослідження наступного блоку. Саме в медійному блоці з'ясовано вплив креолізованих медіатекстів на думку молоді, на зміщення амплітуди коливання в бік позитивного ставлення до людей з інвалідністю, оскільки фактично всі питання, запропоновані в анкеті у цьому блоці, як бажання познайомитися із героями-паралімпійцями нашої країни, формування їхнього позитивного образу та враження тощо, отримали 80–100 % підтримки від своїх респондентів. У даному контексті право на існування має такий термін, як «уявна креолізація», оскільки більшість опитуваних, почитавши запропонований їм текст з історії про Віктора Дідуха, уявили його образ та змогли описати його риси та ставлення до життя. Тож, головним завданням нашого суспільства і засобів масової інформації є сприяння інтеграції людей з інвалідністю до соціуму, толерантного ставлення до них.

Висновок до розділу 3

На підставі контент-аналізу одного з провідних українських інтернет-видань «Українська правда» встановлено: люди з інвалідністю стають об'єктом висвітлення неперіодично, несистемно, від події до події, лише тоді, коли з'являється унікальний інформаційний привід, що може привернути увагу користувачів, наприклад результати спортсменів на Паралімпіаді тощо. Найбільше матеріалів стосуються соціального забезпечення людей з інвалідністю, а також висвітлення спортивних досягнень. Відповідно, найменше йдеться про людей з інвалідністю в контексті науковому, політичному, тобто фактично нічого невідомо щодо наукових та політичних досягнень осіб з інвалідністю, задіяння їх у цих сферах, що певним чином маргіналізує їх від суспільства. Медичний аспект у висвітленні становить тенденцію до збільшення, оскільки батьки дітей з інвалідністю стають більш

відкритими, публічними, починають спілкуватися, радитися між собою, щоб полегшити життя таким сім'ям, як і вони. Відсутність журналістського інтересу до інклюзивного навчання зумовлює невелику кількість матеріалу на цю тему, причому в часових межах прийняття закону «Про освіту» без подальшого спостереження за втіленням цих норм у реальності. Переважна кількість заміток свідчить про сухість викладу без заглиблення у сутність теми, помітна тенденція до появи репортажів та фоторепортажів в останні роки дослідження, їхній зміст свідчить про емоційну присутність автора, вияв особливого ставлення до людей з інвалідністю. Збільшення аналітичних матеріалів та життєвих історій увиразнює тенденцію посилення інтересу до людей з інвалідністю, з'ясування причин упередженого ставлення до них у суспільстві. У людей з інвалідністю виходить звернути на себе увагу лише в контексті певних звершень, доказу таланту та власної унікальності, при цьому такі історії викликають максимум зацікавлення і дуже швидко забуваються.

Установлено, що використання в медіа креолізованих текстів покращує імідж людей з інвалідністю, сприяє зміні внутрішніх настанов у їх сприйнятті читачами від страху та неприйняття до готовності комунікації, бажання познайомитися з паралімпійцями. Запропонований термін «уявна креолізація» окреслює можливість респондентів, ознайомившись із текстом, уявити, яким чином виглядає людина з інвалідністю, сформувати її уявний образ.

РОЗДІЛ 4. Люди з інвалідністю в українських релігійних спільнотах: особливості комунікації, медійний складник

Перший свій прихисток людина з інвалідністю отримала з появою християнства в межах церков, монастирів, так, «у 369 році у Візантії при монастирях відкривали лікарні для жебраків, бездомних інвалідів, сиріт, що свідчило про почуття милосердя до них» [53]. У часи Київської Русі князем Володимиром було доручено саме церкві «турбуватися про знедолених, заснувавши для цього Десятинну церкву <...> першою вітчизняною лікарнею стала лікарня при монастирі Києво-Печерської лаври, заснована в середині XI століття святим Феодосієм, <...> [Володимир] побудував двір біля монастиря і велів перебувати там жебракам і сліпим, і кульгавим, і хворим» [201, с. 21–22], і пізніше, йдеться у публікації С. Філіпс, люди з інвалідністю не були соціально ізольованими. Традиційне життя було зосереджене на православній церкві, люди з фізичними і розумовими порушеннями інтегрувалися у свої громади. До людей з інвалідністю у суспільстві ставилися на той час двояко: до тих, хто займався благодійністю в церквах та монастирях, ставилися з повагою, називали «убогими», «юродивими», «пророками», інших цуралися. Життя людей з інвалідністю постійно пов'язувалося з церквою. Саме церква сприяла толерантному ставленню до цієї категорії населення, тому варто дослідити ставлення до них у їхній церкві, особливості спілкування, чи стають люди з інвалідністю об'єктами висвітлення інформації в церковних та світських медіа. Підхід церкви у цьому питанні має бути зразком толерантного поводження для українського суспільства.

4.1 Медіа Православної церкви щодо людей з інвалідністю

Православна церква у контексті сучасних глобалізаційних процесів намагається певним чином впливати на суспільство і розробляє соціальні вчення та продумує важливі соціальні питання, відповідно, намагається шукати способи їх розв'язання, оскільки це позитивно вплине на морально-етичний бік виховання толерантного суспільства у ставленні до ближнього. За словами С. Онищука, соціальна доктрина церкви – це «сукупність богословських поглядів щодо найрізноманітніших проблем буття суспільства, що поступово структурувалися у вигляді зведення офіційних документів церкви» [347, с. 57]. А. Бадджо вважає, що підґрунтям до соціального вчення церкви є «антропологія на основі Євангелія із твердженням ідеї людини як образу Божого» [29, с. 59]. Власне, цей аспект, а також те, що церква позиціонує себе посередником між Богом і людьми, зумовлює останню прислухатися до суспільних проблем та намагатися їх вирішити, відповідно, покращити моральне здоров'я людей.

Православна церква на сьогодні одна з найчисельніших в Україні. Наразі соціальний аспект православ'я представлена у таких документах «Церква і світ на початку третього тисячоліття», «Основи соціальної концепції Української Православної Церкви». Одним із останніх основоположних документів, який регулює питання соціальної роботи Православної церкви, є «офіційний документ по соціальному вченню Православної Церкви, як воно відображено й розкрито в багатовіковій традиції і в сучасній практиці Вселенського Патріархату <...> щоб послужити твердою основою для посилянь і обговорення життєво важливих питань та викликів, що стоять нині перед світом» [173], який у 2017 році Вселенський Патріарх Варфоломій доручив створити спеціальній комісії, щоб відповідати викликам сьогодення та своєчасно реагувати на зміни в суспільному ладі. Цей документ представлений на сайті Релігійно-інформаційної служби України, саме на нього ми будемо спиратися в нашій роботі.

Головними принципами соціального вчення Православної церкви визначено, що «кожна людина створена за образом і подобою Божою», і, відповідно, ніхто не в праві когось засуджувати, з когось глузувати, упереджено ставитися до інших. Головним складником соціального вчення є соціальне служіння (соціальна робота), оскільки, на думку Блаженнішого Святослава, «це один із ключових способів присутності Церкви як тіла стражденного і воскреслого Христа в сучасному світі, <...> чинимо Літургію не лише тоді, коли з кадилом перебуваємо в храмі, а також чинимо її тоді, коли ділами милосердя допомагаємо потребуючій людині» [112].

Церква та віряни мають надавати допомогу тим, хто її потребує (окремому індивіду, сім'ї) та сприяти вирішенню їхніх проблем. В. Попович вважає, що «соціальна робота забезпечує узгодження ціннісних орієнтацій і інтересів різних суб'єктів, соціальну активність людей і може характеризуватися показниками успішності соціалізації індивіда, затребуваності конкретних соціальних структур, ступенем узгодженості інтересів різних груп населення й ефективності соціальної політики» [390]. За цим ученням, людство повинно спілкуватися в любові, робити все максимально від себе залежне, щоб змінити світ на краще, забезпечити нужденних, турбуватися про тих, хто цього потребує, дотримуватися справедливості у ставленні до людей, бути милосердними до них, намагатися як підпорядковуватись законам, що діють у країні, так і зберігати вірність Царству Божому, ставити перед собою благі цілі та досягати їх. Окрім того, наголошується на розширенні благодійних ресурсів і соціальної відповідальності церкви – «турбота про бідних, притулок для бездомних, захист слабких, гостинність до тих, хто залишив свої домівки й допомога людям з інвалідністю – це не просто ідеал, рекомендований Церквою заради заспокоєння совісті, але необхідний засіб спасіння, незамінний шлях до єднання з Богом у Христі» [685]. Церква повинна вимагати від суспільства, щоб воно захищало своїх працівників від зловживань, принижень, зневажливого ставлення і цинічної експлуатації. Православна церква має

насамперед наполягати на тому, що суспільство повинно забезпечити таку систему соціальної безпеки, яка б дійсно захищала бідних і знедолених від суцільних злиднів, деградації, бездомності, страждань і відчаю. «Усі покликані на бенкет, приготований Богом, тож усім, хто бенкетує, належить кликати *убогих, калік, кривих, сліпих*» [685]. Цей заклик слід розглядати не лише як справу особистої благодійності, а й як питання суспільної справедливості. Передусім суспільство має дбати про доступність людей з інвалідністю до належної медичної допомоги тощо.

Велику роль у виконанні цих положень відіграють релігійні організації. За статтею 7 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», «релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій» [412], які тією чи іншою мірою допомагають людям з інвалідністю, що можна простежити за їхньою діяльністю в медіа. До цих організацій залучають людей (волонтерів), які на громадських засадах допомагають нужденним. До прикладу, в Києві діє соціальний рух «Молодість не байдужа», який розпочався у 2005 році з утворення Братства преподобного Іони Київського при Свято-Троїцькому Іоницькому монастирі. Його представники досить активно висвітлюють свою діяльність на власному сайті: про допомогу дітям-сиротам, людям похилого віку, онкохворим дітям. Особливу увагу вони приділяють людям з інвалідністю.

Інформацію про соціальне служіння у різних сферах представлено на сайтах Православної церкви України та Української православної церкви.

Принципи соціального вчення Православної церкви є фактично ідентичними, незалежно від того, до якого патріархату вони належать. Власне, Православна церква завжди тяжіла до вирішення соціальних проблем, це завдання залишається для неї актуальним і на сьогодні.

Представники Православної церкви України вивели соціальне служіння на новий, організований та систематичний рівень. Так, у 2014 році було

створено мережу НУО «ЕЛЕОС-Україна» («Це команда із 12-ти спеціалістів, які представляють інтереси 17-ти благодійних організацій») [473], яка є своєрідним інструментом в популяризації та розвитку соціального служіння. Згадана офіційна громадська організація Синодального відділу Соціального служіння та благодійності ПЦУ здійснює служіння на таких засадах:

- «розвиток традицій благодійної діяльності з огляду на морально-етичні цінності;
- застосування світських методів для звершення соціального служіння (технічних, інформаційних тощо);
- співпраця з громадськими організаціями, органами влади;
- міжрелігійна і міжконфесійна співпраця» [376].

Нас насамперед цікавить, яким чином дані церковні організації переймаються проблемами людей з інвалідністю, як здійснюється соціальна робота з найбільш вразливою категорією населення, тому актуальним є дослідження інформаційного (медійного) супроводу соціального служіння православної спільноти людям з інвалідністю.

Публікації про людей з інвалідністю, представлені в українському релігійному медіапросторі, можна розділити на три категорії.

До **першої категорії** віднесемо наукові роботи, у яких досліджуються особливості соціальної роботи Православної церкви з людьми з інвалідністю. Таких робіт не багато. Наприклад, Д. Мартишин у статті «Соціальне служіння церкви в контексті державотворення» наголошує на тому, що дуже часто соціальна стратегія ПЦУ реалізується за так званим «залишковим принципом» при тому, що є найважливішим завданням місії християнства. На думку автора, «таке нерозуміння духовної, богословської сутності та життєвої необхідності соціального служіння церкви відбувається внаслідок неправильної оцінки священством, мирянами пріоритетів у формуванні місії, місіонерства, катехізації, або відсутності необхідних коштів на формування соціальної політики церкви» [283].

У Мережі розміщена аналітична записка під авторством В. Токмана, у якій розкриваються проблеми соціального служіння різних конфесій на території України, зокрема йдеться про розкриття соціального потенціалу Православної церкви України щодо людей з інвалідністю [490]. Цей автор підготував також ще одну аналітичну записку про роботу релігійних організацій України під час карантину та їхню значущість для суспільства: «Релігійні організації України стали активними учасниками антипандемійної кампанії. Церкви і деномінації під час карантину реалізували ряд соціально значущих ініціатив як локального, так і загальнонаціонального масштабу» [491, с. 1]. О. Гавеля у дисертації «Цінності української християнської молоді початку ХХІ століття: релігієзнавчий аналіз» говорить про взаємозалежність менталітету українців та їхнім специфічним ставленням до релігії, що полягає в загальновизнаних цінностях та спільному характері. Саме медіа сприяють тому, що віряни активно переходять від екзистенційних роздумів до практичної реалізації соціального служіння. Автор зазначає, що «Людське самовдосконалення відбувається шляхом служіння Богу, прояву любові до ближніх, милосердя, здійснення добрих діянь, стриманості» та стверджує, що «українському менталітету властиві такі риси, як гуманність, милосердя, щирість, толерантність, працьовитість, терпіння, ліризм, волелюбність та миролюбність, оптимізм, душевність, а також християнська мораль» [104, с. 114]. Аналізує соціальні концепції християнських церков та їх вплив на формування світогляду у сучасному християнстві Р. Процюк. Він вважає, що у Православній церкві «найгострішою проблемою є <...> відсутність горизонтальних соціальних зв'язків між мирянами, їх атомізованість. Наслідком цього є редукція православ'я до обрядовості, самотність віруючих у вирішенні життєвих проблем, але найгірше – суперечність такої еклезіальної практики біблійним стандартам побудови християнської спільноти» [424, с. 125].

Як можна побачити, соціальне служіння в Україні не реалізоване вповні та здійснюється за «залишковим принципом». Православна спільнота

намагається практично реалізувати свої благодійні вчинки, що може часто бути змотивовано за допомогою медіа.

До другої та третьої категорій публікацій можемо віднести матеріали в медіа. Їх розподілено на дві частини: в одній увага акцентується на соціалізації людей з інвалідністю як повноправних членів суспільства через участь у різних соціальних проектах, спортивних змаганнях, реалізацію в професійному плані, на налагодженні комунікації соціуму та людей з інвалідністю; в іншій містяться публікації, де описується разова або систематична матеріальна допомога соціально незахищеним верствам населення, у тому числі людям з інвалідністю.

Схарактеризуємо публікації **другої категорії** про людей з інвалідністю та участь ПЦУ та УПЦ в цьому процесі.

На сайті ПЦУ є рубрика «Соціальне служіння Православної церкви України», де розміщена інформація про діяльність православної спільноти та їхню допомогу людям з інвалідністю. Соціальне служіння православному суспільству ПЦУ вбачає не лише в матеріальній підтримці, а й у «духовному збагаченні та психологічній підтримці осіб, які переживають різноманітні труднощі у своєму житті» [26]. Вперше представники церкви організували захід, спрямований на підтримку батьків, у яких є діти з інвалідністю. Нині існує багато центрів, які допомагають безпосередньо дітям з інвалідністю, але центрів, які надають психологічну підтримку батькам цих дітей, немає. Так, благодійна організація «Елеос-Львів» провела безкоштовну арт-терапію для батьків дітей з інвалідністю. Отець Іван говорить: «Це наша перша подія для сімей, де виховуються діти з особливими потребами. Але дуже сподіваємося, що в майбутньому ми будемо проводити такі заходи значно частіше, адже потреба в них є, про що сказали самі батьки» [26]. У замітці під заголовком «Церква готова посилювати духовну підтримку людей з вадами слуху, - Митрополит Епіфаній» наголошується, що в одній з українських церков (Свято-Миколаївський храм на Татарці) глухі та слабочуючі люди змогли поспілкуватися зі священниками жестовою мовою,

посповідатися та причаститися, що справило неабиякий позитивний вплив на цих прихожан [548]. Це свідчить про позитивні зрушення на шляху до налагодження комунікації та соціалізації людей з інвалідністю. До прикладу, у публікації «Предстоятель благословив відкриття групи недільної школи для дітей з вадами слуху» ідеться про те, що ця школа діятиме при Михайлівському Золотоверхому монастирі. Предстоятель ПЦУ відзначив, що в церкві повинні почуватися духовно затишно всі люди, тим більше, якщо це діти з певними особливими потребами [400]. У публікації «Митрополит Епіфаній зустрівся з директором Київського центру соціальної адаптації дітей з особливими потребами» відзначено, що церква наголошує на підтримці центрів для дітей з інвалідністю, оскільки вони сприяють соціальній адаптації цих дітей.

На сайті Української православної церкви автори публікацій використовують «мову ненависті»: інвалід, псих, дурачок, каліка, що формує в суспільства неоднозначне сприйняття людей, які мають інвалідність, незважаючи навіть на позитивний зміст таких матеріалів. Так, у статті «До моєї доньки, яка плакала, підповз хлопчик-інвалід і прошепотів: не плач», наголошується: попри те, що людям з інвалідністю складно соціалізуватися, знайти спільну мову з іншими людьми, вони виявляються набагато людянішими, співчутливими, такими, що хочуть допомогти. Авторка наводить питання, які часто виникають у суспільстві, причому у вірян: «Навіщо народжувати хворих дітей? Чому Бог дає життя «психам?» і робить висновки, спираючись на життєвий досвід та спілкування з людьми з інвалідністю: «Мабуть, тому, що «дурачок» часто виявляється справжнім чоловіком і просто справжньою людиною. Котра одразу приходить на допомогу. І вміє бути щасливою. Дивлячись на таких людей, ми можемо стати кращими. <...> А ще я знаю, що «каліки» не мучаються <...> Мучимо їх ми, ніби здорові <...> У мене виникає питання: хто «псує генофонд»? Люди, які впевнені, що хворих дітей можна кудись віддати і жити спокійно? Які вважають, що людина без ноги не має права дихати наповну, жити

щасливим життям, любити, виходити заміж і народжувати дітей. Якщо у тебе чотири кінцівки, то ласкаво просимо в наш прекрасний світ. А якщо кінцівок раптом стало менше, то краще і зовсім не жити. Чи ті, хто, здавалося б, слабші, а насправді виявляються сильнішими? І, мабуть, щасливішими» [209]. Досить часто соціум засуджує людей з інвалідністю, їхніх батьків, починає вирішувати, жити їм чи ні, але з огляду на історії, які трапилися з автором публікації, саме люди з інвалідністю вміють по-справжньому радіти життю, бути уважними до оточення.

З метою зменшити бар'єр нерозуміння та несприйняття В. Денискіна та ієромонах Мелітон у книзі «Інвалід у храмі: допомога людям з проблемами слуху і зору» закликають не ставитися до людей з інвалідністю як до чужих, категорії підопічних, а пам'ятати, що «кожна людина, незалежно від її тілесної недосконалості, від стану розуму, є нашими братом або сестрою» [672, с. 4–5]. Соціум розуміє, що цим людям важко, співчуває, але все це відбувається певною мірою абстрактно, «є ми, здорові, а ось – вони. У нас своє життя – у них своє, і наші шляхи мало перетинаються». Як бачимо, проблема протиставлення «свій – інший» у суспільстві є і потребує подолання.

Віряни часто між собою вирішують питання щодо того, кому варто було з'явитися на світ, хто має/не має право на життя, особливо це стосується людей з інвалідністю. Цю проблему висвітлює Т. Краснова у публікації «Життя без «протезика». Авторка роздумує над тим, що дозволяє соціуму виявляти нетерпимість, що зумовлює відсутність толерантності до людей з інвалідністю: «Хто вселив нам безглузду думку рецензувати реальність, роблячи її зручною для наших поглядів? Хто дозволив нам радити життю «причепити протезик», щоб виглядати краще в наших очах?» [168]. Вона порушує проблему несприйняття соціумом людей з інвалідністю, їх відторгнення, бажання відділитися, щоб «нас нічого не тривожило і не зачіпало: «Як так вийшло, що одні з нас стали такими чистоплотними і бридливими, що готові пересадити неприємних нам співгромадян в окремих

вагон, а інші – такий тонкий естетичний смак, і таке досконале почуття прекрасного, що ці почуття затьмарюють все, включаючи людську подобу?» [168]. При цьому використання в заголовку слова «протезик» викликає неоднозначне ставлення: з одного боку, зменшувально-пестлива форма ніби применшує проблему інвалідності, з іншого боку, у цьому слові виникає негативна конотація.

На інформаційному сайті «Молодість не байдужа» в публікації ««Є такі люди, які бояться нас» сироти про інвалідність» описується, що викладачі Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна реалізували соціальний проєкт «Літаючий дім», який розпочався з підготовки дітей з інвалідністю до вступу у заклади вищої освіти. Оскільки ці діти жили в дитбудинках, фактично не виходили в місто, у них не було можливості соціалізуватися. Завдяки наставникам дівчата з різними формами інвалідності почали спілкуватися разом, проводити вечори. Але неприйняття з боку суспільства постійно відчувають: «У Харкові пандусів немає, сходи вищі за мій зріст. Це ж просто знущання. Навіть коли будинки зводять, деś пандуси роблять, деś ні. Значить, суспільство нас ще не до кінця сприйняло» (І. Ларікова) [3]. Йдеться про загальну проблему відсутності етикету поведінки з людьми з інвалідністю, віддалення у спілкуванні. За словами дівчат, «коли люди з інвалідністю доводять, що вони достойні рівного ставлення до себе, бар'єр між ними та іншою частиною суспільства лише збільшується. <...> І в даний момент ми ще доводимо, що маємо на все таке ж право. Навіть клеймо якесь є, що якщо ми інваліди, нам завжди потрібна допомога. Потрібна, але не все за нас робити, а просто допомогти» [3].

Для того щоб суспільство прийняло людину з інвалідністю, насамперед потрібно, щоб цю дитину сприйняли її батьки, не соромилися її, не замикалися у собі, а могли розвивати свою дитину. У статті «Я казала: ні, ну який же це аутизм?» ідеться саме про прийняття батьками своїх дітей, усвідомлення їхніх особливостей, ці діти навчають дорослих по-іншому

сприймати життя, самі переймають навички інших дітей: «Всьому цьому він навчився у школи, у того суспільства, яке було навколо нього. Він навчився спілкуватися, почав розуміти, що якщо він не скаже чогось, його не зрозуміють. <...> Це дало йому дуже багато, наприклад, ми з ним змогли виходити у громадські місця» [577]. Таким дітям потрібно максимально допомагати вливатися в соціум, перевагою є навчання в інклюзивних класах, оскільки саме такі діти повинні виховувати у всіх інших толерантне ставлення до тих, хто цього потребує. При правильному підході такі діти і в спілкуванні, і в навчанні мають значний прогрес у своєму розвитку.

Головною проблемою для людей з інвалідністю є працевлаштування. У статті «21-річний киянин відкрив першу в Україні пекарню, де працюють люди з інтелектуальними порушеннями» розповідається про розвиток в Україні соціального бізнесу, його труднощі. Функціонування таких закладів дає можливість реалізуватися людям з інвалідністю. У статті підкреслено, що надзвичайної стигматизації зазнають саме люди з інтелектуальними порушеннями: «Вони нікому не потрібні, на роботу їх не беруть. Ми їх не зустрічаємо у повсякденному житті, тому що вони сидять вдома. Це сумно, оскільки насправді люди з ментальною інвалідністю можуть багато, головне – правильно з ними спілкуватись. Вони чесні, уважні до деталей, акуратні. Часто володіють різними талантами. Але можливостей для самореалізації у них в нашій країні немає» [127]. Переважно соціальний бізнес розвивають в Україні люди, які тісно пов'язані та працюють з людьми з інвалідністю, або батьки таких дітей. Щоб допомогти своїм дітям із синдромом Дауна, аутизмом та порушеннями інтелектуального розвитку соціалізуватися, батьки вирішили відкрити кав'ярню «Café 21.3». Відповідний матеріал «Під Києвом відкрили кав'ярню, в якій будуть працювати люди із синдромом Дауна» [373] підготовлений як своєрідна реклама функціонування закладу. У статті наголошується на тому, що цих дітей підтримують соціальні робітники, хоча багато хто з них здатний самостійно працювати. За наведеною в публікації статистикою, майже 9000 осіб з інвалідністю мають

синдром Дауна від народження до 35 років, тобто це люди працездатного віку, які можуть виконувати нескладну роботу, приносячи користь суспільству.

На сторінках сайту «Молодість не байдужа» опубліковано низку історій про людей з інвалідністю, які себе реалізували, незважаючи на певні порушення. У більшості таких матеріалів висвітлюється життя людей, що живуть не в нашій країні, як, до прикладу, у публікації «Адвокат із синдромом Дауна допомагає працевлаштовувати людей з інвалідністю». Оскільки така практика фактично не спостерігається в українському середовищі, працівники наводять приклад іншої країни – Америки, показуючи таким чином, що людина із синдромом Дауна такий же повноцінний член суспільства, як і всі інші. Марк Хублар, маючи цей синдром, дотримується принципів соціального вчення і допомагає іншим, хто справді цього потребує, доводячи, що, створена за образом і подобою Божою, кожна людина унікальна й безцінна. Колеги позитивно відгукуються про його діяльність: «Він ніколи не дозволяв інвалідності зупиняти його. Все, що робить Марк, - це чудо» [16]. М. Хублар прагне до соціальної справедливості та громадянської рівності: людина з інвалідністю також здатна працювати, потрібно лише допомогти визначитися з тією роботою, з якою вона може впоратися і не завдати шкоди своєму здоров'ю.

Аналогічну тему висвітлено в статті ««Всі говорили, що через глухоту я нічого не досягну». Але Кеті стала мільйонером, коли заснувала школу жестової мови» [101], де розповідається про досягнення в житті Кеті Редстар. Ця людина зазнала насмішок та знущань однолітків, неприйняття в суспільстві, коли їй відмовили в працевлаштуванні, але жінку це не зупинило. Вона вирішила зробити все, щоб зламати бар'єри у спілкуванні з людьми, які нечують.

Відомий актор із фільму «Пуститися берега» Ер Джей Мітт має церебральний параліч, але, незважаючи на це, постійно працює над собою – фізично і морально. Він доводить на власному прикладі людям з такими

проблемами, що «інвалідність – це не слабкість, а сила та знання». Йому також довелося пережити знущання в школі: його били, дражнили, одного разу зламали руку й ногу. Актор говорить: «Багато людей думали, що я ніколи не зможу ходити або говорити правильно, що я ніколи нічого не зроблю сам, у мене ніколи не буде свого життя. Вони помилялися» [210].

Стаття «Підліток на інвалідному візку став зіркою великого тенісу» – це розповідь про Ділана Олкотта, паралізованого з дитинства, його життя, поразки і перемоги, реалізацію в спорті. Саме завдяки підтримці друзів та рідних він зміг відчувати себе щасливим: «Я люблю життя. У мене є прекрасна сім'я і дівчина, в яку я закоханий. Люди можуть дивитися на мене зі співчуттям. Але я прошу, не треба! Мені неймовірно пощастило в житті» [580].

Аналогічно підтримують діяльність людей з інвалідністю та доводять їхню унікальність в матеріалі «Євробачення 2019: Ізраїль представить група з інвалідністю». Публікуючи такого плану матеріали, автори намагаються показати, як у світі ставляться до людей з інвалідністю, для яких «інвалідність не є обмеженням на шляху до здійснення мрії» [161].

Окрім особистостей з інших країн, на сайті розповідається про досягнення наших співвітчизників. В одній зі статей ідеться про Юлію Вавровську із Житомира, яка увійшла до 100 найкращих учасників конкурсу «Україна має талант», незважаючи на те, що не має кисті лівої руки. Дитина змогла перебороти насмішки однолітків і реалізувати себе у цирковому мистецтві. Л. Бичковська, авторка публікації, хотіла наголосити на тому, що хоч такі діти й мають талант, але часто їхні мрії не реалізовуються через дорослих, які не вірять у них і не підтримують: «керівники не розуміють, як інвалід може займатися цирковим мистецтвом!» [58], при тому що люди з інвалідністю стають лауреатами найпрестижніших фестивалів та конкурсів. Реалізувати себе у професії художника та створити сім'ю зміг Роман Федоров, попри нерухомість рук і ніг, про що йдеться у публікації «Жити і радіти».

В. Семенов у статті «Керувати долею з інвалідного візка. Історії успіху найсильніших з українців» розповідає про життя відомих українців, які, незважаючи на те, що отримали інвалідність, зуміли не зламатися і досягти високих цілей: В. Сушкевич – народний депутат, президент Національного паралімпійського комітету, Уповноважений Президента України з прав людей з інвалідністю; У. Пчолкіна – професійна каратистка, телеведуча, громадська діячка, фіналістка конкурсу краси Miss Wheelchair World 2017; Олександра Кутас – перша в Україні і відома у всьому світі фотомодель, яка має інвалідність, актриса, громадська діячка, радниця мера Дніпра з питань доступності міської інфраструктури. Ці люди наголошують на тому, що допомогло їм соціалізуватись. Саме чиясь підтримка з оточення зіграла важливу позитивну роль у їхньому становленні, труднощі сформували з них тих особистостей, якими вони стали. Автор наголошує на інклюзії, без якої дітям з інвалідністю в Україні не впоратись. О. Кутас впевнена: «Розвиток інклюзивної освіти в Україні не те що важливо – це на першому місці! Якщо суспільство хоча б у половині випадків буде ставитися до людей з особливими потребами так, як ставилися до мене, – світ стане кращим!» [457]. Життєва історія Віталія Пчолкіна допомагає людям з інвалідністю не опускати руки, він придумує різного роду «фішки», які можуть стати тим в нагоді, є автором і ведучим інтернет-проєкту «ІнваФішки» [132]. «Я хочу довести світу, що можу все» є девізом Віталія.

Православна спільнота намагається змінити стереотипи про людей з інвалідністю, тому поширюють на своїх сайтах ролики, які спонукають людей вивчати жестову мову та спілкуватися з людьми, що нечують («Чудовий ролик до Міжнародного дня інвалідів»). Про ігнорування медіа проблем людей з інвалідністю говорить архімандрит Іоасаф (Київський) з Троїцького Іоницького монастиря: «Скільки разів я від нашої організації «Молодість не байдужа!» звертався на ТБ з пропозицією висвітлювати не лише проблеми, наприклад, онкохворих дітей, а й їхні перемоги. Коли дитина вилікувалася; коли бабуся з будинку для людей похилого віку; коли людина,

яка не чує, по суті, інвалід, отримала освіту і стала архітектором. І що мені на це представники ТБ говорили? – Це не рейтингово» [576].

У публікації «Ми, зрячі, так не можемо» наголошено: «Це не інваліди не хочуть виходити у світ, а наша реальність не хоче приймати їх. Та навіть просто пройти вулицею для дитини-інваліда – подолання маси перешкод. Так що не самі інваліди, а наше суспільство заганяє їх у гетто. Потрібно почати із зовнішнього облаштування життя: зробити для інвалідів зручний громадський транспорт, в'їзди в будинки для візочників, у магазини. І тоді інваліди будуть з'являтися на вулицях, так, як і всі інші люди» [319].

Поодинокими є статті, у яких самі люди з інвалідністю намагаються розвіяти так званий «ореол мучеництва» навколо них, визначають, у чому полягають їхні проблеми, оскільки багато людей з інвалідністю часто маніпулюють своїм оточенням, через що у суспільстві складається стереотипна думка, що вони нічого не можуть. Олексій Большанін, людина з інвалідністю І групи, вважає, що все залежить від життєвої філософії людини з інвалідністю, бо подекуди вона сама культивує саможаління, безділля, безвідповідальність і безперспективність, дозволяє отримувати приховані переваги хвороби: підвищену увагу оточення, неподільну владу над ними, звинувачення всіх у свої бідах та інше. На його думку, усі ці проблеми від того, що «у нас в голові». Він озвучив те, про що багато хто в суспільстві думає, але не ризикує говорити, будучи гуманним та толерантним, на зразок: «Інваліди І групи вдома сидять, а не в університетах навчаються!». Автор наводить приклади різного ставлення людей до своєї інвалідності: одні звеличують свою хворобу або інвалідність, відгороджуються від оточення, закриваються в собі і страждають від цього, навіть при деяких поліпшеннях здоров'я відмовляються щось змінювати, їм вигідно і зручно вести такий спосіб життя.

Саме суспільство, переважно батьки та представники різного роду установ, роблять із цих людей попередньо немічних, несамотійних. О. Большанін розділяє оточення на «безперечних егоїстів» – людей, які

відмовляються від своїх хворих дітей, «винних підлабузників» – тих, хто відчуває свою провину за хворобу дитини й намагається виконати будь-яке її бажання. Таке ставлення негативно впливає на життя людей з інвалідністю, які назавжди «залишаються безпомічними інвалідами» [47]. Аналогічну роль виконують «самовіддані рятівники», через яких діти позитивно залишаються несамотійними. Малочисленною групою є «прості герої», які не дозволяють навіть безнадійно хворій дитині «ставати інвалідом, відчувати себе ущербним, неповноцінними або обмеженими» [47]. Загалом, коли людина має певні порушення, вона може їх компенсувати. Дуже часто в людей з поганим зором розвинуті слух, пам'ять, у людей з обмеженою рухомістю – аналітична здатність, креативність, люди з інтелектуальними порушеннями здатні реалізувати себе в художній або ремісничій майстерності, люди з порушеннями слуху є витривалими й наділені феноменальною силою, тож варто, за словами О. Большаніна, розвивати здібності своєї дитини, яка зможе стати повноцінним та рівноправним членом суспільства, а не «утриманцем-інвалідом».

Третя категорія фіксує результати та зміст матеріальної допомоги від Церкви людям з інвалідністю.

У розділі IV соціального вчення «Бідність, багатство і соціальна справедливість» наголошується на тому, що кожна людина повинна допомагати знедоленим: «Коли йшлося про потреби знедолених, Він (Ісус Христос) наполегливо вимагав від своїх послідовників бути готовими пожертвувати власним майном. Він наказав учням безастережно давати милостиню всім, хто просить у них, так безкорисливо, щоб одна рука не знала, що робить інша» [685], тобто ставити перед собою благі цілі та досягати їх, зокрема займатися благодійністю. Так, наприклад, цей момент висвітлюється на сайті Української православної церкви у таких матеріалах, як ««І Благодійний ярмарок творчих робіт людей з важкою інвалідністю відбувся», «Враження від II Благодійного ярмарку творчих робіт людей з важкою інвалідністю», «Свято без святості»». Завдяки благодійним заходам є

можливість не лише фінансово допомогти людям з інвалідністю, але й підтримати «ініціативу праці у людей, яких за медичними показниками списують як непрацездатних» [398]. Сергій Рижков написав коментар, який характеризує проведений захід: «На ярмарку кожен зміг переконатися, що не всякий працездатний може виготовити подібні вироби» [444].

Організатори таких акцій наголошують на парадоксальній ситуації, яка склалася в Україні: «Згідно із законом, кожен має право на працю. Але людей з важкою інвалідністю, навіть якщо вони можуть і хочуть працювати, ніхто не працевлаштовує. Ніхто не хоче взяти на себе турботу забезпечувати таких людей робочими місцями та інструктором, що супроводжує на робочому місці» [398]. Загалом, проводячи такі заходи, люди змінюють думку суспільства, за соціальним вченням, «преображують його, щоб його внутрішня благість могла проявитися навіть посеред його гріхопадіння» [173]. У публікації ««Благодійний фонд «Добро та сердешна довіра»» розвіз гуманітарний вантаж за адресами мешканців Авдіївки» розповідається про допомогу від православних вірян людям з інвалідністю, які перебувають у зоні бойових дій, багато хто із них роками не виходить зі свого помешкання, не має зв'язку з навколишнім світом.

Велику роль у житті людей з інвалідністю відіграють волонтери, які допомагають не лише матеріально, а й морально, проводять для них різні заходи, грають в ігри, що дає заряд позитиву для обох сторін [405]. Медіа відіграють велику роль у тому, що саме завдяки появі сюжетів про людей з інвалідністю є можливість швидко зібрати кошти на дороговартісне лікування (наприклад, «Ми довгограюча платівка» [389]. Стаття «Забуті-покинуті» розповідає про складнощі виживання людей з інвалідністю, через які вони не мають можливості вчитися, здобувати професію, знаходити роботу, тобто соціалізуватися й брати активну участь у житті суспільства.

На офіційному сайті Української православної церкви «Україна православна» про людей з інвалідністю переважно говориться в контексті благодійної допомоги: «Одеса. Духовенство єпархії привітало зі святом

Великодня інвалідів», «Сєверодонецьк. У Стаханові до Таїнства Причастя приступили діти-інваліди», «Харків. Свято-Покровський монастир відвідали діти-інваліди з Комаровського дитячого будинку-інтернату», «Одеса. Інваліди-візочники зустрілися з митрополитом Агафангелом і помолилися про мир в Україні», «Київ. Братія Лаври допомагає ветеранам, слабкозорим і переселенцям», «Інваліди столиці відвідали святі місця».

На сайті Православної церкви України розміщено публікації «Предстоятель відвідав благодійний концерт «Вогник надії»» (про збір коштів для лікування онкохворих дітей), «З нагоди Дня захисту дітей Предстоятель передав подарунки дітям з інвалідністю», «Предстоятель зустрівся з людьми з рідкісними захворюваннями», «Митрополит Епіфаній благословив дітей із діагнозом СМА», «Блаженніший Митрополит Епіфаній спільно з тернопільською громадою помолилися за дітей, хворих на спинально-м'язову атрофію».

Загалом, з огляду на досліджений матеріал, можемо відзначити, що соціальне служіння в Православній церкві зреалізовується не повною мірою, хоча соціальний потенціал є, оскільки православна спільнота в силу своїх ментальних особливостей готова допомагати людям з інвалідністю. Важливу роль у мотивації таких вчинків можуть здійснювати медіа, спонукаючи соціум до дії. Сама церква проводить соціальну роботу з людьми з інвалідністю та намагається змінити думку суспільства про них. Про це свідчать публікації на сайтах релігійних організацій, де розповідається про зрушення на шляху до налагодження комунікації суспільства та людей з інвалідністю, порушуються питання інклюзії як в церкві, так і в інших соціальних інститутах, ідеться про моральні якості та духовну силу цих людей. Але позитивне враження від змісту подекуди нівелюється через використання в текстах слів негативного емоційного забарвлення. Водночас мотиваційним моментом для людей з інвалідністю є історії про людей з такими ж проблемами, як у них, які досягли значних успіхів.

Попри намагання відійти від стереотипу лише «споживацтва» людей з інвалідністю, у низці статей, як можемо побачити, наголошується на постійній допомозі цій категорії населення. І хоча в силу свого менталітету українці не говорять про таке сприйняття, усе одно на підсвідомому рівні закладається образ людини з інвалідністю як неповноцінного члена суспільства. В українському релігійному медіапросторі переважає благодійна модель сприйняття таких людей, на другому плані – соціальна, оскільки православна спільнота починає потроху усувати бар'єри на шляху людей з інвалідністю, особливо це стосується Православної церкви України, бо саме на її сайті звучать меседжі рівноправності людей з інвалідністю, а не проблема відстоювання цієї рівноправності в суспільстві.

4.2. Римсько-католицька та Греко-католицька церква, їхнє ставлення до людей з інвалідністю: комунікаційний та медійний аспект

Римсько-католицька та Греко-католицька церква одним зі своїх провідних покликань вважають соціальне служіння тим людям, які цього потребують (людям з інвалідністю, безхатченкам, малозабезпеченим). Його представники церкви вбачають у підтримці комунікації з цими людьми, створенні осередків для їхнього спілкування, матеріальній підтримці тощо. Свою діяльність вони висвітлюють за допомогою власних медіа. Відомо, що для Католицької церкви принципово важливо налагоджувати зв'язок зі своїми парафіянами, оскільки ще в 60-х рр. XX століття йшлося про активне освоєння ними соціальних комунікацій з метою інформування та взаємодії з прихожанами. Наразі Папа Римський Франциск підтримує розвиток комунікаційних технологій, оскільки, на його думку, «відчуваємо виклик відкрити й передати «містику» спільного життя, щоб зійтися разом, зустрітися, подати один одному руку, підтримати один одного. <...> У такий спосіб більші можливості комунікації перетворюються у більші можливості зустрічі та солідарності між усіма. Якщо би ми могли йти цією дорогою, то

це би було таким добрим, таким здоровим, таким визволяючим, таким обнадійливим!» [619]. Попри достатню кількість подій, що відбувається в церковному житті римо- та греко-католиків, загальнонаціональні та регіональні медіа не поспішають висвітлювати їхню діяльність та не приділяють цьому належної уваги. Тож актуальним видається дослідження комунікації римсько- та греко-католицької церкви в контексті соціального служіння людям з інвалідністю, зокрема висвітлення цього аспекту в медіа.

Незважаючи на те, що у світі зростає кількість римо-католиків, в Україні вони становлять невелику частину вірян. За даними Центру Разумкова, озвученими під час круглого столу «Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин, греко-католиками станом на 2018 рік вважають себе 9,4% українців, римо-католиками – 0,8%». [544, с. 13]. Це зумовлює той факт, що деякі з римо-католицьких спільнот перебувають під керівництвом греко-католицької церкви. Станом на 2020 рік частка вірян дещо збільшилася: «до греко-католиків відносять себе 9,6% українців, до римо-католиків – 1,2%» [545].

Особливості соціального служіння римо- та греко-католиків досліджували українські вчені. Так, передумови виникнення соціальних прав з'ясовує М. Шумило в статті «Соціальна доктрина католицької церкви як першооснова виникнення правового регулювання у сфері соціального захисту в Європі», аналізуючи «корпус енциклік Папи Римського у сфері соціального захисту крізь призму їх впливу на ухвалення перших соціально орієнтованих законів в Європі» [572, с. 356]. О. Волинець розглядає соціальну доктрину УГКЦ та особливості її реалізації на українських теренах [94], підкріплюючи своє дослідження статистичними даними надання допомоги нужденним. Л. Паніна висвітлює особливості соціального служіння Римсько-католицької церкви в нашій країні, зосередившись на діяльності «Карітас-Спес» Кам'янецьк-Подільської дієцезії. Окрім того, у 2021 році захищено дисертацію під авторством І. Цихуляка, у якій автор обґрунтовує

«вплив католицької соціальної доктрини на суспільну місію помісних (національних) церков римської юрисдикції» [550].

Соціальна доктрина католицької церкви є спільною як для римо-католиків, так і греко-католиків. На її багатогранності наголошував у передмові до «Компендіуму соціальної доктрини церкви» кардинал Анжело Содано: «Текст викладений таким чином, щоб зробити його корисним не тільки всередині (*ad intra*), тобто поміж католиків, а й зовні (*ad extra*). Справді, поєднані з нами спільним хрещенням, так само як послідовники інших релігій і всі люди доброї волі, читаючи цей документ, можуть отримати нагоду поміркувати і спільний стимул для цілісного розвитку кожної і цілої людини» [239]. Базові принципи соціальної доктрини Католицької церкви формувалися поступово і з часом були відображені в європейському законодавстві. Основні енцикліки - «*Rerum Novarum*», «*Quadragesimo anno*», «*Mater et Magistra*», «*Centesimus Annus*». Спираючись на соціальну доктрину, церква опікується людським життям у соціумі, «свідома того, що від якості суспільного життя – тобто відносин справедливості і любові, котрі становлять кістяк суспільства, – головним чином залежать безпека і розвиток самої людини, заради якої створюється кожна спільнота. Адже в суспільстві поставлено на кін гідність і права людини, а також мир у відносинах між людьми і між спільнотами – блага, які суспільство зобов'язане прагнути і гарантувати» [239, с. 63]. Окрім того, церква має викорінювати гріх несправедливості та насилля, виконувати роль захисника зневажених або невизнаних, допомагати бідним, піклуватися про найменших та найслабших, бути милосердними та справедливими у суспільному житті. І саме миряни повинні втілювати в життя соціальне вчення церкви, де зазначається: «Відносини Бога з людиною проявляються в соціальному характері людської природи, а також у притаманній їй рисі налагоджувати міжособистісні стосунки. Людина в жодному разі не є самотньою істотою, а навпаки істотою соціальною» [239, с. 81]. Соціальне вчення називає соціальним гріхом пряму агресію проти ближнього,

наголошує на пануванні справедливості у стосунках між людьми: «Соціальний гріх може бути у «відносинах між різними людськими спільнотами. Ці відносини не завжди відповідають задуму Бога, який хоче, щоб у світі панували справедливість, свобода і мир між окремими людьми, групами і народами» [644]. Папа Римський Франциск говорить: «Кожний християнин і кожна спільнота покликані бути знаряддями Бога у справі визволення і допомоги вбогим, щоб вони змогли повністю інтегруватися у суспільство» [619].

Для з'ясування особливостей соціального служіння Римсько- та Греко-католицької церков ми поговорили зі священниками обох деномінацій, які займаються соціальною роботою. Їм було запропоновано декілька питань, які, на нашу думку, повинні допомогти розкрити особливості внутрішньої комунікації між людьми з інвалідністю і церковними громадами та зрозуміти, чому ця тема висвітлена недостатньо.

Перелік питань: 1. Яким чином організована ваша робота з людьми з інвалідністю? 2. Які спільноти допомагають людям з інвалідністю та як відбувається спілкування в середині неї? 3. Чи висвітлюють вашу діяльність інші медіа та на що роблять акцент? 4. Ви на що звертаєте увагу при спілкуванні з людьми з інвалідністю: на благодійну допомогу чи на включеність людей з інвалідністю в соціум? 5. Що наразі заважає розвивати цей напрям роботи?

О. Войчех Стасевич, представник Римсько-католицької церкви, директор «Карітас-Спес-Харків», наголошує на тому, що церква допомагає там, де цього потребують. Серед прихожан, які ходять до костелу Успіння Діви Марії в Харкові, є люди з інвалідністю, вони безпосередньо отримують допомогу в храмі. Є також віряни з інвалідністю, які не можуть відвідувати церкви, тож їх періодично провідують вдома, допомагають як духовно-морально, так і матеріально. Окрім того, при цьому костелі є соціальний центр, де можна отримати допомогу медичну, психологічну, юридичну. У центрі діє також гуманітарна допомога, люди отримують потрібні речі,

продукти для підтримки свого життя. Велика кількість прихожан самі звертаються, дехто просить допомоги в церкві через рідних та близьких людей. Допомагають у цій справі волонтери, небайдужі люди, оскільки люди з інвалідністю є великим скарбом для світу, бо дають можливість іншим зрозуміти цінності існування.

О. Войчех наголошує на комунікації, що відбувається серед вірян-людей з інвалідністю: є групи людей з різними типами інвалідності, які об'єднуються, проводять бесіди на спільні теми; влаштовуються різноманітні зустрічі з представниками їхньої церкви, оскільки ця категорія населення потребує присутності інших людей. Зазвичай церква не робить піару зі своїх заходів, тому, на думку В. Стасевича, інформація про них не достатньо поширена в медіа. Священник наголошує на тому, що журналісти нечасто звертають на них увагу, це відбувається лише тоді, коли приїжджають чиновники чи меценати, або трапляються сенсаційні події. Саме ці моменти переважно висвітлюються у ЗМІ. Головною перешкодою у розвитку цього напрямку роботи, на думку о. Войчеха, є те, що суспільство все-таки дещо упереджено ставиться до людей з інвалідністю, про це дуже мало говориться в медіа, відповідно, для цієї категорії населення існує багато бар'єрів як у спілкуванні, так і в інших сферах.

О. Андрій Нагірняк, заступник відділу Соціального служіння УГКЦ та керівник програм організації «Карітас України», розповів нам про організацію роботи з людьми з інвалідністю. На його думку, церква бачить кілька напрямів своїх завдань. По-перше, це стосується зміни ставлення до людини з інвалідністю в середині самої церкви, у громаді, у суспільстві. По-друге, доступність самого храму та спільноти щодо прийняття людей, які мають порушення слуху чи зору або інтелектуальну інвалідність. Усі вони повинні мати доступ до храму, а також брати участь у заходах, які відбуваються у церкві. Служителі з прикрістю визнають, що далеко не всі храми є доступними, і наразі ставлять перед собою завдання, щоб змінити це. Так, у декількох містах служби проводяться жестовою мовою. По-третє, це

організація роботи спільнот «Віра і світло», «L'Arche», які об'єднують людей з інвалідністю та волонтерів. Це греко-католицькі спільноти, але історично сформовані в римсько-католицькій церкві. Через те що греко-католицька віра більш поширена на території України і чисельніша, то вони є більш залучені до цієї діяльності.

При церкві соціальні служби беруть під опіку людей з інвалідністю, щоб їм допомагати в суто матеріальний спосіб: поприбирати, кудись відвезти, щось принести, купити. За словами о. Андрія Нагірняка, цінність присутності людей з інвалідністю церква визнає і, наскільки можливо, робить усе, щоб ці люди почувалися рівноправними в спілкуванні. Існують ще церковні або прицерковні організації, які працюють з людьми з інвалідністю. До прикладу, Мальтійська служба допомоги тісно пов'язана з церквою в Івано-Франківську, часто влаштовує окремі заходи для людей з інвалідністю. Організація «Карітас» опікується людьми з інвалідністю, переважно в ключі соціальної допомоги, її представництва є фактично в кожній області України. Окрім того, «Карітас» у різних містах має творчі майстерні, де люди з інвалідністю займаються трудовою терапією, спілкуються між собою, тобто організовується спільне проведення часу. Церква розуміє, що інтеграція людей з інвалідністю є важливою справою, і намагається на цьому робити акцент. Насамперед, ідеться про збереження гідності та партнерські стосунки.

Діяльність церкви у сфері соціального служіння висвітлюють переважно власні медіа: офіційні сайти, парафіяльні сторінки у соціальних мережах. О. Андрій Нагірняк відзначає, що українські журналісти нечасто бувають присутніми на таких заходах: «Швидше ні, ніж так. Якщо окремо їх попросити дуже сильно. Зацікавленості цією тематикою немає. Якщо й звертають увагу, то роблять акцент на тому, що надалась якась матеріальна допомога, або шукають якихось унікальних випадків».

Розвивати цей напрям роботи заважає, на думку священика, по-перше, закостеніла система, яку успадкували від радянських закладів. Але зміни,

порівняно з 90-ми роками, коли людей з інвалідністю взагалі не було помітно, оскільки вони були ізольовані та перебували вдома, є. Наразі бачимо суттєвий прогрес: люди з інвалідністю в громаді, до них більш позитивне ставлення, але це далеко незавершений процес. І, звичайно, накладаються проблеми, пов'язані з матеріальним забезпеченням, оскільки з цим завжди є обмеження.

Представники греко-католицької та римсько-католицької церкви з метою не лише благодійності, а й спілкування, інклюзії людей з інвалідністю створили спільноти, які слугують осередками комунікації цієї категорії населення. До прикладу, спільноти «L'Arche-Kovcheg», «Віра і світло» є центрами спілкування людей з інвалідністю в римсько-католицькій церкві і, як було вже сказано, історично сформовані в ній, внаслідок переважання на теренах України греко-католиків, більшість повноважень на себе взяла греко-католицька церква.

«Віра і Світло», як зазначено на сайті Комісії у справах мирян УГКЦ, – «це міжнародний християнський рух спільнот для осіб із розумовою неповноправністю, їх сімей та молоді-приятелів», створений з метою налагодження комунікації цих людей, які, збираючись разом, мають можливість ділитися своїми проблемами, досягненнями. Виник цей рух у Франції у відповідь на неприйняття людини з інвалідністю як повноправного члена суспільства: одній із сімей з двома неповносправними дітьми відмовили в участі на прощу до Лурду, ображали, ставилися з відразою. Це стало поштовхом до організації з допомогою Марі-Елен Матьє та Жана Ваньє прощі саме для дітей з інвалідністю та їхніх батьків, знайомих» [87]. В Україні перша спільнота заснована у 1992 році. На сьогодні цей рух налічує 38 спільнот у 13 містах України, кількість членів організації становить близько 600 осіб.

Предстоятель УГКЦ Блаженніший Святослав відзначив позитивну діяльність цієї спільноти: «Завдяки «Вірі і Світлу» ми маємо можливість, нагоду виявити до дітей з особливими потребами «особливу любов, особливу

увагу. Така спільнота <...> є учителькою усіх нас, учителькою людяності, любові й милосердя» [44].

Зустрічі члени спільнот проводять зазвичай щомісяця, вони можуть разом вирушати в походи, літні табори, паломницькі поїздки. Головне для них – це спілкування. Директорка інтернату для дітей з інтелектуальними порушеннями Ольга Миколаївна тривалий час намагалася зрозуміти, який підхід обрати для спілкування: «Спочатку довго не могла зрозуміти, що це таке, що треба з ними робити. Спершу зустрілися просто, потім уже поспівали, потанцювали, помолилися, попоїли разом... І так все розпочалося. Я зрозуміла, що це дуже потрібно людям. Бо з такою дитиною дуже важко, з нею не дуже й вийдеш кудись, тому дитина не має де, лише як вдома, з кимось поспілкуватися, а так вони мають можливість вийти за межі свого дому, відчувати якусь свою потрібність, гарно провести час» [44]. Для спілкування католики використовують соціальні комунікації, зокрема мають сторінку у Facebook, де повною мірою дотримуються переконань, що «кожна людина, якою б не була її неповносправність, є безцінною, а тому заслуговує любові, поваги та права на самореалізацію. Люди ж неповносправні розумово часто є наділені особливими якостями сердечності, безпосередності, простоти. Саме тому вони можуть допомогти усім нам відкрити справжню красу і глибину людських стосунків, красу і радість життя. Люди, які часто зазнають такого непомірного приниження та відкинення з боку суспільства можуть стати для нього учителями життя, адже, як каже апостол Павло, «Бог вибрав немудре цього світу, щоб засоромити мудрих»» [87].

Назва сторінки в мережі «Віра і Світло» Україна – «Faith and Light» Ukraine. Це загальнодоступна група, кількість якої становить 1,2 тис. учасників. На ній публікуються пости спільнот, які належать до «Віри і Світла». Так, на сторінці згадуються різні спільноти: «Небесні Ліхтарики», «Дар Любові», «Сонечко», «Радість з Назарету», «Любисток», «Веснянка», «Ангельська Усмішка», «Діти сонця», «Благовіщення», «Блаженні», «Квітка на камені» та інші.

Головна мета сторінки полягає в тому, щоб об'єднати людей з інвалідністю, допомогти одне одному, підтримати теплими словами. Члени спільноти влаштовують тематичні табори з різними активностями: батьківська кава, руханки, розпалювання вогнища, карнавальні дії, служіння літургії. На усіх фото зображені люди з інвалідністю та без в обіймах одне одного, під час розмови. Такий підхід сприяє зменшенню бар'єрів та страху до людей з інвалідністю, сприяє зміні стереотипів про цю категорію людей.

Символом цього руху є човен, у якому розміщено багато людей. Павло Коваль, один із членів спільноти, говорить: «Радісно було з усіма побути, і бачити, і відчувати, що ми всі пливемо в одному човні».

Цей рух також співпрацює з навчальними закладами, зокрема УКУ, працівники якого зацікавлені сприяти інклюзії людей з інвалідністю в соціум. До прикладу, Інститут екуменічних студій проводить набір на річну сертифікаційну програму «Медико-психологічний та соціальний супровід осіб з особливими потребами».

За ключовим словом «Віра і Світло» знайдено 1 публікацію за 2012 рік у народному часописі «Новий час» [1]. На сайті інтернет-видання «Варто – Галицькі Новини» згадується про спільноту «Віра і Світло» у контексті організації таборового відпочинку в місті Дрогобичі людей з інвалідністю. На сайті «Versii» опублікована невелика замітка «Мер Франківська отримав подарунок від франківця із спільноти «Віра і Світло». Така невелика кількість повідомлень інформаційного характеру майже не представляє особливості роботи цієї спільноти з людьми з інвалідністю.

Рух «Віра і Світло» дав початок для спільноти «L'Arche-Kovcheh» (для людей з інтелектуальною інвалідністю). На сторінці у Facebook зазначено, ««Лярш-Ковчег» у Львові – це перша спільнота Ляршу в Україні, яка офіційно стала членом Міжнародної Федерації Лярш у 2008 році. Мета спільноти – «дати людям, які відчужені від суспільства, можливість бути залученими в громаду, плекати почуття власної гідності та цінності свого життя через дружбу, спільну працю, проведення дозвілля та молитву» [632].

Аналогічно до спільноти «Віра і Світло», на цій сторінці люди спілкуються між собою, разом мандрують, Організуються для спільних мандрівок, проведення майстер-класів, влаштовують дозвілля людей з інвалідністю. Окрім того, тут пропонують до продажу вироби, зроблені власними руками, рекламують їх, влаштовують виставки картин для продажу, тобто організатори налаштовують не лише комунікацію людей з інвалідністю, а й допомагають у залученні людей з інвалідністю до трудового процесу.

На сайті інформаційного агентства Galnet Наталя Кризович, працівниця спільноти «L'Arche-Kovcheh», розповідає про організацію ними спеціальних майстерень для людей з інвалідністю, де останні виготовляють, а потім реалізують свої вироби [154]. Вона також коментує у подкасті на радіо «Галичина» особливості комунікації з «друзями» [252].

Коротенькі замітки про відкриття виставки «Ковчег мрій» анонсують виставку картин, які намальовані людьми з інвалідністю разом з волонтерами та асистентами, опубліковано в «Zaxid.net» [458], «Львів соціальний» [11], «Духовна велич Львова» [228], Galinfo [521].

«Лицарі Колумба» – назва римсько-католицької організації, яка розпочала своє існування 1882 року в США, у штаті Коннектикут, у місті Нью-Гейвн завдяки священникові Майклу МакГівні. Головними принципами її представники вважають «пропагування таких чеснот, як милосердя, єдність, братерство та патріотизм, а також підтримка католицьких родинних цінностей» [264]. В Україні діють із 2005 року, відтоді допомагають родинам, у яких є люди з інвалідністю, хворим, нужденним. Мають в соціальній мережі «Facebook» сторінку, на якій інформується про їхні служби та благодійні заходи на зразок «Брати-лицарі з Хмельницького долучилися до допомоги потребуючим сім'ям», «Лицарі Колумба та Карітас України надають засоби реабілітації для інвалідів» з посиланням на сайт «Лицарі Колумба. Національна Рада в Україні». Але переважно на їхньому інтернет-ресурсі інформується про функціонування самої організації, змін, які в ній

відбуваються. Набагато більше інформації про людей з інвалідністю на офіційному сайті американського сегменту.

У засобах масової інформації про цю спільноту згадують у «Novamedia»: невеликий фоторепортаж «У Херсоні створено перший осередок «Лицарів Колумба», на сайті інтернет-видання «Вікна» у повідомленні «Хто вони, калуські «Лицарі Колумба»? йдеться про створення та головні засади існування спільноти «Лицарі Колумба» в Калуші. У «Запорізькій правді» розміщена замітка «Перші Лицарі Колумба в Запоріжжі». На Вінницькому інформаційному порталі «Вежа» опубліковано фоторепортаж «Прапори Марії та Лицарі Колумба: кілька тисяч вірян пройшли центром Вінниці молитовною ходою», де розповідається про хресну ходу близько 6000 осіб з молитвами про примирення в сім'ї.

Людям з інвалідністю допомагають представники Місії «Карітас-Спес». В одному з їхніх звітів за 2019 рік ідеться про зведення в селі Зарічани інклюзивного корпусу для дітей з різними формами інвалідності, який «упродовж року міг би прийняти близько 800 дітей з особливими потребами – дітей із синдромом Дауна, дитячим церебральним паралічем, аутизмом, вадами рухового апарату тощо» [216].

Релігійна місія Римсько-католицької церкви започаткувала Всеукраїнський суспільний форум «Участь активних громадян у соціальному розвитку громад», під час якого 2020 року було презентовано нові моделі для людей, які нечують, а саме: «Connect PRO» та «Перекладач жестової мови». Організатори наголошують: «Цією моделлю ми знищуємо мовний та психологічний бар'єр. Забезпечуємо доступом до контактного центру перекладачів жестової мови та робимо сервіси по всій Україні доступними для людей з порушеннями слуху у будь-якому часі та місці» [363].

У публікації на сайті «Карітас-спес» «Вони не впораються без нас» зазначається: «Батьки дітей з важкими формами інвалідності, самотні старенькі, які в групі ризику номер один, багатодітні сім'ї ... Як відповідь на потреби людей у важкий час епідемії, Релігійна місія «Карітас-Спес»

Римсько-католицької Церкви в Україні та Рада Лицарів Колумба розпочали спільну акцію допомоги продуктовими пакетами...» [98].

«Карітас-Спес» має також сторінку в соціальній мережі Facebook, на якій повідомляє: «Карітас-Спес Україна за допомогою своєї діяльності сприяє боротьбі з бідністю і встановленню справедливих соціальних систем, просуваючи християнське милосердя» [600]. На сторінці досить активно поширюється інформація про благодійну роботу даної організації, учасники якої допомагають як матеріально, так і морально, бесідою людям, які цього дійсно потребують.

На сайті «Радіо Свобода» є дві публікації, де йдеться про благодійництво «Карітас-спес» [333; 469]. На сайті «Укрінформ» згадується про «Карітас-Спес», які за сприяння «МХП – Громаді» розпочали втілення спільного проєкту, який стосується оздоровлення в Карпатах дітей із вразливих верств населення та малозабезпечених сімей. Під час цього відпочинку, вказується в замітці, «на дітей чекають цікаві екскурсії, інтерактивні заняття, рухливі ігри та багато спілкування» [7]. У програмі «Діалоги» телекомпанії «М-студіо» о. Петро Жарковський, президент «Карітас-Спес в Україні» розповів, як працює дана організація, хто з людей може звернутися до них по допомогу.

Головним медійним осередком Римсько-католицької церкви в Україні є Католицький медіацентр Конференції римсько-католицьких єпископів в Україні, знаходиться під керівництвом Комісії у справах засобів масової інформації. На сайті розміщено публікації, що стосуються людей з інвалідністю, майже всі вони торкаються питань рівності, інтеграції людей з інвалідністю в суспільство. У статті «Папа: кожна людина, найменша і найуразливіша, має місце у церкві та світі» процитовано слова Папи Франциска, який, приймаючи в себе представників спільнот руху «Віра і Світло», наголошує на їхній потребі: «Відрізок шляху, яким ви пройшли, – тривалий і багатий плодами, але також і сьогодні в Церкві та в світі є багато людей, які у своїй малості та крихкості є забутими та виключеними. Тому

заохочую і надалі, силою Святого Духа, розвивати вашу гостинну присутність, щоби ваші спільноти завжди були місцем зустрічі, сприяння людській особі та свята для всіх тих, які ще почуваються відсунутими на узбіччя та покинутими. Щоб ви могли стати знаком надії для сімей, що переживають досвід народження дитини з інвалідністю, щоби ніхто не замикався у собі самому, в смуткові та відчаєві» [361].

Credo.pro – католицький суспільно-релігійний сайт, на сторінках якого йдеться про людей з інвалідністю в аспекті їхнього включення в життя та рівності з іншими. Аналогічних принципів дотримується і Радіо «Марія» - католицька радіостанція, яка розпочала своє мовлення у 2010 році. На сайті фактично всі публікації стосуються інклюзії людей з інвалідністю, соціалізації, змін стереотипів про них у суспільстві. Є публікації, які стосуються благодійної діяльності.

УГКЦ також розуміє переваги сучасної комунікації та її значення для вірян, оскільки ті можуть безперешкодно спілкуватися та допомагати одне одному. Ситуацію коментує Блаженніший Святослав: «Сьогодні в УГКЦ триває розробка комунікаційної стратегії всієї Церкви. Один із перших кроків – нещодавнє створення окремої Ради при Патріархові із суспільних комунікацій. Головне її завдання – допомогти зрозуміти Церкві, як сьогодні спілкуватися з суспільством» [240]. Він далі продовжує: «Надіюся, що це буде добра школа спілкування та комунікації, щоб ми щоразу більше ефективно вміли нести добрі новини про життя нашої Церкви, щоб ми вміли вчасно реагувати на суспільні події, які відбуваються в нашій державі та світі. Це буде свідчити також про нашу відповідальність перед викликами нашого часу» [240].

Про те, що УГКЦ відводить значну роль соціальній роботі з нужденними, свідчить розділ «Соціальне служіння» на Інформаційному ресурсі Української греко-католицької церкви. О. Роман Сиротич, синкел соціального служіння Київської архієпархії, говорить: «Соціальне служіння – це одна з основних функцій діяльності Церкви, це обов’язок, а не щось,

чого може й не бути, ознака нашого духовного життя і глибини віри. А водночас – це засіб нашого спасіння та лакмусовий папір нашого духовного життя, тому любов до ближніх, милосердя до інших людей і є основою християнства, бо віра без діл – мертва» [472].

Робота представників УГКЦ є злагодженою, оскільки всі розуміють мету і результат своєї праці. Це спостерігається і в роботі з людьми з інвалідністю. Щоб долучити людей з порушеннями слуху до повноцінного сприйняття Святого Письма, в Українському католицькому університеті у межах спільного українсько-американського проєкту було здійснено частину перекладу Євангелія від Марка українською жестовою мовою. До роботи команда підійшла ретельно: кожен розділ Євангелія опрацьовували глухі учасники, потім радилися з консультантами та перекладачами і лише після цього записували відео. Один із координаторів проєктів «DOT» Тим Маджіо коментує: «Коли глухі читають, то в їхньому сприйнятті – це наче іноземна мова, бо вони не можуть чути, як вона звучить. Перекладаючи Святе Письмо українською жестовою мовою, ми можемо допомогти багатьом глухим людям, аби Боже слово промовило до їхнього серця. Оскільки глухі чують мало звуків і не розуміють усного мовлення, то в наших відео їх взагалі немає. Ці відчуття, як бути глухою людиною, я хочу вам передати» [312].

Загалом в українському католицькому університеті постійно проводять вебінари, тренінги, круглі столи, обговорюючи й шукаючи шляхи вирішення проблем людей з інвалідністю та їхньої інтеграції в соціум. Наприклад, 9 жовтня 2021 року на платформі Zoom було запропоновано дискусію на тему «Прийняти інакшість осіб з особливими потребами: на шляху до перетворення суспільства», у якій взяли участь учені різних країн: Аксель Льежуа, Мартіна Вук, Скот Сіансіоло, Тереза Сіансіоло, Ольга Михайлишин. Вони дискутували на тему того, як налагоджувати комунікацію з людьми з інвалідністю та як навчитися спримати інакшість іншої особи. Питання «Яку роль відіграють медіа у толерантному ставленні до людини з інвалідністю у суспільстві? Чи існує інформаційний вакуум в медіа щодо цієї категорії

людей та що з цим робити?» викликали цікавість учасників дискусії. Вони наводили приклади, спираючись на ту країну, де живуть, відзначали, що в Канаді також існує інформаційний вакуум щодо людей з інвалідністю, і через ці незнання суспільство вигадує та формує власні стереотипи, що ці люди, по-перше, бідні, по-друге, можуть зіпсувати «нормальних» людей; у Бельгії люди з інвалідністю мають свій голос у суспільстві, беруть участь у різних суспільних процесах, але при цьому «здорові» бельгійці хочуть, щоб їх не чіпали щодо цього питання. Про ці питання більше говорять, аніж упроваджують у дію. Учені пропонують залучати більше платформ для комунікації, також місцеві громади та парафії, щоб вирішити цю проблему. Вони акцентують на тому, що проблема стигми стосовно людей з інвалідністю в Україні є. У медіа повідомлення про даний захід не поширювалося, тільки на сайті «Львівської міської ради» анонсували про час та місце проведення. Це ще раз підтверджує той факт, що журналісти не зацікавлені у висвітленні цих питань.

Окрім римо-католицьких спільнот «Віра і Світло» та «L'arche», що перейшли під керівництво Греко-католицької церкви, сюди можна віднести організацію Центр УГКЦ «Емаус». Це перший такого роду будинок, де його мешканцям – людям з інвалідністю – допомагають інтегруватися в суспільство, навчають побутових речей, спілкуються з ними. Звідси вони ходять на роботу, тут їм влаштовують культурне дозвілля. Ця організація має власний сайт «Емаус» на базі Українського католицького університету та сторінку у Facebook «Емаус. Центр підтримки людей з особливими потребами». Організатори вважають, що «люди з особливими потребами мають унікальне покликання і місію у світі ... «Емаус» прагне проголошувати нову модель суспільства, в якому жодна людина не буде відкиненою через свою неповносправність» [163]. У цій організації всіх людей з інвалідністю називають «друзями». Метою організації є руйнування стереотипів та бар'єрів страху в суспільстві перед людьми, які мають інвалідність, для цього влаштовують просвітницькі зустрічі, підтримують

сім'ї, у яких народжуються діти з інвалідністю, а також сприяють їх інтеграції та соціалізації, залучають людей з інвалідністю до гри в театрі «І сміх, і сльози». Завдяки тому, що організатори розмістили велику кількість постів про цей театр, на цю подію звернули увагу журналісти. На сайті «Української правди» з'явилася публікація К. Москалюк ««Я – інший»: чого може навчити інтеграційний театр» [310], де розповідається про зміни в поведінці людей з інвалідністю й без під впливом гри в театрі, винесені уроки від спілкування з людьми з інвалідністю, подолання стереотипів щодо них, можливості працювати в одній команді. Ця журналістка підготувала репортаж для видання «Заборона», зокрема про співробітників у будинках підтриманого проживання Г. Гушул та Х. Мороз, які працевлаштовують людей з інвалідністю, супроводжують їх на робочому місці, влаштовують зустрічі для батьків дітей з інвалідністю. Олена Коваль, мати дитини з інвалідністю, ділиться враженнями: «Ці бесіди є надзвичайно цікавими та потрібними для батьків, які виховують діток з інвалідністю. Як би парадоксально це не звучало, та карантин відкрив двері до багатьох інформаційних джерел, які до того були не доступні. Трьохгодинні бесіди проходять миттєво. Хочеться ще більше. Адже говорити є про що, інколи відчувається проста потреба – виговоритися» [163]. На сторінці розміщують відеоролики про людей з інвалідністю, щоб зменшити бар'єр страху та відчуження. Це надзвичайно важливо для батьків цих дітей. Так, Юлія Бойко, керівниця Центру підтримки людей з інвалідністю «Емаус», зазначає: «Люблю, щоби запитували про особливості моєї дитини. Для мене це нормально. У доньки синдром Дауна, й мені важливо розповісти правдиву інформацію про це генетичне порушення. Хочу, щоби люди не придумували собі зайвого, спілкувалися із нами без нашарувань жалості, відсторонення чи агресії. Бо вияви цих емоцій однаково неприємні» [163].

Особливості комунікації з батьками дітей з інвалідністю К. Москалюк висвітлює в іншій статті [311] для видання «Заборона». На її думку, часто люди не дотримуються елементарних комунікаційних норм у спілкуванні з

людьми з інвалідністю. За її авторством з'явилася стаття про важливість таких закладів, як «Емаус», де вона робить акцент на його мешканцях та розкриває їхній потенціал. На сайті Zaxid.net К. Родак аналізує, яким чином потрібно вибудовувати комунікацію з людьми з інвалідністю, як зробити місто доступним для всіх. Надія Калачова, піар-менеджер БПП«Емаус», наголошує на тому, що інклюзія має бути «мудрою»: «Не можна просто дитину з особливими потребами взяти в школу, попередньо не підготувавши клас, не підготувавши педагогів» [441]. Про Надію Калачову, між іншим, теж опубліковано матеріал «Усміхайся, аби я знала, що все добре»: як Надія не шукала, але знайшла Бога в допомозі людям» [522], де розкриваються причини того, чому дівчина вирішила присвятити своє життя спілкуванню з людьми з розумовою неповносправністю. На сайті «Радіо Свобода» також розміщено 2 публікації про діяльність Центру «Емаус» [485; 486] стосовно людей з інвалідністю.

Організація «Карітас» є однією з найвідоміших в Україні, комунікує із суспільством за посередництва власного сайту та сторінок у Facebook. Наразі вона є міжнародною, має «160 національних організацій у понад 200 країнах світу, <...> є членом Конференції міжнародної католицької організації Папської ради «Сог унум» [214]. Духовною настановою для їхнього соціального служіння послужили праці Папи Римського Лева XIII, зокрема енцикліка «Rerum Novarum», що стала основою католицького соціального вчення. Особлива увага спрямована на допомогу людям з інвалідністю та залучення їх до різних соціальних проектів.

На сайті «Карітас України» з позначкою «молодь з інвалідністю» розміщено декілька циклів публікацій, які дають змогу оцінити спектр роботи організації щодо людей з інвалідністю. Їх можна розділити на дві частини: Інклюзія людей з інвалідністю; Благодійна робота.

Сайт є інтерактивним, але коментарі фактично відсутні, що вказує на односторонність комунікації. На сторінці в соцмережі Facebook «Caritas Ukraine» комунікація відбувається у формі лайків та репостів, коментування

матеріалів майже відсутнє. Про діяльність організації та її допомогу людям з інвалідністю йдеться у трьох публікаціях [143; 504; 507].

При благодійному фонді «Карітас» діє соціальний проект «Життя у повноті», однойменний фільм розповідає про життєві історії її учасників – людей з інвалідністю. Завдяки цьому проекту молодь з інвалідністю має можливість креативно та цікаво проводити своє дозвілля. Про цей проект згадується у ЗМІ. «Життя у повноті»: у Тернополі діє інклюзивний проект для молоді» - з таким заголовком розміщено повідомлення на сайті «ТІ Новини» [5], де розповідається про вихованців інклюзивного промету «Життя у повноті» при благодійному фонді «Карітас», мета яких – «створити креативне та цікаве дозвілля для молоді з інвалідністю» [5].

Українська греко-католицька церква досить активно провадить соціальне служіння для тих, хто його потребує. Для цього створено канал «Живе телебачення» [167] (Живе ТБ, Телебачення УГКЦ, УГКЦ наживо). Здійснюються онлайн-трансляції на Youtube та Facebook, за ними стежать на 2021 рік 124 000 та 238 505 підписників. В одному з сюжетів «Віра і Світло»: дар любові від особливих людей» показано дві київські сім'є, які виховують дітей з інвалідністю, батьки наголошують на важливості соціалізації своїх дітей через спілкування, комунікацію з довкіллям. «Коли ми приходимо в спільноту, ми зустрічаємо дуже часто неподібних на себе людей. І, власне, таким чином, ми вчимося приймати інших такими, якими вони є, якими створив їх Бог і яких не треба міняти», – говорить В. Жушма, провідник спільноти «Веснянка» міжнародного руху «Віра і Світло». Оскільки на державному рівні не завжди приділяють належну увагу цим сім'ям, УГКЦ збирає таких дітей і батьків у центри, де ті спілкуються, танцюють, навчаються елементарних речей. Про це йдеться у сюжетах «Діти з особливими потребами», «20-річчя спільноти «Веснянка» міжнародного руху «Віра і Світло» відзначили в Києві». Про проблеми та прийняття людей з інвалідністю говориться в сюжеті «Інтерактивний проект «Відкрита Церква».

Безпосереднім і найповнішим джерелом є Інформаційний ресурс Української греко-католицької церкви, де опубліковано низку матеріалів про людей з інвалідністю.

Велику роль соціального служіння вразливій категорії населення відіграла УГКЦ під час поширення ковідної інфекції. В. Токман зазначає, що «у другій половині березня 2020 року парафіяни громади святих Бориса і Гліба УГКЦ у місті Києві надавали допомогу самотнім людям та особам з інвалідністю продуктами харчування і ліками» [491, с. 3]. Автор продовжує: «УГКЦ, щоби скоординувати роботу власних структурних підрозділів, уже від початку введення карантину створила антикризовий центр. Під час пандемії відчутно інтенсифікував свою діяльність благодійний фонд «Карітас України», який функціонує під егідою УГКЦ. Він започаткував співпрацю з компанією Procter&Gamble і разом з нею запустив новий соціальний проект, покликаний допомагати найбільш вразливим категоріям громадян засобами гігієни. Характерною рисою соціального служіння Карітасу виявилася спеціалізація його регіональних осередків. У Хмельницькому діє проект «Соціальне таксі», мета якого – допомогти людям з інвалідністю добиратися до місць лікування або реабілітації» [491, с. 3]. У Таблиці 4.2.1. вказано кількість публікацій у медіа з ключовими словами релігійних спільнот.

Таблиця 4.2.1. Кількість публікації в медіа за ключовими словами релігійних спільнот, які працюють з людьми з інвалідністю [380]

Медіа	Кількість
Віра і Світло	
ТСН	0
Обозреватель	0
Кореспондент	0
Радіо Свобода	0
Новий час	1
Варто – Галицькі Новини	1
Versii	1
L'Arche-Kovcheg	
ТСН	0
Обозреватель	0
Кореспондент	0
Радіо Свобода	0
Galnet	1

FM Галичина	1
Zaxid.net	1
Львів соціальний	1
Духовна велич Львова	1
Galinfo	1
Лицарі Колумба	
TCH	0
Обозреватель	0
Кореспондент	0
Радіо Свобода	0
Вікна	1
Novamedia	1
Запорізька правда	1
Вежа	1
Карітас-Спес	
TCH	0
Обозреватель	0
Кореспондент	0
Радіо Свобода	2
Укрінформ	1
Діалоги	1
Емаус	
TCH	0
Обозреватель	0
Кореспондент	0
Радіо Свобода	2
Українська правда	2
Заборона	2
Zaxid.net	1
Карітас	
TCH	0
Обозреватель	0
Кореспондент	0
Радіо Свобода	3
T1 Новини	1
Чернівецький промінь	1

Отже, можемо відзначити важливу роль церкви у допомозі людям з інвалідністю, налагодженні комунікації всередині організованих спільнот. Свою діяльність обидві церкви активно висвітлюють на сайтах власних медіа, натомість загальнонаціональні та регіональні медіа нечасто пишуть про цей аспект. Священики наголошують на незацікавленості медіа проблемами людей з інвалідністю, про них згадують переважно або в контексті сенсаційних повідомлень, або благодійних пожертвувань.

Переважна кількість римсько- та греко-католицьких спільнот, які як альтернативні медіа мають сторінки в соціальних мережах, робить акцент на інклюзії людей з інвалідністю, деякі лише інформують про функціонування самої організації або благодійні заходи. Промоніторивши в загальнонаціональних та регіональних медіа за ключовими словами назв досліджуваних спільнот («Віра і Світло», «L'Arche», «Емаус», «Карітас» та ін.), можемо побачити поодинокі публікації про їхню діяльність, переважно в інформаційних жанрах. Лише в окремих випадках журналісти звертають увагу на особливості комунікації, інтеграцію людей з інвалідністю в соціум у контексті власних зацікавлень або тривалої роботи чи спостережень за діяльністю тієї чи тієї організації. Як приклад, Катерина Москаленко підготувала низку повідомлень такого характеру для «Української правди» та «Заборони» [380]. Аналіз ситуації продемонстрував: якщо самі представники тієї чи іншої церковної спільноти намагаються привернути увагу соціуму, пишуть про це, обговорюють, цю тенденцію підхоплюють й інші медіа (загальнонаціональні та регіональні) і популяризують осіб з інвалідністю.

4.3. Протестантські мас-медіа про людей з інвалідністю в Україні

В Україні велика кількість вірян різних конфесій. Переважають, за даними аналітичного порталу «Слово і діло», православні, їх у 2018 році нараховувалося 67,3%, менше греко-католиків – 9,4%, протестантів – 2,2% [142]. Незважаючи на те, що протестантів набагато менше, ніж представників інших конфесій, ми маємо можливість спостерігати на сторінках українських засобів масової інформації висвітлення великої кількості соціальних проєктів, які втілюють ці віряни для людей з інвалідністю.

Історію розвитку протестантизму в Україні розглядає В. Любащенко у курсі лекцій «Історія протестантизму в Україні», де розповідається про протестантизм, починаючи від зародження Реформації і до сучасності,

Авторка досліджує тенденції розвитку, доводить, що віряни-протестанти «не лише приймають нові реалії «світу», а й беруть участь у деяких змінах, що відбуваються в житті України. Участь бачать у праві вільного й максимально ефективного втілення кожним віруючим священного призначення – служіння ближньому» [272]. Це стосується побутової, прагматичної сфери буття, яка торкається інтересів звичайної людини. Окрім того, тенденції розвитку протестантизму вивчають П. Яроцький [583; 584], В. Докаш [149], М. Палінчак [358], Є. Буга [54], М. Бабій [28] та ін. Це загальні праці, де охоплюються різні течії протестантизму. Найбільше досліджень стосуються адвентизму. Наприклад, І. Чернушка у дисертації «Сучасний стан та основні тенденції розвитку адвентизму в Україні» досліджує «різновиди протестантської теології та практики», характеризує «погляди українських адвентистів на їх місце в соціальному просторі у зв'язку із історичними трансформаціями початку ХХІ століття», а також «форми місіонерства та соціального служіння Церкви АСД в Україні» [557]. Варто також згадати і про його наукову працю «Державно-церковні відносини в контексті соціальної доктрини Церкви Адвентистів Сьомого дня», оскільки в ній автор окреслює вектори відносин у державі як до Революції Гідності, так і після неї та показує ставлення Церкви АСД до цих подій [556]. У книзі «Історія Церкви християн Адвентистів Сьомого дня в Україні» викладено «історію зародження адвентизму в контексті вітчизняної історії, а також відомості про становлення, розвиток і структуру Церкви АСД. Особливу увагу звернено на питання віровчення, соціального служіння й суспільно-духовного життя Церкви» [208]. Напрями медико-санітарної роботи Церкви адвентистів сьомого дня в Україні розглядає В. Куриляк [255]. І. Завальнюк досліджує роль цієї церкви у формуванні релігійної толерантності, терпимості в українському суспільстві [176].

Як бачимо, в окремих наукових студіях побіжно згадується про соціальну, благодійну роботу протестантських організацій на користь інших

людей. Тож потребує спеціального дослідження тема ставлення протестантів до людей з інвалідністю та висвітлення її в медіа.

В Україні протестантизм бере свій початок з XVI століття і представлений такими течіями (баптисти, євангельські християни, адвентисти, п'ятидесятники, єговісти) [260]. За словами В. Лешана, найбільшою протестантською течією в Україні є баптизм, на другому місці – течія п'ятидесятників, на третьому – адвентисти. Протестантські конфесії на території України активізували свою діяльність у 1991 році після розпаду СРСР та здобуття незалежності. Каталізатором цьому стала лібералізація та свобода віросповідання. Релігійні об'єднання засвідчили свою небайдужість до дітей з інвалідністю, бідних сімей та людей, які потребують матеріальної чи духовної допомоги. За час незалежності конфесії створили різні організації, які ефективно функціонують для допомоги зазначеним категоріям населення.

2017 рік став грандіозною подією для всього протестантського світу, минуло 500 років від початку Реформації, адже саме 31 жовтня 1517 року Мартін Лютер прибив до дверей Віттенберзької церкви «95 тез», спрямованих проти зловживань католицької церкви. Відтоді виникло багато протестантських течій, але ця подія об'єднує їх усі, тому асоціація євангельських християн «Поклик почує кожен» опублікувала узагальнені відомості про свою діяльність та зробила висновок, що «протестанти – це надбання України» [418].

Зокрема, віряни ідентифікують суспільні проблеми та вирішують їх. Євангельські християни розвивають суспільство та реалізують місію добра у освітній, волонтерській, медичній, капеланській, політичній та багатьох інших сферах життя. Церкви, фонди та організації постійно надають необхідну допомогу людям з інвалідністю та малозабезпеченим. «Програма соціального служіння протестантів передбачає реалізацію суспільно-етичного потенціалу. Головна роль відводиться філантропії. «Головний об'єкт філантропії – люди, які потребують невідкладної допомоги. <...>

йдеться передусім про допомогу моральну. Безперечно, протестанти не уникають і матеріальної філантропії, наприклад, жертвують інвалідам. Проте основним є практична участь віруючого в житті конкретної людини» [273].

Існує багато інтернет-ресурсів, на яких висвітлюють, як протестанти різних конфесій допомагали людям з інвалідністю, організовували спеціальні соціальні проєкти, створювали школи для хворих дітей чи реабілітаційні центри для людей з інвалідністю.

Майже кожна протестантська церква вносить до своєї програми ряд напрямів, серед яких є допомога громадським організаціям [584]. Про це йдеться, зокрема, у статті «Допомога інвалідам та дітям: благодійна діяльність протестантів на Волині» [151]: молодь та навіть літні жінки організовують різноманітні заходи з метою допомоги людям з інвалідністю, а також створена приватна школа з усіма необхідними умовами для навчання дітей з інвалідністю.

У публікації «Протестанти в культурі та мистецтві» [414] повідомляється, що співачка-євангелістка Оксамита за останні роки, проводячи культурні заходи, втілила ряд проєктів для дітей-сиріт та дітей з інвалідністю, зокрема різдвяний і великодній тури «В очікуванні дива», під час якого увагою було охоплено понад 7000 дітей з дитячих будинків та лікарень.

За словами В. Лешана, «надто привабливим є дотримання баптистами простих норм моралі (взаємна підтримка і допомога, відмова від алкоголю тощо)» [260]. На офіційному сайті Всеукраїнського союзу церков євангельських християн-баптистів зазначено, що особлива увага приділяється людям з інвалідністю, людям похилого віку та багатодітним сім'ям, які мешкають по всій лінії розмежування Луганської та Донецької областей [238].

Через громадську організацію «Особлива дитина», що об'єднує батьків дітей з інвалідністю, надається допомога дітям, хворим на лейкемію. Також сім'ї, що мають дітей з проблемами опорного апарату, через цю організацію

отримують допомогу від благодійного фонду «Відкрита Біблія», у роботі якого активно беруть участь євангельські християни-баптисти [238]. У 2014 році церква євангельських християн-баптистів у Святошинському районі провела благодійну акцію для дітей з інвалідністю ГО «Церебрал» [8].

22 квітня 2020 року благодійний фонд, заснований євангельськими християнами-баптистами, та організація «Bevar Ukraine» з Данії передали до лікарень Тернопільської області медичне обладнання для боротьби із корона вірусом, а саме 31 сучасний апарат штучної вентиляції легень та розхідні матеріали [174]. Це доводить той факт, що протестанти не байдужі до подій у своїй державі, вони швидко адаптуються та допомагають постраждалим.

Рис. 4.3.1. Відпочинок для людей з інвалідністю у таборі, організованому баптистською церквою «Фіміам»

У таборі, організованому баптистською церквою «Фіміам», для людей з інвалідністю реалізують низку програм, що дають можливість «відчути колорит тодішнього життя єврейського народу».

Команда людей протягом року готується зустрітися з людьми з інвалідністю в таборі, роблячи все можливе, щоб наповнити життя цих людей позитивними емоціями. За словами О. Нечипорук, «від'їжджаючи, люди зі сльозами вдячності прощалися до наступної зустрічі. З їхніх слів, це був прекрасний час, проведений разом, який їм подарував Господь!» [338]. Аналогічні зустрічі влаштовує ця церква і для дітей з інвалідністю за підтримки місії «Джоні та друзі» (США, Польща), команди з церкви м. Клівленд (штат Огайо, США).

Рис. 4.3.2. Відпочинок для дітей з інвалідністю у таборі, організованому баптистською церквою «Фіміам»

Організатори допомагали дітям з інвалідністю весело проводити час, спілкуватися між собою, що, відповідно, позитивно впливало на їхній стан. Учасники ділилися своїми враженнями: «Цей табір – окрема країна зі щирими, радісними та люблячими мешканцями! І все в ній прекрасно» [269]. Для цих людей та їхніх рідних передусім було важливим, що до них ставилися як до рівноправних членів суспільства: «Як результат – на їхніх обличчях частіше з'являлися посмішки, вони ставали більш відкритими до спілкування не тільки з рідними, але й із людьми, котрих бачили уперше» [269]. Польські гості провели тренінг з адаптації до дорослого життя дітей з інвалідністю, також вони ділилися досвідом співпраці держави та неурядових організацій щодо поліпшення життя цих людей. За їхніми словами, «активізувати цю роботу ще 20-30 років тому вдалося саме тим, кого певною мірою торкнулася інвалідність – власна чи когось із членів родини. Команда сусідньої країни побажала батькам не складати руки, а переймати їхній досвід та зробити все, аби і в Україні люди з інвалідністю могли вільно навчатися, жити та працювати на рівні зі здоровими» [269].

До Міжнародного дня людей з інвалідністю баптисти, зазвичай, беруть активну участь в організації різних подій. Так, наприклад, у дитячій музичній школі в Олевську було організовано захід для дітей з інвалідністю та їхніх батьків, влаштовано концерт, після якого від пастора церкви євангельських християн-баптистів дітям вручили солодкі подарунки [62].

На інформаційному порталі міста Сум розміщено навіть декілька повідомлень, що стосуються допомоги людям з інвалідністю. При цьому уже відзначено, що представники Церкви Світло Євангелії «Євангельські християни-баптисти» провели сезонні роботи на прибудинковій території, де мешкають люди з інвалідністю, допомогли продуктами харчування, а також надали духовну та психологічну допомогу людям, які опинилися в складних життєвих обставинах» [152].

В умовах карантину соціальний комітет Всеукраїнського союзу церков євангельських християн-баптистів розглядав плани соціального служіння – допомоги дітям-сиротам, залежним, ув'язненим, людям з інвалідністю. Незважаючи на карантинні обмеження, активна праця з людьми з інвалідністю продовжувалася, навчання та богослужіння здійснювалося за допомогою ZOOM[64].

Християни-баптисти влаштовують спортивні змагання для людей з інвалідністю. Це позитивно впливає на їхнє самопочуття, оскільки вони можуть продемонструвати «справжню незалежність від труднощів і проблем, силу і натхнення жити та творити» [511]. Основним завданням таких спартакіад є «дозволити їм залишити чотири стіни і почати спілкуватися не лише один з одним, а й в колективах, з представниками різних районів та показати, що вони можуть займатися будь-якими видами спорту, незважаючи на певні фізичні особливості, і робити це на професійному рівні» [511].

Рис. 4.3.3. Спартакіада серед спортсменів з інвалідністю у Фастові

Проблемами людей з порушеннями слуху в Україні переймається Олег Стралківський – відповідальний за служіння нечуючим людям. Він відзначає, що наразі в Україні не достатньо ресурсів для служіння цим людям. Немає спеціальних підручників з підготовки до хрещення, вінчання і т.д. Чоловік наголошує: «проблемою є те, що сучасна система освіти випускає з навчальних закладів нечуючих, які самостійно майже не можуть читати Біблію. Поки що немає Біблії для глухих. Труднощі у створенні та підтримці в належному стані веб-сторінки сайту глухих баптистів України. Над цим намагаємося працювати» [426]. Але при цьому досить багато вже зроблено: «Створення та зміцнення братерської ради серед нечуючих, організація та розвиток дочірньої церкви «Жест Євангелії», робота над проектом перекладу Біблії на жестову мову, створення сімейного табору та інше» [426].

Церква п'ятдесятників. Однією з пізньопротестантських спільнот у сучасній Україні, за словами О. Борноволокова, є п'ятдесятницький рух, який за кількістю громад та вірян займає другу (після баптизму) позицію в протестантизмі [51]. Основою їхнього віровчення є «розповідь про зішестя Святого Духа на апостолів на 50-й день після воскресіння Христа» [260].

Доброчинну та культурно-просвітницьку діяльність п'ятдесятників в Україні протягом 1991 – 2011 років вивчав С. Губеня. Власне, їхня соціальна діяльність реалізується на території України місією «Голос надії». Так, місіонери, за словами С. Губені, «щороку проводять понад 90 літніх таборів, в котрих відпочивають і оздоровлюються діти з малозабезпечених та неблагополучних сімей, <...> здійснюють працю у 506 населених пунктах, яка включає роботу з інвалідами, зокрема з глухими та сліпими людьми, з сиротами та бездомними, з малозабезпеченими сім'ями» [126].

5 грудня 2017 року відбулося засідання круглого столу «Влада і громадянське суспільство». На обговоренні головним чином порушувалися питання щодо взаємодії між владою та пересічними громадянами, і лише пастор Віталій Козачков, п'ятдесятник, закликав до активізації та об'єднання

зусиль для надання допомоги дітям з інвалідністю та людям, що потрапили у складні життєві обставини [82].

У липні 2018 року поблизу міста Ковеля для дітей з інвалідністю п'ятдесятники влаштували літній табір під назвою «Єдність». У перший заїзд прийняли людей із проблемами слуху, потім людей на інвалідному візку, потім з проблемами зору. Ці заходи вплинули як на людей з інвалідністю, так і на волонтерів, оскільки ті змогли переоцінити своє життя та можливості, а це «хороша практика для кожного християнина. <...> Біблійні уроки, рукоділля, молитви спів руками, що зачаровує погляд <...> спортивні заняття, спілкування по групах. <...> люди, які ніколи не бачили, грають на музичних інструментах, орієнтуються на території так, ніби бачать» [4].

Рис. 4.3.4. Діти з інвалідністю у таборі «Єдність», організованому п'ятдесятниками

Такі зустрічі свідчать, що п'ятдесятники роблять усе, щоб об'єднати людей з інвалідністю та сприяти їхній комунікації.

З'їзд людей з інвалідністю у Стобихівці влаштовують двічі на рік. Організатори відзначають: «Атмосферу, яка панувала під час зібрання, складно передати – вона особлива. Цим людям є чим поділитися. Рідко де їх хочуть почути, мало де їх розуміють. А з'їзд – це хороша нагода зустрітися, поспілкуватися та поділитися своїм» [509].

У Луцьку, на території Церкви Христа Спасителя, було проведено зустріч 13 родин, у яких є діти з інвалідністю. Це було зроблено за ініціативи Ірини Кочемби, яка під час свого дослідження життя людей з інвалідністю

виявила, що і батькам, і дітям бракує спілкування. Такий захід був проведений уперше і отримав назву «Дорогоцінний скарб». Дітьми з інвалідністю займалися окремо: їм показували виставу, проводили біблійний урок та заняття з рукоділля, з ними гралися.

Уперше в Україні за ініціативи національної Ради євангельських протестантських церков День подяки було відзначено як загальнонародне свято. На Хрещатику зібралася велика кількість людей. Святкування влаштували з нагоди 500-річчя Реформації церкви. До Києва прибув один із найвідоміших протестантів світу Нік Вуйчич – мотиваційний спікер.

Рис. 4.3.5. Нік Вуйчич на Хрещатику з нагоди святкування 500-річчя Реформації

У перших лавах були люди з інвалідністю, зокрема ветерани АТО. Всього прийшло більше 700 людей, які користуються кріслом колісним. Нік Вуйчич поділився своїми враженнями: «На зустрічі був ветеран з особливими потребами. Він почув мою історію минулого разу, коли я був в Україні. За цей час він одружився, зараз його дружина вагітна. Для мене це неймовірно. Суть не в тому, що зібралося півмільйона людей, а в тому, щоб хоча б одна людина змінила своє життя» [99].

Церква адвентистів сьомого дня. На третьому місці серед протестантських течій в Україні є адвентизм. Сучасний стан та особливості розвитку адвентизму в Україні досліджував І. Чернушка [557]. За словами В. Докаша, «Церква АСД велике значення надає реалізації в суспільстві таких функцій, як легітимізує (формування у віруючих громадянської

позиції), добродійна і філантропічна (різноманітні форми соціального служіння). Загалом адвентисти дотримуються поглядів, що суспільство разом із державою повинні створити усі умови (політичні, економічні, соціальні), щоб людина могла спокійно розвиватись як особистість – вільна, гармонійна й відповідальна [148]. Таких же поглядів вони дотримуються й у ставленні до людей з інвалідністю, оскільки рівноправність і незалежність є дуже важливими для цієї категорії людей. Для них на першому місці – благо людини, допомога тим, хто цього потребує. Адвентисти вважають, що «щастя соціального служіння є продовженням християнами служіння Ісуса Христа людям і спирається на два принципи: гідність людини (не жалість, а допомога відновити себе) та загальне призначення земних благ (збереження рівності й надання допомоги найбільш нужденним)» [148].

Загалом, як зазначає В. Лешан, діяльність Церкви адвентистів сьомого дня характеризується масштабною філантропією, численними соціальними програмами, серед яких можна виділити три основні: служби здоров'я, програми допомоги нужденним, культурологічну діяльність. Для цього створено лікарні, диспансери, клініки, дитячі будинки, фабрики здорової їжі, школи, видавництва.

Уже понад 20 років функціонує Адвентистська медична асоціація України, а також за сприяння Української лютеранської церкви діє «Медична клініка на колесах». Серед протестантів активно діють волонтерські рухи, мета яких полягає у створенні невеликих груп людей, що надають особисту допомогу людям з інвалідністю чи хворим [490].

Адвентистське агентство допомоги та розвитку (АДРА) займається благодійністю, а також працює із державними установами та громадськими організаціями. Агентство протягом 1999 – 2001 рр. реалізувало багато соціальних проєктів, зокрема допомагало людям з інвалідністю: було надано матеріальну та медичну допомогу дітям з інвалідністю, які постраждали від наслідків Чорнобильської катастрофи [15].

Представники Церкви адвентистів сьомого дня піклуються про дітей з інвалідністю, періодично відвідуючи заклади соціальної реабілітації. Так, напередодні Різдва проповідник В.Серак разом зі своїми вихованцями завітали до територіального центру соціальної допомоги Придніпровського району департаменту соціальної політики Черкаської міської ради та провели Різдвяне вертепне дійство [6].

Рис. 4.3.6. «Казкове Різдво» для дітей з інвалідністю Придніпровського територіального центру

На Волині протестанти продемонстрували своє благодійне служіння та соціальну діяльність. Вони мають школу, де навчають дітей з інвалідністю. Директор школи зазначає: «Школа здійснює поглиблене вивчення іноземної мови. У нас є дітки, які сидять у візочках, і ми робимо акцент на дітях з порушенням опорно-рухового апарату» [150].

Рис. 4.3.7. Благодійна діяльність протестантів на Волині

Окрім того, протестанти-волонтери доглядають за людьми з інвалідністю, які перебувають на лікуванні в реабілітаційному комплексі «Агапе» (с. Боратин). Комплекс так облаштований, що люди з інвалідністю

не почуваються неповносправними, оскільки все пристосовано під них. Один із пацієнтів, Олександр, який нічого не відчуває нижче грудей, фактично не працюють пальці на руках, говорить: «У лікарні я перебував близько трьох місяців, де мені лікували пролежні, які я отримав у реанімації. Там ніхто не займався вправами, які б підготували нас до самостійного життя. Мій дім знаходиться на восьмому поверсі, тому це дуже ускладнює моє життя, бо мені постійно когось про щось потрібно просити. Перебуваючи тут, я маю повний доступ до всього: я сам виїжджаю на двір, сам їм» [150].

Для підготовки соціальних працівників та психологів Донбасу АДРА проводили тренінги. Так, у Святогірську було проведено тренінг для бригад соціально-психологічної допомоги з Луганської та Донецької областей. Ішлося про «керівні принципи міжнародної гуманітарної допомоги, важливість дотримання правил безпеки та методики вирішення конфліктів. У рамках тренінгу розглядався напрямок тілесно-орієнтованої психотерапії, що мала на меті роботу з людьми, зокрема з інвалідністю, та маленькими дітьми, які постраждали внаслідок збройного конфлікту» [496].

Адвентисти працюють над тим, щоб відкривати різноманітні заклади для людей з інвалідністю. Так, наприклад, у Тернополі відкрили центр реабілітації дітей з інвалідністю «Зоря надії». За повідомленням пресслужби Релігійно-інформаційної служби України, «такий центр з'явився завдяки Давиду Андрушуку, батьки якого тривалий час виношували ідею створення такого закладу для інших неповносправних дітей області» [12].

Його мати Алла Андрушук звернулася до Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка з проханням посприяти розвитку реабілітаційного лікування в області. Протягом певного часу було влаштовано різні заходи, у тому числі й спортивні, щоб зайняти людей з інвалідністю.

Благодійники-адвентисти влаштували наметовий табір відпочинку «Друзі Ісуса» для дітей з інвалідністю, які є вихованцями громадської організації «Берег надії». Ці діти разом з батьками прожили декілька днів на

березі Шацького озера, виконували фізичну зарядку, купалися в озері, грали в мокрий волейбол та інші ігри. Діти змогли спробувати свої сили у різних видах спорту. Організатори підготували особливі заняття, під час яких, «незважаючи на обмежені фізичні можливості, діти каталися на навісній туристичній переправі, могли відчувати силу вітру під натягом справжнього парашута». Студенти педколеджу в рамках заходу провели майстер-класи з рукоділля, діти «вчилися виготовляти й оздоблювати листівки, розмальовували тканину у техніці батику». Одна із них, Ольга Магдюк, «уважно і чуйно ставилася до кожної дитини, терпляче пояснювала, підказувала, допомагала їм відчувати радість від зробленого власними руками» [498].

Адвентистські громади у декількох містах влаштували різдвяне святкування, показали святкові вистави та роздали близько 872 подарунків дітям з інвалідністю. Один із координаторів цієї програми Михайло Проданюк прокоментував: «Дивно спостерігати, коли люди отримують більше задоволення від того, що роблять добро іншим. Якщо раніше люди просто отримували подарунки з-за кордону, то цього року родини самі готували, пакували подаруночки для інших дітей. І люди від цього отримують реальне задоволення» [14].

Пресвітер релігійної громади АСД, старший науковий співробітник Білоцерківського краєзнавчого музею Віктор Дворецький розповідає «Громадському простору», як потоваришувати з дітьми з інвалідністю. Він близько 11 років приятелює з такими дітьми, які проживають у Білоцерківському дитячому будинку-інтернаті. Ідеться про інклюзію людей з інвалідністю. Оскільки зараз в Україні відбуваються реформи інтернатних закладів, громади повинні надавати необхідні соціальні послуги дітям з інвалідністю та сприяти їхньому включенню в життя місцевих громад. Віктор Дворецький пропонує таким чином долучитись до «соціалізації та розширення можливостей дітей з інтернату:

1. Розпочніть зі знайомства з керівництвом та вихователями інтернатного закладу.
2. Визначтеся, чим саме ви готові займатися із вихованцями інтернатного закладу.
3. Оберіть прийнятний для вас формат та графік зустрічей.
4. Домовтеся із собою про обов'язковість дотримання графіку.
5. Перша зустріч може бути загальною і з вихованцями, найстаршими за віком та найкраще до цього підготовленими.
6. Станьте учасником групи підтримки, якщо інші формати спілкування з вихованцями інтернатного закладу поки що вважаєте складними для себе» [568].

У першу чергу, акцент робиться саме на комунікації з дітьми з інвалідністю, спільних точках дотику у спілкування з ними.

Український гуманітарний інститут(УГІ) відкрив Реабілітаційний табір для дітей після кохлеарної імплантації. Під час відкриття табору було обговорено проблеми нечуючих дітей разом із уповноваженим Президента України з прав дитини М. Кулебою. Якщо раніше держава таку дитину влаштовувала до інтернату, то зараз намагається забезпечити дітям, які нечують, рівний доступ, можливості, права поруч з іншими дітьми. За словами М. Кулеби, «в Українському гуманітарному інституті є спеціалісти, які будуть проводити заняття з дітьми та батьками. Ми бачимо, що тут діти говорять свої перші слова. І це не може не радувати» [13].

Дослідивши публікації, можемо зробити висновок, що протестантські конфесії в Україні, незалежно від того, чи то баптисти, чи то п'ятдесятники, чи то адвентисти – прихильно ставляться до осіб з інвалідністю, засновують різноманітні організації, фонди та волонтерські рухи з метою піклування про них. Протестанти намагаються дотримуватись прав людей з інвалідністю, але надмірна опіка може теж негативно вплинути на людей з інвалідністю, оскільки ті прагнуть до самостійності, самореалізації без сторонньої допомоги.

Протестанти спираються на релігійні вчення, оскільки кожній з цих течій властиво допомагати тим, хто цього потребує. На увагу заслуговує те, що вони допомагають як морально, так і матеріально. Але при цьому ми бачимо, що допомога здійснюється вибірково, у тих місцях, де функціонує певна громада, тобто не стосується усіх без винятку людей, а лише тих, хто належить до їхньої конфесії [650].

Оскільки протестанти багато роблять для влаштування комфортного життя людей з інвалідністю, піклуються про їхнє здоров'я, спілкування, варто, на нашу думку, усі їхні дії більш активно висвітлювати у ЗМІ, причому не лише власних, а й загальнонаціональних, щоб більша кількість людей ознайомлювалася з ними, що сприятиме виробленню толерантного ставлення українського суспільства як до людей з інвалідністю, так і до представників протестантської конфесії.

4.4. Висвітлення в медіа соціального служіння людям з інвалідністю євангельських християн-баптистів.

Суспільство під час пандемії відчуло на собі обмеження у спілкуванні, проблеми з працевлаштуванням, пересуванням тощо. Особливо відчували на собі ці складнощі люди з інвалідністю, які одними з перших потрапляють до зони ризику захворіти на Covid-19, окрім того, ще й залежні від сторонньої підтримки. Директор Freedom House Метью Шааф зазначає: «В Україні, як і в багатьох інших країнах, криза має непропорційний негативний вплив на становище бідних верств населення та вразливих груп, викриваючи той факт, що наші суспільства все ще недостатньо докладають зусиль для захисту всіх людей без винятку. І що наші політики у сфері реагування на наслідки кризи часто непропорційно шкодять найуразливішим групам населення неналежним чином» [365]. До початку локдауну віряни ходили до церкви, комунікували, допомагали й відвідували вдома людей з інвалідністю. Унаслідок пандемії люди з інвалідністю опинилися в ізоляції. Фактично відсутньою є комунікація церкви з людьми, зокрема з тими, що мають

інвалідність. Можемо відзначити, що локдаун не лише релігійний, але й соціальний та медичний. Люди втратили можливість заробітку, суттєво зменшилась кількість місць роботи. Життя людей з інвалідністю в цих умовах погіршилося, оскільки до локдауну їм було проблемно працевлаштуватися, під час локдауну ситуація ще більше ускладнилася.

Окреслимо умови життя людей з інвалідністю українських християн-баптистів під час пандемії коронавірусу та звернемо увагу на медичний, соціальний та релігійний аспекти. Для досягнення цього було виконано чотири завдання, а саме: 1) огляд проблемних медичних аспектів; 2) характеристика соціальних обмежень; 3) аналіз карантинних заходів для релігійних організацій; 4) проведення анкетування людей з інвалідністю – євангельських християн-баптистів – з метою визначення реакції самих реципієнтів на ситуацію під час пандемії.

Медичний локдаун – це обмеження дій людей через медичні показання, що можуть негативно вплинути на їхнє здоров'я та якість життя. *Соціальний локдаун* – це обмеження дій людей, пов'язаних із соціальними аспектами: ізоляцією, самотністю, комунікацією. *Релігійний локдаун* – це локалізація дій вірян, які позбавлені можливості відвідувати Церкву, допомагати людям, які того потребують, через ризик для здоров'я. *Індивідуальний локдаун* – це локалізація руху і комунікації людей, що має вплив на їхній стан: відірваність від соціуму, самотність, погіршення настрою тощо.

Медична сфера. Під час карантину люди з інвалідністю зазнали дискримінації у сфері здоров'я щодо себе через «відсутність доступної інформації та середовища, а також через причину вибіркості у медичних керівних положеннях та протоколах, які здатні поглибити дискримінацію, з якою люди стикаються при отриманні медичної допомоги» [606]. Це свідчить про певне упереджене ставлення до людей, які мають інвалідність, стосовно якості та цінності їхнього життя для суспільства. Як приклад, працівники ООН, говорячи про розподіл дефіцитних ресурсів, наводять такі критерії: проблеми зі здоров'ям, потреба сторонньої допомоги, «вразливість»,

ймовірність «успішного лікування, а також припущення «тривалості життя» у випадку, якщо пацієнт виживе. Окрім того, системи охорони здоров'я здійснюють тиск на людей з інвалідністю і членів їхніх сімей, щоб вони відмовились від реанімаційних заходів [606]. Насамперед відповідальність за надання допомоги лежить на державі, кожна людина без винятку має право на допомогу, якщо є загроза її життю. Д. Пюрас, один із експертів ООН, зазначає: «Люди з інвалідністю, люди похилого віку, співтовариства меншин, внутрішньо переміщені особи <...> – ці та інші групи потребують допомоги урядів» [337].

Особлива небезпека загрожує людям з інвалідністю, які перебувають у спеціалізованих закладах. Міжнародні організації відзначають, що в цих закладах зареєстровано високий рівень інфікування та смертності – від 42 % до 57% від загальної кількості померлих через коронавірус у досліджуваних країнах. По-перше, це пов'язано із супутніми захворюваннями, а також складністю щодо дистанціювання між пацієнтами та співробітниками, активним звільненням останніх. Саме в таких закладах найчастіше порушуються права людини: насилля, ізоляція, зневажливе ставлення.

Всесвітня організація охорони здоров'я розробила тимчасове керівництво «Профілактика інфекцій та інфекційний контроль у закладах довготривалого догляду в контексті спалаху Covid-19, у якому пропонує контролювати стан пацієнтів та співробітників, обмежувати відвідування, соціально дистанціюватися, проводити протиепідемічні заходи, дезінфікувати приміщення тощо. У результаті моніторингу, здійсненого Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини під час карантину, виявлено низку порушень прав людей з інвалідністю:

- «на первинний та повторний огляди МСЕК для отримання висновку про інвалідність;
- на охорону здоров'я, у зв'язку із припиненням роботи громадського транспорту особи з інвалідністю не мали можливості пройти життєво необхідні медичні процедури;

- на своєчасне отримання застрахованими особами матеріального забезпечення та послуги лікування у разі нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, а також фінансування проходження реабілітації після інсульту та інфаркту в оздоровчих закладах;
- на пільговий проїзд;
- на реабілітаційні послуги, у зв'язку із припиненням роботи відповідних закладів тощо» [399].

На сайті Національної Асамблеї людей з інвалідністю України порушуються питання, які стосуються людей з інвалідністю та їхнього життя в період пандемії. В. Назаренко, генеральний секретар НАІУ прокоментувала ситуацію з отриманим В. Булкою, радником голови Херсонської ОДА з дотримання прав людей з інвалідністю листом на своє звернення до голови Херсонської ОДА Ю. Гусєва стосовно питань інвалідності під час пандемії. Вона робить акцент на сухості викладу інформації. Дійсно, офіційна відповідь є ґрунтовною і стосується поліпшення умов людей з інвалідністю. Але В. Назаренко ставить питання, які справді турбують людей з інвалідністю: «Хочеться спитати: де люди з інвалідністю, у родинях яких виховуються діти з інвалідністю? Чому сьогодні телефонують з маленьких міст і селищ області з проханням про допомогу? Питають, з ким буду я – людина з інвалідністю, коли захворіє моя мама? Де будуть отримувати медичні послуги, пов'язані з коронавірусною інфекцією Covid-19, лежача людина або людина, яка має важкі психічні або інтелектуальні порушення? Конкретно скільки людей в області отримують послугу «соціальне таксі» для проходження гемодіалізу? Чи передбачає обласний бюджет матеріальну допомогу людям з інвалідністю, які опинилися в важких сімейних обставинах? Де можна пройти безкоштовне тестування на Covid-19 опікунам осіб з інвалідністю? Що конкретно в цих умовах зроблено Херсонським обласним відділенням Фонду соціального захисту інвалідів у сфері працевлаштування осіб з інвалідністю? Які заходи вживаються в інтернатних закладах для недопущення спалаху інфекції? Чи є в області соціальне

замовлення?» [274]. Про ці проблеми державна влада або не знає, або не звертає уваги, оскільки досить часто керівництво буває відірваним у своїх поглядах на ситуацію, не цікавляться справжнім станом речей, не комунікують з ГО, які відстоюють інтереси людей з інвалідністю.

Соціальна сфера. Надзвичайно гостро під час пандемії постало питання комунікації людей з інвалідністю з іншими членами суспільства. Обмеження у відвідуванні, ізоляція, невраховування їхніх потреб, що може створювати загрози життю та здоров'ю. Відповідальність у даному випадку лежить на уряді, соціальні служби повинні дбати про підтримку людей з інвалідністю. Наразі у світі не забезпечується систематичне надання інформації про заходи боротьби з вірусом для людей з інвалідністю. Окрім того, деякі люди з інвалідністю (з психосоціальними відхиленнями, аутизмом) не можуть тривалий час знаходитися в ізоляції.

К. Девандас наголошує на тому, що проводиться дуже мало заходів для того, щоб убезпечити людей з інвалідністю й захистити їх: «Люди з інвалідеістю вважають, що про них забули. ... Ті, хто не може самостійно їсти, одягатися і митися, не здатні вживати такі заходи для стримування вірусу, як соціальна дистанція та самоізоляція» [607]. Вона підкреслила необхідність мати доступ до соціального пакету: робота, дохід, оплачувана відпустка. На її думку, «обмеження контактів з близькими людьми робить інвалідів зовсім незахищеними від зловживань і зневаги у спеціалізованих закладах» [607]. У цьому контексті право захисниця відстоює інформаційну доступність для людей з інвалідністю: «Кампанії інформування громадськості та інформація від державних органів охорони здоров'я повинні бути доступні жестовою мовою за допомогою різних засобів та форматів, включаючи всі, що є, цифрові технології, субтитри, радіорелейні послуги, текстові повідомлення, адаптовані тексти» [607]. Варто постійно анкетувати людей з інвалідністю, дізнаватися їхню думку стосовно умов та якості життя, забезпечувати присутність у всіх важливих подіях.

Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні надала звіт про стан людей з інвалідністю під час пандемії корона вірусу, який починається цитатою соціальної працівниці: «Для осіб з інвалідністю зараз похід до магазину – просто жах» [150]. Доповідачка, аналізуючи вплив Covid-19 на людей з інвалідністю, наголошує на тому, що «заходи реагування на Covid-19 погіршили доступ до соціальних послуг для осіб з інвалідністю. Особливо вразливими були жінки з інвалідністю, одинокі матері дітей з інвалідністю, сім'ї, в яких кілька осіб мають інвалідність та інші» [350].

У мережі опубліковано інформаційну записку «Вплив пандемії Covid-19 на людей з інвалідністю в Україні», де говориться: «Криза, спричинена Covid-19, також виявила значний розрив між наявними соціальними послугами у громаді та реальними потребами осіб з інвалідністю. До того ж карантин ще сильніше загострив ізольованість і відчуженість осіб з інвалідністю в Україні» [150].

Водночас робиться акцент на неефективності дистанційного навчання для дітей, які мають інтелектуальні та психосоціальні порушення, їм складно контактувати з учителями, у багатьох немає технічних засобів для онлайн-навчання. Для осіб з інтелектуальними та психосоціальними порушеннями особливу небезпеку становить призупинення «надання послуг денного догляду в реалізації програм фізичної та психосоціальної реабілітації, а також через їхню неминучу виписку з психіатричних лікарень без будь-яких пропозицій щодо альтернативних форм підтримки у громадах внаслідок скорочення державного фінансування» [150].

На сайті «Укрінформ» мовиться: «Міністерство соціальної політики хоче посилити захист людей з інвалідністю в умовах Covid-19» [304]. У повідомленні наводяться слова заступника міністра соціальної політики Б. Лебедцова: «Йдеться про адресну доставку засобів індивідуального захисту та гігієни таким незахищеним верствам населення, як особи з інвалідністю, посилення захисту їхніх прав в умовах пандемії Covid-19, попередження поширення Covid-19 в спеціалізованих закладах проживання

осіб з інвалідністю, недопущення дискримінації цієї категорії осіб на робочих місцях, у медичних закладах, забезпечення реалізації повноцінного медичного огляду та доступу до медичних послуг» [304]. В «Укрінформ» є стаття, у якій процитовано листа Президента України В. Зеленського про підтримку людей з інвалідністю, щоб мінімізувати ризики від коронавірусу: «Вони вже мають суттєвий рівень втрати здоров'я, і для них пандемія означає збільшення ризику для життя та появу ще більших ускладнень» [360].

В «Українському тижні» у контексті впливу соціальної ізоляції на людей побіжно згадується про людей з інвалідністю: ««Надзвичайно актуальним питання ізоляції є для людей з особливими потребами. За даними дослідження ««Sense»» 50% осіб з інвалідністю є постійно самотніми»» [88]. Про допомогу благодійної організації «Карітас України» [144] людям з інвалідністю йдеться на сайті «Громадського простору».

Недостатньою є кількість інформації в українському медіапросторі про Covid-19 та те, як людині з інвалідністю виживати в такій ситуації. Це повинно систематично висвітлюватися, натомість ми бачимо статистичну інформацію: повідомляється про кількість хворих на Covid-19, проте не згадується про стан інфекційних відділень, необхідне обладнання, не представлені історії хворих людей з інвалідністю. Відсутніми в ЗМІ є аналітичні матеріали, де б висвітлювали ситуацію та спрямовували людей у виборі адекватних рішень. Ця проблема є відкритою не лише в Україні, а й у світі. Проблему медіації інформації про Covid-19 досліджують вчені Австралії. Так, наприклад, опублікована стаття Н. Міріпірі, Р. Фідзіфорст [639], які вивчали, яким чином державні органи передавали повідомлення про Covid-19 через телебачення і наскільки придатним був телевізійний вміст зі станцій США, Великої Британії, Зімбабве та Нової Зеландії для людей з порушеннями слуху.

Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні відзначає, що «Уряд не збирає дані про випадки Covid-19 з розбивкою за інвалідністю.

Відсутність ясності щодо того, якою мірою потерпають люди з інвалідністю від Covid-19 в Україні, є перешкодою на шляху вироблення ефективних заходів реагування вірус з урахуванням потреб людей з інвалідністю. У рамках місії було проведено 86 інтерв'ю з особами, які мають інвалідність, і виявлено ряд порушень: брак доступу до лікування, медичних послуг, призупинення офлайн-консультацій у лікарів, закриття деяких лікарень, особи з порушенням слуху стикалися з перешкодами в отриманні консультацій телефоном, збільшення фінансових перешкод, затримка в отриманні життєво необхідних лікарських препаратів тощо.

Релігійна сфера. Краща ситуація під час пандемії склалася щодо людей з інвалідністю у протестантському середовищі України. Це насамперед пояснюється тим, що «для вірян цієї течії релігійна віддаленість є свого роду нормою, оскільки ця спільнота самостійно обирає місця для релігійних богослужінь. За часів Радянського Союзу приватні приміщення слугували протестантам за молитовні будинки, тому коли пандемія обмежила доступ до церковних будівель – квартири та приватні будинки добре уклалися у стратегію боротьби з Covid-19» [109]. Але навіть серед протестантів не всі були готові до нової реальності, знайшлися віряни, зокрема й люди з інвалідністю, які вважають, що карантин – це виняток із правил, а не норма.

Для встановлення реальної ситуації ми вирішили провести анкетування в декількох громадах євангельських християн-баптистів у місті Києві. До анкетування долучилося 700 осіб, які за допомогою тестових питань окреслили реальну ситуацію членів церкви, що мають інвалідність.

Євангельські християни-баптисти під час опитування зазначили, що переважно комунікація між членами їхньої громади під час карантину зазнала негативних змін (58 %), близько 30,4% зазначили, що комунікація не погіршилася, 11,6% особливо нічого не відчували. Найбільш вразливою групою людей, яка зазнала складнощів під час пандемії, є люди з інвалідністю. Члени громади баптистів намагаються допомагати один одному й особливо людям з

інвалідністю. На питання: «У межах своєї громади євангельські християни-баптисти спілкуються і допомагають людям з інвалідністю» 84,1 % респондентів відповіли, що допомагають цій категорії людей і постійно з ними спілкуються, 5,3 % жодним чином не підтримували спілкування та не допомагали людям з інвалідністю і частково підтримували 11,6 % серед опитаних.

Можемо помітити тенденцію, що євангельським християнам-баптистам достатньо не бракувало інформації про саму пандемію коронавірусу, про перебіг захворювання в людей, про основні симптоми, але при цьому багато хто відзначає низку недоліків, пов'язаних з висвітленням українськими ЗМІ пандемії, а саме:

- перевагу негативної інформації над позитивною: акцент на смерті;
- відсутність інформації про одужання, спілкування з цими людьми з метою з'ясування наслідків, якості життя тощо;
- багатьом не вистачало журналістського заглиблення в тему коронавірусу, лише поверховий огляд інформації;
- замовчування правдивої, достовірної інформації.

Непогана обізнаність людей з інформацією про Covid-19 пояснюється тим, що більшість із них бере інформацію із соціальних мереж (85,5 %), телебачення все-таки подає її дозовано – 13 %, з газет – 1,5 %, із радіо фактично не беруть інформацію. На питання «Чи мас-медіа публікує достатню кількість матеріалів, що стосуються людей з інвалідністю євангельських християн-баптистів» 40,6% відповіли, що їм не вистачає інформації про себе і для себе, 17,4% респондентам достатньо інформації про них в мас-медіа, 42% взагалі не звертали на це уваги.

Загалом люди з інвалідністю – євангельські християни-баптисти – суттєво постраждали під час нокдауну не лише у сфері комунікації, а й у сфері зайнятості. Так, 49,3% були частково позбавлені заробітку, 17,4% –

жодним чином не постраждали, 11,6% – втратили роботу, 21,7% – не звертали на це уваги.

Незважаючи на обіцянки влади адресно доставляти засоби індивідуального захисту та гігієни незахищеним верствам населення, зокрема людям з інвалідністю, більшість із опитаних нічого не чула про це (56,5%), 23,2% респондентів знають цю інформацію, 20,3% говорять, що держава їх цим не забезпечує.

Не особливо захищеними почувають себе люди з інвалідністю – євангельські християни-баптисти, перебуваючи на роботі та в медичних закладах. У медзакладах їм у першу чергу мають надавати допомогу, при цьому 49,3% зазначають, що хоч і рідко, але їм достатньо приділяють увагу медичні працівники, 31,9% – задоволені послугами, 18,8% – не отримали достатньої уваги та допомоги, звернувшись до лікарів. Отже, те, що постулюється офіційними документами, дещо відрізняється від ситуації на практиці.

Можна побачити, яким чином члени громад євангельських християн-баптистів піклуються про своїх підопічних – людей з інвалідністю. Реабілітаційний комплекс у Луцьку, який служить людям з інвалідністю при церкві «Фіміам», представляє, як зазначено на сайті, модель роботи з людьми з інвалідністю для зацікавлених людей з інших областей України.

Знаходячись на території даного комплексу, люди з інвалідністю активно спілкуються. До пандемії це відбувалося офлайн, створювалися табори для дорослих та для сімей. Організовується раз на місяць клубна зустріч для людей з інвалідністю під назвою «Нові можливості», де шукають нові знайомства та спільними зусиллями відкривають нові можливості, розвивають їх у собі. Окрім того, тут функціонують студії «Творчість» та «Джой», де відбувається спілкування дітей та молоді, надається соціальна та духовна підтримка учасникам. Організатори моніторять потреби дітей з інвалідністю. Тут допомагають матеріально здобути фах: при церкві проводять онлайн-навчання на курсах протягом 3-4 місяців і видають

дипломи. Під час пандемії команда служителів продовжує дарувати подарунки на свята, систематично відвідує та спілкується з людьми з інвалідністю. Для інформаційного забезпечення людей з інвалідністю євангельських християн-баптистів створено інформаційний сайт «Світогляд», на якому викладають новини, пов'язані з їхньою конфесією, різного тематичного спрямування статті, інтерв'ю, відео, біблійні заповіді тощо [649].

Як бачимо, пандемія коронавірусу лише посилила й без того вразливе становище людей з інвалідністю. Фактично те, що було прихованим, завуальованим у ставленні до людей з інвалідністю з боку соціуму, проявилось повною мірою: кожна людина думає про себе, переймається власною безпекою, як це було і в давні часи: про людину з інвалідністю забували і не цікавилися її станом під час великих пандемій, воєн, оскільки вважали, що їхнє життя не є цінним і важливим для суспільства. Тож у таких умовах потрібно обов'язково моніторити умови життя людей з інвалідністю як найбільш вразливої категорії населення. Соціальна та медична сфери виявилися найбільш нестійкими в умовах пандемії щодо допомоги вразливим категоріям населення. Офіційні заяви не знайшли повного втілення в життя, не дають відповіді на всі питання та не завжди відповідають дійсності. Заходи реагування на Covid-19 погіршили людям з інвалідністю доступ до послуг. Релігійна сфера виявилася найстійкішою і найстабільнішою, що засвідчило наше дослідження діяльності громади євангельських християн-баптистів. Для них характерними є консолідована допомога соціально не захищеним вірянам з інвалідністю, що проявилось і в соціальній, і в релігійних сферах. Анкетування дало змогу з'ясувати, що лише завдяки організованій роботі вірян було забезпечено своєчасну допомогу людям з інвалідністю.

Окрім того, встановлено, що в українських ЗМІ подавалося багато статистичної інформації про Covid-19, натомість фактично не було повідомлень про стан лікарняних відділень, не висвітлювалися історії хворих

людей з інвалідністю. Немає аналітичних матеріалів щодо поточної ситуації, які б спрямовували на вибір адекватних рішень.

4.5. Представлення в медіа діяльності мусульман у контексті соціального служіння людям з інвалідністю

Наразі в Україні, на думку муфтія Саїда Ісмагілова, «близько 1 млн мусульман і щонайменше 700 тисяч із них – на окупованих територіях Криму й Донбасу» [317]. З метою дотримання принципів співіснування в Україні мусульманські об'єднання підписали «Хартію мусульман України», за якою вони називають себе рівноправною та повноцінною складовою частиною українського суспільства, дотримуються українського законодавства, беруть участь у політичному житті тощо. Окрім того, представниками об'єднань та організацій підписали «Соціальну концепцію мусульман», де чітко розписано позицію мусульман стосовно соціальних питань з опорою на «Каїрську декларацію про права людини в ісламі». Зокрема, наголошується на тому, що іслам гарантує захист людей у праві на життя, свободу, рівність, заборону всіх форм дискримінації, у тому числі «забезпечує права людей з обмеженими можливостями та особливими потребами і закликає мусульман сприяти їх захисту та реалізації їх прав» [471]. Акцент також робиться на дітях з інвалідністю, підкреслюється, що «іслам передбачає належний захист і реалізацію права на освіту дітей з особливими потребами» [471]. Мусульмани постійно наголошують на своїй вірі в Аллаха та Пророка Мухаммеда, вказуючи на позитивні дії останнього щодо людей з інвалідністю. Так, на сайті «Іслам в Україні» Ахмед бін Ханбала наводить слова пророка: «Допомагай сліпому, спілкуйся з глухим і німим таким чином, щоб він зрозумів; проводжай його в те місце, де він зможе отримати те, чого потребує; допомагай тому, хто страждає, хто шукає спосіб позбавлення від своєї недуги; допомагай слабкому, беручи його за руки; допомагай людині, яка зазнає труднощів у спілкуванні – все це різновиди

садака» [452]. Мусульмани наголошують на тому, що за часів, коли інші народи не сприймали людей з інвалідністю, вони виконували заповіді Пророка і намагалися максимально полегшити життя цим людям, не ображати їх і ставитися до них як до рівних.

Найчастіше тему про людей з інвалідністю в релігійному контексті порушують дослідники, які сповідують іслам. До прикладу, Хіам Аль-Ауфі в статті «Іслам і культурна концептуалізація інвалідності» подає аналітичний огляд ісламської філософії у сприйнятті інвалідності крізь призму окремих текстів Корану та Сунни, а також досліджує відмінності між культурною практикою та реальними ісламськими поглядами. Незважаючи на те, що всі мусульмани поділяють схожі принципи, переконання, реакція на людей з інвалідністю, на його думку, може відрізнятись залежно від віри, соціально-економічного становища, рівня освіти, обізнаності та культурного контексту індивіда [589]. Дотичні до цього питання висвітлюються у статтях М. Базна «Disability in the Qur'an: The Islamic Alternative to Defining, Viewing, and Relating to Disability», М. Галі «The Convention on the Rights of Persons with Disabilities and the Islamic Tradition: The question of legal capacity in focus», М. Морад «Islam and the Person with Intellectual Disability», М. Турмусані «Disabled Women in Islam» та інші. З українських учених питання ісламу досліджує Д. Брильов у дисертації «Історія Ісламу в Україні кінця XIX – початку XXI століть», де аналізує особливості інституалізації мусульманської спільноти; Н. Латигіна у праці «Іслам: шлях крізь століття», С. Краснолюдська у студії «Суб'єктність ісламу у світових політичних процесах» та інші. Проблеми людей з інвалідністю-мусульман крізь призму медійного висвітлення досліджено не було, що і становить актуальність порушеного питання.

Проблеми соціального захисту людей з інвалідністю висвітлюються на сайтах «Іслам в Україні» та «Islam.plus».

«Іслам в Україні»(islam.in.ua) – це інформаційний сайт, де зібрані всі новини, що стосуються мусульман як в Україні, так і у світі. Це медіа, де

розміщена загальна інформація про іслам у формі аналітичних статей, інтерв'ю, у вигляді блогів у культурній, історичній, суспільній сферах. Партнерами сайту є Альраїд «Конгрес мусульман України», «Вікно в арабський світ», «Духовне управління мусульман «Умма», а також «UKRPress» - українські новини в арабському світі.

На сайті «Іслам в Україні» опублікована невелика кількість повідомлень, що стосуються людей з інвалідністю. Про них ідеться або в контексті певних подій, зокрема анексії Криму та становища кримських татар: «У Києві провели захід на підтримку кримських політв'язнів», серед яких є люди з інвалідністю. Тетяна Євлоєва, журналістка, яка сповідує іслам, намагається змінити стереотипи суспільства про мусульман, наголошує на справедливості відстоювання власних інтересів та того, як це співвідноситься з думками з Корану. У даному контексті вона зазначає, що пророк Мухаммад закликав: «... не можна руйнувати цивільні споруди, вбивати цивільне населення. Потрібно боротися тільки з тими, хто бореться з вами ... не вбивати служителів культу, не руйнувати церкви і синагоги. Не нападати на жінок, старих і дітей, на людей з інвалідністю» [227].

Окрім того, розповідається про благодійну допомогу людям з інвалідністю: «ІКЦ Дніпра роздали продуктові набори 40 родинам із Дніпра та Кам'янського», «Вінницькі мусульмани продовжують надавати допомогу нужденним», «Бажання творити добро – незмінне: мусульманки відвідали інтернати Коростишева та Новоград-Волинського», «Мусульманки продовжують відвідувати дитячі будинки», «Севєродонецькі мусульмани щотижня пригощають малозабезпечених містян повноцінним гарячим обідом».

У публікаціях також робиться акцент на повноцінності людей з інвалідністю та дотриманні їхніх прав: «Саудівський художник доводить, що інвалідність не є обмеженням для творчості». У статті йдеться про Ракана Абдулазіз Курді, хлопця, що мешкає на території Саудівської Аравії та має захворювання «часткова м'язова атрофія». За покликанням він художник,

здобув вищу освіту, має роботу, що відповідає його захопленням. У повідомленні посилаються на публікацію О. Харбі «Artist Proves That Disability Is Not A Limit By Creating These Realistic Paintings» [626] видання BoredPanda, де наводять слова цього хлопця про те, що інвалідність – не межа, про що свідчать його роботи. Тут розміщено низку його картин (40 світлин), кожен з яких користувачі можуть прокоментувати. Ракан зазначає, що найменше йому б хотілося, щоб люди ставилися до нього поборливо, особливо, зважаючи на його інвалідність. У виданні підкреслюють той факт, що людина з інвалідністю змогла успішно себе реалізувати, оскільки до неї ставляться як до повноцінної.

Про відкритість мусульман до представників інших релігійних сповідань, зокрема людей з інвалідністю, свідчить публікація про українського волонтера Антона Дубішина, що має інвалідність, але при цьому активно допомагає іншим людям з інвалідністю, дітям-сиротам, бійцям та іншим: «Мусульмани щиро вітають свого друга – відомого волонтера Антона Дубішина з виходом його книги «Особливе одкровення». За сприяння Ісламського культурного центру міста Києва було презентовано його автобіографічну книгу, де автор розповідає «історію життя особливого українця», його сприйняття подій, які відбуваються в Україні, їхній вплив на суспільство і зокрема на людей з інвалідністю. Про зустрічі з Антоном Дубішиним йдеться в декількох матеріалах. У публікації «Може, нам всім пора навчитися жити за законом Бога?» через справжню захопленість діями волонтера та його матері журналісти намагаються максимально героїзувати їх: «Відбулася зустріч з надцікавою людиною, що є для багатьох з нас прикладом нескореності перед випробуванням долі, мужності, віри в Бога та людяності ... Антон приїхав у супроводі своєї мами Наталі – надзвичайної жінки, уособлення материнської любові, відданості і віри, яка, попри умовляння медиків відмовитися від хворої дитини, все своє життя присвятила синові, виховуючи й навчаючи його» [306]. На зустрічі волонтер розповів про стереотипи, які існують в українському суспільстві стосовно

людей з інвалідністю, ставлення медичних працівників та соціуму взагалі до таких, як він. Власне, він намагався піти проти системи і заявити про себе як повноцінного члена суспільства: «Я дійшов висновку, що суспільство прийматиме вас тоді, коли ви самі почнете приймати себе, повірите в свої сили й можливості. Я думаю, варто показувати себе, виходити до людей і говорити їм: «Я – такий самий, як ти. Можливо, фізично можу менше, але, повір, всередині ми однакові» [306].

Представники мусульман відвідували Антона також удома. Журналісти певним чином героїзують хлопця, але при цьому називають спілкування з ним «великим досвідом і щепленням від упереджень, уроком мужності і нескореності перед обставинами» [316]. Тобто після комунікації з Антоном у людей зникають упередження щодо людей з інвалідністю як немічних, неповноцінних, оскільки хлопець своїми діями змінює думку оточення.

В окремих повідомленнях висвітлено участь мусульман у різноманітних заходах для налагодження комунікації з людьми з інвалідністю та їхньої включеності в соціум. У рамках фестивалю «Велике свято інклюзії «Свої»» проводяться зустрічі у формі спілкування «жива бібліотека». Люди різних національностей, релігійних уподобань, станів, зокрема люди з інвалідністю, намагаються спростувати упереджене ставлення суспільства до них, спілкуються з читачами. У повідомленні «У «Живій бібліотеці» львів'яни «читали» живого Імама» розповідається, що серед запрошених були люди з інвалідністю, які розповідали свої життєві історії та показували на своїх прикладах успіхи, яких їм вдалося досягнути.

У публікації «В ОАЕ замість «інвалід» кажуть «мужня людина» йдеться про зміну на законодавчому рівні слів «інвалід», «людина з обмеженими можливостями» на термін «мужня людина». Більшість мешканців Арабських Еміратів підтримали цю ідею. У цій державі втілюється в життя стратегія – «зробити кожного громадянина своєї країни щасливим» [61]. З цією метою було створено Міністерство щастя, толерантності і майбутнього, яке очолює молода 22-річна людина, оскільки

саме таким чином у молоді з'явиться можливість реалізувати свої мрії та амбіції. Шейх Мохаммед відзначає: «Нам потрібна внутрішня сила, здатна подолати ненависть і нетерпимість <...> Формула проста: національний розвиток, що спирається на ключові цінності, очолюваний молоддю і націлений на майбутнє, в якому кожен буде щасливий» [61]. Як бачимо, позитивне ставлення до людей з інвалідністю формується на державному рівні, їх максимально намагаються включити в життя країни.

Однак, незважаючи на підкреслення толерантного ставлення до осіб з інвалідністю, у публікаціях часто наголошують на їхніх зовнішніх ознаках та героїзують їх. До прикладу, у повідомленні «Народжений без рук і без ніг мусульманин став відомим фотохудожником» захоплюються і надмірно героїзують Ахмада Зулькарнайна, розповідають більше не про виставку його фоторобіт, а про стан і труднощі в житті фотографа: «<...> він народився без рук і ніг, але точно з сильним духом і безмежною любов'ю до всього прекрасного. Якщо ви подивитеся на роботи Ахмада до знайомства з ним, то ніколи не здогадаєтеся, що він вмикає фотоапарат своїм ротом і що автор цих знімків – людина з обмеженими можливостями». Фактично журналісти роблять акцент на обмеженості головного героя у той час, як він хоче, щоб на його інвалідність не звертали уваги і бачили лише його роботи, його професіоналізм. Хлопець є власником успішного бізнесу, викладає у фотошколі, здобуває юридичну освіту. Для дотримання прав чоловіка журналістові варто було зосередитися в статті на його фотороботах.

Про творчість Мустафи Муртазаєва розповідається в матеріалах «Мустафа Муртазаєв: любить Бога, делать добро, говорить честно – это мой моральный принцип» та «Унікальний художник Мустафа Муртазаєв виявився ще й хорошим співаком», де головний герой розвіює стереотипи стосовно людей з інвалідністю та категорично не сприймає жалість з боку суспільства.

Інформаційний ресурс «Islam.plus» – це медіа, яке в релігійному контексті інформує людей про світові події в політиці, економіці, історії, екології, науці та освіті, культурі, висвітлює досягнення видатних мусульман.

На цьому сайті, як і на попередньому, повідомляється про людей з інвалідністю в контексті інших подій, а також отримання ними благодійної допомоги, наголошується на повноцінності цих людей і дотриманні їхніх прав. При цьому можна виокремити низку релігійних публікацій, у яких люди з інвалідністю показані як такі, що послані Всевишнім, що, відповідно, налаштовує читачів до дещо іншого сприйняття та ролі людей з інвалідністю.

До прикладу, висвітлення діяльності людей з інвалідністю у контексті інших подій показано у таких матеріалах: «Палестинці створили «розумного помічника» для сліпих» (що може використовуватися замість тростини для людей з проблемами зору), «Магазин солодощів у Бейруті нагадує про Рамадан у старі часи» (відкритий «Ліванською асоціацією допомоги інвалідам», щоб нагадувати мешканцям, що поруч з ними живуть люди з інвалідністю); «Права дитини в ісламі» (зокрема, про права дітей з інвалідністю); у 2014 році з'явилася замітка «Турок безкоштовно піклується про інвалідів», де розповідається про Серкана Аслана, який установив на своєму мотоциклі два пасажирських місця для того, щоб возити на прийом до лікаря людей, які мають інвалідність; «Творення»: Мусульмани подарували свято підопічним в Криму» (активісти організації влаштували благодійну акцію в будинку-інтернаті для дітей з інвалідністю).

У публікації «Сара Мінкара – незряча мусульманка, яка змінює світ», висвітлюючи діяльність цієї жінки, журналістка А. Васильєва намагається змінити стереотипи, які стосуються людей з інвалідністю. Сара показана як освічена жінка, бізнесвумен, яка увійшла до списку найуспішніших соціальних підприємців «30 до 30 років» за версією Forbes. Жінка часто була в Лівані й бачила, яким жахливим було ставлення до людей з інвалідністю; «<...> на них дивилися з жалістю і сприймали як неповноцінних членів суспільства. Інваліди були ізольовані від соціуму,

можна сказати, не жили, а існували: не отримували освіти, днями перебували вдома, вважалися тягарем для сім'ї, і їхні близькі просто чекали, коли вони, нарешті, помруть» [72]. За її сприяння було організовано діяльність ЕТІ, що спеціалізується на розширенні прав і можливостей людей з порушенням зору на Близькому Сході та в Північній Африці. Її мета – не займатися благодійністю, а допомогти молоді реалізувати себе і ставати каталізаторами змін. Вона наголошує на тому, що не потрібно чекати на допомогу, потрібно діяти. Сара Мінкара діє у двох напрямках: працює з людьми з інвалідністю і одночасно розробляє програми для їхньої інтеграції на державному рівні, які передбачають декілька етапів:

- навчання людей з інвалідністю самостійно доглядати за собою;
- робота з батьками – допомога у поводженні з дитиною, яка має інвалідність;
- залучення дітей з інвалідністю до спілкування з іншими дітьми в ігровій формі;
- утілення соціальних проєктів разом з людьми з інвалідністю.

Такий підхід до подолання проблеми може взяти за зразок Україна, оскільки ці всі прояви у нашій державі є, але вони, по-перше, поодинокі, по-друге, часто ініціюються самими людьми з інвалідністю та їхніми близькими, та не завжди мають державну фінансову підтримку. Виходить, що держава намагається виконувати свої функції окремо, не ведучи відкритого діалогу з людьми з інвалідністю, ті намагаються втілювати свої плани в життя власними силами, медіа є посередниками і показують, з одного боку, боротьбу людини з інвалідністю за свої права, через що вона й постає дещо героїзованою, з іншого боку, державу, яка нібито несе відповідальність за людей з інвалідністю, на законодавчому рівні втілює положення, але не завжди реалізує це. Вважаємо, що лише тоді будуть відбуватися зміни, коли державні виконавці нести будуть юридичну відповідальність за невиконання законних постанов.

У публікації «Мечеть у Джидді враховує потреби інвалідів» повідомляється про дотримання прав людей з проблемами слуху. Записи проповідей проводяться жестовою мовою і стали надзвичайно популярними після їх завантаження на сайти соціальних медіа. Для цього розробили спеціальні програми, які дублюються в соцмедіа, завдяки чому їх можуть переглядати тисячі людей з понад ніж 70 країн. Аналогічна публікація, де розвивається ця тема, – «В ОАЕ освоюють досвід сурдоперекладу п'ятничних проповідей».

Окрім того, на цьому сайті говорять про людину з інвалідністю в релігійному контексті. До прикладу, у статті «Турбота Пророка про людей з особливими потребами» йдеться про пріоритетне ставлення Пророка Мухаммеда до людей з інвалідністю, що, відповідно, є зразком для наслідування всім мусульманам: «Шаріат прописав ... належну повагу до інвалідів, особливо якщо вони мають певні таланти, володіють ремеслами або можуть поділитися успішним досвідом. Він також заохочує до співчуття та молитви за них. Він звільнив їх від ізоляції, дав їм права і позбавив обов'язків, які вони не в силах виконати» [175].

На сторінках сайту порушують питання «Чи повинна сліпа людина ходити до мечеті?». Спираючись на віровчення, Шейх Ахмад Кутті, доходить до висновку, що люди з проблемами зору повинні ходити на молитву до мечеті лише тоді, коли можуть безпечно до неї дійти. Загалом, автори намагаються привернути увагу до людей з інвалідністю за допомогою релігійних історій саме про цю категорію людей. У статті Зеби Хан «Невидимі мусульмани: життя людей з особливими потребами» йдеться про відсутність людей з інвалідністю в мечетях, оскільки ті не є інклюзивними, починаючи з пандуса, дверей та завершуючи невикористанням жестової мови, шрифту Брайля тощо. Порушується проблема матерів дітей з інвалідністю, які не витримують навантаження і вчиняють самогубство, вбивають дітей, оскільки суспільство вважає таку ситуацію їхньою провиною. Одна з жінок закликає піти й провідати людей з інвалідністю, «але

не робіть цього тому, що вам їх шкода, а робіть тому, що вони вам дорогі» [530].

Незважаючи на віровчення та намагання змінити ставлення до людей з інвалідністю в соціумі, все одно можна помітити відторгнення людей з інвалідністю та їхніх близьких. Це стає зрозумілим з надрукованої на аналізованому сайті статті, у якій Малія К. Салаам-Сисс з'ясовує, з чим стикаються батьки дітей з інвалідністю. По-перше, авторка вказує на труднощі в тому, щоб знайти мечеть та людей у ній, які б з розумінням ставилися до людей з інвалідністю. За її словами, це «може стати викликом» [447]. Через дискримінацію темношкірих та латиноамериканців їхні діти рідше проходять обстеження на аутизм, що ускладнює ймовірність раннього втручання та допомоги в налагодженні спілкування цих дітей, зокрема їхньої участі в культурній, духовній, розважальній діяльності мусульман. По-друге, недостатня пристосованість релігійних закладів, зокрема туалетів, також становить певні перешкоди у відвідуванні мечеті для молитви. Журналістка наводить приклади з життя батьків, які також зіткнулися з подібними труднощами.

По-третє, вона наголошує на тому, що мусульманська община має бути більше обізнана із життєвими умовами людей з інвалідністю, саме община мусить перейматися тим, щоб надати всі можливості, аби така людина могла бути в храмі. Щоб батьки мали змогу помолитися, в мечеті повинна бути людина, яка в цей час допоможе приглянути за цією дитиною. Такий підхід організований Muhsen, де акцент робиться на людині, а не на її інвалідності. Засновники Омар Сулейман, президент Інституту ісламських досліджень «Якін», та Джухі Тахір, співзасновник, виконавчий директор, рідні яких мали великі труднощі в житті через свою інвалідність, своєю метою вбачають «створити інклюзивне та доступне середовище для людей з обмеженими можливостями та їхніх сімей, беруть на себе активну роль в проведенні навчання та реалізації програм та послуг всієї Північної Америки, щоб покращити досвід роботи в мечетях, на різних конгресах, заходах, а також

створюють позитивне і гостинне співтовариство для людей з інвалідністю» [641]. На сайті Muhsen висвітлено, яким чином люди з інвалідністю можуть проводити вільний час за сприяння цієї організації. Так, їм пропонують заняття пілатесом для підтримки фізичного здоров'я, отримання корисних рекомендацій дієтологів, адаптація навчальних занять до можливостей і потреб, залучення до роботи в різних суспільних організаціях, отримання різних життєво важливих навичок. Окрім того, досить добре впорядковано на одній платформі у вигляді окремих сторінок історії про кожну людину з інвалідністю, зареєстровану в Mushen з покликанням на її інстаграм-сторінку. Сімей, зареєстрованих наразі в Mushen, близько 1000, задіяно до 300 волонтерів, відкрито 16 шкіл вихідного дня.

На сайті Духовного управління мусульман України «УММА» торкаються проблем дітей з інвалідністю, які перебувають у спецзакладах-інтернатах. Так, представники мусульман були запрошені до дискусії після перегляду документальної стрічки «А що таке любов?» від авторів Юлії Козиряцької та Леоніда Канфера. Відповідно, з'явилося повідомлення про цю подію «Суспільство мовчить про те, про що слід кричати: дискусія на презентації стрічки «А що таке любов?». Леонід Канфер вбачає «кореляцію між рівнем релігійності в суспільства та ставленням у ньому до сиріт – як біологічних, так і соціальних. <...> Найчастіше саме релігійні люди приймають сиріт у свої сім'ї. Особливо це видно на прикладі всиновлення дітей з інвалідністю» [479]. Наразі наше суспільство є дещо байдужим до долі нужденних, і має змінитися його ставлення до людей, лише тоді відбудуться зміни і в системі, - намагається довести автор стрічки. Він показує ставлення до таких дітей в Україні та інших державах, щоб зрозуміти, на що треба звертати увагу, як можна досягти позитивних змін.

В інтерв'ю з муфтієм Духовного управління мусульман України «Умма», імам-капеланом Саїдом Ісмагіловим, теж порушено проблеми людей з інвалідністю. Загалом мусульмани чітко знають усі заповіді їхнього Пророка стосовно таких людей. Муфтії Саїд одразу ж навів приклад

ставлення Пророка до незрячої людини. 79 Сура Корану: «Він насупився та відвернувся, бо підійшов до нього сліпий. Всевишній Аллах наказав своєму Пророку, щоб той ніколи не відвертався від людини з інвалідністю. Після цього Мухаммед вже пошкодував, що не приділив належної уваги до цієї сліпої людини, і в подальшому він завжди у першу чергу допомагав саме людям з обмеженими можливостями. Цього чоловіка Пророк залишав замість себе у місті, коли від'їжджав у походи. Тобто Сам Коран і вчинки Пророка Мухамеда говорять про те, що в ісламі належну увагу приділяють саме людям з інвалідністю. Тому іслам не зважає на фізичний стан людини, іслам дивиться на те, що робить людина, як вона вірить, її духовний стан».

У розмові муфтії повідомив, що мусульман на сьогодні в Україні невелика кількість, і через те, що їх дуже мало, немає такого, щоб була мусульманська спільнота інвалідів. Вони знають про людей з інвалідністю, які живуть у різних містах України: у Києві й Київській області, у Харкові, Черкасах, Львові. Об'єднання чи організації людей з інвалідністю немає, тож немає можливості їх разом збирати, щоб надавати їм допомогу. Тому кожна мусульманська громада окремо дбає про таких людей. Сторінки в Мережі як такої, щоб це обговорювалося, немає, але мусульмани з інвалідністю, наприклад, є в друзях самого Саїда Ісмагілова. За його словами, зібрати докупи їх не виходить, вони просто залучені до вирішення загально мусульманських питань через соціальні мережі, які існують у кожній мусульманській громаді. У них в Бучі є жінка з інвалідністю, яка завжди бере участь в обговоренні різних питань, на заходи її постійно привозить чоловік, тож вона не лишається осторонь культурного та громадського життя. Мусульманська община не стежить за тим, як мусульмани, що мають інвалідність, реалізують своє право на працю, на освіту, у них відсутня така практика, оскільки мусульман мало, до того ж дві третини опинилися на окупованих територіях – у Криму й на Донбас, і на цей момент не відомо, що там узагалі відбувається. Менша частина людей з інвалідністю живе в інших

областях, й оскільки їх узагалі небагато, то про них знають, але щоб якимось чином координувати діяльність, такого поки що не сталося.

Саїд Ісмагілов говорить про складнощі транспортування людей з інвалідністю, щоб їх зібрати разом в одному місці. Їм може бути важко їхати через усю країну і навіть небезпечно. Загалом, на мусульманських сайтах публікуються фатви – богословські настанови, які стосуються людей з інвалідністю: як вони мають виконувати свої релігійні обов'язки, як їм потрібно молитися, чи потрібно їм дотримуватися посту. С. Ісмагілов зазначає, що для таких людей, у першу чергу, має бути адресована благодійна допомога мусульманських організацій, тому на сайтах це відображено, але відображено у вигляді порад для людей з цією проблемою, а не окремих статей про їхнє життя.

Мусульманська община у спілкуванні з людьми з інвалідністю робить акцент і на благодійну діяльність, і на їхню замученість у соціум. Наприклад, є люди, які звертаються по благодійницьку допомогу, є люди, яких цікавлять виключно релігійні рекомендації богословського характеру, є люди, яким потрібне спілкування.

Мусульмани інколи разом із православними влаштовують поодинокі молитовні заходи, наприклад Православна церква України в Михайлівському соборі влаштувала день людей з орфанними захворюваннями: збирали родини, дітей, проводилася молитва, вона була не лише міжконфесійна, а міжрелігійна. Це відбувалося за ініціативи центру «Еліос» Православної церкви України. Мусульмани співпрацюють з ними в питаннях, що стосуються благодійності, офіційних заходів. Є такий формат, що в різних містах України: Києві, Харкові, Сєверодонецьку – вони годують людей. Муфтій говорить, що жінки-волонтерки виявляють активність у співпраці з різними немусульманськими організаціями. Зокрема, на Південному вокзалі в Києві щосуботи годують людей, але це не виключно мусульманський проект, просто мусульманки долучаються до нього. Що стосується Харкова,

Сєвєродонецька, то це суто мусульманський проект. Приходять різні люди, у тому числі люди з інвалідністю.

Саїд Ісмагілов стверджує, що про людей з інвалідністю переважно згадують у наших медіа перед Паралімпійськими іграми або після них, коли ті досягають високих результатів. І вже всі в світі знають, що українські паралімпійці краще виступають, ніж олімпійці. Про це тоді активно повідомляють в українських медіа, але по завершенню це швидко забувається. Тому, стверджує муфтії, про потреби людей з інвалідністю згадують тоді, коли відбуваються міжнародні заходи.

Отже, як бачимо, проблеми людей з інвалідністю, їхнє включення в соціум досліджується, але на теренах України є лише загальні дослідження на цю тему. Незважаючи на релігійні настанови духовних лідерів, проблема сприйняття людей з інвалідністю серед мусульман існує.

Як свідчить моніторинг (2013-2021 рік), публікацій про людей з інвалідністю небагато. Провідні медіа «Іслам в Україні» та «Islam.plus», з одного боку, намагаються показати людину з інвалідністю як повноцінну, рівноправну, з іншого, чуємо нарікання з боку людей з інвалідністю та їхніх рідних на непристосованість релігійних споруд. Окрім того, невелика кількість повідомлень за означений період свідчить про недостатню зацікавленість питаннями цих людей та їхньої включеності в соціум і пояснюється головним муфтієм малою кількістю мусульман, що залишилися на території України. Головним чином в Україні діяльність мусульман зосереджена на благодійності, про комунікацію та повноцінне рівноправне включення їх до різних сфер поки що не йдеться.

У цьому контексті вважаємо за потрібне згадати про те, як юдеї ставляться до людей з інвалідністю, яким постає образ цієї категорії населення в єврейських медіа. На сайті «Імрей Ноам», присвяченому євреям, їхньому життю, культурі, автор Рав Рафаель зазначає, що у євреїв існує дві тенденції у ставленні до людей з інвалідністю. З одного боку, це тенденція, яка визначає людей залежно від їх інвалідності і тим самим стигматизує цю

сукупність людей. Тобто ми маємо справу не з «нормальною» людиною, а з інвалідом. З другого боку, існує тенденція сприймати людей з інвалідністю як співгромадян і зводити до мінімуму обмеження через їхню інвалідність. У такому разі ця особа вважається «нормальною» людиною, але з проблемою або з інвалідністю. Автор зазначає, що іудаїзм фокусується на виконанні релігійних обов'язків стосовно людини з інвалідністю, тобто виконанні заповідей. Одна із заповідей закликає: «Допомагай ближньому». Саме цей процес допомоги ми спостерігаємо на одному з єврейських медіа «Jewishnews». Більшість публікацій присвячено благодійним справам, активно демонструються покупки, які здійснюються для людей з інвалідністю: «Єврейська громада Шостки купила медичне обладнання для дитини з інвалідністю», «Євреї під Дніпром і Сумами надали допомогу людям похилого віку та людям з інвалідністю» [160]. У замітці «У Луцьку євреї влаштували свято для людей з інвалідністю» [59] показується дружелюбне ставлення до цих людей: волонтери намагаються їх розважити та сприяють спілкуванню між собою. Людина з інвалідністю як об'єкт допомоги постає в «Суспільному медіа»: «Єврейська громада Кам'янського розвозить їжу літнім і маломобільним людям, допомагає зайти в укриття» [366], на сайті «Волинські новини»: «Гарячі обіди і табори для дітей: як єврейська громада Луцька допомагає переселенцям» [567]. Тож вважаємо, що така невелика кількість публікацій не може бути презентабельною у висвітленні образу людей з інвалідністю в медійному просторі, але з тої незначної низки дописів можна зрозуміти, що юдеї ставляться до людей з інвалідністю як до особи, що є безпомічною, яка залежить лише від допомоги здорових індивідуумів. Фактично немає повідомлень, де людина з інвалідністю показана як особа з рівними правами в суспільстві.

Висновок до розділу 4

Соціальне служіння в межах Церкви сприяє формуванню толерантного ставлення суспільства до людей, які цього потребують. Як показує

дослідження, медіа не достатнім чином зацікавлені тим, щоб акцентувати на житті нужденних, у тому числі й людей з інвалідністю, оскільки ця тема не є рейтинговою. Натомість інформаційні ресурси релігійних установ дають можливість зрозуміти, яким чином влаштована їхня комунікація з людьми з інвалідністю та як релігійні журналісти приділяють цим питанням увагу.

На сайті Православної церкви України переважно роблять акцент на психологічній та соціальній підтримці батьків дітей з інвалідністю. Організація «Елеос» як одна зі структурних складових цієї Церкви у своїй діяльності спрямована передусім на соціалізацію людей з інвалідністю та інклюзію, зокрема на переклад церковних богослужінь жестовою мовою, що, відповідно, досить позитивно сприймається прихожанами.

На інформаційному ресурсі Української православної церкви в публікаціях про людей з інвалідністю попри те, що в багатьох статтях є позитивний посил, автори часто використовують «мову ненависті» (слова «каліка» тощо), що вже автоматично формує або поглиблює упереджене ставлення про людей з інвалідністю, стереотипи про них. У матеріалах використовується протиставлення «свій / інший» та виборюються права на достойне життя таких людей і прийняття їх соціумом. При цьому наголошують на долях людей з інвалідністю, які реалізували себе за кордоном, що може служити прикладом поведінки соціуму з цією категорією населення. Переважну кількість публікацій можна розподілити за тематикою на дві частини – про соціалізацію людей з інвалідністю та про благодійну допомогу їм. Відповідно, якщо в медіа Православної церкви України людина з інвалідністю постає як рівноправна, повноцінна особа, то на сайті Української православної церкви таке лише акцентовано на виборюванні такого права для неї.

Встановлено, що однією з найбільш прогресивних у процесі комунікації з людьми з інвалідністю та висвітлення цього в медіа є Українська католицька церква (римсько- і греко-). Пріоритетом для її релігійних громад є налагодження спілкування зі своїми парафіянами і

підтримка їх за допомогою соціальних комунікацій. Для цього, окрім власних релігійних сайтів, створено інші ресурси: спільноти, що безпосередньо займаються проблемами людей з інвалідністю і комунікацією з ними, мають сторінки в соцмережах, на них висвітлено діяльність декількох організацій, які активно сприяють цим процесам, навчальних закладів. Проте в загальнонаціональних та регіональних ЗМІ інформація про це представлена досить бідно, на чому наголошують католицькі священники – працівники соціальної сфери, які намагаються не робити піару зі своїх дій, натомість журналісти, на їхню думку, можуть висвітлювати або сенсаційну інформацію, що стосується людей з інвалідністю, або рекламувати меценатів, які спонсорують певні заходи. Саме наявність спільнот сприяє відкритості соціуму до людей з інвалідністю, оскільки організатори проводять творчі майстерні, літні табори, у центрі «Емаус» з людьми з інвалідністю спілкуються люди, які не мають інвалідності, навчають їх найнеобхідніших навичок. Це сприяє зменшенню комунікаційних бар'єрів на різних рівнях: освітньому, соціальному, медичному, психологічному. Ті журналісти, які стикалися з роботою центру «Емаус» та УКУ, продовжують періодично висвітлювати інформацію про людей з інвалідністю, вийшовши на інший аналітичний рівень з роздумами про інклюзію цієї категорії населення, реалізацію їхнього творчого потенціалу.

Протестанти також налагоджують комунікацію з людьми, які мають інвалідність, проводять літні табори, влаштовують бесіди тощо. Але, як бачимо з публікацій, фактично ці зустрічі відбуваються між людьми з інвалідністю, тобто прямої участі людей без інвалідності не передбачається, тож створюється певне вакуумне середовище, оскільки між собою спілкуються лише люди з інвалідністю без включення до соціуму. Благодійна організація «ADRA» допомагає своїм вірянам. Допомога надається вибірково, лише у тих місцях, де функціонує певна громада. Відповідно, у медіа такі дії протестантської церкви майже не висвітлюються.

Ситуація з Covid-19 продемонструвала умови, в яких в Україні людям з інвалідністю довелося виживати. Ці умови ми поділили на медичні, соціальні та релігійні. З'ясовано, що медичні умови погіршилися під час пандемії, люди з інвалідністю зазнали дискримінації від працівників медичних установ; соціальні умови характеризувалися відсутністю систематичного надання інформації про заходи боротьби з вірусом для людей з інвалідністю, збільшенням соціальної дистанції та ізоляції. У медіа наявні лише статистичні дані, немає матеріалів про стан інфекційних відділень, необхідність обладнання в них, про ризики для життя людей, що мають інвалідність, про історії хворих на Covid-19 людей з інвалідністю, відсутні й аналітичні публікації відповідної тематики. Анкетування людей з інвалідністю дало змогу зрозуміти недоліки висвітлення в ЗМІ пандемії: перевагу негативної інформації над позитивною; відсутність інформації про одужання; поверховий огляд теми коронавірусу; замовчування правдивої, достовірної інформації. Релігійні умови для людей з інвалідністю стали найсприятливішими. Так, при церкві «Фіміам» під час пандемії було налагоджено спілкування онлайн, співробітники церкви систематично відвідували людей з інвалідністю й допомагали їм матеріально, було створено інформаційний сайт «Світогляд». Соціальна та медична сфери виявилися найбільш нестійкими порівняно з релігійною сферою, від якої люди з інвалідністю отримали найбільшу підтримку.

В Україні діяльність мусульман зосереджена переважно на благодійній допомозі людям з інвалідністю, про комунікацію та повноцінне рівноправне включення їх до різних сфер діяльності не йдеться. Представники цієї релігії пояснюють ситуацію невеликою кількістю мусульман в Україні загалом, а тих, хто потребує підтримки, знають ледь не поіменно і надають допомогу адресно. У медіа така інформація представлена досить обмежено, їхні сайти лише дають можливість зрозуміти, що робиться для комфорту мусульман, які мають інвалідність, у світі. Висвітлення такого типу відомостей може стати моделлю для втілення в українському інформаційному просторі.

Кількість публікацій про юдеїв з інвалідністю є невеликою та непрезентабельною, але з огляду на те, що опубліковано, можемо встановити: юдеї з інвалідністю постають у ЗМІ як залежні та немічні люди, які потребують допомоги.

Пропозиція: Православній церкві України потрібно максимально збільшити свою присутність в українському інформаційному просторі із залученням релігійних журналістів і систематично висвітлювати інформацію, що стосується людей з інвалідністю, створити навчальний заклад, де змогли б навчатися з максимальними зручностями православні люди з інвалідністю та без інвалідності, при яких діяли б центри реабілітації, де влаштовувалися бесіди між студентами, навчання їх навичкам, які знадобляться у подальшому самостійному житті, журналістам встановити квоти на підготовку матеріалів про людей з інвалідністю, систематичне її поширення, що максимально інформуватиме соціум про їхню діяльність.

Розділ 5. Роль мас-медіа та соціальних мереж у житті людей з інвалідністю

5.1. Роль соціальних мереж у формуванні іміджу людини з інвалідністю

З метою змінити стереотипи про людей з інвалідністю варто на сьогодні переходити до рішучих дій, які можуть змінити ставлення та позитивно впливатимуть на формування іміджу людини з інвалідністю. Найчастіше про людей з інвалідністю дізнаються із соціальних мереж. З огляду на те, що в Україні людина з інвалідністю не завжди видима і не завжди може бути почутою, саме соціальні мережі є тим рятівним майданчиком, де може себе реалізувати і репрезентувати людина, яка має інвалідність. Сторінки створено не тільки для збору допомоги, але й для того, щоб показувати, наскільки різнобічним і цікавим є життя людей з інвалідністю. Суспільство отримало змогу побачити людей з інвалідністю, яких протягом тривалого часу не помічало, оскільки вони фактично відсутні на вулиці, у засобах масової інформації інформація про них подається дозовано й принагідно. Тому з'ясування ролі соціальних мереж у формуванні іміджу людини з інвалідністю є актуальним і потребує детального вивчення.

У суспільстві виробилося упереджене ставлення до цієї категорії людей і залишається фактично незмінним уже протягом тривалого часу. Часто можна спостерігати, як до людей з інвалідністю ставляться з почуттям страху й ворожості, як до таких, від кого хотілося б дистанціюватися. Стереотипи та упередження обмежують їхню інтеграцію в суспільство, через що спричиняється соціальна та особиста шкода: «люди з інвалідністю, на яких уже навішано ярлик «інвалід», можуть стикатися із дискримінацією під час пошуку роботи, помешкання, друзів та інколи – навіть коли намагаються скористатись своїми громадянськими правами» [201]. На сьогодні це є правдою, «коли хтось дізнається про те, що в нього інвалідність або стан,

асоційований з інвалідністю, коли майбутні батьки дізнаються, що у дитини буде фізичне чи когнітивне ураження, коли телебачення повідомляє про те, що відомий публічний діяч отримав інвалідність, виникають певні побоювання та передчуття – емоційний страх» [201].

Між іншим, найменше, що потребують ці люди, – це жаль. В Англії наприкінці 80-х – на початку 90-х років один раз на два роки проводився благодійний телемарафон «Діти в біді», метою якого було зібрати більше коштів, щоб допомогти людям з інвалідністю. Виступали відомі люди, розповідалися історії людей з інвалідністю, тиснули на жалість. У 1992 році близько 2000 людей з інвалідністю вийшли до британської телестудії, де йшла трансляція телемарафону, блокували підземний паркінг і вхід для селебріті, вимагали припинити цей телемарафон, закликаючи не зображати їх безпомічними каліками, не жаліти їх, вважали, що марафон вкрав їхню гідність, і закликали до рівності прав. Тобто, діалогу на той час між суспільством та людиною з інвалідністю не було: суспільство вважало, що робить усе можливе з їхнього боку, але не говорило про це з людьми, які мають інвалідність, не цікавилися їхньою думкою. Для останніх такий акцент на них вважався образливим. Саме після цього випадку законодавство країни було змінено: з'явився доступний транспорт, будівлі, освіта і т.д.

Американський журналіст Волтер Ліпман увів термін «стереотип» (греч. stereos – твердий, typos – відбиток) до наукового обігу. У своїй книзі «Суспільна думка» (1922 р.), у якій він намагався визначити місце стереотипів та їхню роль у формуванні громадської думки. За його словами, «стереотип – це особлива форма сприйняття навколишнього світу, яка впливає на дані наших почуттів до того, як ці дані дійдуть до нашої свідомості. Це переконання – позитивні чи негативні, – які ми маємо стосовно певних груп та їх характеристики» [201]. Все відбувається під впливом культурного оточення певної особи, може передаватися від покоління до покоління та часто сприймається як реальність. Бувають такі випадки, на думку В. Ліпмана, коли особистий досвід людини суперечить

стереотипу, внаслідок цього може відбуватися два варіанти розвитку подій: 1. «Людина, яка не зацікавлена з тих чи інших причин в зміні своїх поглядів, або зовсім не помічає цих суперечностей, або вважає їх винятком і зазвичай просто забуває про них. 2. Людина, яка є допитливою і при зіткненні стереотипу з реальністю змінює своє сприйняття навколишнього середовища» [201]. Власне, автор підкреслював, що люди отримують стереотипи разом із повідомленнями зі ЗМІ, під впливом яких вони у будь-якому разі перебувають. Варто наголосити, що будь-яка людина не може об'єктивно описати ситуацію й завжди щось додає від себе. Власне, стереотипи певним чином упорядковують картину світу людини, навіть незважаючи на те, що вона є неповною, ми до неї пристосувалися і вважаємо її правильною, не звертаючи увагу на певні невідповідності між нашим особистим світом та світом, що нас оточує.

Стереотипи характеризуються стійкістю. Через те, що стереотип переважно далекий від досвіду людини, то джерелом, яке продукує стереотипи, є медіа.

Уповноважений Президента України з прав людей з інвалідністю Валерій Сушкевич стверджує: «У нас, наприклад, є ситуації, коли люди з інвалідністю не хочуть фіксувати цю інвалідність. Таких людей є досить багато, і вони в мене питають, що їм робити. Стереотип ставлення суспільства до мене як до людини з інвалідністю – це ідентифікація убогості: «убога людина». Ідентифікація, що ти «калічка», наче часто сьогодні і не звучить, а свідомість, ментальність радянська, пострадянська – «ти калічка, ти убогий». Але зрушення в цьому варіанті, безумовно, є. І сьогодні є вже ставлення до цих людей як не меншовартісних. Це суттєвий чинник сьогоднішнього дня» [326].

Через наявність великої кількості міфів формуються негативні стереотипи: «люди з інвалідністю пасивні, слабкі, неприємні, залежні, недружні, жалюгідні, це зло, тягар для суспільства; люди з інвалідністю не в змозі працювати і конкурувати на відкритому ринку праці, не освічені,

потребують благодійної допомоги, від них нема ні економічної, ні духовної користі суспільству» [201]. «Не зрозуміло, що саме лежить в основі упереджень, – чи підсвідомий страх, чи нестача розуміння, чи щось глибше, – люди часто змінюють своє ставлення, й важливу роль у зміні таких упереджень мають відігравати як професіонали, так і люди з інвалідністю» [201].

I. Виртосу виділила декілька стереотипів, які побутують у соціумі щодо людей з інвалідністю. Ставлення суспільства, на думку I. Виртосу, можна згрупувати та представити таким чином:

- Психологічний портрет в суспільстві: люди з інвалідністю нещасні, неприємні, хворі, неспроможні або злі;
- Економічний тягар для соціуму та сім'ї: люди з інвалідністю не мають майбутнього і є тягарем для своїх сімей;
- Статус у суспільстві після результативної участі в значущих проєктах: людей з інвалідністю представляють героями, коли вони, «долаючи свою інвалідність», демонструють суспільству свої таланти;
- Інвалід як об'єкт загальнолюдської цікавості: людей з інвалідністю представляють диваками (об'єктами людської цікавості з огляду на їхнє рідкісне або незвичне порушення);
- Зосередженість на собі і власних інтересах: люди з інвалідністю не цікавляться нічим, окрім своєї хвороби, і вони не можуть бути експертами в жодній сфері, крім інвалідності;
- Визнання суспільством тих, хто піклується про інвалідів: люди з інвалідністю – хороший інструмент для гри на почуттях [81].

На нашу думку, головним завданням професійного журналіста є руйнувати ці стереотипи, уникати їх, бо саме медіа формують образ людини з інвалідністю і транслують його в соціум. Велику роль відіграє те, чи використовує журналіст коректну мову при висвітленні проблем людей з інвалідністю, бачить та репрезентує цих людей не крізь призму інвалідності, а як особистість.

Змінювалося суспільство, стереотипи також змінювалися, але загальною думкою, яка проходила крізь роки та крізь всі типи стереотипів – це те, що інвалідність означає «ні». Така думка ґрунтувалася, швидше за все, на незнанні як ситуації, так і питань інвалідності. Тому формування суспільної думки за допомогою засобів масової інформації без упереджень та стереотипів є першочерговим.

Ми провели опитування студентів відділення журналістики (356 респондентів) з метою з'ясувати, які асоціації в них виникають при уявленні про людей, які мають інвалідність, що дасть нам змогу побачити неоднозначність сприйняття цієї категорії населення.

Передусім кожен з них навів декілька слів-асоціацій, які демонструють уявлення соціуму про людини з інвалідністю.

Слова із позитивним забарвленням були такі: сила, людяність, допомога, стійкість, мотивація, воля, боротьба за життя, сила духу, милосердя, витримка, розум, добро, індивідуальність, повага, рівноправність, унікальність, внутрішня сила, жага до життя, сила волі, права, людина, захист, розуміння, коректність, щирість, віра, здоров'я, світло, таблиця Брайля, міцність духу, незламність, надія, підтримка, адаптація, повага, волонтерство, рівність, друзі, терпимість, цілеспрямованість, людяність, толерантність, інклюзія, сміливість, мотивація, усмішка, оптимізм, індивідуальність, мужність, хоробрість, витримка.

Наведемо слова з негативним забарвленням: скорбота, хвороба, біль, протистояння, особливість, труднощі, сум, усвідомлення, жаль, важкість, аварія, відчуження, неприйняття, самотність, складність, незахищеність, співчуття, непристосованість, інвалідний візок, обмеженість, людина з особливостями розвитку, жалість, несправедливість, тягар, жертва, нерозуміння, безпорадність, аномальні люди, співчуття, стереотипи, обмеження, незручність, дискомфорт, вади, скорбота, жах, страх, розпач, важка доля, закритість, ненависть, горе, непристосованість, дефекти, захворювання, слабкість.

Як бачимо, у свідомості людини асоціації, пов'язані з життям людини з інвалідністю, з одного боку, свідчать про духовно-фізичну міць людини з інвалідністю, яка готова боротися за життя і мотивувати до цього інших, з іншого боку, не можна заперечити ті труднощі, біль, які випали на долю людини з інвалідністю та її родини, ставлення до неї варіюється від захоплення до жалю та милосердя, постійного протистояння і доведення власної повноцінності суспільству, відчуття «особливості» порівняно з іншими. Респонденти відзначають жаль у ставленні до цих людей: «Мені дуже шкода таких людей, адже у них не було вибору. Це складний шлях, вони це терплять і живуть з цим. Далеко не всі такі, як Нік Вуйчич», «Коли мова йде про людину з інвалідністю, у моїй голові одразу виникають картини побутових труднощів, з якими стикаються ці люди. Також одразу замислюєшся про те, як важко жити таким людям, адже наше суспільство ще не навчилося сприймати їх як повноцінних своїх членів. Людям з інвалідністю важче знайти роботу, кохання, створити родину», «Для початку мені дуже шкода таких людей, адже у них не було вибору», «Асоціація виникає одразу з інвалідним візком або відсутністю природних звичайних людських можливостей (зір, слух, обмеженість мовленнєвого апарату)», «Перші асоціації про те, що у нашій країні не влаштовано все для інвалідів, немає нічого, що полегшило б їхнє життя», «Пригадую свого знайомого, який працює і професійно водить авто, незважаючи на інвалідність. Водночас із тим спадають на думку люди, які просять допомоги на вулиці», «Звісно, людей завжди лякає щось незвичне, інше, але ми повинні зрозуміти, що це не вибір людини», «Людина з інвалідністю кожного дня веде боротьбу. На жаль, забезпечення її життєдіяльності не на найвищому рівні у нашій країні. Саме тому, на мою думку, вона, перш за все, потребує поваги і гідного ставлення до себе, адже ця людина така сама, як і інші, але зі своєю унікальністю», «Незаслужена дискримінація і приниження», «Викликає почуття жалю, бажання допомогти. Неповноцінна людина, але з дуже великою жагою до життя», «Людина з вадами. Постійні погляди, тому що не такий, як усі»,

«Мені шкода таких людей, але ще більше мені прикро бачити осудливі тупуваті погляди людей, які не розуміють того, на що здатні такі погляди. На жаль, на сьогодні відсоток тих, хто від щирого серця допоможе, а ще краще – не буде акцентувати увагу, а поставиться, як до іншої людини без вад, дуже низький», «Узагалі, я рідко чую про людей з інвалідністю, тож далека від цієї теми, але це існує і про це треба дійсно знати, а не спиратися на стереотипи. Коли йдеться про таку людину, я одразу уявляю на колясці або з тими чи іншими відхиленнями, якій потрібні турбота та догляд, іноді уявляю успішних спортсменів та людей, які мають талант», «Звичайна людина, яка дещо не схожа на інших. Має вади, відхилення. Не захищена в нашому суспільстві від цькування оточення».

Цими людьми також захоплюються, до них виявляють толерантність і готові прийти їм на допомогу будь-якої хвилини: «Серед них є ті, що викликають захоплення і неймовірно мотивують, як-от Нік Вуйчич або паралімпійці» «Ці люди на порядок сильніші духом, ніж всі ми», «Вони сильні, бо, попри все, продовжують жити та боротися», «Інвалідність – це не вирок! Адже багато людей з інвалідністю стали видатними науковцями, письменниками, акторами і т.д.», «Деякі люди, які мають інвалідність, живуть більш повноцінно, ніж повністю здорові люди. Звичайно, у неї є якісь особливі потреби, але це не робить її «не такою», «Якщо у людини виникає проблема – я їй допоможу незалежно від її фізичного стану», «Це сильна особистість, яка щодня веде боротьбу з собою та за себе», «У мене виникає почуття поваги до цієї людини. Треба співпрацювати з журналістами, які мають інвалідність, або з журналістами, в сім'ї яких є хтось з інвалідністю. Людина з інвалідністю – це звичайна людина з неповторним характером, своїми слабостями та недоліками». Відповідно, бачимо неоднорідність суджень стосовно людей з інвалідністю та асоціативних зв'язків, пов'язаних з уявою про неї.

Більшість людей створює власну сторінку в соціальній мережі, щоб презентувати себе, показати своє життя, вчинки, уподобання тощо. Роль та

місце соціальних мереж у сучасному суспільстві досліджують такі вчені, як К. Коган, Ю. Данько, А. Лещенко, О. Лобовікова, О. Романенко та багато інших. К. Коган вважає: «мережі перетворилися на своєрідний глобальний координаційний центр соціальних зв'язків, оскільки вони здатні компенсувати не тільки нормативний вакуум, а й регулювати комунікативні процеси у віртуальному просторі, що є особливою властивістю сучасного рівня розвитку системи соціальних комунікацій» [229]. Як ми вже з'ясували, завдяки соціальним мережам велика кількість користувачів дізнається про людей з інвалідністю, їхню активну діяльність. Свідомо чи несвідомо люди з інвалідністю при комунікації з іншими намагаються відповідати у своєму іміджі очікуванням тих, з ким вони спілкуються.

Імідж людини, технології його формування досліджують Г. Євтушенко, Е. Галицька, Є. Шиян, Р. Калениченко, В. Маргалик та інші.

Імідж (від фр. *image*) означає у перекладі на українську мову «картина», «образ». Найчастіше у це визначення вкладають «зовнішній вигляд людини». При цьому імідж включає в себе не лише зовнішній вигляд, є багато його складових: характер, ставлення до життя, до соціуму, дії особистості, але життя й діяльність людини з інвалідністю не завжди турбують суспільну думку до того часу, поки людина або її рідні не набудуть інвалідності. Це неодноразово озвучували медійні люди, як мають інвалідність.

Л. Хавкіна вважає: «імідж володіє здатністю в концентрованій формі передавати враження про його носія, акцентуючи бажані для нього якості та характеристики. <...> Якщо раніше ця категорія трактувалася з позицій маніпулятивного викривлення реальності й нерідко сприймалася з негативними конотаціями, то наразі стає загальновизнаним, що імідж є однією із засадничих форм комунікативної взаємодії, невід'ємною частиною соціокомунікаційного процесу» [530].

Своєю чергою, Т. Довга стверджує: «Імідж людини – це думка про неї у групи людей в результаті сформованого у їхній психіці образу цієї особи,

що виник у результаті їх прямого контакту з цією людиною чи внаслідок отриманої про цю людину інформації від інших людей; власне, імідж людини – це те, як вона виглядає в очах інших» [146]. Оскільки імідж особистості – комплексна характеристика, він охоплює вербальний, габітусний, діловий, кінетичний імідж, імідж середовища.

На думку О. Бойко, габітус виступає «як система зразків діяльності, які відтворюються індивідами в ході соціальних практик» [46]. Відповідно, кожна людина, яка входить до будь-якої спільноти, намагається відповідати діям інших членів. Одним зі складових габітусу є тілесність, яка, за словами Н. Медведєвої, у комплексі включає як природне тіло, так і зовнішню та внутрішню тілесність. Ці компоненти відіграють важливу роль у формуванні враження індивідів один про одного при першій зустрічі, і відповідно, впливає на процес спілкування у подальшому. Особливо важливим є цей момент у формуванні іміджу людини з інвалідністю, оскільки фізичні порушення можуть призвести до стигматизації людини, яку дискримінуватиме та не сприйматиме належним чином суспільство. У такому випадку потрібно апелювати до харизми людини. Окрім того, складовими поняття «імідж» для людини є: «1. Професіоналізм і компетентність; 2. Динамізм, швидка реакція на ситуацію, активність; 3. Моральна надійність особи; 4. Уміння впливати на людей справою, словом і зовнішнім виглядом; 5. Гуманітарна освіченість; психологічна культура особи» [487].

Стереотипи, хоч і повільно, але можуть змінюватись. Це доводить Антон Дубішин, людина з інвалідністю, який брав активну участь у громадському житті, допомагав бійцям, які потрапили у скрутне становище, дитячим будинкам, таким же людям з інвалідністю, як і він. Є керівником громадської організації «Особлива команда». За його авторства опублікована книга «Особливе одкровення» (автобіографічна повість), де він також наголошує на стереотипному, упередженому ставленні до людей з інвалідністю. Антон стверджує, що таке ставлення сформоване ще з

радянських часів. Його мати навчалася у спеціалізованому закладі: «Це були не найкращі часи для людей з особливостями, бо їх приховували від суспільства або ж оформлювали у такі спецзаклади» [158]. Він апелює до післявоєнних часів, «зачищення» суспільства від інвалідів-ампутантів, ветеранів війни, називаючи цей процес «геноцидом особливих, втрачених років і бар'єрів між людьми! Бар'єри, які ми самі собі створили» [158]. Суспільство не може звикнути до зовнішнього вигляду людини з інвалідністю, тому своїм ставленням вони змушують цих людей ізолюватися, сховатися від образ, хоча вони такі ж самі люди, з такими ж почуттями, потребами. Внаслідок цього люди з інвалідністю ніби закриваються від суспільства і починають спілкуватися з такими ж людьми, як і вони: «Мене не сприймали, не хотіли гратися, а тільки тикали пальцями та насміхалися з мого становища. Місцеві бабусі охали та ахали, кажучи: За що тебе наказав Бог, бідне дитятко? <...> одна знайома моєї мами запропонувала їй поставити мене в підземному переході та заробляти більше грошей, ніж на роботі» [158]. Апогеєм для Антона та його матері був момент, коли їх образила компанія молодиків, сказавши: «Таких людей потрібно тримати вдома під замком!». Він із розпачем питає: «За що мене принижують і зневажають? За що цькують та не сприймають? Я ж така сама людина, як і всі! У мене дві руки, дві ноги, одна голова та однакові органи! Хоча я фізично особливий, але живий!!! Ми, ОСОБЛИВІ, живі!!!» [158]. Це настільки вплинуло на Антона, що він вирішив почати змінювати світ навколо себе, на сьогодні реалізовує себе як лідер громадської організації та волонтер, ламаючи таким чином усі стереотипи про безпомічність людей з інвалідністю. На сьогодні велика кількість людей вдячна йому за роботу на благо соціуму, що можна побачити з постів та коментарів на його сторінці в соціальній мережі «Facebook».

Характеристики, які формують імідж людини, за словами Е. Галицької, поділяють на такі групи: «зовнішній вигляд, інтелектуальне враження, психологічні характеристики, соціально-психологічні характеристики,

соціальні характеристики, статусне сприйняття» [106]. Звернімо передусім увагу на зовнішній вигляд Антона Дубішина. Фотографії, розміщені на його сторінці, позиціонують Антона як людину, яка хоче йти в ногу з часом: майже на кожній світлині на голові в нього модний капелюх, хлопець одягнений або в сучасну сорочку з вишивкою, або футболку, на одному з фото він у бандані, сонцезахисних окулярах, а на палець надягнутий перстень у вигляді черепа – це аксесуари людини, яка цікавиться рок-музикою. У цьому контексті варто наголосити, що Антон Дубішин готовий до змін свого зовнішнього вигляду. Можна сказати, що ця людина має свій власний стиль. За словами Е. Галицької, «стиль – це перша ознака індивідуальності, яка багато що розповідає про людину. Сьогодення диктує величезну різноманітність стилів, завдяки яким створюється імідж будь-якої людини» [106]. Антон Дубішин фактично знайшов свій стиль, виділившись на загальному тлі, і пропонує людям з інвалідністю є не замикатися в собі, а брати максимально активну участь у житті, намагатися протистояти соціальному несприйняттю. В одному з постів розміщено фото флаєра-запрошення «Про що мовчать діти?» на мотиваційну зустріч з «незламним» Антоном Дубішином. Зображено його на фоні накачаних рук, що символізують силу і незламність цієї людини в життєвій боротьбі.

Для кожної людини соціальною потребою є самореалізація та самопрезентація, за допомогою яких вона може відчувати свою значущість, потрібність. Більшість людей з інвалідністю не наважується репрезентувати себе на широкий загаль, соромиться своїх фізичних порушень. Тому ті, хто знаходить у собі сили боротися, протидіяти несприйняттю своєї особистості, незважаючи на відсутність фізичних можливостей, беруть своєю харизмою та пасіонарністю і справді є сильними людьми. Харизма – «це дар, набутий людиною для виконання життєвого призначення, що посилює її лідерські риси і допомагає повніше реалізувати свої можливості й використовувати їх заради вищої мети» [111]. Людина, яка має харизму, тобто силу особистості, може впливати на інших людей, власне, як це робить Антон Дубішин. Це

можна назвати рухом наперекірам обставинам, які зупиняють, стримують на шляху до мети, але людина не може без цього жити і захоплює цією жагою інших. Незважаючи на те, що Антон майже повністю нерухомий, у нього функціонує один палець, цей хлопець вірить у своє призначення, розуміє сенс життя, що робить його харизматичною особистістю. У цьому контексті варто говорити, що харизматичність особистості визначає її пасіонарність, коли людина спрямована на те, щоб змінити дійсність, і це є для неї ціннішим за її життя. Спостерігаючи за діяльністю Антона Дубішина, можемо відзначити, що він за допомогою своєї матері провадить активну громадську діяльність, допомагає продуктами українським військовим.

Інтелектуальне враження. Е. Галицька вважає, що «це особистісні характеристики, які виявляються під час комунікації, насамперед це стосується навичок, здобутих унаслідок освіти та виховання» [106]. Зі сторінки Антона Дубішина дізнаємося, що він здобуває освіту в університеті «Україна», написав книгу «Особливе одкровення» про його життєві перепетії, про знущання та приниження, яких він зазнав у суспільстві, про сприйняття, толерантність, війну, волонтерство. Ознайомлюючись із вмістом книги, людина розуміє, з якою кількістю проблем стикаються кожного дня люди з інвалідністю. Антон стежить за політичною ситуацією в країні, відзначаючи певну непослідовність дій влади під час карантину. Робить огляди лікарських препаратів, які можуть допомогти у лікуванні СМА, аналізує їх дію та вартість, яка є не підйомною для пересічної людини, проводить презентації, зокрема в одній з них згадав про Революцію Гідності та оцінив її вплив на розвиток українського суспільства.

Звернемо увагу на психологічні характеристики, а саме комунікабельність та культуру мови (вербальної і невербальної). Е. Галицька слушно зазначає: «Важливими характеристиками іміджу на сучасному етапі є коректне написання та оформлення різних видів документів» [106]. Ця ознака стосується й ведення сторінки в соціальній мережі. Хлопець комунікабельний: майже кожен його пост супроводжується фото і дописами

різних зустрічей, з ним спілкуються, підтримують його, а він, у свою чергу, підтримує тих, хто цього потребує.

Соціально-психологічні характеристики стосуються як індивідуума, так і його оточення – сім'ї, друзів, знайомих, колег. Поруч з Антоном Дубішиним постійно знаходиться його мама Наталія, яка підтримує його у всіх задумах. Окрім того, він має багато однодумців у справі волонтерства. Так, люди, які з ним в одній організації, вдячні, що він друг для них. Одна зі знайомих, І. Литвинова так говорить про їхнє спілкування: «Знаю Антона вже два роки приблизно. Дуже пишаюся цією незламною людиною. Це чоловік, який, попри свою особливість, не став жертвою, а допомагає зі своєю мамою всім навколо себе в їх ГО Особлива команда» [263]. Антон також створив вайбер-спільноту ГО Особлива команда, де збирається викладати інформацію про різні заходи та потреби.

Соціальні характеристики, за твердженням Е. Галицької, «забезпечують бездоганність репутації. Вони відображають моральні цінності, манери поведінки, мотивацію, реальні вчинки в різних життєвих ситуаціях (звичайних та екстремальних), стійкість соціальних відносин у певному колі спілкування, прояви соціальної поведінки» [106]. Антон Дубішин зазнав до своєї особи недружнє ставлення суспільства. І для того щоб змінити ситуацію, докладає всіх сил: «Моя методика проста: роблю фото недружного простору й починаю довбати всіх, хто може бути дотичним до вирішення ситуації. Бо якщо на моєму шляху немає пандуса, доводиться ловити пару ходячих «пандусів», допомагає – люди беруть візок зі мною й несуть. Іноді навіть самі пропонують допомогу» [211]. Для нього першочерговою є допомога тим, хто цього потребує: військовим, дитячим будинкам, дітям з інвалідністю. Він зі своєю командою влаштовують просвітницькі флешмоби з метою знайомства дітей з тими українцями, які можуть бути для них взірцем.

Хлопець відстоює свою позицію, є наполегливим у вирішенні питань, має для себе три правила: 1) прийми себе таким, яким є; 2) повір у свої сили;

3) суспільство тебе прийме: «Коли приймаєш себе, то береш гору над хворобою й починаєш хоч щось робити. Навіть маючи один палець, можна змінити весь світ. Навіть сидячи на дивані, можна зробити багато важливих речей» [211].

Антон захищає права людей з інвалідністю і просить згадувати про них не лише 3 грудня – у День людей з інвалідністю: «І будь ласка – не вітайте мене з 3 грудня. Бо я є не тільки в цей день! Я є кожного дня!!!». Хлопець відстоює честь і гідність людей з інвалідністю, активно відстежуючи діяльність людей, які негативно ставляться до людей з інвалідністю. До прикладу, Антон стурбовано відреагував на приниження з використання мови ворожнечі Ольги Дробишевої, яка порушила Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю. Його пости супроводжуються коментарями читачів, однодумців, які вбачають Антона мотиватором, захоплюються його діяльністю. Юлія Федорко, одна із його однодумців, так прокоментувала появу його книги: «У цій книзі зібрані усі одкровення життя людини з дуже складною долею і при цьому з доброю душею та великим люблячим серцем! Антон допомагає тисячам людей! Він відвідує дитячі будинки, інтернати, колонії. Допомагає переселенцям і інвалідам! Особисто для мене він приклад неймовірної мужності та життєлюбства! Це Людина з необмеженими можливостями, які несуть у це життя добро, любов і позитив!».

Важливим є статусне сприйняття, тобто яку посаду, займає людина, яке її становище у суспільстві, професійні властивості. А. Дубішин – голова і засновник ГО «Особлива команда». Мотивує до дій школярів, студентів та військових, активний громадянин, волонтер, автор трьох збірок віршів і автобіографічної книги «Особливе одкровення», один із переможців Волонтерської премії.

Велику роль у формуванні іміджу Антона Дубішина відіграли ЗМІ. Саме завдяки їм велика кількість людей дізналася про волонтера та його діяльність. Хлопець робить висновок: ««Хвороба могла перемогти психологічно, та почалися б звинувачення всіх довколишніх. Я міг би стати

споживачем ресурсів рідних, людей і держави. Наче пташеня, що постійно кричить: ««Дай! Дай! Дай!»». Але вийшло навпаки. Я прийняв себе таким, яким є, і повірив у свої сили. І тоді суспільство мене прийняло. Для кожної людини найтяжче – прийняти себе. Тому що це внутрішня боротьба із самим собою. Я не святий, і в мене є проблеми, трапляються і вигорання»» [157].

Про нього в «Українській правді» опублікована стаття, у якій ідеться про його життя, «участь в різноманітних благодійних заходах, аукціонах, де продавав вишиті стрічкою роботи, а виручені кошти віддавав на потреби дітей-сиріт. <...> Влаштовував екскурсії для людей з інвалідністю».

Благодійність Антона висвітлено онлайн-виданням «Експрес»: ««За зібрані кошти купуємо дітям солодощі, фрукти та одяг, військовим – медикаменти, безхаткам – продукти. Я часто приїжджаю до шпиталю, де лежать наші військові. У декого ампутовані кінцівки, вони не знають, як жити далі. А я приходжу до них і розповідаю про своє життя, привожу необхідні ліки. Тоді я відчуваю, що корисний своїй державі»» [359].

Роль, яку виконують соціальні мережі у формуванні іміджу людини з інвалідністю, є вагомим, оскільки суспільство може спостерігати за досягненнями цієї категорії населення і змінювати свою думку на позитивну. Огляд сторінки Антона Дубішина є прямим цьому доказом. Хлопець своєю діяльністю зламає усі стереотипи про безпомічність людей з інвалідністю. Йому були властиві такі риси, як упевненість у своїх силах, оптимізм у вирішенні будь-яких справ, хлопець мав гарні комунікативні здібності, умів вести діалог, був доброзичливим, готовим прийти на допомогу, умів залишатися сучасним як у зовнішньому іміджі, так і в діяльності, презентував свою професійну спроможність та її ефективність на практиці. Антон Дубішин мав від природи сильну харизму, енергетично позитивно впливав на своє оточення, був активним сподвижником у питаннях доброчинності, чим викликав до себе симпатію та повагу. Фактично імідж Антон Дубішин у соціальних мережах сформував собі сам завдяки своїй активності та відкритій громадянській позиції.

Отже, у результаті дослідження ролі соціальних мереж у формуванні іміджу людини з інвалідністю встановлено, що імідж людей з інвалідністю формується в результаті прямого спілкування з ними або опосередкованого за допомогою комунікаційних технологій. Імідж має комплексний характер й охоплює зовнішній вигляд, інтелектуальне враження, психологічні, соціально-психологічні, соціальні характеристики, статусне сприйняття людини з інвалідністю. Рівень ролі соціальних мереж у формування іміджу людей з інвалідністю залежить насамперед від їхньої активності та бажання бути почутими й побаченими. Можемо стверджувати, що люди з інвалідністю, які активно позиціонують себе в соціальних мережах, набувають статусу незламної людини, яка хоче і може бути корисною для суспільства. У свою чергу, люди мають бачити ці дії та брати їх до уваги, допомагаючи особам з інвалідністю інтегруватися в соціум та відчувати себе комфортно в ньому.

5.2. Дієвість соціальних мереж та ЗМІ щодо дотримання прав людей з інвалідністю

Соціальні мережі та ЗМІ є дієвим інструментом в українському інформаційному просторі, за посередництва яких видається можливим привернути увагу влади і суспільства та контролювати ті ситуації, які стосуються виконання/невиконання законодавчих норм стосовно людей з інвалідністю, ефективного розв'язання проблеми на користь цієї категорії населення, та бачити, хто є рушійною силою в налагодженні комунікації суспільства і людей з інвалідністю. Сучасні комунікаційні технології дають можливість кожному стати невеликим медіа й зрушувати певні питання з місця. Особливо це актуально для людей, які мають інвалідність.

Враховуючи той момент, що для таких людей не завжди є можливим навіть вийти з дому, за допомогою комунікаційних технологій вони можуть взаємодіяти з владою, із засобами масової інформації, із суспільством, при цьому вирішувати проблеми не лише власні, а й важливі для багатьох людей.

За посередництва соціальних мереж стало доступним публічно достукатися до суспільства, максимально ознайомити його з інформацією та змусити відреагувати владу на ту чи іншу ситуацію. ЗМІ наразі активно співпрацюють з соціальними мережами, особливо з Facebook, черпаючи звідти інформацію та підкріплюючи її скріншотами з мереж. Тому вважаємо важливим та актуальним на сьогодні дослідити, яким чином люди з інвалідністю заявляють про себе, як намагаються захистити свої права і наскільки дієві в таких випадках соціальні мережі та засоби масової інформації.

Учених, які б досліджували дійовість (дієвість) журналістської роботи, небагато. При чому варто ці два поняття розрізняти. Л. Михайлин наголошував на дійовості ЗМІ в політичних процесах нашої держави, саме на тому, що поява ключових повідомлень ставала поштовхом до радикальних змін у суспільстві. За визначенням ученого, «дійовість – це особлива форма результативності, що визначається як конкретна участь журналістики в розв’язанні соціально-економічних, господарчих, культурних тощо завдань і вимірюється сукупністю прийнятих органами влади заходів за матеріалами журналістів» [294, с. 244]. Безпосередньо дієвість преси автор розуміє як «оперативну, безпосередню реакцію (дію) суспільних інститутів і посадових осіб на її виступи» [294, с. 244]. Аналогічної думки дотримується О. Лаврик і називає дієвістю «конкретну участь журналістики в розв’язанні соціальних, економічних та інших завдань, що вимірюються сукупністю прийнятих органами влади заходів за матеріалами журналістів» [258, с. 19]. За часів радянської влади зв’язок між виступами преси та заходами уряду був міцним, після настання незалежності та функціонування демократичного суспільства значно послабився, тобто ніхто не був зобов’язаний реагувати на виступи журналістів. На сьогодні соціальні мережі фактично перейняли на себе функції ЗМІ, особливо функцію «сторожового собаки»: дописувачі разом зі своєю аудиторією (підписниками) активно контролюють певні процеси, що відбуваються в суспільстві, стежать за виконанням/невиконанням законів,

підтримують/не підтримують їх. Тобто соціальні мережі стали дієвим важелем у вирішенні питань, які турбують суспільство. Як ніколи, стало доступним миттєво «тегнути» когось із представників влади і звернути увагу на повідомлення, отримати від них зворотну реакцію, обговорити це з великою аудиторією підписників. Якщо раніше чийсь скарги могли тривалий час розглядатися владною верхівкою, то на сьогодні саме публічність вирішення питань спонукає владу до швидкого реагування. Оскільки соцмережі часто стають джерелом інформації для ЗМІ, останні підхоплюють найважливіші події і, перевіривши на достовірність, публікують ту чи ту інформацію. Відповідно, відбувається актуалізація події з подвійною силою, що приводить до потрібного результату. Оскільки дуже важко достукатися людям з інвалідністю як до влади, так і до суспільства, фактично соціальні мережі стають їхнім порятунком і засобом для висловлення власної думки. Наразі найбільш активні представники / громадські діячі, які або самі мають інвалідність, або мають рідних з інвалідністю, захищають інтереси людей з інвалідністю у різних сферах.

На сьогодні у фейсбуці демонструють свою активну позицію представники громадських об'єднань, які не можуть мовчки спостерігати за тим, що відбувається навколо. Зважаючи на законодавчі норми, вони відстоюють права людей з інвалідністю, намагаються внести зміни у ставленні суспільства до цих людей, оскільки відповідні закони не завжди працюють.

Так, наприклад, за Законом України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» Стаття 26, різного роду підприємства, організації та установи повинні створити всі умови, щоб люди з інвалідністю могли мати доступ до об'єктів, що нас оточують. Окрім того, за Статтею 27 при забудові населених пунктів, мікрорайонів реконструкція різних об'єктів обов'язково має здійснюватися з огляду на зручність використання людьми з інвалідністю. За Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності» обов'язково повинні бути засоби безперешкодного

доступу до об'єктів будь-якого призначення: кінотеатрів, аптек, кав'ярень, магазинів тощо, що «відповідають нормативним вимогам щодо забезпечення доступності і безпеки об'єктів для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення, зокрема пандуси, підйомники та платформи для осіб з інвалідністю, звукові системи тощо» [184]. Як захисник прав людей з інвалідністю активно себе позиціонує Олександр Стадниченко. Зазвичай з ним узгоджують дотримання норм реконструкції парків та інших об'єктів, він тестує їх на доступність. Окрім того, чоловік намагається допомогти тим, хто цього потребує.

Чоловік стежить за дориманням прав людей з інвалідністю, робить відомими тих, хто ці права ігнорує. Як приклад, наведемо його реакцію на те, що водії паркуються таким чином, що порушують права людей з інвалідністю: «От мені цікаво, що в головах цих ««недо»» водіїв. Він, з огляду на реєстрацію проживає у нашому районі і, сподіваюсь, прочитає. Автомобіль з державним номером [#BH9930OE](#) був припаркований на центральному вході в магазин [#Ашан](#), у якого зручний паркінг і завжди вільні місця і час безкоштовно. Так ні <...> ця істота припаркувалася як раз на пониженні і повністю перекрила прохід для маломобільних груп населення. Там взагалі паркуватися не можна. І це було не ««я ж на хвилинку»», автомобіль стояв 15 хвилин, далі не було можливості чекати дивитися. До того часу, доки у головах недоводіїв не буде поваги до оточення, у нас не буде порядку... Сором і ганьба такому водію». Під постом одразу ж з'явилися вподобайки та коментарі зі словами підтримки.

Юлія Миронюк, громадська активістка, спеціалістка з питань інклюзії та соціального розвитку, тегнувши Київську міську держадміністрацію, пише: «Другий за місяць відомий мені випадок травмування людини з інвалідністю через клятву НЕДОСТУПНІСТЬ!!! Обидва у Києві! І кожного разу сприймаю як свій випадок 4 роки тому, наслідки якого нагадують мені про нього щодня! Кличко - мер, Віталій Кличко, Київська міська державна адміністрація - КМДА та Київська міська рада, може вже досить робити

вигляд, що у нас все добре з доступністю, особливо у житлових будинках?! Може нарешті почнете ворухнутись? Бо у вас лишилось 3 місяці до вступу в дію закону #1665-IX від 15.07.2021 і тоді вже не зможете відмазатись відсутністю необхідного вам механізму реалізації статті 30 ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»! Леся Петрівська, можете донести цю інформацію до вашого керівництва? Бо мене воно навіть через суд ігнорує...». У такий спосіб люди з інвалідністю намагаються звернути на себе увагу та просити про дотримання законодавчих норм. Авторка посту підтримує О. Стадніченка, який отримав травми при падінні з візка після спроби з'їхати на місці так званого ненормативного пониження. Олександр прокоментував випадок, який стався з ним, але при цьому стосується багатьох: «Болюча тема безбар'єрність! І поки Олена Зеленська робить розмальовки, мер Києва В. Кличко начебто щось робить, комунальна корпорація «Київавтодор» продовжує робити не за нормами, а от люди реально травмуються і навіть гинуть!» У цьому пості він порушив проблему, по-перше, бар'єрності та неможливості доїхати до місця призначення. По-друге, проблему медичного обслуговування, коли людина потрапляє самостійно до лікарні: «Ви знали, що якщо ви «приходите» у травматологію самостійно без швидкої, то всім на вас просто все одно!». Влада в курсі того, що відбувається, О. Стадніченко тегнув міністра охорони здоров'я Віктора Ляшка з питанням «Коли людина з інвалідністю, та ще й з травмами не може самостійно лягти, встати на рентген, йому говорять – це ваші проблеми, шукайте, хто вам допоможе! Тобто з переломами повинен ще «бігати» шукати, хто тебе покладе під рентген....».

Дієвим виявився пост О. Стадніченка, який поширили також у ЗМІ. «Сьогодні» відреагувало на ситуацію, пов'язану з Олександром, та опублікувало замітку «Похвалитися не вийшло: «Нова пошта» потрапила в скандал через поштомати» [277], де розповідається про встановлення поштоматів, які заважають нормальному спуску з пандуса людей з інвалідністю. Саме поширення інформації автором дало змогу зрушити

справу з місця: «Нова пошта» відреагувала словесно, запевнивши, що всі інші поштомати не заважають руху маломобільних громадян, і лише після чергового фотопереконання персонал пообіцяв усунути ці недоліки й прозвітував на сторінці Олександра: «За даним випадком було проведено розслідування, яке встановило, що порушення з боку компанії Нова пошта відсутні, оскільки дотримані 120 см від пандуса і коляски проїжджають без проблем. Маємо інформацію, що питання наразі вирішено. Дякуємо за те, що звернули увагу!».

Аналогічна ситуація склалася з доступністю до інших закладів, зокрема ресторану «Italianna» та Дарницького районного суду. Так, на сторінці «Коаліція з протидії дискримінації в Україні» зазначають: «До слова, подаючи заяву до суду, Олександр відмітив, що і сам Дарницький районний суд за адресою вул. Кошиця 5-а – не є доступним. Утім, тоді голова суду Сергій Пойда пообіцяв до першого судового засідання по його справі це вирішити. ... Та сьогодні, на момент першого судового засідання – вхід до приміщення суду лишився все також з перешкодами. ... Тож поки суд необлаштований ... керівник апарату суду викладав імпровізований пандус своїми руками». На цю ситуацію відреагувало інтернет-видання «Українська правда» в особі журналістки Ірини Виртосу. У статті «Киянин на візку судиться з недоступним рестораном у ... недоступному суді» йдеться про неможливість людини з інвалідністю Олександра Стадниченка потрапити до ресторану, через що той хотів подати позов до суду, щоб захистити власні права на доступ до громадських місць, але виявилось неможливим це зробити. Журналістка сама подолала з ним шлях до суду і побачила перешкоди, які є непомітними для людей, які вільно пересуваються ногами, і становлять нездоланні перешкоди на шляху людини, яка пересувається на кріслі колісному. Потрапити до суду він не зміг, документи йому оформляли на вулиці. І. Виртосу відзначає: «Олександр відчув на собі всі перешкоди бар'єрної України. Незакінчена шкільна освіта, робота вдома, неможливість скористатися громадським транспортом, купівля продуктів лиш в

архітектурно доступних магазинах або через інтернет» [77]. Результат цієї справи такий: вони підписали мирову угоду, на момент підписання зробили інший дублюючий пандус, виплатили компенсацію за послуги адвоката та вартість експертизи (особистий коментар О. Стадниченка).

На увагу заслуговує коментар О. Стадниченка стосовно відкриття Центру комплексної реабілітації осіб з інвалідністю та дії влади після поширення цієї інформації. На сторінці Дарницької районної державної адміністрації м. Києва у Facebook було опубліковано повідомлення про відкриття цього центру, про його функції та переваги. О. Стадниченко, апробувавши територію, наголосив на недоліках технічних аспектів будівлі. Він пише: «Як завжди грошей витратили реально багато а зробили криво!». Наведемо кілька його зауважень: один вихід з території виводить на проїжджу частину, замість стаціонарного бетонного пандуса встановлено металевий, у душовій кімнаті встановлена скляна кабіна, що може бути дуже небезпечним для людського життя, відсутність відкидної лавки з поручнями, підйомник є замалим, людина з інвалідністю не зможе там самотійно керувати підйомом-спуском, ліфт на вулиці тощо.

Представники відреагували на зауваження Олександра: унаслідок цього було визначено експертну групу із залученням усіх зацікавлених сторін та проведено повний аудит будівлі й прибудівельної території, після чого звернулися до підрядної організації, щоб та усунула виявлені недоліки. Інцидент був позитивно сприйнятий іншими людьми, які мають інвалідність: це помітно з коментарів до повідомлення. Всі одностайно відзначають, що саме людина з інвалідністю має бути експертом щодо безбар'єрного руху, власне, усі дії мають з нею узгоджуватися на стадії розроблення проєкту, а не постфактум.

Катерина Смірнова, перекладачка, фотографиня, пересувається на кріслі колісному (СМА), також відзначила бар'єрність міста: «Вийти у справах і потрапити до відділення невідкладної допомоги або реалії того, до

чого призводить недоступність будинків та інфраструктури загалом для маломобільних громадян».

Оскільки люди з інвалідністю намагаються об'їхати бар'єрні місця, часто падають і шкодять своєму здоров'ю. Таке падіння К. Смірної завершилося для неї переломом стегнової кістки, струсом мозку та іншими пошкодженнями. Вона також відзначила проблему з чеканням на швидку, яка так і не приїхала. Ця дівчина змогла відкрито на своїй сторінці розповісти про упереджене ставлення суспільства до людей з інвалідністю. Так, вона намагалася приховати те, що пересувається на візку: «Соромилася його так сильно, що докладала неабияких зусиль, аби приховати саме його існування. Обрізала світлини, на яких його могли помітити. <...> Основним чинником була недостатня репрезентативність осіб з інвалідністю <...> коли я натрапляла на статтю або сюжет про людей з інвалідністю, їхні історії сервірували в найкращих традиціях давньогрецької трагедії ... трагедія на трагедії трагедією поганяє».

Саме таке ставлення до людей з інвалідністю і сприяло тому, що вона ненавиділа себе, свій стан, візок: «Не дивно, що в підлітковому віці й навіть після 20-ти я сприймала крісла колісні як символ поразки, щось напрочуд неприємне».

Юлія Ресенчук, організатор ГО «На рівних», людина, яка втілює багато різних проєктів у житті, при цьому пересувається на кріслі колісному, поширила на сторінці у фейсбуці спогад 5-річної давності про безбар'єрний Майдан, підкресливши цим, що фактично нічого не змінилося на цій території для покращення доступності людей з інвалідністю: «Сьогодні ми разом з Завідуючим сектору з розвитку безбар'єрного середовища Департаменту містобудування та архітектури КМДА Vlad Povshednyi провели моніторинг головної площі столиці. Усі мої рекомендації, поради та вимоги були зазначені у плані. І цього літа ми вже маємо побачити результати. Зі слів Владислава, ліфти до підземного переходу мають з'явитися вже найближчим часом». Відповідно, через п'ять років ситуація

така ж: «І за цей час з усіх моїх рекомендацій було зроблено лише одне пониження на переході вулиці Городецького. У мене поки все...».

Люди з інвалідністю залишаються виключеними із суспільства до того часу, доки це суспільство не зробить усе, щоб людина з інвалідністю та інші маломобільні люди могли без перешкод пересуватися містом. Юлія Ресенчук наполягає на тому, щоб змінити це середовище: «І вся проблема в тому, що на жаль я залишатимусь мамою-інвалідом доти, доки наші садочки, школи, майданчики, уся інфраструктура і суспільство в цілому буде інвалідизувати мене своєю бар'єрністю. Ми з Матвієм хочемо жити в здоровому суспільстві, де шанують розмаїття. Де люди з різними можливостями відчувають себе на рівних» і просить своїх читачів проголосувати за проєкт 1304 Громадського бюджету. Її також підтримує в коментарі Наталія Мітяєва: «Підтримала! Бо знаю: це дуже боляче (і досі гірко, як згадую), коли дитина вітає тебе на святі, а тебе на цьому святі нема <...> А мама через кляті бордюри, сходи, відсутність ліфтів, вузькі проходи <...> не може бути в ці важливі моменти разом зі своєю дитиною».

На сторінках Facebook відбувалася боротьба за наземний пішохідний перехід на Хрещатику. Його вдалося відстояти завдяки тому, що люди з інвалідністю об'єдналися, озвучили це: «Вже неодноразово доведено ефективність наземного пішохідного переходу і його зручності, проте КК «Київавтодор» закликав Департамент транспортної інфраструктури КМДА якнайшвидше відремонтувати та відкрити підземний пішохідний перехід біля Центрального універмагу», при цьому ніхто не радився з людьми, які мають інвалідність, або маломобільними групами. На сайті «Dostupno» було опубліковано матеріал «Битва за наземні переходи в Києві: що відбувається» [40], де доводиться, наскільки наземний перехід є зручним для маломобільних груп населення. Це питання порушувалося на сторінках декількох інтернет-видань. Наприклад, на сайті «Хмарочосу» опубліковано матеріал під назвою «Наземний перехід біля ЦУМу знову планують прибрати, щойно відкриють підземний» при тому, що прес секретарка

Департаменту транспорту та інфраструктури КМДА Юлія Пономаренко заявила, що «підземний перехід біля ЦУМу через вулицю Хрещатик не відкриватимуть, оскільки підземні переходи як такі «незручні та неінклюзивні» [325]. На цьому ж сайті з'явилося підтвердження того, що наземний перехід не закрили після того, як відкрили підземний [42]. На офіційному порталі Києва було опубліковано коментар першого заступника голови КМДА Миколи Поворозника про те, що «міська влада та інвестор прислухалися до думки киян. ... за результатами спільних нарад прийнято рішення в установленому порядку розглянути питання функціонування на постійній основі наземних пішохідних переходів на перехресті вул. Хрещатик та вул. Богдана Хмельницького» [367]. Аналогічна інформація опублікована на сторінках «The Village» [369]. Ця тема озвучена на сайті texty.org.ua [368], «Вечірній Київ» [321] та інші.

За Законом України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» Статтею 26 «Власники та виробники транспортних засобів ... повинні забезпечувати надання послуг ... з урахуванням потреб осіб з інвалідністю» та Статтею 28 «Транспортні засоби загального користування, що виготовляються в Україні або ввозяться на митну територію України, мають бути пристосовані для користування особами з інвалідністю» [182], транспорт має бути максимально доступним для цієї категорії населення, натомість вони витрачають багато коштів на замовлення соціального таксі. Перед виборами політики, зазвичай, обіцяють виконати те, що протягом довгого часу не робилося. Віталій Кличко запевняв людей з інвалідністю, що транспорт закуплять такий, що є доступним для людей з інвалідністю, а саме Київ отримає 7 нових трамваїв «Електрон» зі 100% низькою підлогою». Натомість київська влада намагалася закупити недоступні для мало мобільних груп трамваї. Великому розголосу даної проблеми посприяв активіст Віталій Пчолкін, який розмістив на сторінці у Facebook пост про перешкоди у цій справі: «І от, вибори пройшли і наче з'явився один новий трамвай, як знову в мережі з'являється інформація про

черговий тендер, який розповсюдиться на останні 6 трамваїв і стає очевидним, для чого цей «новий» тендер проводиться – знову на кону ДОСТУПНІСТЬ трамваїв СУЧАСНИЙ ЕЛЕКТРОН чи СТАРА татра. Вже не шість, а п'ять....». На той час(2015 рік) цей пост поширили 124 людини. Не залишилися осторонь засоби масової інформації. На сайті інтернет-видання «НВ» з'явилася стаття «Металобрухт за ціною сучасного трамваю. Що Кличко купить для Києва», де повідомлялося про недоліки умов тендеру, через що столиця могла придбати старі та незручні, проте дешеві трамваї, недоступні для малобільних груп населення. У статті зазначається: «Рівень низької підлогою – це ключовий показник комфорту громадського транспорту. Якщо він дорівнює 100%, то в трамвай зручно заходити та пересуватися салоном. Це питання особливо актуальне для осіб похилого віку, батьків з візками та людей з інвалідністю і тимчасовими травмами» [309]. Автором публікації було запропоновано низку рішень, щоб уникнути проблемної ситуації. Однією з них було «скасувати тендер та провести новий на підставі введення в оману ВГО «Національна асамблея інвалідів», оскільки на сайті КП «Київпастранс» зазначалося, що трамваї з більш низькою підлогою мають вищу ціну. Насправді на розраховану суму вартості закупівлі семи трамваїв виділялося 240 млн.гривень, від українського виробника виставлена сума за таку кількість – 183 млн.грн. з ідеально низькою підлогою» [309]. Про те, що тендер відбувся на користь львівського «Електрона» свідчить публікація «Київ закупить 7 трамваїв для швидкісних ліній у львівського «Електрона» за 184 млн грн.» на сайті інформаційного агентства «Interfax-Україна», інтерв'ю, опубліковане на сайті «Ліга.Бізнес» з виробником Юрієм Бубесом, який підтвердив перемогу в тендері та постачанні трамваїв до Києва [270], також повідомлення з коментарем В. Кличка на офіційному порталі Печерської районної державної адміністрації м. Києва: «Ми дуже раді, що до Києва прибув трамвай зі Львова – сучасний, комфортний, з низькою підлогою, з кондиціонерами. ... Наша задача – щоб таких трамваїв у Києві було більше, щоб кожен киянин і гість міста пересувався по столиці

максимально швидко і комфортно» [89]. Завдяки тому, що В. Пчолкіним було вчасно відреаговано на ситуацію та усвідомлено наслідки для людей з інвалідністю, залученню до цього процесу ЗМІ, вдалося уникнути несправедливого тендеру, результат якого був фактично передбачуваним на той момент.

Загалом, можемо побачити, що соціальні мережі є дієвим інструментом публічного тиску, і ЗМІ активно підхоплюють такі повідомлення та поширюють. Саме команда «Права людини», до якої входять В. Дроботун, В. Пчолкін, С. Зубарський, У. Пчолкіна, О. Черненко та інші, долучилася до обговорення зауважень, що були зазначені Комітетом ООН щодо реалізації Конвенції про права людей з інвалідністю. Одним із проблемних питань було зазначено: «необхідно прибрати посилення на «інвалідів» або «осіб з обмеженими можливостями» з усіх законодавчих та програмних документів, у тому числі з українського перекладу Конвенції, та використати термінологію, що відповідає Конвенції, провівши консультації з представницькими організаціями осіб з інвалідністю» [128]. Віталій Пчолкін відзначає, що ними було докладено максимум зусиль для того, щоб у 2018 році було підписано Закон України № 2449-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України», де йшлося про виключення з українського законодавства терміна «інвалід» та заміною його терміном «особа з інвалідністю». Ця інформація на той час була поширена багатьма ЗМІ: «Hromadske», «Українська правда», «Лівий берег», «Zmina», «Слово і Діло» «BBC News» (Україна) та іншими. На даний момент Стратегія безбар'єрності також включає цю етику, але дещо ширше, а саме серед напрямів безбар'єрності: економічної, освітньої, фізичної, інформаційної, цифрової суспільної та громадянської – одним із важливих елементів безбар'єрності є «безбар'єрна мова». За словами О. Зеленської, яка презентувала електронний «Довідник безбар'єрності», – «це мова, у якій немає слів чи фраз, що демонструють упереджене, стереотипне або дискримінаційне ставлення до певних людей чи груп» [362].

Завдяки активності людей з інвалідністю можливим стало контролювати виділення державних коштів для функціонування громадських об'єднань. Загалом на міжнародному рівні про проблему фінансування ГО було повідомлено Комітет ООН про права людей з інвалідністю у 2019 році в Женеві, де, зокрема, говорилося про нечесне фінансування з боку держави, що порушує норми Конвенції. У 2020 році Уряд пообіцяв, що посилить фінансову підтримку об'єднанням осіб з інвалідністю та створить рівні можливості для всіх на отримання цих коштів [520]. Але при цьому було виділено більшість коштів лише 4 організаціям: Національній Асамблеї людей з інвалідністю України, УТОС, УТОГ та Союзу осіб з інвалідністю. Представники різних організацій для людей з інвалідністю емоційно відреагували на цей факт і запустили флешмоб #держкоштидляобраних в соцмережі Facebook: Марина Онуфрик «Можна довго і нудно вести суперечки, битися в груди про винятковість, унікальність і потрібність саме цих 4-х ГО, але камон – давайте зустрінемося на конкурсі». Юлія Ресенчук, БФ «Асоціація інклюзивної країни», також відзначає неправомірність дій Міністерства соціальної політики і вважає, що в цьому процесі було «пролобійовано інтереси окремої вузької групи «привілейованих» громадських організацій». Володимир Пиріг, випусковий редактор «Zaxid.net», наголошує на невиконанні низки обов'язків УТОС та підтримує лише справедливий поділ коштів між усіма громадськими об'єднаннями для людей з інвалідністю в Україні. Дмитро Щебетюк та Доступно.UA підкреслюють корупційну складову даного прецеденту: «Вони легко зроблять потрібний дзвінок, увійдуть до потрібного кабінету. ... А після в бюджеті знову з'явиться магічний рядок: з легкої руки віддаємо 54 із 66 мільйонів...». На підтримку флешмобу виступило дуже багато людей, які поширювали цю інформацію. Громадські організації об'єдналися проти непрозорого розподілу державних коштів кільком громадським об'єднанням і вимагали запровадити конкурс. Наслідком цього руху стало запровадження електронного конкурсу з визначення програм, які розробили громадські

об'єднання людей з інвалідністю, для реалізації яких виділяється фінансова підтримка на 2022 рік. І, незважаючи на те, що все одно там присутні інші корупційні проблеми (за словами В. Пчолкіна), підхід змінено незворотно.

Флешмоб організували безпосередньо в соцмережі, лише деякі медіа висвітлювали цей процес, переважно правової спрямованості. Так, до прикладу, на сайті Центру прав людини «Zmīna» журналісти, посилаючись на сторінку «Разом проти корупції», повідомили про скасування норм, за якими чотири організації без конкурсу окремим рядком отримують 80% державного фінансування. Надалі на конкурсній основі усі організації будуть презентувати свої ідеї, проекти та прозоро визначатимуть переможців. Але активісти до кінця не впевнені, що «скасування окремого рядка про виділення більшої частини коштів лише чотирьом організаціям у 2020 році не означає, що такий рядок не з'явиться в бюджеті на наступний рік» [427]. Цю проблему активно порушували на сайті ГО «Fight for Right», наголошуючи на тому, що державні кошти належать усім, а не лише обраним [133]. На сайті «Реанімаційний пакет реформ» було оголошено про е-конкурс проєктів громадських об'єднань людей з інвалідністю. Відповідно, розширення цих можливостей стало можливим завдяки активній діяльності людей з інвалідністю та просуванню їхніх вимог у соціальних мережах та ЗМІ.

В ефірі «Громадського радіо» у контексті нагородження Національною правозахисною премією голови ГО «Fight for Right» Юлії Сачук було озвучено її заслуги: «організувала адвокаційну кампанію #держкоштинедляобраних – завдяки кампанії в Україні вперше близько 20% бюджетних коштів за статтею «фінансування громадських організацій осіб з інвалідністю» переспрямували на відкритий конкурс» [330]. Аналогічна інформація була опублікована на сайті «Юридичного Вісника України».

Після цих подій ініціативні громадські організації об'єдналися в спілку з метою захисту інтересів осіб з інвалідністю, зокрема адвокація законодавчих змін. На сьогодні до неї входять 6 організацій, які тривалий час

працюють у сфері забезпечення прав людей з інвалідністю, які називають себе «новим поколінням професійних та незалежних лідерів й об'єдналися задля того, щоб змінити правила гри в українському суспільстві, подолати споживчу домінанту та досягти активного залучення людей з інвалідністю в процес реалізації власних прав і свобод», спрямовані на те, щоб контролювати та стимулювати громадські організації працювати в інтересах людей з інвалідністю. До її складу входять: ГО «Родина для осіб з інвалідністю» - надання соціальних та розвиткових послуг дітям та молоді, що мають інвалідність, ГО «Бачити серцем» - допомога в соціалізації дітей та молоді з інвалідністю, ГО «Громадська альтернатива» - просування цінностей інклюзії та протидія дискримінації, «Група активної реабілітації» - підготовка до самостійного життя людей з травмами спинного мозку та захист їхніх прав, «Відчуй» - соціальна адаптація людей з порушенням слуху, БФ «АІК» - втілення ідей інклюзії та представлення інтересів людей з інвалідністю.

За Законом України «Про основи соціальної захищеності людей з інвалідністю» всі люди без винятку мають право на участь в усіх сферах життя суспільства, у тому числі для людей з інвалідністю повинні бути створені всі необхідні умови, що дають можливість їм реалізувати свої права та вести повноцінний спосіб життя. За Статтею 2 цього закону дискримінація за ознакою інвалідності забороняється. Але не всі заклади в Україні дотримуються законодавчих норм. Так, поширення в інформаційному просторі набула історія, яка сталася з Віталієм Пчолкіним та його колегами, коли вони перебували у Краматорську з робочим візитом. Після тривалого часу перебування в потязі та проведення тренінгу вони збиралися пообідати в «доступному» рестобарі «Sova», але не змогли туди потрапити. По-перше, не пристосованим був вхід для людей з інвалідністю, по-друге, вони відчували на собі дискримінаційне ставлення персоналу: «Приїхавши до закладу і подолавши одну сходинку на площадку при вході ми почули від охоронця: «А у нас на колясках нельзя» і побачили щире здивування на обличчі, що ми

взагалі зібралися сюди прийти». Це пряме порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками за Статею 161 Кримінального Кодексу України і карається штрафом, обмеженням волі або позбавленням права обіймати певні посади. Цей випадок не залишився поза увагою і був розміщений у відеоформаті на сторінці у Facebook «Паралічненько». Даний пост викликав обурення від користувачів, результату було досягнуто. Віталій Пчолкін нам розповів про наслідки для цих людей: зняття керівника поліції, суворі догани для поліцейських, перевірка всіх закладів на доступність та привітність.

На сторінці «Цар-пандус» було повідомлено про жахливе ставлення охоронця магазину до дівчини з ДЦП. Дівчиною з ДЦП була відома модель Христина Ромайська, яка зробила відеозапис розмови, де охоронець вивів її на вулицю, аргументувавши це тим, що вона нібито лякає людей, та виклала його в мережі, наголосивши на тому, що чоловік має понести відповідальність за дискримінацію людей з інвалідністю. Це викликало бурхливу реакцію як у засобах масової інформації, так і користувачів Facebook. Інформація про цей випадок з'явилася на низці сайтів: «Zmina», Новини Live, УНІАН, Одеське життя, Корреспондент.net та інших.

Часто суспільство не чує того, що люди з інвалідністю просять не вітати їх зі «святком» День людини з інвалідністю. Цей заклик лунає з усіх сторінок людей з інвалідністю. Їх дратує, що про них не згадують протягом року і лише 3 грудня починають дарувати їм непотрібні речі та приділяти увагу. Віталій Пчолкін, організатор Групи активної реабілітації, підкреслює, що люди до цього часу не можуть звикнути, що інвалідність – це соціальний статус. «Косі погляди на вулиці, тикання пальцями, дискримінуючі питання та вчинки у громадських місцях. Усе це люди на кріслах колісних, з порушенням зору і слуху та іншими формами інвалідності переживають чи не щодня. Нам не потрібна така «увага». Ми хочемо, щоб в нас бачили людей, а не інвалідність, бо ми – такі, як всі. Не обмежені у чомусь, а з

рівними правами у всіх аспектах життя». Тож, у такому випадку люди з інвалідністю просять державу «постійно займатись якісною реабілітацією та соціалізацією людей після отримання травм чи інших нозологій, а від суспільства – спробувати змінити своє бачення інакшості людей (видимої чи внутрішньої).

Великого розголосу набув Закон України «Про освіту» [181], а саме про інклюзивне навчання дітей з особливими освітніми потребами. Стаття 20 Закону передбачає, що «інклюзивне навчання здобувачів освіти базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників. ... У разі звернення особи з особливими освітніми потребами або її батьків заклад освіти утворює інклюзивний клас та/або групу в обов'язковому порядку». Навчання має здійснюватися командою психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими потребами. Відповідно, особисто поруч біля кожної дитини має бути асистент вчителя. За частиною сьомою Статті 26. «Інклюзивне навчання» Закону України «Про повну загальну середню освіту», «В освітньому процесі соціальні потреби учнів з особливими освітніми потребами забезпечуються асистентом учня – соціальним робітником, одним із батьків учня або уповноваженою ними особою» [183]. Прийняття відповідних законів викликало багато питань як з боку батьків, так і адміністрації. Остання не має особливого бажання забезпечувати цей процес, батьки здорових дітей не завжди сприймають той факт, що у класі з їхньою дитиною навчатиметься дитина з інвалідністю, батьки дітей з інвалідністю розуміють свої права і намагаються усіма силами соціалізувати своїх дітей. Власне, те, що має бути забезпечене за законом, не завжди відповідає дійсності.

Наталія Мороцька коментує на своїй сторінці «161 дитині з інвалідністю в Києві Київська міська державна адміністрація не може забезпечити супровід в інклюзивному навчанні. Причини дві: 1) Міністерство соціальної політики не затвердило державний стандарт надання цієї послуги;

2) конкурси для надання цієї послуги двічі не відбулися у зв'язку... з відсутністю конкурсних пропозицій. Ні! Це – не нічне жахіття. Це – тези листа Департаменту соціальної політики КМДА, який я отримала у відповідь на запит щодо умов отримання супроводу в інклюзивному навчанні як базової соціальної послуги. БАЗОВОЇ. Тобто такої, яка складає основу забезпечення соціалізації людей з інвалідністю!». Авторка впевнена, що більшість дітей продовжують навчатися у спецшколах або вдома. Саме відсутність затвердженого державного стандарту надання базової соціальної послуги викликає у Наталії підозру, що «Мінсоц «забиває» на майбутній капітал нашої держави. Адже соціалізовані діти стають активною частиною економічного життя суспільства». Про цю проблему повідомила і Юлія Мостовенко, яка має дитину з інвалідністю, у коментарі: «Мою дитину не може прийняти садочок за місцем прописки «бо у них не було, немає і не буде» умов для перебування дитини з комплексними порушеннями. Навіть попри мою готовність бути асистентом дитини. Таки писатиму звернення і з його приводу. Дякую, що нагадали про ще одну дискримінуючу біль дітей з інвалідністю».

Уляна Пчолкіна разом з Онуфрик Маріанною та іншими намагаються контролювати та відстоювати права дітей з інвалідністю. Так, на позицію МОН в особі С. Шкарлета: «діти з сліпотою, глухотою, інтелектуальними порушеннями та складними (комбінованими) порушеннями розвитку мають отримувати високоспеціалізовані освітні послуги в закладах, де сконцентровані відповідні фахівці, освітнє середовище і матеріально-технічна база, тобто в профільних спеціальних школах та навчально-реабілітаційних центрах» вони відреагували жорстко, вважають це дискримінацією або підбурюванням до дискримінації, оскільки уся законодавча база як України, так і ООН спрямована на те, щоб діти з інвалідністю максимально були включеними в соціум, і такий бар'єр, як навчання в спецзакладах, має бути подолано відповідно до розпорядження КМУ «Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного

простору в Україні на період до 2030 року». Після поширення цієї інформації в соцмережі проблему було також порушено на декількох інформаційних ресурсах: «Нова Українська школа» [124], де активісти пропонують провести моніторинг щодо впровадження інклюзивної освіти в Україні та з'ясувати причини, які гальмують розвиток цієї реформи; «Освіта24» [374]. На сайті «Громадського радіо» [501] та «Дзеркало тижня» [349] також опублікували підтримку батькам дітей з особливими освітніми потребами. І хоча відкритої відповіді на це питання від С. Шкарлета не було, у його звіті [459] за 2021 рік вказано ключові напрямки, за якими буде працювати МОН. Серед них також підвищення якості інклюзивної освіти, що свідчить все-таки про позитивні перспективи розвитку ІО.

У будь-якому разі вважаємо, що оприлюднення повідомлень уже є дієвим, навіть якщо жодних змін після нього не відбулося: аудиторія почула, ЗМІ поширили, відповідно, ця проблема вже знаходиться на обліку, її автори не відступають від своєї позиції і триматимуть на контролі до потрібного моменту.

У даному контексті варто відзначити, що ЗМІ намагаються стежити за імплементацією Конвенції про права людей з інвалідністю. З огляду на те, що держава не повною мірою виконує свої зобов'язання, постійно проводяться виступи з доповідями членів правозахисних організацій, які чітко слідкують за виконанням/невиконанням тих чи інших законів по відношенню до людей з інвалідністю. В одній з таких доповідей говориться, що в Україні «права людей продовжують порушуватися – зокрема, право на освіту, охорону здоров'я, працевлаштування, участь у політичному та культурному житті, доступу до правосуддя, до інформації тощо» [396].

Шляхи вирішення цих питань окреслені законодавчою та нормативною базою України, але на практиці гальмуються її застосуванням. Для прикладу ми обрали декілька законів та з'ясували рівень їх виконання в державній площині, що відображено в українських медіа.

Наприклад, у ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» Статті 28 говориться: «Підприємства, організації та фізичні особи – підприємці, що здійснюють транспортне обслуговування населення, зобов'язані забезпечити спеціальне обладнання транспортних засобів, вокзалів, аеропортів та інших об'єктів, яке б дало змогу особам з інвалідністю безперешкодно користуватися їх послугами». Натомість у доповіді про «Права людей з інвалідністю Фурсової Людмили, головного спеціаліста відділу аналітики та інформаційно-просвітницької роботи з питань недискримінації Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, говориться, що держава не вживає заходів для розробки змін до Порядку проведення конкурсу з перевезення пасажирів на автобусному маршруті загального користування. Часто трапляються випадки ігнорування виробником транспортного засобу норм Закону» [528]. У Києві за результатами торгів було придбано трамвай українського виробництва «Електрон», у якому відсутня система оповіщення номеру маршруту, передбачена вимогами конкурсних торгів [153]. У Звіті Всеукраїнського громадського об'єднання «Національна Асамблея людей з інвалідністю України» на основі опитування користувачів послуг та обстеженні транспортних засобів та інфраструктури зазначено: «Доступний громадський транспорт відсутній, люди змушені платити дорожче або за таксі, або власний транспорт. Це їх ізолює, позбавляє мобільності у пересуванні. Дуже часто вони не мають можливості ознайомитись з маршрутом в доступному форматі, не озвучуються зупинки. Часто звучать нарікання на небажання водіїв та кондукторів допомогти під час висадки та посадки, більше того зустрічаємося із проявами грубості у спілкуванні. Особливо проблемним є користування метрополітеном. Незважаючи на роботу служб супроводу, не доступною є інфраструктура. Окрім того, люди з інвалідністю, особливо незрячі особи та особи 1 групи, які пересуваються на інвалідних колясках, змушені квиток купувати лише на вокзалах. Потяги приміського сполучення недоступні для осіб, які пересуваються на колясках, вони також не можуть

скористатись послугами маршрутного таксі, водії яких зупиняються за власним бажанням, зупинки не адаптовані. Те ж саме стосується і міжміських автобусів» [153].

Аналогічно: Стаття 27 «Планування і забудова населених пунктів....» по факту людям складно потрапити навіть до лікарні чи аптеки [36; 564].

Якщо чинні об'єкти не виходить пристосувати для потреб людей з інвалідністю, узгодивши з громадськими організаціями осіб з інвалідністю, здійснюється їх пристосування з урахуванням універсального дизайну. Натомість чуємо з уст Уповноваженого президента України з прав людей з інвалідністю Валерія Сушкевича: «Парадоксально, але у людини, яка має вади здоров'я і, як наслідок, інвалідність, є проблеми з тим, аби потрапити в будь-який лікувальний заклад України (це один із найважчих дискримінаційних моментів в країні). Приватні медичні заклади більш доступні, аніж державні – держава взагалі не звертає уваги на питання доступності для людини з інвалідністю в сфері охорони здоров'я [564]. За результатами моніторингу зовнішньої архітектурної доступності об'єктів громадської та соціальної інфраструктури для людей з інвалідністю, проведений ГПО «Права людини» в рамках проекту «Безбар'єрність і рівність в Київській області» зроблено такий висновок: «... 72% об'єктів визначено недоступними для людей з інвалідністю! Найменш доступними в Київській області є пошта і суди, відповідно 80% і 79%. Однаково недоступні для людей з інвалідністю школи, вузи, лікарні та банки – 78%. Найбільш обладнаними в Київській області є центри зайнятості – 40% доступних і 32% частково доступних об'єктів, на другому місці аптеки – 22% доступних і 23% частково, на третьому місці – пенсійні фонди – 19% доступних і 50% частково доступних об'єктів. 70% пандусів встановлені лише для імітації доступності та є прикриттям для нецільового використання коштів. [36].

За статтею 30 щодо відповідності/невідповідності житла може проводитись його заміна, механізм її реалізації відсутній [564]. Валерій Сушкевич констатує: «На сьогодні реальний механізм її реалізації відсутній.

Я зробив чимало для того, аби вона запрацювала. Півтора роки тому вже в статусі Уповноваженого президента України з прав людей з інвалідністю звернувся до Мінрегіону з проханням забезпечити розробку законодавчого рішення щодо механізму заміни житла у разі його невідповідності вимогам цього закону. Президент України своїм Указом № 553 «Про заходи, спрямовані на забезпечення додержання прав осіб з інвалідністю» постановив опрацювати в установленому порядку питання надання особам з інвалідністю пристосованого житла. Однак питання досі не вирішено. І я над цим продовжую працювати. Мінрегіон мене проінформував, що законопроект розроблений, і готуються до внесення зміни до Житлового кодексу. Але, знаєте, я давно помітив таку цікаву тенденцію: президент дає певні вказівки, уряд запускає процедуру, а вона просто тягнеться і не виконується... [564].

Стаття 38 визнає право людини з інвалідністю на власний автомобіль, але ця норма більше 15 років не виконується, бо уряд не виділяв на неї кошти [564]. За статтею 18 передбачається забезпечення прав осіб з інвалідністю на працевлаштування та оплачувану роботу.... Натомість особи з I групою інвалідності не є захищеними навіть на підтримуваному ринку праці [474; 475]. Матеріали судових справ засвідчують, що, не дивлячись на звільнення цих осіб, впродовж півроку в цей же період на підприємство прийнято 15 нових співробітників» [528].

За ЗУ «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (Стаття 26) держава повинна гарантувати розробку, виробництво технічних та інших засобів реабілітації та закупівлю спеціального автотранспорту, виробів медичного призначення та забезпечення ними осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю для соціальної адаптації, полегшення умов праці і побуту, спілкування осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю, поширює інформацію про таку продукцію.

Ганна Чабарай у статті «Труднощі реабілітації», надрукованій у 2019 році в «Українському тижні» описує таку ситуацію: «Від органів соціального

захисту, які мали б забезпечувати людей з інвалідністю візочками та милицями, допомогу отримати також не вдалося. Анна попросила там пару милиць під лікті, але їй відповіли: процес займе багато часу й не факт, що буде результат. Тому милиці купили самі, а з візочком допомогли активісти «Донбас SOS» <...> це складний процес, під час якого не повністю беруться до уваги індивідуальні потреби людей, якість теж їх не задовольняє, тому окремі допоміжні засоби для учасників АТО фінансуються з-за кордону [550].

Стаття 41 «Інформаційне забезпечення системи реабілітації осіб з інвалідністю». Є проблеми зі збором інформації та оцінкою потреб людей з інвалідністю [550]. Затверджено Інструкцію до Національної стратегії у сфері прав людини щодо функціонування системи послуг раннього втручання з метою створення сприятливих умов життєдіяльності для дітей, але на даний момент недостатня кількість фахівців, медичного персоналу [497]. Б. Мойса, експерт Української Гельсінської спілки з прав людини, зазначає: «Батьки та родичі дітей з інвалідністю з жалем констатують недостатню кількість підготовлених фахівців, медичного персоналу. Так, анкетування 132 сімей, де виховуються діти із синдромом Дауна, виявило, що 30% лікарів пропонує сім'ям відмовитись від народженої дитини із зазначеним захворюванням; 15% батьків відзначили, що лікарі використовують образливу термінологію щодо таких дітей: «даун, овоч, рослина, інвалід». Лише 16% опитаних зазначили, що лікарі надавали рекомендації щодо медичного супроводу дітей, 6% лікарів розповідали про відповідні батьківські об'єднання і тільки 4% опитаних вказали, що лікарі дали більш детальну інформацію та матеріали щодо синдрому Дауна [497]. Опитування батьків та організацій дітей із розладом спектру аутизму показало, що найбільшою проблемою є гостра нестача спеціалістів із відповідним багажем знань та навичок – 61%. Причиною її є відсутність об'єктивної статистики щодо аутизму, а отже применшення проблеми. Наслідком є надто незначна кількість спеціальних педагогів, дефектологів та логопедів [307].

За ЗУ «Про вибори Президента України» Статтею 8. Особисте голосування Кожен виборець голосує на виборах Президента України особисто. Голосування за інших осіб, а також передача виборцем права голосу будь-якій іншій особі забороняються та статтею 76. Організація і порядок голосування. Виборчі бюлетені заповнюються виборцем особисто в кабіні (кімнаті) для таємного голосування. Під час заповнення виборчих бюлетенів забороняється присутність інших осіб, здійснення фото- та відеофіксації у будь-який спосіб. Порухення щодо прав людей з інвалідністю під час виборів [477]. Натомість журналіст Ольга Стрижова на сайті «Донбас. Реалії» наводить такі відгуки людей з інвалідністю: Під час першого туру в ефір Радіо «Донбас.Реалії» телефонував Віталій, житель Сєвєродонецька, він сказав, що майже за 29 років незалежності України немає жодних змін в облаштуванні виборчих дільниць для людей з вадами зору, хоча б спеціальних трафаретів: «Я – інвалід першої групи. Прийшов, але бюлетеня не бачу, промацати я його не можу, тобто виходить, що таємного голосування немає. Я прошу людину з комісії, вона зі мною заходить, я ставлю самостійно позначку, але не розумію, де саме ставлю», – розповідає Віталій. Аналогічна ситуація з доступністю до виборчих дільниць на візках. Не підготовлені дільниці і для людей на візках, розповідає журналістка, директор «Вільного радіо» Анастасія Шибіко. За її словами, у Костянтинівці Донецької області з 39-ти дільниць лише 9 належно облаштовані пандусами. «Були випадки, коли є пандус на вході у школу чи в інших приміщеннях, а в самому приміщенні ще одні сходи на другий поверх, або дуже високій поріг, чи вузькі двері, де нереально зайти з візочком», – розповідає Анастасія [477].

Ми вирішили порівняти у таблиці 5.3.1., що для людей з інвалідністю роблять в Україні та інших державах:

Таблиця 5.3.1. Порівняльна таблиця доступності для людей з інвалідністю в Україні та інших країнах [256]

Транспортна доступність	
Стан в Україні	Стан в інших країнах

Невелика кількість громадського транспорту, пристосованого для людей з інвалідністю	Весь громадський транспорт пристосований до потреб людей з інвалідністю. (Бельгія)
Інформаційна доступність	
Відсутність оголошення пішохідних переходів, зупинок у громадському транспорті, відсутність зовнішніх мікрофонів на зупинках. Несистемно використовується тактильна плитка на тротуарах (Київ, Харків, Херсон, Чернігів). Невелика кількість світлофорів з цоканням. Банкомати не пристосовані для незрячих людей	Розмічені підступи до пішохідних переходів, світлофори з цоканням. Наявність дистанційних пультів для людей з вадами зору (координація руху в метро, на світлофорі, автобусних зупинках). Всі тротуари та переходи викладено тактильною плиткою. У Європі у банкоматах стоять озвучені програми усіх дій, які виконує людина, для цього треба скористатися навушником. У вузах таблички з назвами аудиторій обладнані шрифтом Брайля, тексти для слабозрячих можна роздрукувати на брайлівському принтері, є перекладачі мови жестів. (Чехія)
Архітектурна доступність	
У Києві 11 станцій метро з 52 з пандусами. Відсутність облаштування всіх вулиць, закладів пристосуваннями для пересування інвалідами.	У США та Європі немає проблем із пересуванням, весь простір пристосований для пересування людей на візках: низькі пороги, спеціальні обладнання, зручними з'їздами, ліфтами і пандусами. Підйомники для колясочників у Нарві, Естонія Площа Робсон у Ванкувері, Канада як приклад універсального дизайну
Працевлаштування	
Богдан Кравчук, перший в Україні випускник вузу із синдромом Дауна, отримав роботу екскурсовода в Музеї історії освіти Волині. На даний момент в Україні 5 працевлаштованих людей із синдромом Дауна, які соціалізуються на роботі. Є голландська пекарня, у якій проходять стажування діти з синдромом Дауна.	У Європі працевлаштовано на відкритому ринку від 2% до 13% дорослих людей із синдромом Дауна. В Європі під час навчання людина з синдромом Дауна 50% часу проводить разом з тими, з ким вона в майбутньому буде працювати. У США багато вакансій для людей із синдромом Дауна: перукарі, пекарі В Європі люди із синдромом Дауна відвідують загальноосвітні школи, у дорослому віці працевлаштовуються і створюють звичайні сім'ї.
Освіта	
Початковий етап інклюзії, майже відсутні пандуси, підйомники на 2 поверх у школах, у вузах фактично відсутні пандуси, туалети зі зручностями, дещо упереджене ставлення. Пристосований повністю до навчання для людей з інвалідністю Університет «Україна», Навчально-методичний центр освіти м. Львова.	Пільги: зміна умов форми навчання чи здачі іспиту. Навчальні аудиторії обладнані необхідною побутовою технікою – апарати для роботи з аудіопідручниками, комп'ютерні програми для аудіообробки друкованого тексту. У вузах встановлені пандуси, підйомні платформи, спеціальні туалети, тактильні вказівники та звукові інформатори. Не у всіх вузах є спеціальні столи для студентів в інвалідних візках.

Культура, література	
Для 30 центральних, міських та районних бібліотек Львівської області ГО «Фонд реабілітації незрячих» надрукував по 10 найменувань рельєфно-крапкових книг. Створення мультфільмів, художніх фільмів, документальних кінострічок для незрячих Адаптація фільму «Щоденник пам'яті» та української драми «Поводир» для незрячих	Електронна книга для сліпих і слабкозорих людей, зроблена австралійською компанією Blitab. У Німеччині косметична продукція зі шрифтом Брайля. У Європі щорічно виходить близько 100 фільмів, у Китаї – 10-15 фільмів для незрячих. У Швеції, Норвегії та Німеччині видається близько 1500 книг шрифтом Брайля та 6500 аудіокниг.

Незважаючи на те, що на законодавчому рівні зазначено майже всі нюанси, щоб зробити життя людей з інвалідністю комфортним, ми спостерігаємо, що державою не виконуються взагалі або виконуються лише частково ті обов'язки, які на неї покладені. Дуже часто проблеми людей з інвалідністю не вирішуються саме через людський фактор.

Таким чином, можемо відзначити дієвість соціальних мереж, а також засобів масової інформації, за допомогою яких можливим є контроль щодо виконання законів, що стосуються людей з інвалідністю. Саме публічний тиск робить ці зрушення помітними: виконавча влада внаслідок критики своїх дій визнає помилки і шукає шляхи їхнього вирішення. Завдяки соціальним мережам люди з інвалідністю стали більш активними, їх почали помічати і навіть почали задіювати у ролі експертів (хоча це відбувається нечасто). Активними діячами, які борються за права людей з інвалідністю, є або люди, які мають інвалідність, або ті, які мають близьких та рідних з інвалідністю і постійно стикаються з несправедливістю та порушенням прав цієї категорії населення: О. Стадниченко, В. та У. Пчолкіни, М. Онуфрик, Ю. Сачук, Н. Мороцька, О. Коваль, Н. Мостовенко та багато інших. Поява їхніх постів демонструє думку великої суспільної групи та має беззаперечну публічну підтримку, на яку звертають увагу органи влади, тобто їх почали чути, помічати, що становить позитивну тенденцію у ставленні до людей з інвалідністю.

5.3. Європейська стратегія про права людей з інвалідністю: втілення в українському законодавстві, репрезентація в медіа

Починаючи з 2014 року, Україна обрала для себе європейський шлях розвитку, поставила собі за мету інтегруватися до Європейського Союзу. Такий вибір зобов'язав державу виконувати зобов'язання, які покладаються Конвенцією ООН, на основі якої ґрунтується й Європейська Конвенція. Спочатку в цих документах акцентувалося на недопущенні дискримінації людей з інвалідністю, наданні їм рівних прав та можливостей. Втілення на практиці змін на законодавчому та виконавчому рівнях влади висвітлюється в мас-медіа, які на сьогодні є просвітницьким інструментом в інформаційному просторі будь-якої країни. Відтак, якщо країна обрала такий шлях, результати цього процесу відображатимуться в ЗМІ. Українські вчені переважно це питання висвітлювали лише з юридичної, правової точки зору, але в жодній статті не мовиться про медійну стосовно виконання Європейської стратегії. Варто дослідити роль, яку відіграють мас-медіа, у виконанні євроінтеграційних вимог щодо людей з інвалідністю в Україні, а також простежити, як цих вимог дотримуються у період війни, яка розпочалася у 2014 році і ввійшла в активну фазу у 2022 році внаслідок повномасштабного вторгнення Росії на територію України.

Маємо декілька доробків, у яких аналізується зарубіжний досвід стосовно соціальної захищеності людей з інвалідністю, його хочуть застосовувати в Україні. До прикладу, Я. Белінська та Н. Сафонік дослідили особливості соціального захисту людей з інвалідністю в інших країнах. В. Оверчук розглядає міжнародний досвід підтримки людей з інвалідністю, зокрема ознайомлюється із системою соціальних та податкових пільг для них у Бельгії [345]. В. Костюк у науковому доробку вивчає питання, «пов'язані з правовою характеристикою європейських соціальних стандартів та напрямів їх впливу на розвиток новітньої моделі джерел права соціального

забезпечення» [248]. В. Мельник визначив основні напрямки та положення правового регулювання правового статусу людей за законодавством Європейського Союзу [289]. Цей автор також дослідив у наступній науковій праці загальні теоретико-правові аспекти соціального захисту людей з інвалідністю в державах-членах ЄС: Австрія, Болгарія, Німеччина, Швеція – та відзначив важливість системного реформування соціального захисту в Україні [290]. Як бачимо, фактично усі праці стосуються правових, соціальних аспектів захисту людей з інвалідністю, досліджується європейський досвід з метою спроектувати його на українську дійсність. У медійному контексті такі роботи є відсутніми.

Питання людей з інвалідністю на рівні ЄС регламентуються багатьма документами: «Загальна декларація прав людини», «Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод», «Європейський кодекс соціального забезпечення», «Європейська соціальна хартія», «Конвенція Організації Об'єднаних Націй».

На основі Конвенції про права осіб з інвалідністю [604] у Європейському Союзі в 2010 році прийняли Європейську стратегію щодо людей з інвалідністю (2010-2020 рр.), текст якої розміщений на сайті Єврокомісії. Мета цієї стратегії полягає у сприянні людям з інвалідністю стосовно задоволення їхніх прав та отримання користі від участі в економічному розвитку. У Стратегії визначено механізми, які потрібні для Реалізації Конвенції ООН, і зосереджено увагу на усуненні бар'єрів. Комісією визначено вісім напрямків, на які зроблено акцент: залучення до життя соціуму, рівність, доступність, працевлаштування, соціальний захист, освіта та навчання, доступ до відповідних медичних установ, зовнішній вплив. У 2016 році була розроблена нова стратегія Ради Європи про права людей з інвалідністю на 2017-2023 роки, де йшлося про досягнення рівності, гідності та рівних можливостей для людей, які мають інвалідність.

Наразі дослідимо, чи кожен із напрямків, запропонованих у Європейській Стратегії, втілюється в українському законодавстві та яким

чином висвітлюється у медіа на прикладі Суспільного. Це медіа є одним зі зразкових з точки зору періодичності та тематики про людей з інвалідністю. Оскільки такі повідомлення у кількості 2-3 з'являються на сайті протягом дня, вважаємо достатнім дослідити, з чого складається інформаційна картина за 3 місяці, що дасть можливість зрозуміти, які з напрямів Європейської стратегії є пріоритетними, а на яких не робиться акцент, а також порівняти, на які напрямки стратегії змістився акцент після початку російсько-української війни.

Доступність особам з інвалідністю забезпечено на основі Закону «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні». Цей Закон регламентує виявлення, усунення перепон і бар'єрів, що перешкоджають забезпеченню прав і задоволенню потреб. Це стосується транспортної інфраструктури, об'єктів громадського та цивільного призначення, інформаційного забезпечення та зв'язку, а також з урахуванням індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів; наданні пристосованого житла тощо. За законом різного роду підприємства повинні створити усі умови для безперешкодного доступу осіб з інвалідністю. Під час внесення змін до цього Закону було забезпечено можливість регулювання містобудівної діяльності та розширення доступу сліпих, осіб з порушеннями зору та осіб з дислексією до творів, виданих у спеціальному форматі [182].

Протягом 3 місяців (жовтень/листопад/грудень 2021 року) на сайті з'явилося 12 повідомлень, у яких йдеться про доступність для людей з інвалідністю до різних сфер, з'ясовується, чи дотримуються можновладці обов'язків, які покладені на них, щоб забезпечити безбар'єрний простір: «Чи вважають люди з інвалідністю доступним місто Хмельницький», «Як у Миколаєві облаштований громадський транспорт для людей з інвалідністю», «Безбар'єрний простір»: у Львові біля входу до храму встановили ліфт для людей на візках», «Незручні зупинки та високі бордюри. Як облаштована інфраструктура Дніпра для маломобільних людей», «В Ужгороді тільки дві комунальні будівлі є інклюзивними», «Хочеться певної системності». Чи

стало Закарпаття доступнішим для людей з інвалідністю», «Житомирянка Олена Котікова скаржиться на те, що під'їзд її будинку не обладнаний пандусом», «У Хмельницькому встановлюють вуличний підйомник для інвалідів у житловому будинку», «Тернополянин, який пересувається на візку, перевірів музеї на доступність», «Сайти замків на Рівненщині тестують на інклюзивність», «У центрі надання адмінпослуг на Житомирщині люди з інвалідністю провели аудит доступності». Навіть із заголовків публікацій ми бачимо роботу обох сторін: влади і людей з інвалідністю. Перші демонструють, що вони зробили, другі вказують на недоліки та просять їх усунути.

Залучення до життя в соціумі підтримується Законом «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні». Крім доступу до необхідних інфраструктур, створено низку громадських організацій осіб з інвалідністю, їх спілки створюються з метою забезпечення рівних прав і можливостей осіб з інвалідністю та їх соціального захисту, виявлення, усунення перепон і бар'єрів, що перешкоджають забезпеченню прав і задоволенню потреб таких осіб, у тому числі стосовно доступу їх нарівні з іншими громадянами до об'єктів фізичного оточення, транспорту, інформації та зв'язку, а також з урахуванням індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів – до освіти, праці, культури, фізичної культури і спорту, надання соціальних послуг, залучення осіб з інвалідністю до суспільної діяльності, здійснення громадського контролю за дотриманням прав осіб з інвалідністю, представництва їхніх інтересів та усунення будь-яких проявів дискримінації стосовно осіб з інвалідністю та мають право користуватися пільгами і преференціями, передбаченими законодавством. Більше того, статтею 23 цього Закону рекомендовано впроваджувати для осіб з вадами слуху жестову мову, що є засобом спілкування та навчання і захищається державою [182]. Наразі найбільша кількість повідомлень (15 шт.), опублікованих на сайті, стосується саме включення людини з інвалідністю в суспільство, для цього проводять різного роду заходи, які дають можливість їм налагоджувати

комунікацію з оточенням, демонструвати свої вміння тощо. До прикладу, «Диво – це я»: у Чернігові третій рік поспіль люди здійснюють мрії дітей з інвалідністю», «Різдвяна казка»: у Черкасах презентували виставку інклюзивного мистецтва», «На базі одеського санаторію «Ластівка» відкривають центр для дітей з інвалідністю», «Повір у себе», «В Івано-Франківську провели фестиваль для дітей і молоді з інвалідністю», «Гралися та малювали: у Черкасах для вихованців «Країни добра» влаштували свято», «Дітям з інвалідністю провели екскурсію Ужгородським замком», «Зроблено з любов'ю: у Черкасах діти з інвалідністю влаштували виставку-ярмарок», «У Житомирі для дітей з вадами зору в кінотеатрі організували показ фільму з аудіодискрипцією», «Інтерес до мови жестів зріс на 250% після виходу фільму «Вічні», «На Житомирщині в інтернаті працює кухня, де дітей з інвалідністю вчать готувати», «У Черкасах для дітей з інвалідністю провели екскурсію та майстер-клас», «Історії людей з інвалідністю. У Львові відкрили інтерактивну виставку», «Особлива душа українки». У Миколаєві благодійники створюють соціальний календар», «Від минулого до сучасності». У Маріуполі для людей з порушеннями зору провели екскурсію».

Рівність у ставленні до людини з інвалідністю регулюється Законом «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні». У ньому зазначено, що особою з інвалідністю є особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист. Тому дискримінація за ознакою інвалідності забороняється. А також Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», у якому статтями 14, 15, 16 зазначено щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності з питань дискримінації: особа, яка вважає, що стосовно неї виникла дискримінація, має право звернутися зі скаргою до державних органів. Опубліковано постанови Кабінету Міністрів

щодо прийняття рішень на користь людей з інвалідністю та низку статей про кримінальну відповідальність тих, хто буде порушувати ці права. Наразі на сайті Суспільного даний напрямок представлений лише однією публікацією «Відмінності не мають призводити до виключення». ВР закликали забезпечити права людей з інвалідністю».

Для того щоб реалізувати творчі та виробничі здібності осіб з інвалідністю їм на законодавчому рівні забезпечується право працювати на підприємствах, в установах, організаціях, а також займатися підприємницькою та іншою трудовою діяльністю, яка не заборонена законом. Зайнятість як один із напрямків висвітлюється на сайті Суспільного. Таких повідомлень за три місяці опубліковано 3: «На Житомирщині 16-річна дівчина з ДЦП шиє та продає власні вироби, заробляючи гроші на реабілітацію», «З якими проблемами стикаються люди з функціональним порушенням зору на Донеччині», «На Черкащині відкрили соціальну пекарню для людей з інвалідністю». У них порушуються проблеми, з якими стикаються люди, що мають інвалідність, висвітлюється навіть мінімальне задіяння цих людей у трудовому процесі.

За Законом України «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», «Про освіту» для реалізації права на професійну (професійно-технічну), фахову передвищу та вищу освіту особами з інвалідністю заклади професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти повинні створити відповідні умови для здобуття освіти.

У даному контексті в Суспільному медіа трапилося дві публікації, причому обидві стосуються одного й того самого освітнього закладу: «На Житомирщині майже половина громад погодилася фінансувати відділення для дошкільнят з вадами слуху», «У Житомирі лишилося без фінансування відділення для дошкільнят з вадами слуху». Бачимо, що порушуються фінансові питання, про людський чинник взагалі не йдеться.

Підприємства, організації та підприємці, що здійснюють транспортне обслуговування населення, зобов'язані забезпечити спеціальне обладнання

транспортних засобів, вокзалів, аеропортів та інших об'єктів, що б дало змогу особам з інвалідністю безперешкодно користуватися їх послугами. Соціальний захист полягає у тому, щоб забезпечити людину з інвалідністю від зазіхань на її незалежність, недоторканість, а також захищеність у сфері послуг: «У Житомирі в департаменті соцполітики встановили таблички для людей з порушеннями зору», «У Житомирі 22 людини з інвалідністю чотири місяці стоять у черзі на ремонт електровізків», «У Житомирі презентували чат-бот, завдяки якому можна опанувати жестову мову».

Стосовно здоров'я, за Законом передбачено, що особам з інвалідністю і дітям з інвалідністю надаються безоплатно або на пільгових умовах послуги із соціально-побутового і медичного обслуговування, засоби реабілітації. Так, у даному контексті йдеться про вплив коронавірусу на людей, які мають інвалідність, «Щоб близькі були захищені»: історія щепленого від Covid-19 полтавця з інвалідністю Сергія Чумака», «У Кропивницькому діти з інвалідністю можуть безкоштовно займатися спортивною реабілітацією», «Учні Житомирської спецшколи № 2 зібрали на ярмарку 3220 гривень для реабілітації дітей», «Комунальні сенсорні кімнати з'явилися у Сумах», «З якими проблемами стикаються люди з інвалідністю у період пандемії. Відповідає урядова уповноважена», «Крісло-вертикалізатор, розроблене та виготовлене у Житомирі, удосконалять», «У Черкасах люди з інвалідністю не можуть скористатись послугами стоматолога. У чому причина», «У Житомирі родини дітей з інвалідністю можуть отримати відшкодування за курс іпотерапії», «На Житомирщині люди з інвалідністю та учасники АТО/ООС проходять реабілітацію спортом у підвалі», «Понад 500 тисяч доларів виділить посольство США на будівництва реабілітаційного центру в Ужгороді», «Що не так із засобами гігієни для людей з інвалідністю у Черкасах», «У Черкасах люди з інвалідністю не можуть скористатись послугами стоматолога. У чому причина».

Що стосується зовнішнього впливу, то цей напрямок, розвиток якого запропонований у Європейській Стратегії, не знаходить свого відображення

ні на законодавчому, і фактично не представлений на медійному рівні. Відповідно, у цьому напрямку потрібно працювати і законодавчим органам, і медійним. Контроль за виконанням цього напрямку уже озвучено на сайті Національної Асамблеї людей з інвалідністю України: «Серйозно інвестувати в права людей із інвалідністю в третіх країнах. Переконатися, що всі проєкти та інфраструктура, що фінансуються ЄС, є доступними для людей із інвалідністю та включають їх, а кошти ЄС інвестуються в реалізацію та моніторинг Комітету ООН з прав людей з інвалідністю та розбудову організацій людей з інвалідністю» [165]. Лише в одній публікації ««З ліхтариками та домашніми улюбленцями. У Києві влаштували акцію за права людей з інвалідністю»» йдеться саме про пропагування прав осіб з інвалідністю. До речі, ця акція привернула до себе увагу багатьох ЗМІ, у повідомленнях яких йшлося про невидимість, непомітність для суспільства людей з інвалідністю. Таким чином, на Рис. 5.4.1. можемо побачити, що до війни «Суспільне» найбільше приділяло увагу залученню людей з інвалідністю до суспільства.

Рис. 5.4.1. До війни Суспільне найбільше приділяло увагу залученню людей з інвалідністю в соціум

Є повідомлення на сайті Суспільного, які не належать до жодного з напрямків, запропонованих до виконання, зокрема в Україні. Переважно ці матеріали спортивного характеру: «У Кропивницькому футболіст-паралімпієць вчив дітей з інвалідністю грати у футбол», «Я фізично можу зробити все». Полтавець з інвалідністю Олександр Тютюнник займається грою боча», «У Житомирі нагородили спортсменів з інвалідністю», «Після 29 років на візку встала, щоб піти до вітаря: історія родини Єгорових», «У Кропивницькому відбувся міжнародний турнір з настільного тенісу серед спортсменів з інвалідністю», «Жителька Житомирщини Вікторія Федорчук створила благодійний фонд для людей з інвалідністю», «120 кілометрів за день на інвалідному візку проїхав житель Хмельниччини Борис Козела», «58 дітей з інвалідністю в одесі очікують на усиновлення», «Сумчани вибороли медалі з армреслінгу на чемпіонаті світу в Бухаресті», «Люди з інвалідністю Франківської тергромади отримають грошову допомогу та подарунки», «Соціальні послуги, дружні до дітей»: Бахмут переміг у міжнародному конкурсі ЮНІСЕФ», «У Житомирі підбили підсумки міських змагань з волейболу серед дітей з порушеннями слуху», «У Кропивницькому завершилася першість країни з шахів. Хто переміг», «Не боятися і не лінуватися»: як живуть незрячі черкащани», «Я підіймаюся і йду далі». Історія незрячого полтавця Максима Варфоломєєва», «Видавав себе за учасника бойових дій: на Черкащині затримали чоловіка».

Після початку війни акцент змістився більшою мірою саме на соціальний захист людей з інвалідністю (6 публікацій): «Єврейська громада Кам'янського розвозить їжу літнім і мало мобільним людям, допомагає зайти в укриття», «Хто з чоловіків-переселенців на Львівщині може не ставати на військовий облік», «Понад 200 малозабезпечених сімей Житомирщини отримали допомогу від благодійників», «Як працює та чим допомагає переселенцям Дніпровське підприємство УТОС» , «У Дніпрі Українське товариство сліпих прихистило переселенців: які проблеми треба ще розв'язати», «З'їхав з траси і упав на траву: чернігівець Сергій Шурута на

візку вибирався з-під обстрілів» та доступність в умовах війни (5): «З Кривого рогу до польського міста Хелм запустили евакореиси для людей з інвалідністю», «Сумчанка перекладає новини про війну жестовою мовою та публікує відео у соцмережах», «Як у Дніпрі працює послуга «Соціальне таксі» під час воєнного стану», «З Миколаєва евакуювали понад 60 людей з інвалідністю», «Допомога Миколаївщині. Люди з інвалідністю отримали гуманітарний вантаж». Окрім того, оздоровчий напрямок представлений такими публікаціями (3): «В Івано-Франківську відкрили центр реабілітації для людей з інвалідністю «Промінчик», «Як на Волині відбувається реабілітація дітей з інвалідністю в умовах воєнного стану», «Психотерапія, лікувальна фізкультура та масаж. У Дніпрі відновив роботу центр реабілітації для людей з інвалідністю» та загального спрямування (7): «Житомирянка Людмила Рибчинська, яка виховує 14-річного сина з Синдромом Дауна, залишилася у місті», «Ховаються в коридорах, займаються волонтерством. Реалії людей з інвалідністю в Запоріжжі», «Розбитий район у Харкові: історія незрячого харків'янина, який не полишив домівки», «Ветеран з Кривого Рогу Василь Стуженко представлятиме Україну на міжнародних «Іграх нескорених», «З лежачою матір'ю та попри зневіру в порятунок: історії людей з інвалідністю, яких евакуювали на Прикарпаття», «Кропивчанка Ірина Терещенко виборола перше «срібло» Дефлімпіади для Кіровоградщини», «Паралімпійська збірна України, до якої входять п'ятеро гравців з Дніпропетровщини, - у фіналі чемпіонату світу з футболу».

Рис. 5.4.2. Під час війни Суспільне найбільше пише про соціальний захист та доступність людей з інвалідністю

Загалом, в багатьох медіа акцент змістився на такі напрямки, як доступність та соціальний захист. Це ми можемо побачити на Рис. 5.4.2. Воєнні дії, які розпочалися на території України, спричинили велику кількість переселенців, серед них одними з найнезахищеніших виявилися саме люди з інвалідністю. Так, наприклад в «Українській правді», у першу чергу, наголошувалося на недоступності людей з інвалідністю спуститися самотійно в бомбосховище, купити їжу і необхідні для життя медикаменти: «І от у 2022-му повторилася історія 2014 року, коли люди з інвалідністю взагалі не розуміли, як виживати, як евакуюватися, як потрапити у сховище», «У жоден бункер не зайдеш, тому в Уляни та її чоловіка не залишилося іншого вибору, окрім як сидіти у квартирі» [259]. У «Zmina» І. Виртосу було висвітлено, які провали були з боку держави під час війни: «Бомбосховища не те щоб доступного для людей, які користуються кріслом колісним, а жодного немає довкола! Я дивилася мапу бомбосховищ і намагалася побудувати маршрут для себе, куди мені найшвидше і найдоступніше бігти, - і таких варіантів не знайшла» [76]. На вокзалах були відсутніми супровідні особи, які допомагали сісти людям з інвалідністю в

потяг. При переході кордону допомагали сторонні люди: «Жодної допомоги з боку персоналу не було», ««Ще раніше цікавилася найближчими до мене бомбосховищами – вони недоступні. І потім я вже чула історії, як людей з інвалідністю на візках спускали в сховище, і потім вони сиділи там три дні без можливості сходити в туалет»», «Якщо ти в кріслі колісному, то тобі треба знайти людей, які тебе спустять. У сховищі ти сидиш без можливості побачити сонце, сходити в туалет, не маєш можливості задовольнити свої базові потреби, такі як їжа, сон і безпека. І водночас, якщо ти в кріслі колісному, ти не мобільний, навіть якщо хочеш евакуюватися» [76]. Ці проблеми порушувалися на сайті Міжнародного альянсу людей з інвалідністю IDA. У небезпечній ситуації всі намагаються перебратися у більш спокійні місця, але для багатьох людей, які мають інвалідність, це неможливо. Дуже часто, стверджується на сайті, плани евакуації не розроблені доступним способом. Люди з інвалідністю не можуть дістатися до станцій метро і бункерів. У багатьох випадках притулки є недоступними для людей, які використовують інвалідні візки для входу та переміщення. Інформація про екстренну евакуацію, місцезнаходження притулків і про те, як звернутися по допомогу, не надається у доступних форматах. Відповідно, багато людей із сенсорними порушеннями, такі як незрячі і слабо зрячі, люди з порушеннями слуху не розуміють, як отримати доступ до безпеки і допомоги [664]. До початку окупації України більшість платформ залізничних станцій не були оснащені необхідними навантажувальними пристроями для людей з інвалідністю. Валерій Сушкевич так прокоментував цю ситуацію виданню «Reuters»: «Найбільш вразливими є інваліди на візках, з порушеннями зору, слуху... це безпомічні люди» [612], які постійно стикаються з різними перепонами від кроків сходами до недоступної інформації. Занепокоєність долею людей з інвалідністю та недоступністю для них необхідних послуг в Україні висловила на сторінках Bloomberg Д. Шеферд [659].

З огляду на проаналізований вище матеріал, можемо побачити, що до початку війни найменше на сайті Суспільного були представлені публікації, які стосуються таких напрямків розвитку, як рівність та зовнішній вплив. Дана ситуація спричинена двома проблемами. Перша проблема – це новини про людей з інвалідністю не є рейтинговими або затребуваними новинними агентствами та сайтами. Друга – це підсвідоме упереджене ставлення до цієї категорії населення як до неповноцінних членів суспільства, хоча на словах це може звучати інакше. Якщо європейська інтеграція передбачає розвиток гілок зовнішнього впливу та рівності, то вони повинні бути представлені повною мірою, оскільки для цього маємо весь інформаційний інструментарій.

Під час війни переважна кількість публікацій торкається реальних проблем, з якими стикнулися одночасно тисячі людей з інвалідністю-біженців, а саме доступність/недоступність, соціальний захист та проблеми зі здоров'ям, те, на що варто було звертати увагу протягом багатьох років з того часу, як Україна ратифікувала Конвенцію ООН щодо людей з інвалідністю.

Нашою науковою пропозицією у післявоєнний час є реалізувати просвітницьку діяльність через мас-медіа України стосовно підсилення фактору рівності та зовнішнього впливу, які на нашу думку, є взаємопов'язаними, оскільки стосуються прав людей з інвалідністю, ставлення до них як до рівноцінної частини суспільства та максимально висвітлювати їхню діяльність в інформаційному просторі України. Пропозиція: на законодавчому рівні для ЗМІ встановити квоту на матеріали про людей з інвалідністю, за принципом, який Україна вже втілила щодо музичної продукції. Аналогічно, ЗМІ повинні дотримуватись балансу і стабільно постачати інформацію про всі категорії населення, не дискримінуючи жодну з них. Або пропонуємо державним ЗМІ обов'язково періодично раз на тиждень висвітлювати новини за участі людей із інвалідністю про їхні досягнення, проблеми та діяльність. Це створить

системне уявлення у тих людей, які переглядають ці новини, що така категорія людей є, і вони теж активно беруть участь у розбудові суспільства на різних рівнях.

Більше того, офіційне відзначення Міжнародного дня людей з інвалідністю відбувається щорічно 3 грудня, до чого 14 жовтня 1992 року закликала Генеральна Асамблея усі держави, щоб вони проводили подальшу інтеграцію осіб із інвалідністю в життя суспільства. Ми пропонуємо залучати до цього свята відомих людей з інвалідністю та запрошувати їх до виступу в закладах середньої та вищої освіти, а також у всіх організаціях та установах з метою привернення уваги до цієї категорії населення. У цьому контексті призначити кожного року державну премію тим закладам освіти, які найактивніше сприяють розвитку зовнішнього впливу та висвітлюють ці події в ЗМІ щодо школярів чи дітей з інвалідністю.

Варто створити низку спільних платформ та форумів загальнонаціонального рівня для обговорення між батьками та рідними, які мають дітей з інвалідністю, спільних проблем та питань. Це допоможе інтеграції таких людей в соціум. На нашу думку, за умови, якщо здорові люди будуть більше мати інформації про проблеми та хвилювання людей з інвалідністю, у них буде ширше бачення та стимул їм допомогти. Закритість однієї групи не сприяє відкритості та розвитку розуміння іншої, оскільки одні не кажуть, що їм конкретно потрібно, а інші намагаються здогадатися, яким чином краще допомогти. Тому офіційні форуми та сайти для обговорення побудують спільний місток між людьми з інвалідністю та людьми, у яких є бажання ефективно допомогти [384].

Останнє, найголовніше, перед українськими мас-медіа повинно стояти завдання відстежувати та моніторити, чи виконуються зобов'язання, які взяла на себе Україна щодо людей з інвалідністю. Це дасть можливість досягти Україні європейських стандартів, а також сприятиме насадженню в населення толерантності до людей з інвалідністю. Імплементация Європейської стратегії та репрезентація цього процесу в ЗМІ – це найкращий

підхід, щоб змінити суспільну думку не лише у пункті реалізації зовнішнього впливу, але й за іншими вимогами європейських документів.

5.4. Висвітлення у ЗМІ проблем людей з інвалідністю під час російсько-української війни

Початок війни між Україною та росією кардинально вплинув на життя українського суспільства, зокрема на людей з інвалідністю. Через воєнні дії саме люди з інвалідністю зазнають насильства, смерті, не мають доступу до укриттів, діти з інвалідністю та жінки найбільше ризикують зазнати сексуального насилля та зневаги. У даному контексті варто з'ясувати, на які проблеми людей з інвалідністю під час війни першочергово звертають увагу українські медіа.

Наукові праці про проблеми виживання людей з інвалідністю в зоні бойових дій поодинокі. Це питання вивчала Е. Прідді у статті «Disability and Armed Conflict», показуючи становище осіб з інвалідністю в зоні збройних конфліктів: України, В'єтнаму, Конго, Палестини і Колумбії – і відзначаючи систематичні порушення прав цих людей та ігнорування більшості статей Конвенції про права людей з інвалідністю [652]. М. Кун-Бучко в статті «People with disabilities in armed» також досліджувала порушення правових норм людей з інвалідністю під час збройних конфліктів, вказавши на недосконалість процедури стосовно отримання гуманітарної допомоги [631]. Про труднощі людей з інвалідністю писала українська дослідниця О. Тельна, людина з порушеннями зору. Це стаття «Here's what Ukrainians with disabilities face as we cope with war» [662] у співавторстві з Daniel J. Gerstle, де вони пишуть про виклики, з якими зіткнулися люди з інвалідністю в Україні. В іншій публікації цієї авторки під назвою «Студенти з інвалідністю в зоні збройного конфлікту: як вижити?» [483] йдеться про проблеми виживання студентів із психофізичними порушеннями в зоні збройного конфлікту. О. Тельна на основі власного досвіду та досвіду студентів з інвалідністю

сформулювала поради, які, на її думку, допоможуть вижити цій категорії населення під час війни.

Наступного дня після нападу росії на Україну Європейським форумом інвалідів було відправлено відкритий лист до Голови європейських інституцій, голів держав Європи, росії, України та НАТО, де порушувалися питання захисту та безпеки людей з інвалідністю в Україні, із закликом посприяти тому, щоб люди з інвалідністю мали доступ до гуманітарної допомоги, доступної інформації про протоколи безпеки та допомоги, процедури евакуації та підтримку, не були залишеними, особливо це стосується жінок, дітей, людям з проблемами слуху і зору, особам із психосоціальними та інтелектуальними вадами та інших [654]. На сайті форуму окрема сторінка присвячена подіям в Україні та людям з інвалідністю, які постраждали внаслідок війни, де щотижнево оновлюється інформація, яка стосується становища людей з інвалідністю в Україні, їх переміщення за кордон з акцентом на їхній рівноправності, інклюзії у теперішньому та майбутньому. Окрім того, тут інформують про роботу організації у підтримці людей з інвалідністю, які постраждали під час війни, про вплив війни на життя людей з інвалідністю, відстежують історії, які стосуються дітей з інвалідністю, складнощів у їхньому житті та житті близьких людей. Особливо звертається увага на дітей з інвалідністю, які гинуть під час війни, з гіперпосиланнями на провідні медіа. Розголосу набула історія загибелі Лізи Дмитрієвої під час обстрілу у Вінниці, «сонячної дівчинки», про яку опубліковано статтю в The Gardian [660]. Проблеми людей з інвалідністю під час війни в Україні обговорюють представники ООН: «Комітет глибоко стурбований тим, що доля людей з інвалідністю в Україні майже невідома. Постійно надходять повідомлення про те, що багато людей з інвалідністю, у тому числі й діти, зачинені або кинуті у своїх будинках, інтернатних закладах і дитячих будинках, не мають доступу до ліків, що підтримують їм життя, джерел кисню, їжі, води» [669] тощо. Окрім того, ними порушується питання стосовно доступності для людей з

інвалідністю, оскільки ті «мають обмежений доступ або взагалі не мають доступу інформації про надзвичайні ситуації, про укриття, багато хто з них втратив свої зв'язки підтримки, через що не можуть реагувати на ситуацію та орієнтуватися в довколишньому середовищі» [669]. На сайті «Inclusion Europe» організатори скоординували свої зусилля, щоб допомогти українським людям з інвалідністю фінансово, після чого почали з'являтися повідомлення в медіа: «Fate of Ukrainians with disabilities a 'crisis within a crisis'»(Reuters), «Upholding the human rights of people who have an intellectual disability in Ukraine»(Inclusion Ireland), «Plena inclusión España lanza una campaña de ayuda de emergencia para apoyar a las víctimas de la guerra en Ucrania»(Plena inclusión), «Millions with disabilities 'abandoned' in Ukraine, charities fear»(Independent) та інші.

Під час війни гостро проявилися проблеми, які були актуальні в мирний час:

- відсутність комунікації з інституціями, які повинні надавати допомогу,
- відсутність доступу до інформації
- недоступність безпечних місць
- проблеми психологічного, матеріального, фізичного характеру.

Головний секретар НАІУ В. Назаренко наводить такий перелік проблем: «Відсутність інформації в доступному форматі, неможливість самостійно долучитися до евакуаційних маршрутів, непристосованість укриттів і притулків для тимчасового проживання – усе це лише поглиблювало й без того сильну розгубленість серед людей з інвалідністю й людей старшого віку» [66].

Медіа також підключилися до аналізу ситуації навколо людей з інвалідністю, це ресурси правозахисних організацій: Центр прав людини «Zміна» та інші.

Доступність була і залишається найбільшою проблемою для людей з інвалідністю. Але в мирний час вони могли хоча б продумати, прораховувати

свій шлях, то під час війни цей процес ускладнився. Люди з інвалідністю, самостійні й незалежні від сторонньої допомоги, стали залежними від інших.

За авторства Я. Радченко з'явилася стаття, у якій авторка вказала на усі виклики, що постали перед цими людьми. По-перше, під час повітряної тривоги фактично нереально людині, яка пересувається на кріслі колісному, спуститися в укриття і забезпечити своє життя. До прикладу, про це говорять у своїх коментарях М. Смбалян, Є. Голованевський та інші. Уляна Пчолкіна зазначає: «Я зі своїм чоловіком також з самого початку війни не ходжу в укриття, бо вони для нас не підходять – там не обладнані туалети, вхід зі сходами, а так дуже холодно. У влади було 8 років, щоб підготуватися, але вона цього не зробила» [429]. Олександр Стадніченко, який пересувається за допомогою крісла колісного, зазначає: «Я живу на 13-му поверсі, якщо відключать світло, я не можу спускатися ліфтом, ані зарядити візок. Мови про укриття взагалі не йде – як спуститися по сходах чи подолати поріг? Мені, щоби піднятися з ліжка, потрібно сорок хвилин» [539].

Тетяна Ковальчук, менеджерка з логістичних питань евакуації, людина, яка пересувається на кріслі колісному, так говорить про доступність у Києві: «Будинок, у якому я живу, - це 10-поверхівка. Бомбосховища не те щоб доступного для людей, які користуються кріслом колісним, а жодного немає довкола! Я дивилася мапу бомбосховищ і намагалася побудувати маршрут для себе, куди мені найшвидше і найдоступніше бігти, - і таких варіантів не знайшла» [76]. Вікторія Харченко, адвокаційна менеджерка Fight for Right, підтверджує: «Ще раніше цікавилася найближчими до мене бомбосховищами – вони недоступні. І потім я вже чула історії, як людей з інвалідністю на візках спускали в сховище, і потім вони сиділи там три дні без можливості сходити в туалет» [76]. Олена Шклярська, яка пересувається на кріслі колісному, зазначає: «Люди, які мають інвалідність, усамітнені у своїх проблемах. У хатах, квартирах сидять, вони практично ні з ким не спілкуються. Наприклад, щоб кудись піти, я завжди питаю людей, чи буде там ліфт або чи є пандус для в'їзду у будинок. І часто їх немає» [213].

У. Пчолкіна у подкасті Суспільного констатувала, що наразі і доступних, і безпечних укриттів в Україні для людей з інвалідністю немає. Це спричинило загибель багатьох людей, особливо на східних територіях. Вони не могли вільно пересуватися, «спуститися, наприклад з 5, 4, навіть 2 поверху і вчасно евакуюватися. На даний момент в Україні також багато лежачих людей. І якщо людину в кріслі колісному гіпотетично з купою сусідів можна спустити у сховище, то лежачих вкрай важко кудись транспортувати і тим більше евакуювати» [322]. Аналогічно, про проблеми з доступністю для людей з інвалідністю йдеться у публікації Ю. Рацибарської. Одна з головних героїнь історії – Юлія Ткачова, має інвалідність з дитинства і пересувається на кріслі колісному. З початком війни «її сім'я була змушена перечікувати повітряні тривоги вдома, у квартирі: з маломобільним членом родини було важко спускатися в укриття» [433].

Такі факти вказують, що в небезпечних умовах люди з інвалідністю залишаються в безпорадному становищі, не можуть собі допомогти, їм заважає бар'єрне середовище. Потрібно декілька людей, щоб спустити людину з інвалідністю в бомбосховище, а потім винести звідти. Люди з інвалідністю залишаються в помешканнях у той час, коли всі ховаються в укриттях. Хоча до війни влада й обіцяла, наприклад У. Пчолкіній, допомогти евакуюватися, то з початком воєнних дій ті «потікали, як миші, і про людей з інвалідністю забули» [322]. Наразі подана петиція Президенту України стосовно забезпечення доступності для людей з інвалідністю по завершенню війни з росією. Базовими елементами є широкі ліфти для візків на кожній станції метро; кутом нахилу не більше 8 градусів та з поручнями з обох боків пандуси; знижені до одного рівня з проїжджою частиною бордюри; наявність тактильної плитки, щоб люди з порушенням зору могли рухатися містом із більшою впевненістю; встановлення приборів зі звуковими сигналами [565] тощо.

Централізованої евакуації осіб з інвалідністю в Україні не було, люди самостійно долали ті виклики, які постали перед ними. Однією з організацій,

яка вивозить людей з інвалідністю, є «Восток SOS», переважно це лежачі, люди з порушеннями зору та з ментальною інвалідністю. Також евакуацією з небезпечних територій займаються «Freedom trust», «Fight For Right», ГО «Рівні можливості для всіх», «Група активної реабілітації», загони швидкого реагування Червоного Хреста України. Досить часто евакуюють людей з інвалідністю ті, хто теж має інвалідність. Навіть не будучи присутніми, вони контролюють усі дії, пов'язані з цим процесом. Наприклад, подружжя Добридіних, які пересуваються на кріслах колісних, знаходили все необхідне: житло, крісла колісні, ліжка тощо для людей з інвалідністю, які зупинялися в них перед виїздом за кордон [580].

Р. Савка, людина з порушеннями зору, керівник ГО «Рівні можливості для всіх», та його організація під час війни дуже швидко самоорганізувалися: «хтось привозить продукти харчування, хтось – одяг і засоби гігієни, хтось – колісні крісла, а хтось займається перевезенням людей» [446]. За його словами, вони вже мають більш налагоджену логістику, їхні партнери з ГО «Інститут українських студій» мають можливість перевозити людей з інвалідністю до інших країн Європи.

Олександр Стадніченко, який має інвалідність з дитинства, разом зі своїм батьком робили усе можливе, аби допомогти українцям з інвалідністю евакуюватися: «Сам без можливості вийти навіть за поріг будинку, купити їжу чи ліки, Олександр <...> шукав перевізників, знаходив житло, складав маршрути, з-під землі діставав потрібні контакти і зв'язки, заспокоював, підтримував» [539]. Люди з інвалідністю у даній ситуації доводять свою активність.

Представники ГО налагодили комунікаційні зв'язки з Німеччиною та Швейцарією і створили проєкт «Save House», завдяки якому людей з інвалідністю вивозять до міста Хелм у Польщі, а потім допомагають їм знайти житло у країнах Європейського Союзу.

Особливі складнощі виникали при евакуації людей з інвалідністю на візку, їх просто пересажували у транспорт, часто можливості забрати крісло

не було. І опинившись на новому місці, люди з інвалідністю втрачають можливість пересуватися. Дуже складним є це питання при евакуації потягом, оскільки на мобільному візку можна людину перевезти, але якщо візок електричний вагою до 200 кг, його неможливо підняти, якщо немає спеціальних засобів, неможливо пересуватися ним у потязі [322].

Журналістка і правозахисниця І. Виртосу у статті показує тих людей, які, ризикуючи власним життям, взяли на себе організаційну роботу з евакуації людей з інвалідністю в безпечні місця. Йдеться про Валентину Бутенко, яка акцентує на проблемах реабілітації: «В Україні з реабілітаційними засобами все сумно. Особливо якщо йдеться про крісла колісні: вони часто не пристосовані до потреб людини, нерідко в них немає підніжок, ременів безпеки, часто те, що є, старе як світ. Те саме і щодо незрячих людей: не всі, кого ми евакуювали, мали тростини. А без тростини ці люди не самостійні. Доводилося за власні кошти купувати тростини й відправляти їх до місць, де знайшли прихисток ті, хто їх потребував. Не всім одразу можуть надати необхідні засоби реабілітації» [75].

Поселення ВПО – людей з інвалідністю стоїть окремим питанням, оскільки їх не можна розмістити в місцях компактного поселення, вони потребують догляду. Так, наприклад, волонтери з Чернівців говорять: «Багато людей нам телефонують і просять забрати, та нам нема, де їх розмістити. Нам як волонтерам критично необхідна підтримка влади для поселення цих людей. Ми розуміємо, що реально вільних місць у геріатричних пансіонатах на заході країни немає, вони переповнені» [187].

Важливою проблемою ВПО з інвалідністю – інтеграція у нові громади. За словами інтерв'юованої Анастасії Горпінченко, це питання потрібно розглядати з двох аспектів: долучатися до активної частини громади, до всіх процесів, що відбуваються в населеному пункті, а також працювати з членами тих громад, які розміщують ВПО, оскільки ті можуть проявити упередженість у ставленні до цих людей, особливо людей з інвалідністю,

оскільки всю відповідальність щодо фінансового забезпечення та роздачі гуманітарної допомоги покладено на територіальні громади [430].

І. Виртосу вважає, що влада провела неналежним чином евакуацію людей з інвалідністю. У статті авторка наводить історії трьох жінок, які самотужки намагалися виїхати з небезпечних територій. Одна з них говорить про відсутність інформації і неможливість її отримати, а також про відсутність супроводу від Укрзалізниці. Недоступність Краківця на кордоні з Польщею відзначила інша з жінок: «Краковець бар'єрний: сходи вгору і потім сходи донизу, і ці сходи такі круті, високі. <...> Жодної допомоги з боку персоналу не було. Я їхала жорствою, якою могла рухатися на балансі, бо мої передні колеса не проходили. <...> З боку українського кордону не було можливості ані поїсти, ані десь сходити в туалет» [76].

Голова організації Fight for Right Юлія Сачук акцентує на неготовності влади щодо такого розвитку подій, на відсутності доступних укриттів, систем сповіщень, тобто доступу до інформації: «навіть ті картинки, які кидали і продовжують кидати в телеграм-каналі, незряча людина не зможе їх прочитати. Ще гірша ситуація, коли ми говоримо про людей не в містах, а сільській місцевості або в закладах закритого типу, або в місцях несвободи. В Україні дуже велика система таких інституцій і це є нашим соромом. Держава була абсолютно не готова» [251]. Аналогічна думка в Олени Темченко, представниці Експертного Центру з прав людини, яка в інтерв'ю «Громадського радіо» стверджує, що на початку лютого правозахисні організації звернулися до органів влади стосовно готовності системи евакуації із будинків-інтернатів для людей похилого віку та людей з інвалідністю, із геріатричних закладів, психоневрологічних інтернатів та дитячих будинків-інтернатів у разі початку війни, на що їм представники Міністерства юстиції відповіли, що все готово до початку бойових дій і план для евакуації людей з інвалідністю із закритих установ існує. Але на початок літа, за словами О. Темченко, «42 інтернатні установи були або є в зоні бойових дій, в окупації або повністю відрізані. Евакуація здійснювалася і

здійснюється наразі, але не в повному обсязі. <...> Зафіксовано багато руйнувань. Понад 50 людей загинули» [391].

Є й протилежні погляди на організацію евакуації. В. Носков, журналіст з порушенням зору говорить: «Для людей з інвалідністю організовують спеціальні вагони – я їхав в одному з них. Намагаються враховувати потреби людей, які не можуть сидіти постійно. Зокрема, лежачих, на візках. Я був вражений, як реагують і залізничники, і провідники» [581].

Складнощі орієнтування в просторі людей із порушеннями зору та слуху під час війни посилюються. Вони не можуть самостійно знайти укриття під час тривоги, не можуть ознайомитись із візуальною чи звуковою інформацією [662].

Люди з порушеннями слуху не можуть почути повітряну тривогу. Як наслідок, «велика кількість жертв людей з порушенням слуху у харківському гуртожитку, у який влучила російська ракета» [543].

Володимир Носков, журналіст «Українського радіо», людина з порушеннями зору, в інтерв'ю «Громадського радіо» розповідав про те, як організувати евакуацію людям з інвалідністю і допомогти вижити їм під час війни. Особливу увагу він звернув на людей з порушеннями слуху, оскільки «вони в традиційному розумінні не можуть відчувати, що зараз лунають вибухи «Граду» і треба швидше ховатися. Вони можуть тільки відчувати вібрації від сильних вибухів» [581]. В. Носков з'ясував, що таким людям не треба нічого пояснювати, а просто брати людину за руку і жестом показувати, що треба робити. Для людини з проблемами зору складно, майже неможливо зорієнтуватися в просторі, коли навколо неї шум, вибухи, і вона втрачає здатність розуміти ситуацію. Тому журналіст дає декілька порад, як себе поводити в такій ситуації: лягати на підлогу вниз головою, прикривати її руками, коли чуємо «Гради» або літак над будинком; мінімізувати свій вихід на вулицю: там можуть бути міни, які незряча людина не побачить. Вихід: або налагодити контакти зі знайомими, друзями, волонтерами, щоб про тебе знало якомога більше людей, або евакуюватися у більш безпечні місця [581].

Між іншим, велику роль для людей, які сидять в укриттях, відіграє радіо. «Коли я з ними спілкувався, - говорить В. Носков, - вони говорили про потрібність радіо, що у бомбосховищах часто немає інтернету, щоб читати оповіщення про тривогу, це б мало озвучувати радіо. Я зрозумів, наскільки важливо говорити з людьми, які в підвалах» [170].

У засобах масової інформації є також короткі замітки про те, як отримати статус особи з інвалідністю внаслідок війни [341]. Сюди належать військові ЗСУ, працівники підприємств і організацій, що були залучені до участі в забезпеченні оборони, добровольці, волонтери, які отримали інвалідність внаслідок поранення, контузії під час бойових дій та в заходах із забезпечення національної безпеки й оборони у війні з росією, повідомляється про механізм забезпечення допоміжними засобами реабілітації внутрішньо переміщених осіб та учасників бойових дій [188], про отримання соціальних послуг літніми людьми та людьми з інвалідністю [284], про пенсійні гарантії для військовослужбовців, які брали участь у бойових діях та отримали інвалідність [410] тощо.

Організації, які опікуються людьми з інвалідністю, наголошують на тому, що «вкрай потрібним і нагальним є питання реабілітації важкохворих військових» [454]. У медіа зрідка поширюються повідомлення про це, при тому, що ситуація є надзвичайно складною, кількість поранених велика, місць, де вони повинні проходити реабілітацію, небагато. Тому така публікація [562] надзвичайно актуальна, оскільки це стосується життя і здоров'я тих людей, які обороняють Україну. Якщо не лікувати та реабілітувати вчасно військових, «це може вилитися в негативні соціальні наслідки: військові будуть хворі й недієздатні, а їхні сім'ї не забезпечені матеріально» [562].

Проаналізовані вище публікації з'являються переважно на сайтах захисних організацій, поодинокі повідомлення про людей з інвалідністю в умовах війни трапляються на сторінках українських медіа («Громадське радіо», «Ехо», «Твоє місто», «Українська правда»). Сайт «Суспільне медіа» є

показовим для українського медіапростору, оскільки там майже кожного дня або через день з'являються публікації про людей з інвалідністю. Ними за 6 місяців війни журналістами опубліковано 52 повідомлення із ключовими словами «інвалідність», «людина з інвалідністю». Їх можна розгрупувати за такими напрямками:

Благодійна допомога людям з інвалідністю: «Діти з інвалідністю у Миколаєві отримали подарунки з Франції», «Допомога для дітей з інвалідністю. У Миколаєві волонтери роздали гуманітарні набори», «У Дніпрі півтори тисячі людей отримали безкоштовні засоби реабілітації», «Допомога Миколаївщині. Люди з інвалідністю отримали гуманітарний вантаж».

Досягнення людей з інвалідністю, їхня сила духу: «Коростенка Софія Науменко посіла перше місце на Міжнародному чемпіонаті з танців на візках у Франкфурті-на-Майні», «У Миколаєві не припиняється робота клубу для людей з інвалідністю», «Сумські спортсмени вибороли медалі на чемпіонаті світу з карате», «У Луцьку відбувся обласний чемпіонат з легкої атлетики серед людей з інвалідністю», «У Кропивницькому відбувся благодійний чемпіонат серед паралімпійців на підтримку ЗСУ», «На базі Миколаївського регіонального центру «Інваспорт» працює команда волонтерів», «Паралімпійська збірна України, до якої входять п'ятеро гравців з Дніпропетровщини, - у фіналі чемпіонату світу з футболу».

Доступність/недоступність для людей з інвалідністю: «Укриттів для людей на візках у Житомирі немає – місцеві жителі», «Ніяких бомбосховищ»: полтавець Сергій Чумак про життя людей з інвалідністю в умовах війни».

Евакуація людей з інвалідністю: «До Румунії, Польщі, Німеччини. З Дніпропетровщини до Європи евакуювали дітей з найважчими формами інвалідності», «Попаснянський центр комплексної реабілітації для людей з інвалідністю «Лелека» евакуювався до Житомира», «У Львові шукають волонтерів для допомоги переселенцям з інвалідністю», «У Дніпрі

Українське товариство сліпих відкриває ще одне приміщення для переселенців», «Столичні інтернати прийняли 144 переселенців з інвалідністю».

Реабілітація людей з інвалідністю: «У Дніпрі півтори тисячі людей отримали безкоштовні засоби реабілітації», «У Миколаєві функціонуватиме Центр комплексної реабілітації для дітей та осіб з інвалідністю», «Безкоштовна реабілітація для дітей з інвалідністю – у Житомирі поновлює роботу центр іпотерапії», «Хто і як на Хмельниччині може безоплатно отримати засоби для реабілітації», «Протези, візки та ортопедичне взуття. На Дніпропетровщині людям з інвалідністю видали майже 15 тис. засобів реабілітації», «Як на Волині відбувається реабілітація дітей з інвалідністю в умовах воєнного стану» тощо.

Інклюзія : «Соціальне таксі у Хмельницькому: як працює та чи можуть ним користуватись переселенці», «Я прикрашав їх своїми руками»: у Полтаві людей з інвалідністю вчили випікати пряники», «У Луцьку відкрили новий соціальний простір для дітей з інвалідністю», «Інклюзія для яхтсменів: в Одесі шукають яхти, на яких зможуть займатися спортом люди з інвалідністю», «У Херсоні дитяча спортивна школа поновила тренування для дітей з інвалідністю», «Сумчанка перекладає новини про війну жестовою мовою та публікує відео у соцмережах», «У Лозовій на Харківщині дітей з інвалідністю консультують онлайн».

Попри війну, на сайті порушуються питання інклюзії. Бачимо: пріоритет для медіа – рівноправність людей з інвалідністю. Наразі в одному з повідомлень мовиться про реабілітацію для військових, які отримали інвалідність.

Отже, дослідивши повідомлення, можемо встановити, які проблеми найчастіше висвітлювали в медіа стосовно цієї категорії населення. При чому ці повідомлення опубліковані більшою мірою на медіаресурсах правозахисних організацій. На першому плані: 1. доступність/недоступність для людей з інвалідністю; 2. складнощі евакуації; 3. поселення людей з

інвалідністю; 4. забезпечення людей з інвалідністю реабілітаційними засобами тощо. Аналіз повідомлень на «Суспільному» свідчить про те, що проблеми, які порушували правові організації, знаходять відгук у повідомленнях даного медіа. Ба більше, порушуються питання інклюзії стосовно військових з інвалідністю, які потребують інтеграції у повсякденне життя на державному, суспільному та медійному рівнях.

5.5. Військові з інвалідністю в медіа: проблемно-тематичний аспект публікацій

Унаслідок початку російсько-української війни у 2014 році та повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року кількість людей з інвалідністю постійно збільшується. До війни офіційною цифрою, зазначеною у відкритих джерелах, було 2,7 млн українців. Наразі, під час воєнних дій, влада не називає їхню кількість. За словами міністра В. Ляшка, «кількість ампутацій у порівнянні з минулими роками зросла в середньому втричі» [224], «з 24 лютого 2022 року до березня цього року за протезуванням звернулися майже 10 тисяч людей. Серед них лише 680 військових. Інші – 9118 людей – цивільні» [223].

Оскільки в історії відомі такі ситуації (за В. Гордієнко, Г. Гордієнко, С. Філіпс, В. Фефеловим та ін.), коли влада намагалася військових з інвалідністю по завершенню війни більш-менш фінансово забезпечити, але абсолютно не дбала про їхню інтеграцію до соціуму, зокрема, навіть позбавлялася від них фізично (острів Валаам), українське суспільство не повинно допустити повторень і має постійно відстежувати цей процес на державному, суспільному, медійному рівнях. Мета – дослідити, які проблеми військових, що отримали інвалідність внаслідок війни, порушуються в медіа, яка тематика цих публікацій, на чому робиться акцент.

Згідно з Законом «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», статус особи з інвалідністю внаслідок війни отримують «особи з

числа військовослужбовців діючої армії та флоту, партизанів, підпільників, працівників, які стали людьми з інвалідністю внаслідок поранення, контузії, каліцтва, захворювання, одержаних під час захисту Батьківщини...» [542]. Розуміємо, що у першу чергу ця особа має бути захищеною як на соціальному, так і на правовому рівні, оскільки ціною власного життя і здоров'я відстоює незалежність України.

Відповідно, з метою правового захисту особи з інвалідністю внаслідок війни на сторінках медіа юристи надають детальний перелік дій та документів, що допоможуть у вирішенні отримання даного статусу: правові можливості особи, документи, проходження військово-лікарської та медико-соціальної експертної комісії тощо [341] [579]. Окрім того, на сайті «АрміяInform» йдеться про отримання одноразової грошової допомоги у разі встановлення інвалідності військовослужбовцю. Це відбувається лише після того, як буде надана довідка МСЕК (медико-соціальної експертної комісії). Особливим нюансом є те, що «встановлена інвалідність повинна бути пов'язана з виконанням обов'язків військової служби або погіршенням здоров'я військовослужбовця без призначення інвалідності, що настало внаслідок захворювання чи нещасного випадку, що мали місце в період проходження ним військової служби» [39]. Із чітким коментарем юриста розміщено інформацію про грошові виплати та потрібну документацію на сайті «ТСН» у публікації П. Зайця «Виплати військовим за поранення чи інвалідність: як отримати грошову компенсацію» [189]. Аналогічну інформацію можемо дізнатись зі сторінок видання «Лівий берег», її надає депутат Верховної Ради Д. Маслов. До прикладу, йдеться про розмір виплати: «третя група інвалідності – близько 570 тис. гривень, друга група – 680 тис. гривень. При першій групі – майже мільйон гривень» [285]. Окрім того, у законодавстві є прогалини стосовно збільшеної допомоги, оскільки її отримують ті захисники, у яких погіршення здоров'я зафіксовано протягом двох років. Але бувають різні ситуації, і проблеми зі здоров'ям з'являються пізніше, тож депутат пропонує усунути цю соціальну несправедливість.

Для того щоб отримати одноразову допомогу військові з інвалідністю мають довести, що мають інвалідність. Журналістка Ірина Ухіна називає цей процес «бюрократичним пеклом для військових», яке протягом тривалого часу функціонує та створює значні перешкоди військовим після отримання ними інвалідності: «Поранені військові ЗСУ під час збору документів і проходження військово-лікарських комісій зіштовхуються з нескінченими чергами і бюрократією [523]. Цю проблему порушує Масі Наєм, який отримав поранення і втратив око: «Черги і часом непривітне ставлення – не єдине, з чим зіштовхуються поранені військові. Найскладніше – зрозуміти, які документи потрібно зібрати, щоб оформити інвалідність, отримати одноразову грошову виплату за поранення, відпустку за станом здоров'я чи додаткові засоби реабілітації» [523]. За його сприяння було запущено правовий навігатор для поранених військовослужбовців, де зібрана така інформація: «евакуація та транспортування на лікування, лікування та довідка про обставини травми, проходження військово-лікарської комісії, лікування за кордоном, встановлення групи інвалідності у МСЕК та отримання одноразової грошової допомоги» [523]. Зміни в цій системі, вважає М. Наєм, сприятимуть виробленню поваги від цивільних людей та держави у ставленні до військового. Ця проблема також висвітлюється на сторінках медіаресурсу «Вікна» в інтерв'ю з М. Наємом, де він робить висновок стосовно відсутності культури надання інвалідності пораненим в українському просторі: «Тоді ці підходи були радянські з приниженням людської гідності в принципі. Не було жодної філософії. Зараз ми хочемо створити певну філософію, бо наразі у суспільстві в нас є почуття величезної подяки військовим. Тобто зараз є момент, коли можна виправити минулі помилки» [52]. Про запровадження правового навігатора за сприяння Масі Наєма йдеться у публікації «Фактів» «Правовий навігатор для поранених військових. Масі Наєм про те, як подолати бюрократичне пекло під час оформлення інвалідності» [232]. Заголовки у виданнях говорять самі за себе стосовно цього питання «Проблеми з оформленням статусу УБД для тисяч

наших захисників уже вийшли за межі здорового глузду. У багатьох опускаються руки» [555]. Оскільки не завжди військовим, які отримали поранення та інвалідність, надаються якісні медичні послуги, правозахисниця Любов Галан та військовий Масі Найєм створили центр «Принцип». За їхніми словами, «організація перш за все добиватиметься того, щоб держава гідно ставилася до військовослужбовців, які ризикують заради неї життям і втрачають здоров'я. Ми добиватимемося, щоб військовим надавали послуги, зокрема, медичні, якісно і з повагою» [92]. У публікації порушуються такі проблеми: відсутність знання про дії, які чекають на бійця та його родину після поранення; відсутність супроводу пораненого бійця за кордоном; подекуди вимагання хабарів при проходженні комісії за підтвердження їхньої інвалідності; неотримання повної реабілітації та повернення у такому стані на «нуль»; проблеми з медичною системою, відсутність цифровізації, через що військові змушені стояти днями в чергах. Один із військовослужбовців Мирослав Откович зазначав: «Немає де присісти – стоїш біля стіни. Багато хлопців з важкими пораненнями. Немає інформаційних табло, на яких би мав бути написаний перелік документів, з якими треба заходити до хірурга» [92].

Проблеми, пов'язані з роботою МСЕК та ВЛК та їх недосконалою роботою, порушуються в публікації «Обпечений воїн, що дивом вижив, досі не може отримати інвалідність». При цьому наголошується на тому, що військовий є батьком трьох дітей, а дружина є військовою, яка вже рік захищає Україну. За її словами, вона «шокована ставленням до військових і розповіла про беззаконня, яке відбувається у медико-соціальній експертній комісії ... Навіщо ми пішли на цю війну? Щоб вони нам зараз ось так мізки виносили?» [344]. Це не суб'єктивна думка, оскільки в публікації наведено думки різних військових і кожен із них підтверджує відсутність поваги до військового при отриманні інвалідності, корумпованість, бюрократію системи: «Прикро те, що це не поодинокий випадок. Хлопці воювали, отримали поранення, а потім ще мають доводити, що там були і дійсно

постраждали. ... Ми повинні цим хлопцям в ноги кланятися. ... Серце кров'ю обливається, коли бачу хлопців з ампутацією чи на милицях у чергах до кабінетів», «Побратими скаржаться на ганебне ставлення до них, корупцію. Одних просто «ганяють» по пів року: 3-4 місяці розглядають документи, потім відправляють на доліковування, а врешті відмовляють».

Завдяки медійному розголосу військові та журналісти, по-перше, намагаються полегшити життя військовим з інвалідністю, надаючи той перелік документів, який їм потрібен для встановлення інвалідності, по-друге, тримають руку на пульсі стосовно змін у проходженні медичної комісії, оскільки цей процес принижує гідність військових з радянських часів, відповідно, наразі це потрібно змінювати.

Порушенням прав людей з інвалідністю є обмеження їхнього руху, недоступності приміщень, транспорту тощо. З метою з'ясування думки військових, які отримали під час воєнних дій інвалідність, стосовно доступності міст та передмість журналісти провели опитування і встановили наступне. Так, до прикладу, у Львові військовослужбовці жаліються на недоступність, неможливість дібратися до місця призначення. С. Костишин, сержант 24-ї механізованої бригади, йому ампутували праву ногу зазначає: «Коли їдеш на візку тротуаром, то спуститися з нього не завжди вдається. ... Коли я приїжджав на візку до Львова на реабілітацію з дружиною, то ми вдвох ледве справлялися з нормальним пересуванням, а коли залишився сам, то проїхав 20 метрів від дому і зрозумів, що це нереально, повернувся по милиці» [70]. У даній публікації порушуються проблеми необлаштованості громадського транспорту, мало низькопідлогових трамваїв, відсутність пандусів або, якщо вони справді є, то не завжди зручні. Військові порівнюють умови в США та Європі і відзначають справжню відповідальність соціальних служб в облаштуванні помешкання людини з інвалідністю, чого не можна сказати про Україну.

Наразі вони мають детально продумати маршрут, оскільки не можуть усюди вільно пересуватися. У статті висловлюються думки не лише

військових, а й керівництва міста Львова. На їхню думку, вони «неухильно дотримуються державних будівельних норм. <...> діє програма доступності житлових приміщень для осіб з інвалідністю у колісних кріслах та з вадами зору <...> Міський автобусний транспорт переважно низько підлоговий. Що стосується трамваїв, то тут цей відсоток звичайно менший, адже рухомий склад здебільшого старий». Про популярність соціального таксі у Львові говорить його засновник Ю. Лопатинський, але ця послуга на сьогодні не працює, оскільки не підтримується фінансово державою. Тож, проблема з тим, щоб доїхати до місця призначення, досі є гострою для людей з інвалідністю. Авторка публікації піклується про те, що у майбутньому у Львові збираються відкривати реабілітаційні центри, такі як «Незламні» та «Superhumans», натомість проблема з доступністю досі є не вирішеною [70]. Аналогічну проблему озвучує військовий О. Бודько, який втратив обидві ноги на війні: «У Києві це було ще не так складно, але у Рівному та Львові, де повно бруківки, «майже нереально їздити на візку» [125].

Окрім того, військові потребують психологічної підтримки, оскільки не кожен може впоратися і сприйняти ті події, які змінили його життя. «Як психологічно реабілітувати українських військових» - таку назву має публікація на «ВоксУкраїна», де йдеться про адекватну психологічну допомогу військовослужбовцям. Т. Мизнікова пропонує застосовувати комплексний реабілітаційний підхід – арттерапію, іпотерапію, трудотерапію [293]. На сайті медіа ресурсу «Глузд» надано перелік організацій та центрів, де військові з інвалідністю можуть отримати психологічну допомогу. До прикладу «Побратими», «Veteran Hub», Офіс підтримки родин військовослужбовців», Кризовий центр медико-психологічної допомоги, Дім ветерана тощо [425]. Незважаючи на те, що цей аспект є одним із важливих, йому недостатньо уваги приділено в медіа. Трапляються поодинокі публікації, які не становлять системності.

Важливим є висвітлення реабілітаційного аспекту, оскільки таким чином користувач має можливість зрозуміти, що наразі робиться державою, щоб

відновити здоров'я військового. Так, у публікації Г. Терещук «Якби я міг, то повернувся б на службу» - захисники, які чекають на протезування» йдеться про воїнів, які отримали інвалідність та проходять реабілітацію. Журналістка з'ясовує, яким чином відбувається реабілітація поранених бійців, наскільки складно їм відновлюватися, розповідає про особливості роботи реабілітаційного центру «Галичина», де наразі проживають проходять реабілітацію близько 250 чоловік, які втратили руки або ноги. Авторка захоплюється прагненням військових з інвалідністю після протезування повернутися на поле бою: «І якби була можливість, я б повернувся на службу», «<...> мене нервує, що я так швидко, бо хотілося побільше воювати. <...> Не знаю, чи вийде мені повернутися назад до хлопців, розумію, що на передову навряд чи візьмуть. Хочу туди і все» [484]. Але у багатьох виникають питання, як діяти далі: «Незрозуміла послідовність дій: чим закінчується реабілітація, який термін. А якщо за цей термін не готова кукса під протезування, то що далі? Повертатись, куди? Де проходити подальшу реабілітацію, допоки протезування буде готове і рука відновлена?». Наразі в Україні не налагоджена системна реабілітація. Про це йдеться в публікації «Реабілітація лише на паперах»: як в Україні відновлюють здоров'я військових після поранень». Наголошується, у першу чергу, на дефіциті реабілітологів, а також на наявності чіткої та зрозумілої реабілітації: «У нас є така курортно-санаторна система, коли люди їдуть у якісь санаторії, 20 днів вони щось там роблять і це щось типу реабілітації радянського типу. <...> У сучасній реабілітації немає масажу, усіяких ванн, грязей, п'явок – це якась така дичина, це середньовіччя якесь. <...> У нас немає школи реабілітації і дуже мало людей, які розуміють, що це таке» [476]. Наразі неспівмірними є кількість центрів із сучасною реабілітацією та кількістю військових, які її потребують. Ці слова знаходять підтвердження в публікації «Сталеві кінцівки: як військовим повертають ноги і руки, втрачені на війні з росією». Експерт О. Толкачова, керівниця патронатної служби «Азову», зазначає, що «в Україні катастрофічно не вистачає реабілітаційних

центрів та професійних реабілітологів. Усе це сповільнює роботу системи» [224], реабілітація та протезування набули розвитку в Україні протягом останніх років, відповідно, для того щоб отримати якісний протез не потрібно їхати за кордон, але при цьому наводяться думки військових, що вони не до кінця задоволені якістю протезів: «Влад дуже радий, що йому пощастило протезуватися за кордоном. Він пригадує своїх побратимів, які отримали протез в попередні роки. Вони скаржились на дискомфорт і не функціональність виробу» [224].

Фактично одразу після початку війни влада ухвалила закон про реабілітацію постраждалих під час війни, зокрема «забезпечення допоміжними засобами реабілітації осіб, які під час служби, трудової та іншої діяльності, а також внаслідок проживання на відповідній території, отримали поранення, контузію, каліцтво або захворювання внаслідок збройної агресії РФ» [428]. Через певний час з'явилася постанова, за якою військові можуть отримати протез та почати реабілітуватися до встановлення статусу особи з інвалідністю, оскільки раніше це можна було зробити тільки після цього процесу [516]. Зокрема, в медіа можна з'ясувати, яким є алгоритм отримання допоміжних реабілітаційних засобів [17]. Таким чином, можемо встановити, що зараз не налагоджено системну реабілітацію, яка часто перегукується з радянським санаторно-курортним лікуванням, сучасна реабілітація є, але недостатня кількість центрів та фахівців. Часто через невпевненість у якості українського протезування військові звертаються до закордонних лікарів, відповідно, держава має подбати про належну якість виробництва українських протезів та сучасність реабілітаційного відновлення людей.

В освітньому середовищі з'явилися нововведення, які стосуються військових з інвалідністю, де йдеться про отримання ваучерів для навчання з метою бути конкурентоспроможними на ринку праці. Йдеться про будівництво, будівельну інженерію, кібербезпеку, інженерію програмного

забезпечення тощо [84; 445]. Тобто військові, незважаючи на набуття інвалідності, мають можливість здобути освіту та реалізувати себе в житті.

Українське суспільство знаходиться в процесі інтеграції людей з інвалідністю, тому не завжди толерантно себе поводить або через незнання, або через небажання заглиблюватись у чужі проблеми. Журналісти акцентують на змінах у суспільній свідомості стосовно сприйняття воїнів з інвалідністю, яке не завжди є позитивним. Як приклад, у подкасті «Людей на милицях, візках та з протезами ставатиме все більше: як війна змінить наше суспільство» порушуються такі питання, як подолання стресового стану, депресії після отримання інвалідності. Олександр Терещенко, кіборг, «Народний герой України, наголошує на важливості прагнути до самостійності. «Нам ніхто нічого не винен» - цей девіз є провідним серед військових, які отримали інвалідність. Вони об'єднуються, підтримують один одного. Однією з проблем, на думку військового, є ставлення суспільства до людей з інвалідністю: «Інколи бісило, коли на мене витріщалися. Хотілося підійти та запитати, що ж зі мною не так, чи просто, перепрошую, послати. Є багато таких жалісливих, які дивляться на тебе крізь сльози, шкодують тебе, хрестяться. Це в зайве повертає тебе до того, що з тобою сталося» [166]. На важливості загальної підтримки наголошує В. Ільчук – ветеран, спеціаліст по роботі зі стресом та подоланням наслідків психологічної травми. Він стверджує: «ПТСР (Посттравматичний стресовий розлад) розвивається більше у мирному житті. При нерозумінні з боку оточення. Загальна підтримка – дуже важлива» [166].

З метою підготовки суспільства до того, що кількість людей з інвалідністю збільшуватиметься, журналісти публікують історії з життя військових, які пережили поранення, ампутацію. Як приклад, у «Фокусі» в статті «Схопили кадирівці, в Донецьку ампутували руку. Історія полону і спасіння Миколи з Маріуполя» О. Ходько розповідає про Миколу Бурлаку, який втратив у полоні руку, що можна було врятувати. У публікації «Я прокинулася в новому тілі й не знала, як жити далі». Історія військової, яка

втратила ногу» головна героїня Руслана Данілкина боялася, що її не прийме світ і що вона нікому не буде потрібна, тобто для постраждалих на першому місці є те, як їх сприйматиме оточення. Авторка публікації зазначає, що родина Данілкиних вирішила зробити так, щоб Руслана «ніколи не почувалася як «нікому непотрібний інвалід», а лише як дівчина-героїня, якою пишатимуться» [223].

Суспільство наразі не розуміє, як себе поводити, спричиняючи ще більшу пригнобленість Руслани: «Людина спершу дивиться на мої ноги, потім підіймає очі на мене. У цей момент наші погляди зустрічаються, і їм також незручно. ... Я намагаюся усміхатися людям, які на мене дивляться, особливо дітям, які з цікавістю розглядають, що зі мною трапилося. Натомість батьки намагаються перемкнути їх увагу без жодних пояснень». Як бачимо, проблема сприйняття людей з інвалідністю в суспільстві є, відсутність культури поведінки соціуму сприяє укоріненню стереотипів та погіршенню морального стану людини.

О. Будько, який втратив обидві ноги на фронті, також помітив, «що люди часто опускають очі, побачивши ампутації». Щоб змінити сприйняття суспільства, львівська фотографка Марта Сірко, згадавши, «як у музеях люди стають у довгі черги, щоб подивитися на прекрасні давньоримські статуї, хоча у багатьох із них теж немає рук, ніг чи носа, вирішила зробити фотосесію для цього хлопця, показати людям «живі монументи», найближчих свідків війни», якими варто захоплюватись. Це було зроблено також для того, щоб, за словами Олександра, «надихнути побратимів не соромитися» та акцентувати на тому, що соціум повинен навчитися керувати своїми емоціями та дотримуватися культури поведінки стосовно людей з інвалідністю: «... люди помалу переоцінюють ситуацію, яка є і буде в нашій країні» [125]. Побувши в Америці на протезуванні, Олександр ділиться враженнями від ставлення до людей з інвалідністю там: «Буває, ідеш по вулиці і діти можуть звернути увагу та запитати щось батьків, але загалом суспільство реагує не так помітно – можливо через те, що там раніше це було

поширено, і зараз вважається нормальним». Військовий вважає, що у нас «трохи є пережитки совка, в якому не було інвалідів, тому що їх не бачили» [125]. Досвід людей як цивільних, так і військових, які втратили кінцівки під час війни, досліджує фотожурналіст Associated Press Еміліо Моренатті, він з'ясовує, як ці люди намагаються примиритися з новою реальністю, публікує їхні фото як свідчення цієї жорстокої війни [355].

Не лише сприйняття оточення, а й ставлення в родині змінюється до військового, який повертається додому з інвалідністю. У той час, коли саме сім'я має бути опорою та підтримкою для ветерана, часто починаються непорозуміння, і родина руйнується. Є випадки, коли, навпаки, об'єднується і стає міцнішою. Це залежить від поваги, відсутності гіперопіки, сприйняття як повноцінної людини. Про це йдеться в публікації А. Іванців [197]. Військові з інвалідністю вбачають ідеальне суспільство у тому, «коли є повага один до одного, незалежно від того, чи є в мене травма, чи я служив, чи я не служив. Потрібно допомагати, якщо ти бачиш, що комусь складно, чи просто можна підійти допомогти будь-кому, незалежно від того, чи це людина з протезом, чи без» [197].

З огляду на свіжість подій журналісти, висловлюючи захоплення стосовно військових з інвалідністю, часто героїзують їх. З одного боку, це сприяє збільшенню поваги до них у суспільстві, мотивує тих, хто опинився в подібному становищі і, лише дивлячись на чийсь випадок, знаходить у собі сили жити далі, з іншого боку, героїзуючи їх, журналісти накладають на цих людей міфічну відповідальність у виконанні чогось нереального, унаслідок чого суспільство очікує від них і надалі героїчних вчинків.

До прикладу, в українському суспільстві негативно реагують на тих чоловіків, які ухиляються від призову і намагаються прорватися за кордон. У даному контексті героїзують тих військових, які мають інвалідність, але при цьому йдуть служити і боронити Україну від ворога. У публікації «Про військових з інвалідністю, які нас захищають, та здорових ухилянтів, які

прориваються через кордон» В. Крук, журналіст «Телеграфу», розповів про знайомих, які мають інвалідність і можуть не призиватися до служби, але натомість вчинили інакше. Так, автор говорить, що на питання «Як це вдалося?» наголошує на тому, що почув відповідь «справжнього чоловіка». До прикладу, вони промовчали у військкоматі стосовно інвалідності, оскільки розуміли, що їх так не візьмуть: «Інакше поступити не міг – адже на мою країну напав ворог і Україну треба комусь захищати» [253]. Тобто, того ж вчинку суспільство очікуватиме й від інших військових з інвалідністю, які за станом здоров'я не можуть собі цього дозволити.

Особливо героїзують тих військових з інвалідністю, які, попри складнощі, роблять героїчні подвиги і таким чином допомагають зібрати великі кошти для допомоги ЗСУ. Про це йдеться, до прикладу, у статті О. Ходько «Як ветеран АТО на протезі назбирав 7 млн на ЗСУ – неймовірна історія Олександра Швецова». Цей чоловік отримав поранення на сході країни, втратив ногу, щоб допомогти ЗСУ, вирішив пройти пішки Україною. Авторка захоплюється цим ветераном і говорить: «Ця історія – про надзвичайну кмітливість, віру в перемогу та український характер» [538]. Про патріотичну піднесеність та витривалий характер свідчить фраза Олександра: «На протезі не легко йти, але коли таке відбувається, то ти не помічаєш фізичних труднощів. ... часто буває, що болить кукса ноги. А цього разу боліла ще й здорова нога, мабуть, тому, що на неї йшло навантаження» [538].

У даному контексті можна навести публікацію «У Раді запропонували набирати в армію людей з інвалідністю: умови мобілізації», оскільки такий заголовок може привернути увагу і наголосити на тому, що навіть люди з інвалідністю йдуть на війну. Таким чином намагаються показати відмінності між здоровими чоловіками, які відмовляються йти служити, та людьми, які мають інвалідність, і можуть йти служити добровільно [508]. Аналогічно мовиться про військових з інвалідністю в повідомленні «Поставимо ногу і поїдемо далі воювати»: поранені воїни ЗСУ готові повернутися в бій після

реабілітації» [171]. Про бажання повернутися на передову йдеться у статті Є. Ковалевської «Сталеві кінцівки: як військовим повертають ноги і руки, втрачені на війні з росією», де ті військові, що отримали інвалідність, після реабілітації або планують повернутися на «нуль» («Буду проситися назад, бо цю війну треба закінчити»), або вже це зробили («Після протезування і реабілітації військовий повернувся на службу в ЗСУ») [224]. У публікації «Втратив ногу і повертається до війська – історія бійця Миколи Заріцького з Сумщини» розповідається про військового, який втратив ногу, наступивши на протипіхотну міну. При цьому показуються його зусилля, які він робить, незважаючи на біль: «Тренування, незважаючи на біль, чоловік не залишив. Шестикратний чемпіон України з бігу на середні дистанції, Микола Заріцький відвідує спортивний зал майже щодня. ... У найближчих планах – повернутися до війська» [103]. У заголовку «Історія незламного воїна, який втратив ногу на війні, а після лікування у Вінниці і протезування, на сноуборді спускається з гір» та в тексті Максима Даценка героїзують, надаючи йому рис незламності через його намагання кататися, попри відсутню кінцівку, на сноуборді [207]. Зрозуміло, що це ті дії, які викликають захоплення читачів, але останні вважатимуть, що і всі інші військові також повинні таким чином себе проявляти.

Журналісти героїзують не лише військових з інвалідністю, а й звичайних людей, які мають інвалідність, і при цьому допомагають військовим. «На вуличних концертах співак з інвалідністю зібрав для ЗСУ понад 210 тисяч гривень». Іван Заміга влаштовує концерти в різних громадах, збираючи кошти для військових ЗСУ «Кошти передає волонтерам або на цільові запити військових – для виготовлення окопних свічок, димових шашок та іншого. Зараз збирає на автівку для військових», - йдеться у повідомленні «Укрінформ» [320]. Або «На Львівщині незряча школярка збрала для ЗСУ понад пів мільйона гривень». За ці кошти придбали для військових дрон, автомобіль, рації медичної допомоги, одяг тощо. У публікації авторка В. Андрєєва акцентує на тому, що «молода виконавиця – незряча, але має

чимало талантів та хобі. Вона займається грою на бандурі, бере участь у різних конкурсах і здобуває призові місця» [22].

«Одяг для ЗСУ від осіб з інвалідністю» - у цій статті йдеться про допомогу від людей, які мають інвалідність і прагнуть зробити вклад у розвиток спільної справи. Про їхній моральний стан говорить завідувачка відділення професійної реабілітації та соціально-побутової адаптації Лариса Жукова: «Допомагаючи армії та переселенцям, особи з інвалідністю відчують себе частиною чогось більшого, частиною великої справи. Це допомагає їм почуватись потрібними і корисними, піднімає їхню самооцінку, покращує загальний моральний стан. А найвища нагорода для них – фото звіти вдячних воїнів ЗСУ» [353]. Люди з інвалідністю, допомагаючи ЗСУ, намагаються таким чином привернути увагу суспільства, з одного боку, до своєї активної громадянської позиції, з іншого боку, нагади про своє існування, проблеми тощо. Так, один із активістів групи «Нам не байдуже» зазначає: «Сьогодні в парку зібралися люди з інвалідністю, для того щоб проявити свою активну громадянську позицію і показати своє ставлення до того стану, в якому ми зараз знаходимося. <...> ми так само, як і інші, активно долучаємося до заходів, як і решта громадян України» [221].

На сайті інтернет-видання «Ukrainian» у публікації «Добро без бар'єрів: як люди з інвалідністю допомагають під час війни» вказано людей з інвалідністю-волонтерів, які допомагають військовим. Зокрема, це Д. Щебетюк «інформує людей з інвалідністю про можливості евакуації, отримання виплат, гуманітарної допомоги», В. Шабунін «ремонтую автомобілі для ЗСУ і відправляє їх на фронт. Адаптовує автівки для воїнів з інвалідністю», Ю. Понькін «евакуює людей з інвалідністю з Кривого Рогу та надає їм гуманітарну допомогу», У. та В. Пчолкіни «евакуюють людей із травмами спинного мозку, допомагають гуманітаркою. ... організовують для волонтерів тренінги про супровід людей із такими травмами спини, які користуються колісними кріслами» [145], А. Мурізіді, Т. Герасимова, Ю. Миронюк, О. Науменко та інші. Своїм прикладом показують, як за

бажання можна допомагати українським людям під час війни, незважаючи на певні порушення та стан здоров'я.

Після початку війни активізувалися люди з інвалідністю і, з метою допомогти тим, хто отримав інвалідність унаслідок бойових дій, підготували низку довідників, де дають поради для людей з ампутованими кінцівками, які користуються кріслом колісним, з порушеннями зору, слуху, окрім того, надаються поради психолога людям з інвалідністю внаслідок війни, їхнім родинам, юридична підтримка тощо. Як приклад, «Інклюзивне суспільство в Україні. Довідник практичних рекомендацій» у 2 частинах [204].

Українське суспільство фінансово допомагає воїнам-захисникам, які отримали інвалідність унаслідок бойових поранень. Часто волонтери їм збирають кошти на лікування та протезування. Медіа підтримують та розміщують дані повідомлення у себе на сторінках. Наприклад, «У Львові на аукціоні збиратимуть кошти для військового Михайла Варварича, який втратив ноги» (Твоє місто) [506], «Волонтери за добу назбирали мільйон гривень на протези військовому, який втратив на війні обидві руки, одну ногу та одне око» (Свідомі) [198], «Втратив ліву ногу, лікарі борються за праву: військовому з Житомирщини потрібна допомога» (Перший Житомирський) [102] тощо.

Окрім того, у медіа публікують історії з життя військових з інвалідністю, що є позитивною тенденцією, оскільки таким чином читач дізнається, якою ціною дістається перемога Україні, з іншого мотивує тих, хто отримав інвалідність: «Волинянин, який втратив на війні ноги, знову почав ходити» [95], «Зворушливо: Українські зірки об'єдналися, щоб підтримати військового, який втратив кінцівку на війні» [191], «Повернутися з пекла. Фоторепортаж з реабілітаційного центру, який ставить на ноги евакуйованих з «Азовсталі» [57], «Солдати, які втратили ноги в Україні, заново вчаться ходити в Америці» [466], «Американська компанія перебралась до Закарпаття заради українських військових» [131], «Прикарпатському військовому, який втратив ноги, в США повертають і зір» [403], «У США

безплатно протезують бійців ЗСУ, які втратили ноги чи руки» [510]. На «Суспільному» публікують розповіді військових з інвалідністю, розповідають, яким чином було отримано поранення, як людина пристосовується до життя: «Втратив ногу на фронті, захищаючи Херсонщину: військовий з Одеси на псевдо «Маестро», чекає на протез» [388], «До тіла ніби приліпили пластилін». Військовий з Чернівців втратив ногу на війні та заново вчиться ходити на протезі» [468] та інші.

Волонтери, психологи, журналісти, ведучі висловлюють свої думки на власних сторінках у соціальних мережах стосовно військових, які отримали інвалідність. Наприклад, головна редакторка редакції документальних програм на Першому каналі Євгенія Подобна висловила думку про соціально-правову модель у ставленні до людей з інвалідністю, коли «не ветеранів треба адаптовувати до решти суспільства, а країну адаптовувати до ветеранів», вона акцентує на тому, що на даний момент можна буде з легкістю отримати гранти на різного роду громадські об'єднання чи історії з «реабілітації ветеранів», при цьому буде багато тих, хто прагнутиме лише заробити, тому, на її думку, найоптимальнішим варіантом є те, щоб ветерани працювали з ветеранами, освоювали нові професії, допомагали побратимам морально, психологічно: «І передусім аби ветерани ставали психологами і займались психологічною реабілітацією побратимів. Це про кредит довіри і про краще розуміння, бо люди говорять однією мовою» [647]. Вважаємо, що з військовими з інвалідністю мають працювати як ті, хто отримав аналогічні поранення, так і ті, хто без інвалідності, оскільки таким чином військовий не закриватиметься у собі і не взаємодітиме в обмеженому середовищі.

Юлія Забеліна, політичний журналіст, волонтер, психолог, відзначає: військові, які отримали інвалідність, зазвичай, не хочуть, щоб їм допомагали, ставилися – по-особливому «ані як до надлюдини чи героя, ані як до того, кому постійно потрібне надзвичайне піклування. А щоб відносилися як до людини – живої, яка звикає до іншої реальності і хоче, щоб його тут зустріли, у цьому новому досвіді. Ми говоримо про його поранення, але не

фокусуємось на цьому, щоб за пораненням продовжувати бачити людину» [680]. Журналістка спостерігає за тим, як люди намагаються зліпити образ героя, надлюдини, ніби вони апріорі потребують іншого ставлення, ніж інші люди. Відбувається, хочуть того чи ні, дегуманізація, створення супергероя, міфу, винесення за дужки іншої частини суспільства. ... Нам же треба поєднувати повернення з інтеграцією» [680]. Відповідно, суспільство має якомога більше дізнаватися про життя військових з інвалідністю, взаємодіяти з ними й максимально інтегрувати їх в соціум, адаптувати до нових реалій і адаптуватися самим.

З метою побачити зміни в медіа стосовно появи даних проблем та їхньої активності у висвітлення інформації про військових з інвалідністю, ми на основі моніторингу публікацій «Суспільне новини» за березень 2021, 2022, 2023 років встановили: у середньому це видання оприлюднює за 1 день у середньому 400 повідомлень. Протягом трьох років кількість публікацій про людей з інвалідністю хоч і повільно, але збільшується. У березні 2021 року було опубліковано 40 заміток, у березні 2022 року під час повномасштабної війни ця кількість становила 42, у березні 2023 року стала помітною тенденція, незважаючи на те, що війна йде з 2014 року, до появи публікацій про військових з інвалідністю. Так, із 50 повідомлень 10 були присвячені, безпосередньо, військовим, де, у першу чергу, йдеться про поранення, яких ті зазнали, та реабілітаційних дій: «У Рівному облаштовують реабілітаційний центр для ветеранів. Як це має працювати», «Заново вчаться побутових рухів і відновлюються після поранень», Як працює відділення реабілітації в Чернівцях», «Я військовий, тому здаватися не звик»: боєць, який реабілітується на Рівненщині, мріє стати психологом», «Втратив ногу на фронті, захищаючи Херсонщину: військовий з Одеси на псевдо «Маестро» чекає на протез». Ці та інші замітки свідчать про позицію медіа до акцентування на потребах військових з інвалідністю, їхніх втратах, героїзмі, щоб суспільство розуміло й не забувало, яким чином здобувається самостійність і свобода України. Такої тенденції повинні дотримуватися й

інші медіа. Наразі, порівнявши за той самий відрізок часу (березень, 2023) замітки в «Українській правді», можемо відзначити: на сайті «Суспільного» 10 заміток, на сайті «Української правди» (за день 140 заміток) - лише 1 («Апгрейд» тіла. Як сучасні технології допомагають українським військовим відновлюватися»), на сайті «Громадського» (за день до 60 заміток) – також 1 («Як пройти реабілітацію після ампутації та встановити протез за державної підтримки»), що свідчить про певну незацікавленість даною проблемою, яка наразі є надзвичайно актуальною в умовах повномасштабної війни.

Наразі юристи, медійники, працівники соціальних служб та інші упевнені в тому, що українське законодавство потрібно змінювати, покращувати, але, як відзначають на сайті Національної асамблеї людей з інвалідністю, при цьому очевидно є «як неготовність суспільства, так і неготовність держави адаптуватися до нової реальності, спрощувати та реформувати інституції» [171].

Таким чином, з огляду на проведені дослідження публікацій в медіа, можемо назвати ті аспекти, на які найчастіше звертається увага: правовий, соціальний, медичний, реабілітаційний, психологічний та освітній. Відзначаємо колізійність держави, українського суспільства, медіа у ставленні до військових з інвалідністю. При позитивному ставленні держави до українських військових, захопленні їхньою сміливістю проблемним є отримання статусу особи з інвалідності. Даний процес корумпований, бюрократизований, спостерігається неповага до військових, до волонтерів з інвалідністю, відсутня послуга цифровізації та належного інформування. Доброзичливе ставлення медичного персоналу корелює подекуди з неякісними медичними послугами, вимаганням хабарів за надання статусу інвалідності, недбалістю та невідповідністю працювати з військовими. Проблеми з недоступністю наразі стають ще гострішими у порівнянні з довоєнним періодом, оскільки зараз більшою є кількість людей, які не мають можливості через набуту інвалідність дібратися до місця призначення.

Відсутність системної сучасної реабілітації сприяє виїзду військових за кордон з метою отримання якісного лікування та протезування. Освітній та психологічний аспекти в медіа представлені скупо. Публікації на цю тематику є поодинокими. Проблема сприйняття людей з інвалідністю була і залишається наразі однією з найважливіших, оскільки для військових з інвалідністю важливо зуміти адаптуватися до тих реалій, у яких вони опинилися. З коментарів військових ми бачимо, що це для них важливо, натомість суспільство не змогло ще виробити культуру спілкування з цими людьми. У даній ситуації потрібно максимально задіювати військових з інвалідністю у всіх сферах життя, не давати закритися в обмеженому колі спілкування, ставитися як до повноцінних членів суспільства. У публікаціях на сьогодні помітна тенденція до героїзації військових з інвалідністю, що, з одного боку, збільшує повагу до них, сприяє мотивації інших людей, з іншого боку, накладає на них відповідальність до здійснення подекуди нереальних речей.

На прикладі «Суспільного новини» відзначимо тенденцію до збільшення повідомлень про людей з інвалідністю, зокрема про військових, які отримали інвалідність під час війни. Це свідчить про активність журналістів, їхню зацікавленість темою. Ця тенденція повинно чітко проявлятися і в інших виданнях, що не завжди знаходить своє відображення в медіа.

Висновок до розділу 5

У розділі досліджено роль соціальних мереж у процесі формування іміджу людини з інвалідністю, яким чином вони сприяють зміні стереотипів у свідомості людей. Соціум, спостерігаючи за життям, досягненнями людей з інвалідністю, може змінювати свою думку на позитивну. Добре сформований імідж може вплинути на сприйняття людини з інвалідністю, бо в свідомості українського суспільства закріпився образ цих людей, як неповносправних. При чому тут йдеться не лише про зовнішній вигляд, а й про професійні

якості людини, активність, спілкування з іншими людьми, обізнаність у справах тощо. Ведення сторінок у соціальних мережах відіграє у житті людей з інвалідністю одну з головних ролей, оскільки там вони можуть говорити на публіку, об'єднуватися з однодумцями, вибудовувати інший, віртуальний світ, у якому 1) можуть гіперболізувати свої можливості, змінювати зовнішність, власне, те, що не дає їм нормально жити, те, чого вони соромляться; 2) навпаки, не соромлячись, залишатися такими, як вони є, чим викликають лише повагу від суспільства за свою відкритість. Вважаємо, що при вдалій промоції, тобто розкрутці соціальної сторінки людина, яка має інвалідність, отримає більшу кількість аудиторії, переглядів, уподобайок тощо.

Проаналізовано сторінку в соцмережі Facebook А. Дубішина, мотиватора для школярів, студентів та військових, активного громадянина, волонтера, автора трьох збірок віршів і автобіографічної книги «Особливе одкровення», засновником ГО «Особлива команда», переможцем Волонтерської премії 2016 року. Хлопець своєю діяльністю ламає усі стереотипи про безпомічність людей з інвалідністю. У комплексі схарактеризовано складові його іміджу: зовнішній вигляд, інтелектуальне враження, психологічні, соціально-психологічні соціальні характеристики, статусне сприйняття. З'ясовано, що для нього характерними є такі риси, як упевненість у своїх силах, оптимізм у вирішенні будь-яких справ. Антон Дубішин володіє гарними комунікативними здатностями, доброзичливий, готовий прийти на допомогу, уміє залишатися сучасним як у зовнішньому іміджі, так і в характеристиках його діяльності, презентує свою професійну здатність та їхню ефективність на практиці. Хлопець має від природи сильну харизму, позитивно впливає на своє оточення, будучи активним сподвижником у питаннях доброчинності, чим викликає до себе симпатію та повагу. Окрім того, він має непереборне бажання змінити соціум, що для нього є ціннішим за власне життя.

Встановлено, що соціальні мережі є дієвим інструментом, що дає змогу контролювати виконання законодавчих норм в Україні, безпосередньо, до їхнього ефективного розв'язання, а також простежити реакцію посадових осіб, які, побоюючись публічного тиску, намагаються виконувати покладені на них обов'язки та звітувати про це в соцмережах. Констатовано, що на даний момент існують розбіжності у виконанні правових норм стосовно людей з інвалідністю, що чітко простежується в українських медіа. Лише імплементація та кримінальна відповідальність за невиконання цих норм можуть посприяти їхньому втіленню в життя. На заваді, у першу чергу, є людський фактор.

З'ясовано роль «Суспільного медіа» у виконанні євроінтеграційних вимог щодо людей з інвалідністю і встановлено, що із 8 напрямків, заявлених у Європейській Стратегії, більш-менш активно приділяється увага шести, натомість зовнішній вплив та рівність людей з інвалідністю у суспільстві фактично знаходяться поза увагою суспільства. Велика кількість публікацій на сайті має загальну тематику і не стосується розвитку стратегічних напрямків, а лише інформація про певні факти, які відбуваються в житті людей з інвалідністю. Порівнявши кількість публікацій за відповідними напрямками до і під час війни, прийшли до висновку, що акценти змінилися, оскільки на першому місці стоїть виживання людей з інвалідністю, але непомічання деяких проблем у мирний час призвело до непереборних складнощів під час війни. Це продемонстровано на прикладі українських медіа та правозахисних організацій. Тому запропоновано після завершення воєнних дій максимально акцентувати на рівноправності людей з інвалідністю, звертати увагу на усі напрямки Європейської стратегії і рівномірно наповнювати їх інформацією про людей з інвалідністю, внаслідок цього не буде прогалин та інформаційного вакууму стосовно певних питань, які стосуються людей з інвалідністю.

Досліджено, що під час війни основними проблемами людей з інвалідністю, яким приділили увагу в медіа є доступність/недоступність для

людей з інвалідністю, складнощі евакуації, їхнє поселення, забезпечення реабілітаційними засобами тощо. На другому – проблеми інтеграції людей з інвалідністю в громадах. На третьому – проблеми стосовно втілення в життя різних законодавчих повідомлень та реабілітації військовослужбовців.

Встановлено колізійність держави, українського суспільства, медіа у ставленні до військових з інвалідністю: захоплення сміливістю і відданістю військових – проблема в отриманні статусу особи з інвалідністю, недоступність (архітектурна, транспортна, інформаційна тощо), доброзичливість медичного персоналу – недбалість та невідповідність медиків працювати з військовими; розвиток реабілітаційної галузі – відсутність системної реабілітації. Стосовно освітнього та психологічного аспектів в медіа колізійності не спостерігається. Захоплення суспільством діями військових під час війни – складнощі у сприйнятті військових з інвалідністю, героїзація військових з інвалідністю, збільшення публікацій про них – недостатня кількість або повна відсутність публікацій про військових з інвалідністю.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі досліджується проблема толерантності в українських медіа на прикладі інформації про людей з інвалідністю, яких у нашій державі офіційно 7% (2 703 000 чол.). Ця цифра постійно збільшується внаслідок як пандемії коронавірусу, так і активних бойових дій на території України. У час прогресу та відстоювання толерантності на усіх рівнях по відношенню до людей, які мають інвалідність, - це тема, яка постійно на слуху у владної верхівки і цікавить багатьох представників різних рівнів суспільства.

Медійники часто порушують норми етики у процесі підготовки та поширення медіа текстів, акцентують на фізичних порушеннях, зовнішньому вигляді людей з інвалідністю. Тому проблема толерантності в медіа, налагодження комунікації між людьми з інвалідністю, суспільством та медіа є пріоритетними напрямками соціальної комунікації.

Вважаємо, що проблема толерантності до людини з інвалідністю є глибокою і має тривалу історичну підтримку, яка проявлялася у постійній зміні ставлення суспільства до цієї категорії людей: від фактичного знищення до благодійного і жалісливого ставлення до них. Таке ставлення до людей з інвалідністю посилювалося у період Радянського Союзу, оскільки показово влада піклувалася про цю категорію населення, постійно підкреслювала свою фінансову участь в їхньому житті, при цьому суспільство повністю переклало на державу ці обов'язки і вважало людей з інвалідністю «утриманцями», які є тягарем для всіх.

Виявлено, що інформація з офіційних джерел періоду Радянського Союзу не в повному обсязі відображає взаємозв'язки світогляду людини з інвалідністю і суспільством або, як правило, містить викривлений стан речей.

На той час можливим було порушувати такі питання і висвітлювати лише знаходячись поза межами Радянського Союзу, інакше ці люди піддавалися залякуванню з боку влади. Документальна публіцистика та поодинокі публікації в ЗМІ («Літературна газета», «Комсомольська правда») тих часів, дослідження закордонних науковців стали важливим джерелом для правдивого відтворення реального положення людей з інвалідністю, ставленням до них органів влади та суспільства. Це дало можливість зрозуміти, що стало передумовою стереотипного та упередженого погляду на їхнє життя, проблеми тощо.

Проведено огляд дефініцій людини з інвалідністю з різних точок зору: соціуму, людей з інвалідністю та науковців. Соціум часто використовував негативну емоційно-забарвлену лексику, або «мову ненависті» (сліпа, каліка, одноногий, калічний, лунатик, божевільний тощо), що дискредитувало цих людей, вказувало лише на інвалідність людини та її положення в соціумі. Таке ставлення міцно закріпилося в свідомості населення і використовується у лексиконі до цього часу. Наукове товариство також використовувало різні дефініції на позначення людей з інвалідністю, але ці назви мали більш нейтральне звучання у порівнянні з тими, які використовували в суспільстві. Прийняття Закону внесло ясність у використання понять. Люди з інвалідністю теж мають своє бачення, як їх не повинні називати: аутисти, ДЦП-шники, дауни, люди з особливими потребами. Таке неузгодження свідчить про недостатність комунікації між людьми з інвалідністю та соціумом, або її односторонність, коли слухає або робить лише одна сторона. Вважаємо, що за наявності зворотної комунікації такі питання можна було б вирішувати швидше.

Проаналізовано низку праць, що стосуються людей з інвалідністю. Це роботи як науковців (Т. Бондаренко, М. Бутиріна, К. Шендеровський, О. Фудорова, О. Свінціцька, О. Михайлова, З. Гаджук, Kayla Brown, Darren Cryer, Annie Segarra, Sheena Brevig та інші), так і журналістів (І. Виртосу, М. Тулуп та ін.). Можемо відзначити два наукові періоди при висвітленні

людей з інвалідністю: у перший період дослідження про цю категорію населення за часів Радянського Союзу фактично не проводилися, з'являлися поодинокі праці очевидців подій (В. Фефелов) та закордонних дослідників (С. Аткинс, С. Філіпс, С. Шоу та ін.), які переймалися становищем людей з інвалідністю в Радянському Союзі. Другий період хронологічно окреслюється періодом незалежності України, характеризується всебічним оглядом діяльності людей з інвалідністю крізь призму різних наук: журналістики, психології, права, освіти тощо. У медійному ракурсі даний етап відзначається людиноцентричним спрямуванням з метою уникнути поширення стереотипів.

Медійники є одними з тих, хто акцентує на людях з інвалідністю та толерантному ставленні до них, і саме вони є тими, хто стигматизує людей з інвалідністю, поширює негативні стереотипи про них, вказуючи на їхню «іншість», сприяє упередженому ставленню до них у суспільстві. При тому, що журналісти повинні дотримуватися системи цінностей та гуманістичних ідей, де на першому місці є повага до людини як найвищої цінності. По-перше, про це свідчить як закордонна, так і українська наукова думка. По-друге, аналіз медіатекстів українських ЗМІ показав використання журналістами емоційно забарвленої лексики, інтолерантних висловлювань, маніпуляційних технологій, ігнорування інформації щодо людей з інвалідністю, відкритої дискримінації за зовнішністю тощо, що є проблемою для українського медіапростору.

Провідним підходом, який було використано в роботі, є соціальнокомунікаційний. Поєднання методів дослідження з різних наук уможливило різнобічне дослідження українських медіатекстів стосовно проблеми дотримання толерантності з боку медійників у ставленні до людей з інвалідністю, показало колізійність як на державному, так і на суспільному та медійному рівнях.

Проаналізовано медійні повідомлення, запропоновано мовні маркери та рекомендації, яких повинні дотримуватися журналісти, показуючи життя людей з інвалідністю. Відповідно, потрібно

- узгоджувати з головним героєм використання термінології;
- акцентувати на досягненнях людей з інвалідністю, а не на детальному аналізі природи інвалідності;
- наголошувати на естетичних властивостях (наявних позитивних рисах) людей з інвалідністю, а не гіперболізації відмінностей;
- прислухатися до інформації, яку хоче розповісти співрозмовник, а не те, що хоче дізнатися з його особистого життя журналіст,
- в креолізованих текстах наголошувати на перевагах діяльності людей з інвалідністю для соціуму, а не на їх невідповідності загальноприйнятим нормам.

На основі цього запропоновано низку рекомендацій для журналістів, стосовно висвітлення життя та діяльності людей, що мають інвалідність:

- утримуватися від натяків та коментарів стосовно фізичних порушень людей з інвалідністю, тобто не акцентувати на інвалідності;
- максимально уникати емоційно забарвленої лексики, що порушує права людей з інвалідністю, з метою привернення уваги користувача та клікбейтності таких заголовків;
- обговорювати матеріал, призначений для поширення в медіа, з людьми, які мають інвалідність;
- не наголошувати на відмінних рисах, так би мовити «іншості» людей з інвалідністю;
- не принижувати і не героїзувати в журналістських матеріалах людей з інвалідністю;
- максимально залучати людей, які мають інвалідність, у якості експертів у різних сферах при підготовці сюжетів, публікацій тощо.

Вважаємо, що руйнівним ефектом є драматизація інформації про людей з інвалідністю в кінематографі та відео сюжетах, що може призводити до викривлення інформації та маніпуляцій людською свідомістю. З'ясовано: має місце інформаційна неузгодженість між журналістами та людьми з інвалідністю, як висвітлювати про них інформацію, таким чином поглиблюються комплекси останніх та їхня невпевненість у соціумі. Експертне опитування журналістів на тему інвалідності підтвердило думку про те, що теми про людей з інвалідністю часто ігноруються медійниками, оскільки є неперспективними, нерейтинговими, внаслідок чого спостерігається інформаційний вакуум в українському медіапросторі стосовно цієї категорії людей. При цьому самі журналісти впевнені, що медіа можуть змінити ставлення до людей з інвалідністю, активно підтримують думку щодо збільшення публікацій про людей з інвалідністю та використання в них толерантних заголовків. Часто позитивні рухи з боку журналістів стосовно людей з інвалідністю не завжди доводяться до кінця, тобто життя після участі в медійному процесі фактично не отримує продовження, відсутній фідбек з аудиторією, немає діалогу з людьми, які мають інвалідність, щоб побачити ці зміни.

- проаналізувати проблеми інформаційного вакууму та наявності комунікативних бар'єрів у спілкуванні з людьми, які мають інвалідність, та тими, хто інвалідності не має.

Досліджено, що успішній комунікації людини з інвалідністю та суспільства заважають бар'єри як соціального (світосприйняття, світобачення), так і психологічного характеру (замкнутість, сором'язливість). Переважно це відбувається через страх отримати інвалідність, народитися з інвалідністю, через стереотипність мислення про цих людей, що і зумовлює замкнутість та некомунікабельність осіб, які мають інвалідність. З'ясовано, що на шляху до розуміння проблем людей з інвалідністю є інформаційний вакуум, наявний в українських ЗМІ. Саме невелика кількість або й повна відсутність публікацій в медіа зумовлює провал комунікації через незнання

соціуму про людей з інвалідністю, їхнє життя та потреби. Таке незнання призводить до заповнення простору власними вигадками, чутками, стереотипами тощо. Медіа повинні максимально висвітлювати інформацію про людей з інвалідністю, щоб не було прогалин, оскільки останні вважають, що інформацію про них ігнорують і подають її дозовано, від події до події. Насправді це є помітним саме для цієї категорії населення, бо стосується, безпосередньо, їх. Людина без інвалідності за цим не стежить, їй така інформація не потрібна, оскільки не стосується її.

Встановлено, що під час пандемії було багато матеріалів у ЗМІ про коронавірус, перебіги цієї хвороби, але про людей з інвалідністю в цьому контексті журналісти фактично не згадували, оскільки на державному рівні навіть не ведеться статистика хворих на Covid-19 людей з інвалідністю, хоча саме вони перебувають у зоні ризику і є найвразливішими в даній ситуації. Про відсутність зацікавлення журналістів до цієї категорії населення свідчить ігнорування ними багатьох інформаційних приводів, що стосуються людей з інвалідністю, це суперечить їхньому обов'язку оперативно, об'єктивно, коректно та правдиво забезпечувати права громадян на отримання соціально-значущої інформації. Незбалансованість інформації про людей з інвалідністю призводить до однобокого висвітлення і не сприяє отриманню цілісного образу людини з інвалідністю. Причиною недостатнього комунікаційного зв'язку між суспільством, медіа та людьми з інвалідністю є:

- Недостатня кількість інформації в медіа про людей з інвалідністю, зумовлена ігноруванням та нецікавістю через рейтинг та комерційні вигоди для журналістів;
- Відсутність розуміння світобачення людини з інвалідністю, оскільки індивіди без інвалідності не переймаються їхніми проблемами, доки це не торкнеться їх;
- Інформаційний вакуум наповнюється вигадками та чутками щодо людей з інвалідністю, породжує страх у суспільства, зумовлюючи упереджене, стереотипне ставлення до останніх;

- Закритість, недостатня комунікабельність людей з інвалідністю, різне світосприйняття не дозволяють цій категорії населення почувати себе рівноправними поруч з іншими особами, які не мають інвалідності.

- Установлено, що користувачі мають бути медіаграмотними, щоб уникнути маніпуляцій стосовно людей з інвалідністю, які часто стають «жертвами маніпулювання», та не дати нав'язати собі стереотипну думку про цю категорію населення. Проаналізовано контент, який поширюють впливові люди України у контексті своєї допомоги людям з інвалідністю, і з'ясовано: трендом сьогодення є акцент на людях з інвалідністю, показовій допомозі з боку влади з метою покращення власного іміджу, наголошенні на споживацькій складовій людей з інвалідністю. Відповідно, таким чином суспільству нав'язується образ із кліше-шаблонів, внаслідок чого людина з інвалідністю постає немичною, хворою, нещасною, яка лише потребує допомоги. Таке ставлення принижує їхню гідність та негативно впливає на самооцінку та почуття.

- **дослідити формування образу людини з інвалідністю в медіа;**

Проведено контент-аналіз одного із якісних видань в українському медіапросторі – «Українська правда» і з'ясовано, що відсутня системність, періодичність публікацій про людей з інвалідністю у даному ЗМІ, недостатньою є кількість таких повідомлень (2-3 на місяць або взагалі відсутні), які з'являються від події до події і не становлять тенденції. Найчастіше друкуються публікації, які торкаються соціального аспекту, а також ті, в яких йдеться про інклюзію, фактично відсутня людина з інвалідністю у різних сферах діяльності, як-от: політика, наука, культура тощо. На позитивні зміни у висвітленні тем про людей з інвалідністю вказує зміщення акценту з інформаційних жанрів до аналітичних, оскільки це свідчить про більш глибокий підхід до тем інвалідності. Моніторинг інших українських медіа («ТСН», «Обозреватель», «Радіо Свобода») також підтвердив тенденцію про друк переважно 2-3 публікацій на місяць, де людей з інвалідністю показано як активних, повних життя та енергії, що, на нашу

думку, руйнує стереотипи про цю категорію населення як замкнуту, неготову до діалогу і взагалі спілкування особу.

Встановлено, що звернути на себе увагу людина з інвалідністю в змозі переважно завдяки своїй унікальності, таланту, досягненням. Досліджено, що з часом позитивні зрушення відбуваються в медійному просторі, оскільки замість сухих заміток, які побіжно фіксують факти з життя осіб з інвалідністю, з'являються публікації, спрямовані на визнання рівноправності цих людей. Проаналізовано телевізійний контент ток-шоу «Говорить Україна» і з'ясовано, що ведучий, експерти та самі люди з інвалідністю дискримінують людей за зовнішніми ознаками, інтригують глядачів заголовками до записів програм, підкреслюють сенсаційність та драматичність тих ситуацій, що стосуються людей з інвалідністю, сприяючи поширенню упередженого ставлення та стереотипів у свідомості суспільства.

- розглянути вплив креолізованих медіатекстів про людей з інвалідністю на реципієнтів;

З'ясовано, що креолізований текст привертає увагу молоді, спрощує доступ до інформації і впливає на настрій та емоції читача, змінюючи їхнє ставлення до людей з інвалідністю. Для цього було проведено опитування серед студентів, що складалося з трьох блоків: біологічний, соціопсихологічний та медійний, у результаті чого ми мали можливість простежити їхнє ставлення до людей з інвалідністю, рівень готовності молоді до комунікації з цими людьми та позитивний вплив на думку респондентів, їхню уяву, образність через журналістський текст, у якому поєднано зображення та текст (креолізований текст). Запропоновано термін «уявна креолізація», оскільки більшість респондентів змогла уявити образ людини, про яку пишеться у вербальній частині.

- дослідити особливості формування соціальної комунікації людини з інвалідністю за допомогою українських релігійних спільнот;

Проаналізовано діяльність конфесій, які функціонують на території України і визначено: з усіх церков найсильнішими в плані організації та

реалізації соціального служіння, пов'язаного з людьми з інвалідністю, є Греко-Католицька церква. Її активна позиція полягає, по-перше, у висвітленні своєї роботи з людьми, що мають інвалідність, на власному інформаційному ресурсі, Церква має декілька організацій, які системно працюють над вирішеннями різноманітних питань, та спільнот, що забезпечують комунікацію між людьми з інвалідністю та суспільством. Перевагою є те, що всі ці установи інтегровані одна з одною (Церква – людина з інвалідністю – спільноти людей з інвалідністю – організації, що піклуються про людей з інвалідністю – освітні заклади), що у кінцевому звершенні дає позитивний результат. Висвітлення цих процесів на медійному ресурсі Церкви сприяє тому, що людей з інвалідністю починають помічати журналісти інших видань та поширювати інформацію про них.

Аналогічний підхід намагаються запровадити в ПЦУ, але через відносно недавнє функціонування Церкви цей процес ще остаточно не налагоджено. Відмінності між УПЦ та ПЦУ в ставленні до людей з інвалідністю полягає в тому, що саме у повідомленнях ПЦУ звучать меседжі про рівні права людей з інвалідністю, натомість в матеріалах УПЦ порушуються проблеми відстоювання цієї рівноправності. Протестанти та мусульмани, зважаючи на їхню невелику кількість, досить бідно представлені як у своїх медіа, так і в загальнонаціональних, фактично не представлені юдеї. Та, незважаючи на медійну відсутність, вони виконують великий пласт роботи з людьми з інвалідністю, влаштовують табори для спілкування, активно допомагають як морально, так і матеріально. Встановлено, що потрібно конфесіям, які діють в Україні, активно налагоджувати роботу соціальних комунікацій, що сприятиме збільшенню інформації про людей з інвалідністю в релігійному контексті українського інформаційного простору.

З огляду на досвід діяльності релігійних общин за межами України, запропоновано:

- Організувати в Україні платформу, на якій зареєструються всі люди, які мають інвалідність, і створять особисту сторінку, щоб можна було дізнатися їхню історію, підписатися на оновлення;
- Сформувати для них сторінку для розваг: спортивних, культурних, освітніх, оздоровчих з відповідним контентом та керівниками;
- Відповідно до комунікаційних потреб організувати дискусійні кабінети на різні теми;
- Залучити до роботи громадські організації, які ґрунтуються на юридичній, благодійній, медичній тощо допомозі) та створити для цього окрему сторінку на даній платформі.
- Додати вкладку «Медіа», де журналісти зможуть домовитися з цими людьми щодо висвітлення певних питань, що їх турбують, різних зустрічей тощо.

Це дозволить не залишатися людині з інвалідністю наодинці, тут можна буде знайти однодумців, поспілкуватися, промоніторити різні послуги тощо. З'ясовано, що усі церковні конфесії наголошують на відсутності зацікавлень журналістів питаннями людей з інвалідністю та висвітленням їх у ЗМІ.

- з'ясувати роль мас-медіа та соціальних мереж у життя людей з інвалідністю

Досліджено роль соціальних мереж у формуванні іміджу людини з інвалідністю, внаслідок чого запропоновано посилити активність людей з інвалідністю в соціальних мережах. Саме презентація себе, показ власних характеристик, які у сукупності формують образ людини з інвалідністю, допомагає змінювати упередження та стереотипи, пов'язані з цією категорією населення, позбавлятися навішаних на них суспільством «ярликів», акцентувати увагу на вигідних якостях, підкреслювати свою готовність бути почутими та побаченими.

З'ясовано, що дієвим інструментом у руках людей з інвалідністю в процесі виборювання їхніх прав є соціальні мережі. Скурпульозна діяльність

в соцмережах громадських діячів, які мають інвалідність, виводить на новий рівень комунікацію між суспільством, владою та людьми з інвалідністю. Дієвість постів доведена на прикладі аналізу декількох випадків, які активно обговорювалися в мережі Фейсбук і мали фідбек з боку влади. Це є суттєвим прогресом, оскільки, працюючи на публіку, владна верхівка намагається демонструвати свою прихильність до людей з інвалідністю, оскільки може бути засуджена суспільством. У даному процесі значну роль відіграють ЗМІ, які активно підтримують та максимально поширюють повідомлення як про проблеми, так і про їхнє вирішення та кінцевий результат.

З'ясовано, що українські медіа намагаються стежити за виконанням/невиконанням законів в державній площині, внаслідок чого ми можемо спостерігати колізійне становище людей з інвалідністю: рішення приймаються, але системно не виконуються, що свідчить про недосконалість механізмів їх застосування. Порівняно транспортну, інформаційну, архітектурну доступність, працевлаштування, освіту, культуру, літературу в Україні та інших державах, що засвідчило недостатність дій, які проводяться в суспільстві для інклюзії людей з інвалідністю.

Визначено на основі досліджень повідомлень у ЗМІ (на прикладі Суспільного – медіа, яке є зразком для наслідування для інших засобів масової інформації за висвітленням та активністю поширення інформації про людей з інвалідністю) за різними напрямками, які зазначені в Європейській Стратегії, пріоритетні й ті, які фактично не беруться до уваги. Порівняно, на які напрямки стратегії змістився акцент після початку російсько-української війни. З метою дотримання балансу напрямів Європейської стратегії потрібно попередньо розуміти, який з напрямів реалізується в ЗМІ, щоб не було інформаційного вакууму за іншим, менш популярним напрямом, розробити графік за вісьмома напрямками і фіксувати публікації, які порушують ту чи іншу проблему.

- **дослідити контент про людей з інвалідністю в медіа під час російсько-української війни, зокрема зосередити увагу на військових,**

які отримали інвалідність у процесі війни.

Встановлено, що війна суттєвим чином вплинула на життя людей з інвалідністю та їхніх рідних. Проблеми, з якими вони стикалися у мирний час, під час війни значно загострилися. Це, у першу чергу, недоступність укриттів, через що люди з інвалідністю знаходилися під загрозою втрати життя і часто ставали жертвами обстрілів та бомбардувань. По-друге, проблеми евакуації, складнощі перевезення, поселення та пов'язані з цим дотичні питання. По-третє, відсутність універсальної системи сповіщень, внаслідок чого люди з порушеннями зору і слуху не орієнтувалися в просторі. Власне, таке порушення прав висвітлювалося переважно правозахисниками та журналістами на відповідних медіаресурсах, на сайтах ЗМІ ми бачимо поодинокі публікації, що стосуються людей з інвалідністю в умовах війни. Як зразок видання, у якому найчастіше публікуються повідомлення про людей з інвалідністю, є «Суспільне медіа», на сторінках якого порушуються різного роду проблеми. Особливістю є те, що протягом 6 місяців це ЗМІ висвітлювало не лише проблеми доступності та евакуації людей з інвалідністю, благодійної допомоги їм, а й намагалося озвучувати питання інклюзії та майбутньої реабілітації військових, які отримали інвалідність під час російсько-української війни. Це є важливим дзвінком для інших медіа та нашого суспільства тримати на контролі, щоб не повторилася ситуація після Другої світової війни, коли про таких воїнів намагалися не згадувати і максимально від них позбутися.

Окрім того, нами запропоновано створити окремий новинний сайт, який спеціалізується саме на висвітленні життя та проблем людей з інвалідністю в Україні, що залучатиме людей з інвалідністю до інформаційно-суспільного простору, а також організувати для них власну платформу, де обговорюватимуться їхні життєві проблеми та інтереси, і вони відчуватимуть себе цікавими та потрібними. Вважаємо, що варто для ЗМІ встановити квоту на матеріали, присвячені людям з інвалідністю, за принципом, який Україна вже втілила щодо української та російської

музичної продукції. Аналогічно, ЗМІ повинні дотримуватись балансу і стабільно постачати інформацію про всі категорії населення, не дискримінуючи жодну з них. Або пропонуємо державним ЗМІ обов'язково раз на тиждень висвітлювати новини за участі людей із інвалідністю про їхні досягнення, проблеми та діяльність. Це створить системне уявлення у тих людей, які переглядають ці новини, що така категорія людей є, і вони теж активно беруть участь у розбудові суспільства на різних рівнях. Запропоновано створення загальнонаціональних платформ та форумів для обговорення між батьками та рідними, які мають дітей з інвалідністю, спільних проблем та питань, які вони можуть поставити аудиторії, що також живе цими проблемами. Органи влади повинні взяти на себе обов'язок моніторити виконання законодавчих норм стосовно людей з інвалідністю та призначити кримінальну відповідальність за їхнє порушення і злісне невиконання.

Встановлено колізійність держави, українського суспільства, медіа у ставленні до військових з інвалідністю: захоплення сміливістю й відданістю військових – проблема в отриманні статусу особи з інвалідністю, недоступність (архітектурна, транспортна, інформаційна тощо); доброзичливість медичного персоналу – недбалість та невідповідність медиків працювати з військовими; розвиток реабілітаційної галузі – відсутність системної реабілітації. Стосовно освітнього та психологічного аспектів в медіа колізійності не спостерігається. Захоплення суспільством діями військових під час війни – складнощі у сприйнятті військових з інвалідністю; героїзація військових з інвалідністю, збільшення публікацій про них – недостатня кількість або повна відсутність публікацій про військових з інвалідністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Віра і Світло» об'єднує людей в потребі. *Новий час*. 2012. URL: <https://www.newtime.lviv.ua/newtime-kultura/newtime-duhovnist/920-svitlo-i-vira> (дата звернення: 20.05.2019).
2. «Дія» стане ближчою для літніх людей та осіб з інвалідністю: в державному за стосунку з'явиться новий розділ «Дія. Безбар'єрність». *ТСН*. 2022. URL: <https://tsn.ua/exclusive/diya-stane-blizhchoyu-dlya-litnih-lyudey-ta-osib-z-invalidnistyu-v-derzhavnomu-zastosunku-z-yavitsya-noviy-rozdil-diya-bezbar-yernist-1972030.html> (дата звернення: 21.03.2023).
3. «Есть такие люди, которые боятся нас, - сироты об инвалидности. *Молодость не равнодушна*. 2017. URL: <https://www.molodost.in.ua/news/4606/>. (дата звернення: 20.04.2019)
4. «Єдність», яка єднає! *Волинське об'єднання церков християн віри євангельської*. 2018. URL: http://vhve.com.ua/novyny/2018/07_tabir.html (дата звернення: 21.04.2019).
5. «Життя у повноті»: у Тернополі діє інклюзивний проєкт для молоді. *T1 Новини*. 2021. URL: <https://t1news.tv/zhyttia-u-povnoti-u-ternopoli-diye-inklyuzyvnyj-proyekt-dlya-molodi/> (дата звернення: 14.09.2022).
6. «Казкове Різдво» для дітей-інвалідів Придніпровського терцентру. *Черкаси: Офіційний портал міської ради, міського голови, виконавчого комітету*. 2014. URL: <http://chmr.gov.ua/ua/newsread.php?view=6625&s=1&s1=18> (дата звернення: 20.05.2019).
7. «МХП – Громаді» та «Карітас-Спес» почали проєкт з оздоровлення дітей у Карпатах. *Укрінформ*. 2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-yakisne-zhyttia/3261602-mhp-gromadi-ta-karitasspes-pocali-proekt-z-ozdorovlenna-ditej-u-karpatah.html> (дата звернення: 20.05.2022).

8. «Подаруй ближньому радість»: Церква Євангельських християн-баптистів провела благодійну акцію для дітей-інвалідів ГО «Церебрал». *Святошинська районна в м. Києві державна адміністрація*. 2014. URL: <https://svyat.kyivcity.gov.ua/news/3214.html> (дата звернення: 20.05.2019).
9. «Світ навиворіт»: Комаров покаже історію дівчини з інвалідністю, яка бере участь у «Міс Еквадор». *ТСН. Гламур*. 2022. URL: <https://tsn.ua/glamur/svit-navivorit-komarov-pokazhe-istoriyu-divchini-z-invalidnistyu-yaka-kinula-viklik-industriyi-krasi-1980814.html> (дата звернення: 26.12.2022).
10. «Слуга народу» назвав корона вірус вигадкою. *Українська правда*. 2020. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/12/14/7276860/> (дата звернення: 13.08.2021).
11. «Я мрію...»: у Львові відкриють виставку дитячих малюнків. *Львів соціальний*. URL: <https://social.lviv.ua/news/ya-mriyu-u-lvovi-vidkriyut-vistavku/> (дата звернення: 20.05.2022).
12. Адвентисти відкрили на Тернопільщині центр реабілітації дітей з інвалідністю. *Релігійно-інформаційна служба України*. 2018. URL: https://risu.ua/adventisti-vidkrili-na-ternopilshchini-centr-reabilitaciji-ditey-z-invalidnistyu_n93472 (дата звернення: 20.05.2019).
13. Адвентисти відкрили реабілітаційний табір для нечуючих дітей. *Релігійно-інформаційна служба України*. 2017. URL: https://risu.ua/adventisti-vidkrili-reabilitaciyuiy-tabir-dlya-nechuyuchih-ditey_n86333 (дата звернення: 20.05.2019).
14. Адвентисти провели різдвяні програми для дітей з інвалідністю та з проблемних сімей. *Всеукраїнський собор*. 2020. URL: <https://sobor.com.ua/news/adventisti-proveli-rizdvanyi-programi-dlya-ditei-z-invalidnistyu-ta-z-problemnikh-simei> (дата звернення: 18.07.2021).
15. Адвентистське агентство допомоги та розвитку. *Церква адвентистів сьомого дня*. URL: <https://adventist.ua/history/adventistskoe-agentstvo-pomoshchi-i-razvitiya> (дата звернення: 20.05.2019).

16. Адвокат с синдромом Дауна помогает трудоустраивать людей с инвалидностью. *Молодость не равнодушна*. 2021. URL: <https://www.molodost.in.ua/news/6400/> (дата звернення: 13.03.2022).
17. Алгоритм отримання допоміжних засобів реабілітації. *Армія FM*. 2022. URL: <https://www.armyfm.com.ua/ua/algoritm-otrimannya-dopomizhnogo-zasobu-reabilitacii/> (дата звернення: 22.12.2022).
18. Алексенцева-Тімченко К. С., Мельніков А. С. Біографічний метод як інструмент соціологічного дослідження. *Правове життя сучасної України : у 3 т.* / ред. М. Р. Аракелян. Одеса, 2020. Т. 1. С. 269–271. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/12916> (дата звернення: 20.05.2022).
19. Андреев В. С. Право социального обеспечения в СССР. Москва : Юридическая литература, 1974. URL: <https://www.booksite.ru/fulltext/1/001/008/104/924.htm> (дата звернення: 20.05.2019).
20. Андрейців І. Словничок освіченого українця. Як можна і не можна говорити про людей. *Українська правда*. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2018/01/23/228588/> (дата звернення: 18.06.2021).
21. Андрейців І., Ларін Д. Інклюзія вас не стосується? Чому це не так. *Українська правда*. 2019. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2019/11/25/239032/> (дата звернення: 21.05.2021).
22. Андреева В. На Львівщині незряча школярка зібрала для ЗСУ понад пів мільйона гривень. *Українська правда*. 2023. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/03/29/253582/> (дата звернення: 20.05.2023).
23. Антон Дубішин. Сторінка в соціальній мережі. *Facebook*. <https://www.facebook.com/groups/anton.dubishin> (дата звернення: 12.09.2021).

24. Арістотель. Політика. К., 2000. URL: <http://litopys.org.ua/aristotle/arist02.htm> та <http://litopys.org.ua/aristotle/arist08.htm> (дата звернення: 20.05.2019).
25. Арсеньев В. Эхо милосердия. *Известия*. 1984. 3 марта. С. 3. (дата звернення: 20.05.2019)
26. Арт-терапія від «Елеос-Львів»: батьки діток з особливими потребами також потребують турботи. *Соціальне служіння Православної Церкви України*. 2021. URL: <https://diaconia.com.ua/art-terapiya-vid-eleos-lviv-batky-ditok-z-osoblyvymy-potrebam-takozh-potrebuyut-turboty/> (дата звернення: 16.11.2021).
27. Ашиток Н. Інвалідність як соціально-педагогічна проблема. *Молодь і ринок*. 2012. № 9 (92). С. 27–30.
28. Бабій М., Филипович Л. Свобода релігії та протестантизм: історичний та сучасний контекст. *Релігійна свобода*. 2017. №20. С. 122–127.
29. Бадджо А. Християнське соціальне вчення: ідентичність та методологія. *Соціальна доктрина церкви: зб.ст.* Львів : Свічадо, 1998. С. 49–78.
30. Балаклицький М. Зображальна журналістика: навчально-методичний посібник для студентів зі спеціальності «Журналістика». Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. 84 с.
31. Балдинюк О. Актуальні проблеми соціального захисту дітей з особливими потребами: документознавчий аспект. *Збірник наукових праць*. 2017. № 2. С. 33–40.
32. Бахтєєв Б. Інформаційний феномен Юлії Тимошенко. *Детектор Media*. 2017. URL: <https://detector.media/infospace/article/127727/2017-07-07-informatsiynyy-fenomen-yulii-tymoshenko/> (дата звернення: 20.05.2019).
33. Бацевич Ф. С., Грабовська С. Л., Дарморіз О. В. Толерантність як соціально-культурний феномен: світоглядно-методологічний аспект: колективна монографія / ред. В. П. Мельник. Львів : ЛНУ ім. Ів. Франка, 2012. 330 с.

34. Бачинин В. Теология, социология и антропология литературы (Вокруг Достоевского). К.: Дух і літера, 2012. 400 с.
35. Бевза О. Раннє виявлення онкології: як у світі та Україні діагностують рак. 24 Здоров'я. URL: https://24tv.ua/health/rannye_viyavlennya_onkologiyi_yak_u_sviti_ta_ukrayini_diagnostuyut_rak_n1093134(дата звернення: 18.10.2020).
36. Безбар'єрність і рівність в Київській області. Інфографіка. Права людини. URL: <http://prava-lyudyny.org/bezbar-yernist-i-rivnist-v-kyiyivskij-oblasti-infografika/>(дата звернення: 20.05.2023).
37. Безоплатний автобус відвіз дітей з інвалідністю навчатися кулінарії. ADRA. 2020. URL: <http://www.adra.ua/bezoplatnij-avtobus-vidviz-ditej-z-invalidnistyu-navchatisya-kulinariyi/>(дата звернення: 23.04.2022).
38. Белінська Я. Особливості й основні напрями соціального захисту інвалідів: зарубіжний досвід і можливості його застосування в Україні. *Проблеми економіки*. 2016. № 4. С. 223–230. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2016_4_31(дата звернення: 20.05.2019).
39. Березинський І. Одноразова грошова допомога у разі встановлення інвалідності. *АрміяInform*. 2022. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/06/14/odnorazova-groshova-dopomoga-u-razi-vstanovlennya-invalidnosti/>(дата звернення: 20.05.2023).
40. Битва за наземні переходи в Києві: що відбувається. *Dostupno*. URL: <https://dostupno.ua/perehody>(дата звернення: 19.12.2021).
41. Білаш В. Соціальні та політичні ток-шоу в Україні. Піпл хаває? *Детектор медіа*. 2013. URL: <https://detector.media/rinok/article/87755/2013-11-22-sotsialni-ta-politychni-tok-shou-v-ukraini-pipl-khavaie/>(дата звернення: 20.05.2019).
42. Біля ЦУМу відкрили оновлений підземний перехід. *Хмарочос*. 2020. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2020/10/16/bilya-tsumu-vidkryly-pidzemnyj-perehid/>(дата звернення: 20.05.2021).

43. *Благодійна організація для дітей з аутизмом «Школа-Сходинки»*. URL: <http://shodinki-autism.org.ua/> (дата звернення: 17.06.2022).
44. Блаженніший Святослав: «Спільнота «Віра і світло» - дорогоцінна посудина нашої Церкви». *Українська Греко-Католицька Церква Патріарший собор Воскресіння Христового у Києві*. URL: <https://sobor.ugcc.church/blazhennishyj-svyatoslav-spilnota-vira-i-svitlo-dorohotsinna-posudyna-nashoji-tserkvy/> (дата звернення: 22.12.2022).
45. Бойко А. Дегуманізація медіа та етичні стандарти журналістики (на матеріалі українських ЗМК 2013-2014 рр.). *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2014. №. 39. С. 5–11.
46. Бойко О. Габітус та етносоціальний досвід. *Мультиверсум. Філософський альманах*: Зб. наук.пр., Вип. 88, Київ, С. 187-197.
47. Большанин А. Инвалиды по выбору. *Молодость не равнодушна*. 2014. URL: <https://www.molodost.in.ua/news/3025/> (дата звернення: 20.05.2019).
48. Бондар Н. Передумови виникнення та формування сучасного світогляду щодо моделей інвалідності: міжнародний досвід. *Бізнесінформ: Економіка праці та соціальна політика*. 2013. № 3. С. 244-248.
49. Бондаренко Т. Регіональна медіакомпанія «Сильні духом» як соціально-інформаційний проект. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2014. № 1143. Вип. 6. С. 28–35.
50. Бондаренко Т. Толерантість vs ненависть. Підсумки аналізу українських онлайн-видань на наявність мови ворожнечі. *Детектор медіа*. 2017. URL: <https://detector.media/infospace/article/128312/2017-07-18-tolerantnist-vs-nenavyst-pidsumky-analizu-ukrainskykh-onlayn-vydan-na-nayavnist-movy-vorozhnechi/> (дата звернення: 20.05.2019).
51. Борноволоков О. Ідентичність українського п'ятидесятницького руху: автореф. дис. на здоб. наук. ст. канд. філос. наук Спеціальність 09.00.14 – богослов'я. К., 2019. 15 с.

52. Брензей Я. Як подолати бюрократичне пекло: Масі Наєм розповів про допомогу пораненим військовим. *Вікна*. 2023. URL: <https://vikna.tv/video/eksklyuzyvy/masi-nayem-rozpoviv-pro-dopomogu-poranenym-vijskovym/> (дата звернення: 26.05.2023).
53. Бродська В. Інваліди серед нас. Хто вони? *Відділ соціального служіння та благодійництва Бориспільської єпархії Української Православної Церкви*. URL: <https://dobro.church.ua/2016/02/16/invalidi-sered-nas-xto-voni/> (дата звернення: 20.05.2021).
54. Буга Є. Протестантизм в українському суспільстві: історія виникнення та специфіка функціонування. *Релігія та соціум*. 2012. № 2(8). С. 159-164.
55. Бутиріна М. Мас-медійний образ людей із особливими потребами *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціальні комунікації*. 2014. № 1143. Вип. 6. С. 35–38.
56. Бутрин-Бока Н. Історія становлення законодавства щодо правового становища дітей-інвалідів на теренах України. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2019. № 6. С. 20-24.
57. Буцко Д. Повернутися з пекла. Фоторепортаж з реабілітаційного центру, який ставить на ноги евакуйованих з «Азовсталі». *Громадське*. 2022. URL: <https://hromadske.ua/posts/ti-sho-povernulisya-z-pekla-fotoreportazh-z-reabilitacijnogo-centru-yakij-stavit-na-nogi-evakujovanih-z-azovstali> (дата звернення: 20.05.2023).
58. Бычкова Л. У нее нет кисти левой руки. Не может быть! Я ничего не заметил! *Молодость не равнодушна*. 2010. URL: <https://www.molodost.in.ua/news/414/> (дата звернення: 20.05.2019).
59. В Луцке евреи устроили праздник для людей с инвалидностью. *Jewishnews*. 2022. URL: <https://jewishnews.com.ua/community/v-luczke-evrei-ustroili-prazdnik-dlya-lyudej-s-invalidnostyu> (дата звернення: 18.10.2022).
60. В Миколаєві на ремонт басейну витратили 100 мільйонів державних гривень, а про людей з інвалідністю не згадали. *TCH*. 2022. URL:

<https://tsn.ua/exclusive/v-mikolayevi-na-remont-baseynu-vitratili-100-milyoniv-derzhavnih-griven-a-pro-lyudey-iz-invalidnistyu-ne-zgadali-1969777.html>(дата звернення: 17.10.2022).

61. В ОАЕ замість «інвалід» кажуть «мужня людина». *Іслам в Україні*. 2017. URL: <https://islam.in.ua/ua/novyny-u-sviti/v-oae-zamist-invalid-kazhut-muzhnya-lyudyna>(дата звернення: 18.10.2022).

62. В Олевську відбувся захід до Міжнародного дня людей з інвалідністю. *Офіційний сайт Олевської територіальної громади*. 2018. URL: <http://olevsk-gromada.gov.ua/2018/12/04/v-olevsku-vidbuvsya-zahid-do-mizhnarodnogo-dnya-lyudey-z-invalidnistyu/> (дата звернення: 18.10.2021).

63. В Україні від серцево-судинних захворювань щороку гине півмільйона людей – кардіохірург. *Укрінформ*. 2018. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2598814-v-ukraini-vid-sercevosudinnih-zahvoruvan-soroku-gine-pivmiljona-ludej-kardiohirurg.html> (дата звернення: 18.10.2021).

64. В Україні діють 60 реабілітаційних центрів баптистів. *Всеукраїнський Собор*. 2020. URL: <https://sobor.com.ua/news/v-ukrayini-60-reabcentriv-baptistiv>(дата звернення: 18.11.2021).

65. В Україні заборонили слово «інвалід». *Українська правда*. 2018. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/01/16/7168530/> (дата звернення: 18.10.2021).

66. В Україні запустили сайт для допомоги людям із вразливих груп населення. *ZMINA*. 2022. URL: <https://zmina.info/news/v-ukrayini-zapustily-sajt-dlya-dopomogy-lyudyam-z-vrazlyvyh-grup-naselennya/> (дата звернення: 18.12.2022).

67. В Україні знов почав діяти адаптивний карантин. *Українська правда*. 2021. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/02/24/7284475/>(дата звернення: 18.12.2022).

68. Вакуум. *Словник української мови: в 11 томах*. 1970. Т. 1. С. 282. URL: <http://sum.in.ua/s/vakuum> (дата звернення: 18.12.2021).

69. Валерій Сушкевич : Міжнародна спільнота ООН наголошує на необхідності бачити в людях їх можливості, а не інвалідність. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <http://www.president.gov.ua/news/valerij-sushkevich-mizhnarodna-spilnota-onn-nagoloshuye-na-n-37445> (дата звернення: 18.10.2021).

70. Вареник Н. «Для візочника у Львові є два варіанти – дім і балкон». Що можна змінити? *Твоє місто*. URL: https://tvoemisto.tv/exclusive/dlya_vizochnyka_u_lvovi_ie_dva_varianty_dim_i_balkon_chy_inklyuzyvnym_ie_nashe_misto_145719.html (дата звернення: 18.12.2022).

71. Варій М. Специфічні форми і методи впливу на електорат. *Політико-психологічні передвиборчі та виборчі технології*: навч. посіб. Київ: Ельга, Ніка-Центр, 2003. URL: https://web.archive.org/web/20131205171509/http://dere.com.ua/library/vari_y/vybir_technology.shtml (дата звернення: 18.10.2021).

72. Васильєва А. Сара Минкара – незрячая мусульманка, которая меняет мир. *Islam.plus*. 2020. URL: <https://islam.plus/ru/umma/portret/sara-minkara-nezracaa-musulmanka-kotoraa-menaet-mir> (дата звернення: 18.10.2021).

73. Вербець В. Методика організації та проведення соціологічного дослідження: навчально-методичний посібник. Березно. 2008. 231 с.

74. Верховна Рада України. Інклюзія та права людини. *Facebook*. 2021. URL: <https://www.facebook.com/verkhovna.rada.ukraine/videos/373997670634967/?ref=sharing> (дата звернення: 15.10.2022).

75. Виртосу І. «Ми сумнівалися, що впораємось». Історія директорки організації «Право вибору», яка евакуювала з Харкова сотні людей з інвалідністю. *Zmina*. 2022. URL: <https://zmina.info/articles/valentyna-vyrishuye-chas-diyaty-yak-organizacziya-pravo-vyboru-evakuyuvala-z-harkova-sotni-lyudej-z-invalidnistyu/> (дата звернення: 15.05.2023).

76. Виртосу І. Евакуація людей з інвалідністю: провалений державою іспит. *Zmina*. 2022. URL: <https://zmina.info/articles/evakuacziya-lyudej-z-invalidnistyu-provalenyj-derzhavoyu-ispyt/>(дата звернення: 15.05.2023).
77. Виртосу І. Киянин на візку судиться з недоступним рестораном у ... недоступному суді. *Українська правда*. 2014. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2014/06/24/173006/>(дата звернення: 15.05.2020).
78. Виртосу І. Мама на візку, або Як в Україні народити жінкам з інвалідністю? *Українська правда*. 2015. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2015/10/1/200975/>(дата звернення: 15.05.2020).
79. Виртосу І. Немає інваліда. Є людина. *Media Sapiens*. 2014. URL: <https://ms.detector.media/poglyad/post/11989/2014-12-02-nemaie-invalida-ie-lyudyna/>(дата звернення: 15.05.2020).
80. Виртосу І. Як розповідати про інвалідність. *MediaLab*. URL: <https://medialab.online/news/yak-rozpovidaty-pro-invalidnist/>(дата звернення: 15.05.2023).
81. Виртосу І. Як розповідати про людей з інвалідністю: поради для журналістів. *Media Sapiens*. 2015. URL: <https://ms.detector.media/profstandarti/post/14167/2015-09-11-yak-rozpovidaty-pro-lyudej-z-invalidnistyu-porady-dlya-zhurnalistiv/>(дата звернення: 06.05.2020).
82. Відбулося засідання «круглого столу» «Влада і громадянське суспільство». *Новопсковська районна державна адміністрація*. 2017. URL: http://nvp.loga.gov.ua/oda/press/news/vidbulosya_zasidannya_kruglogo_stolu_vlada_i_gromadyanske_suspilstvo (дата звернення: 15.05.2020).
83. Відкриття виставки «Ковчег мрій». *Палац культури ім. Гната Хоткевича*. URL: <https://khpc.com.ua/events/vidkrittja-vistavki-kovcheg-mrij>(дата звернення: 14.05.2020).

84. Військовим, пораненим та людям з інвалідністю дозволили отримувати ваучери на перекваліфікацію та навчання. *ZMINA*. 2023. URL: <https://zmina.info/news/vijskovym-poranenym-ta-lyudyam-z-invalidnistyu-dozvolyly-otrymuvaty-vauchery-na-perekvalifikacziyu-ta-navchannya/>(дата звернення: 15.05.2023).

85. Віннічук Ю. Як олігархи розділили телефір України. *Бизнес Цензор*. 2019. URL: https://biz.censor.net/resonance/3133637/yak_olgarhi_rozdilili_teleefr_ukrani (дата звернення: 15.12.2019).

86. Віра і світло. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/groups/124359737578517/>(дата звернення: 15.05.2020).

87. Віра і Світло. *Комісія у справах мирян УГКЦ*. URL: http://www.laityugcc.org.ua/mirjanska-spilnota-detalnij-opis/organizational/%D0%B7%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0/title/%D0%92%D1%96%D1%80%D0%B0+%D1%96+%D0%A1%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BB%D0%BE/category_activity/%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B2%D0%B0%2C+%D0%BF%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE%2C+%D1%85%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0/category_age/%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B8%2C+%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%2C+%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%96%2C+%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%8C.html(дата звернення: 15.05.2020).

88. Вірус відійде. Ізоляція залишиться. *Український тиждень*. 2020. URL: <https://tyzhden.ua/Science/242313>(дата звернення: 15.06.2021).

89. Віталій Кличко: «Новий трамвай «Електрон» вийде на лінію швидкісного трамваю». *Печерська районна в місті Києві державна*

адміністрація. 2015. URL: <https://pechersk.kyivcity.gov.ua/news/7041.html> (дата звернення: 13.01.2022).

90. Вітман К. М. Криза толерантності. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»* / ред. С. В. Ківалов. Одеса, 2011. Т. 10. С. 261–268.

91. Вовк Д., Бойчук Д. Верховенство права і толерантність : навч. посіб. Київ, 2018. 172 с.

92. Войтюк Т. «Боремося, щоб медичні послуги надавали якісно». Як правозахисний центр «Принцип» допомагає пораненим бійцям з ВЛК. *Суспільне новини*. 2023. URL: <https://suspilne.media/402548-boremosa-sob-medicni-poslugi-nadavali-akisno-ak-pravozahisnij-centr-princip-dopomagaе-poranenim-bijcam-z-vlk/> (дата звернення: 15.05.2023).

93. Войціцька В. Допомогли Ахметову: тарифи на електроенергію знову ростуть. Під час пандемії. *Економічна правда*. 2020. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/04/6/659002/> (дата звернення: 12.01.2021).

94. Волинець О. Соціальна доктрина УГКЦ та її реалізація в сучасній Україні. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/11626/1/9_18Ukr_nac_ideya.pdf (дата звернення: 15.05.2020).

95. Волинянин, який втратив на війні ноги, знову почав ходити. *Волинська служба новин*. 2023. URL: <https://vsn.in.ua/news/volinyanin-yakiy-vtrativ-na-viyni-nogi-znovu-pochav-hoditi-20638> (дата звернення: 15.05.2023).

96. Володимир Клименко: про ситуацію, яка склалася щодо надання благодійної допомоги до Дня захисту дітей. *Черкаська районна державна адміністрація*. 2020. URL: <https://cherkassyrd.gov.ua/cherkaskyj-rajon/2020/06/02/volodymyr-klymenko-pro-sytuatsiyu-yaka-sklalasya-shhodo-nadannya-blagodijnoyi-dopomogy-do-dnya-zahystu-ditej/> (дата звернення: 17.05.2022).

97. Володимир Пилипейко придбав інвалідний візок для голови Кролевецької ГО. *Сумські дебати*. 2021. URL: <https://debaty.sumy.ua/news/volodimir-pilipejko-pridbav-invalidnij-vizok-dlya-golovi-krolevetskoyi-go>(дата звернення: 15.12.2022).
98. Вони не впораються без нас. *Карітас-Спес*. 2020. URL: <https://caritas-spes.org/ua/news/news/voni-ne-vporajutsja-bez-nas.html>(дата звернення: 07.12.2020).
99. Воронцова Н. Вперше в Україні День подяки відзначили у центрі столиці України на Хрещатику. *Городской центр помощи*. 2017. URL: <http://aidcenter.org.ua/вперше-в-україні-день-подяки-відзначи/> (дата звернення: 15.05.2020).
100. Вплив пандемії Covid-19 на людей з інвалідністю в Україні: Інформаційна записка 5 жовтня 2020 року. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-11/UKR_Briefing_Note_COVID_PwD_0.pdf (дата звернення: 10.12.2021).
101. Все говорили, что из-за глухоты я ничего не достигну. Но Кэти стала миллионером, когда основала школу жестового языка. *Молодость не равнодушна*. 2019. URL: <https://www.molodost.in.ua/news/5436/>(дата звернення: 15.05.2020).
102. Втратив ліву ногу, лікарі борються за праву: військовому з Житомирщини потрібна допомога. *Перший Житомирський*. 2023. URL: <https://1.zt.ua/news/vijna/vtratyv-livu-nogu-likari-boryutsya-za-pravu-vijskovomu-z-zhytomyrshhyny-potribna-dopomoga.html>(дата звернення: 15.05.2023).
103. Втратив ногу і повертається до війська – історія бійця Миколи Заріцького з Сумщини. *Сумські дебати*. 2023. URL: <https://debaty.sumy.ua/news/vtrativ-nogu-i-povertayetsya-do-vijska-istoriya-bijtsya-mikoli-zaritskogo-z-sumshhini>(дата звернення: 15.05.2023).
104. Гавеля О. Р. Цінності української християнської молоді початку ХХІ століття: релігієзнавчий аналіз : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.11.

Київ, 2020. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/34500>(дата звернення: 17.12.2020).

105. Гаджук З., Тараненко О. Образ людини з інвалідністю у сучасному медіаполі. *Вісник Студентського наукового товариства Донецького національного університету імені В. Стуса*. 2019. Вип. 11, Т. 1. С. 54–59.

106. Галицька Е., Донкоглова Н. Імідж ділової людини та чинники впливу на його формування. *Наукові записки НаУКМА*. Т. 120. Економічні науки. 2011. С. 12–16.

107. Галич О. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи: монографія. Луганськ: Знання, 2001. 246 с.

108. Галич О. Термінологія сучасної документалістики. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2006. №26. С. 47–49.

109. Галичина Л. Берегите себя, чтобы Богу было легче беречь вас». *Hromadske*. URL: <https://hromadske.ua/ru/posts/beregite-sebya-chtoby-bogu-bylo-legche-berech-vas-kakoj-budet-religiya-posle-karantina> (дата звернення: 09.12.2022).

110. Галлер М. Репортаж: навчальний посібник / ред. В. Ф. Іванов ; пер. з нім. В. Климченко, В. Олійник. Київ : Акад. Укр. Преси, Центр Вільн. Преси, 2011. 348 с.

111. Гандапас Р. Харизма лідера. Д.: Моноліт, 2017. 296 с.

112. Глава УГКЦ: «Соціальне служіння – це один із ключових способів присутності Церкви як тіла стражденного і воскреслого Христа в сучасному світі. Інформаційний ресурс Української Греко-Католицької Церкви. 2020. URL: http://news.ugcc.ua/video/glava_ugkts_sots%D1%96alne_sluzh%D1%96nnya_ts_e_odin_z_klyuchovih_sposob%D1%96v_prisutnost%D1%96_tserkvi_yak_t%D1%96la_strazhdayuchogo_%D1%96_voskreslogo_hrista_u_suchasnomu_sv%D1%96t%D1%96_90980.html(дата звернення: 18.12.2020).

113. Глазунов А. Участникам войны – льготы и преимущества. Москва: Знание, 1983. 64 с.
114. ГО Центр «Соціальна дія». Що таке дискримінація – інструкція для споживачів. Гілея, 2016. 56 с. URL: http://labs.journ.univ.kiev.ua/hrj/wp-content/uploads/2018/01/дискримінація_інструкція-для-споживачів.pdf(дата звернення: 15.05.2020).
115. Голова Н. Сучасний стан та перспективний розвиток системи спеціальної освіти осіб з обмеженими можливостями. *Педагогічні науки. Збірник наукових праць*. 2012. № 62. С. 50–53.
116. Голуб О., Веснянка О. Медіа без упереджень: слова мають значення. Порадник Рада Європи, 2018. 35 с.
117. Голуб О., Кузьменко Є. Порадник висвітлення соціальних прав та вразливих груп в українських медіа. Рада Європи, 2020. 17 с.
118. Гончарова Є. Дивись серцем! *Український тиждень*. 2019. URL: <https://tyzhden.ua/Society/228090>(дата звернення: 25.06.2020).
119. Гончарук Т. Юристи УГСПЛ: «Дискримінація людей з інвалідністю ігнорується державою». *Українська гельсінська спілка з прав людини*. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/yurysty-uhspl-dyskryminatsiya-lyudej-z-invalidnistyu-ihnorujetsya-derzhavoyu/>(дата звернення: 10.07.2022).
120. Горбунова В., Тулуп М., Висоцька К., Сучок М. Нагайдайки з мови психічного здоров'я для медіа і не лише. *МН4U*. URL: <https://media.mh4u.in.ua/>(дата звернення: 15.05.2022).
121. Гордієнко В., Гордієнко Г. Проблема інвалідів війни у радянській дійсності: типи історіографічного дискурсу. *Уманська старовина*. 2016. №. 2. С. 108–113.
122. Горчинська О. Включаючись в життя. Як працюють інклюзивні проекти в Україні. *НВ*. 2019. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/chas-zmin-z-nv/inklyuzivna-osvita-rozvagi-i-gromadske-harchuvannya-shcho-ce-i-yak-pracyuye-u-nas-novini-ukrajini-50049819.html>(дата звернення: 16.03.2020).

123. Грива О. Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полікультурного середовища. Київ : ПАРАПАН, 2005. 227 с.

124. Громадськість і батьки виступили проти позиції Шкарлета щодо навчання дітей з інвалідністю. *Нова українська школа*. URL: <https://nus.org.ua/news/gromadskist-i-batky-vystupyly-proty-pozytsiyi-shkarleta-shhodo-navchannya-ditej-z-invalidnistyu/>(дата звернення: 15.07.2022).

125. Громлюк І. «Втратив ноги і тепер маю шість залізних». Історія військового, якого називають українським Ремарком. *BBC*. 2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c87vd3pm17yo>(дата звернення: 15.05.2023).

126. Губеня С. Культурно-просвітницька та добродійна діяльність п'ятидесятників в Україні у 1991-2011 рр. 2012. URL: https://eprints.oa.edu.ua/1335/1/S.Gubenya_110512.pdf(дата звернення: 13.08.2020).

127. 21-летний киевлянин открыл в Украине пекарню, где работают люди с интеллектуальными нарушениями. *Молодость не равнодушна*. 2017. URL: <https://www.molodost.in.ua/news/4796/>(дата звернення: 20.05.2019).

128. 12 зауважень Комітету ООН щодо реалізації Україною Конвенції про права людей з інвалідністю. *Права людини*. URL: <http://prava-lyudyny.org/12-zauvazhen-komitetu-onn-shhodo-realizatsiyi-ukrayinoyu-konventsiiyi-pro-prava-lyudej-z-invalidnistyu/>(дата звернення: 11.08.2020).

129. Декларація принципів толерантності. *Департамент освіти і науки виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації)*. URL: <https://don.kyivcity.gov.ua/files/2014/2/10/Deklaracija-tolerantnosti.pdf>(дата звернення: 24.04.2021).

130. Декларація принципів толерантності. *ООН. Декларації*. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/toleranc.shtml(дата звернення: 24.04.2021).

131. Денищук С. Американська компанія перебралась до Закарпаття заради українських військових. *ТСН*. 2023. URL: <https://tsn.ua/exclusive/amerikanska-kompaniya-perebralas-do-zakarpattya-zaradi-ukrayinskih-viyskovih-2287582.html>(дата звернення: 15.05.2023).
132. Дергач І. Віталій Пчелкин: «Шейник – это не тот, кто висит на чужой шее!». *Молодость не равнодушна*. 2014. URL: <https://www.molodost.in.ua/news/2599/>(дата звернення: 15.05.2020).
133. Державні кошти – усім, а не обраним! *Fight for Right*. 2021. URL: <https://ffr.org.ua/news/tpost/6eiouvvgg41-derzhavn-koshti-usm-a-ne-obranim>(дата звернення: 15.01.2022).
134. Дефектологічний словник: навчальний посібник / ред.: В. Бондар, В. М. Синьов ; упоряд. В. М. Тімашова. Київ : МП Леся, 2011. 528 с.
135. Дискримінація за ознакою інвалідності: ідентифікуємо, реагуємо, захищаємось. URL: https://uu.edu.ua/upload/Inclusiya/Novini/2019/NAPD_Discrimination.pdf(дата звернення: 15.05.2022).
136. Дискримінація та нетолерантність. Посібник з освіти в області прав людини за участі молоді. *Council of Europe*. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/discrimination-and-intolerance>(дата звернення: 13.04.2022).
137. Дібрівна Е. «Мова ворожнечі» як тавро і цензура. Європейський контекст. *Українська правда*. 2017. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2017/09/22/7155975/>(дата звернення: 15.05.2020).
138. Дікова-Фаворська О.М. Специфічні групи осіб з обмеженими можливостями здоров'я у фокусі соціології / О.М. Дікова-Фаворська. – Житомир : Полісся, 2009. – 488 с.
139. Дітям з особливими потребами бути у сім'ї. *Всеукраїнський портал національного усиновлення «Сирітству – ні!»*. URL:

<http://sirotstvy.net/ua/tips-professionals/psychologist/dityam-z-osoblyvymy-potrebamy-butu-u-sim-yi/>(дата звернення: 18.07.2021).

140. Для людей. Коли реформа прийде у психоневрологічні інтернати України. *Together Європейський простір*. 2018. URL: <https://euprostor.org.ua/stories/134818>(дата звернення: 15.05.2020).

141. Дмитренко О. 1,6 млн користувачів відвідали Українську правду за один день. *Watcher*. 2014. URL: <http://watcher.com.ua/2014/01/28/1-6-mln-korystuvachiv-vidvidaly-ukrayinsku-pravdu-za-1-den/>(дата звернення: 15.05.2020).

142. До яких церков ходять українці: як змінювалася релігійна прихильність населення останні п'ять років. *Слово і діло*. 2018. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2018/10/23/infografika/suspilstvo/yakych-cerkov-xodyat-ukrayinczi-yak-zminyuvalasya-relihiyna-prykhylnist-naselennya-ostanni-pyat-rokiv>(дата звернення: 18.07.2020).

143. Добош Г. Молодих людей із розумовими вадами навчають садівництву. *Радіо Свобода*. 2012. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24785226.html>(дата звернення: 15.05.2020).

144. Добрі справи не закінчуються. Карітас продовжує допомагати у протидії Covid-19. *Громадський простір*. 2020. URL: <https://www.prostir.ua/?news=dobri-spravy-ne-zakinchuyutsya-karitas-prodovzhuje-dopomahaty-u-protydiji-covid-19>(дата звернення: 17.12.2021).

145. Добро без бар'єрів: як люди з інвалідністю допомагають під час війни. *Ukrainer*. 2023. URL: <https://ukrainer.net/dobro-bez-barieriv/>(дата звернення: 15.05.2023).

146. Довга Т. Імідж особистості як необхідна умова професійного становлення педагога. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2010. № 14, Т. 1. С. 66–75.

147. Довідник термінів на позначення стану інвалідності. *CRIN: Child Right International Network*.

URL: <https://archive.crin.org/ru/biblioteka/publikacii/dovidnik-terminiv-na-poznachennya-stanu-invalidnosti.html>(дата звернення: 15.05.2021).

148. Докаш В. Соціальна доктрина Церкви адвентистів сьомого дня як концентрований виклад форм служіння суспільству. *Протестантизм в Україні*. 2017. С.114–119..

149. Докаш В., Докаш О. Релігійна мережа Буковини в її інституційних виявах. *Релігія та соціум*. 2011. № 1(5). С. 102–108.

150. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 лютого – 31 липня 2020. ОНЧР. URL: https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/30thReportUkraine_UA.pdf(дата звернення: 15.12.2020).

151. Допомога інвалідам та дітям: благодійна діяльність протестантів на Волині. *Волинські новини*. 2017. URL: <https://www.volynnews.com/news/society/dopomoha-invalidam-ta-ditiam-blahodiy-na-diialnist-protestantiv-na-vo/>(дата звернення: 15.05.2020).

152. Допомога особам з інвалідністю. *Information Portal of Sumy City Council*. 2016. URL: <https://smr.gov.ua/en/2016-03-14-08-10-17/volonterstvo/dopomoha-osobam-z-invalidnistiu/10379-dopomoga-osobam-z-invalidnistyu.html>(дата звернення: 15.05.2020).

153. Доступність транспорту та об'єктів транспортної інфраструктури для осіб з інвалідністю. *Національна Асамблея людей з інвалідністю України*. 2016. URL: <https://naiu.org.ua/dostupnist-transportu-ta-ob-yektiv-transportnoyi-infrastruktury-dlya-osib-z-invalidnistyu/>(дата звернення: 10.07.2020).

154. Драбчук С. L'Arche-Kovcheh - спільнота, що повертає віру в себе. *Galnet*. 2019. URL: <https://galnet.fm/l-arche-kovcheh-spilnota-shho-povertaye-viru-v-sebe/>(дата звернення: 15.05.2020).

155. Дружбляк Н. «Якщо лікар за кілька місяців не зустрів первинно виявленого ракового хворого, значить, він його пропустив». *Високий замок*. 2018. URL: <https://wz.lviv.ua/interview/367018-yakshcho-likar-za-kil-ka->

[misyatsiv-ne-zustriv-pervinno-viyavlenogo-rakovogo-khvorogo-znachit-vin-jogo-propustiv](#)(дата звернення: 20.05.2019).

156. Дубішин А. 5 травня був "Міжнародний день боротьби за права осіб з інвалідністю". *Facebook*. 2021. URL: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=3821860467861116&id=100001116013179(дата звернення: 06.11.2022).

157. Дубішин А. Особливе одкровення. *Reporters*. 2020. URL: <https://reporters.media/osoblyve-odkrovennya/>(дата звернення: 06.11.2022).

158. Дубішин А. Особливе одкровення. Київ, Альянт, 2020. 272 с.

159. Думбаев А., Попова Т. Инвалид, общество и право. Алматы: ТОО «Верена», 2006. 180 с.

160. Евреи под Днепром и Сумами оказали помощь пожилым и людям с ограниченными возможностями. *Jewishnews*. 2021. URL: <https://jewishnews.com.ua/community/evrei-pod-dneprom-i-sumami-okazali-pomoshh-pozhilyim-i-lyudyam-s-ogranichennyimi-vozmozhnostyami>(дата звернення: 18.09.2022).

161. Евровидение 2019: Израиль представит группа с инвалидностью. *Молодость не равнодушна*. 2019. URL: <https://www.molodost.in.ua/news/5410/>(дата звернення: 15.05.2020).

162. Ежегодно в Украине растет количество инвалидов. *Health info*. URL: <http://healthinfo.ua/articles/aktivn-otdh/10978>(дата звернення: 07.08.2021).

163. Емаус. Центр підтримки людей з особливими потребами. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu>(дата звернення: 08.12.2022).

164. Ерохина Т. Доступная мода по-харьковски: моделями могут стать люди с инвалидностью и «женщины XXL». *Сегодня*. 2019. URL: <https://www.segodnya.ua/regions/kharkov/dostupnaya-moda-po-harkovski-modelyami-mogut-stat-lyudi-s-invalidnostyu-i-krupnye-zhenshchiny-1307742.html>(дата звернення: 15.05.2020).

165. Європейську стратегію щодо інвалідності буде прийнято. *Всеукраїнське громадське об'єднання Національна Асамблея людей з інвалідністю*. URL: <https://naiu.org.ua/yevropejsku-strategiyu-shhodo-invalidnosti-bude-pryjnyato/>(дата звернення: 18.05.2020).

166. Єрмолаєва В. Людей на милицях, візках та з протезами ставатиме все більше: як війна змінить наше суспільство? *Громадське радіо*. 2022. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/de-ne-stoiatymu-vystoiu/1113909>(дата звернення: 13.05.2023).

167. Живе телебачення Zhyve.tv. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/Zhyve.tv/>(дата звернення: 15.05.2020).

168. Жизнь без «протезика». *Молодость не равнодушна*. 2017. URL: <https://www.molodost.in.ua/news/4456/>(дата звернення: 15.05.2020).

169. Жовтко Г. Коли відмовити не можуть, але тобі не раді: реалії українських шкіл. *Українська правда*. 2019. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2019/04/9/236471/>(дата звернення: 08.12.2022).

170. Жук О. «Тепер я боюся тиші». Незрячий журналіст із Харкова – про репортажі під градами і роль радіо для людей в укритті. *Детектор медіа Суспільного*. 2022. URL: <https://stv.detector.media/radio/read/7206/2022-03-08-teper-ya-boyusya-tyshi-nezryachyy-zhurnalist-iz-kharkova-pro-reportazhi-pid-gradamy-i-rol-radio-dlya-lyudey-v-ukrytti/>(дата звернення: 15.05.2023).

171. Журбенко О. «Поставимо ногу і поїдемо далі воювати»: поранені воїни ЗСУ готові повернутися в бій після реабілітації. *Сайт Національної асамблеї людей з інвалідністю в Україні*. 2023. URL: <https://naiu.org.ua/postavymo-nogu-i-poyidemo-dali-voyuvaty-poraneni-voyiny-zsu-gotovi-povernutysya-v-bij-pislya-reabilitatsiyi-video/>(дата звернення: 16.05.2023).

172. За 26 годин зробив понад пів сотні масажів: незрячий броварчанин встановив рекорд. *TCH*. 2021. URL: <https://tsn.ua/exclusive/za-26->

godin-zrobiv-ponad-piv-sotni-masazhiv-nezryachiy-brovarchanin-vstanoviv-rekord-1925026.html(дата звернення: 23.05.2022).

173. За життя світу. На шляху до соціального етосу Православної Церкви. *Релігійно-інформаційна служба України*. 2020. URL: https://risu.ua/za-zhittya-svitu-na-shlyahu-do-socialnogo-etosu-pravoslavnoji-cerkvi_n103522(дата звернення: 15.05.2021).

174. За участі баптистів Тернопільщина отримала безпрецедентну для України партію апаратів штучної вентиляції легенів – 31 штуку. *Всеукраїнський Собор*. 2020. URL: <https://sobor.com.ua/news/ternopilshina-otrimala-partiyu-aparativ-shtuchnoyi-ventilyaciyi-legeniv> (дата звернення: 18.05.2021).

175. Забота Пророка о людях с особыми потребностями. *Islam.plus*. 2015. URL: <https://islam.plus/ru/welcome/prorok-muhammad/zabota-proroka-o-lyudyakh-s-osobymi-potrebnostyami>(дата звернення: 15.05.2020).

176. Завальнюк І. Церква АСД як інститут громадянського суспільства: до питання формування релігійної толерантності. *Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка*. 2007. № 35. С. 34–37.

177. Загальна декларація прав людини. *Council of Europe. Посібник з освіти в області прав людини за участі молоді*. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version->(дата звернення: 15.05.2020).

178. Загальна декларація прав людини. *Office of the Special Representative of the Secretary-General for children and armed conflict*. URL: <https://childrenandarmedconflict.un.org/keydocuments/ukranian/universalde clara1.html>(дата звернення: 15.05.2020).

179. Закалюжний Л. Драматургія і телебачення: інтермедіальний аспект (на матеріалі п'єс сучасних українських авторів). *Закарпатські філологічні студії*. 2018. Т. 3, № 3. С. 125–130.

180. Закон України «Про освіту» Стаття 3. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n1235>(дата звернення: 15.05.2021).
181. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38–39. С. 380.
182. Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні». *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=875-12#Text>(дата звернення: 01.01.2021).
183. Закон України «Про повну загальну середню освіту». *Закони. Освіта.ua* URL: <https://osvita.ua/legislation/law/2232/>(дата звернення: 15.05.2021).
184. Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності». *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>(дата звернення: 18.05.2021).
185. Закон України Стаття 2 Конвенції про права осіб з інвалідністю. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text(дата звернення: 17.04.2022).
186. Зануда А. Як працюють в Україні люди з інвалідністю. BBC. 2018. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-42400500>(дата звернення: 15.05.2020).
187. Зарецька Л. Не всіх вдається вивезти: як волонтери з Чернівців евакуюють людей з інвалідністю з-під російських обстрілів. *Шпальта*. 2022. URL: <https://shpalt.media/2022/06/20/ne-vsix-vdayetsya-vivezti-yak-volonteri-z-chernivciv-evakuyuyut-lyudej-z-invalidnistyu-z-pid-rosijskix-obstriliv/> (дата звернення: 15.05.2023).
188. Засоби реабілітації стали доступнішими. *Тижневик ЕХО*. 2022. URL: <https://echo.in.ua/news/57155>(дата звернення: 15.05.2023).
189. Заяц П. Виплати військовим за поранення чи інвалідність: як отримати грошову компенсацію. *ТСН*. 2023. URL:

<https://tsn.ua/ukrayina/viplati-viyskovim-za-poranennya-chi-invalidnist-yak-otrimati-groshovu-kompensaciyu-2284819.html>(дата звернення: 16.05.2023).

190. Звіт з моніторингу дотримання профстандартів в онлайн-медіа. Друга хвиля моніторингу у 2020 році. *Інститут масової інформації*. 2020. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/zvit-z-monitoryngu-dotrymannya-profstandartiv-v-onlajn-media-druga-hvylya-monitoryngu-u-2020-rotsi-i33089> (дата звернення: 07.01.2021).

191. Зворушливо: Українські зірки об'єдналися, щоб підтримати військового, який втратив кінцівку на війні. *Новий канал*. 2022. URL: <https://novy.tv/ua/g-space/showbiznes/2022/11/12/zvorushlyvo-ukrayinski-zirky-obyednalysya-shhob-pidtrymaty-vijskovogo-yakyj-vtratyv-kinczivku-na-vijni/>(дата звернення: 07.01.2023).

192. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості: підручник. 3-тє вид. Львів: ПАІС, 2008. 276 с.

193. Инвалидность. *Сайт Организации Объединенных Наций*. URL: <http://www.un.org/ru/youthink/disabilities.shtml>(дата звернення: 06.02.2020).

194. Инвалиды – развитие и права человека для всех. *Enable*. URL: http://www.un.org/ru/rights/disabilities/background_6.shtml(дата звернення: 15.01.2020).

195. Іванов В. Деякі підходи до пояснення ефектів масової комунікації. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка*. 2013. № 20. С. 6–8.

196. Іванов Г. Кличко вручив подяки керівникам ГО, які дбають про людей з інвалідністю, та ключі від авто ветеранам війни. *Обозреватель*. 2021. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/kiyany/klichko-vruchiv-podyaki-kerivnikam-go-yaki-opikuyutsya-lyudmi-z-invalidnistyu-a-takozh-klyuchi-vid-aktivok-veteranam-rosijsko-ukrainskoi-vijni.htm>(дата звернення: 08.12.2022).

197. Іванців А. «Якщо інвалідність стає для людей приводом закінчити стосунки, це не стосунки». Історія родини ветерана ЗСУ. *Суспільне новини*. URL: <https://suspilne.media/342530-akso-invalidnist-stae-dla-ludej->

[privodom-zakinciti-stosunki-ce-ne-stosunki-istoria-rodini-veterana/](#)(дата звернення: 16.05.2023).

198. Ігнатенко О. Волонтери за добу назбирали мільйон гривень на протези військовому, який втратив на війні обидві руки, одну ногу та одне око. *Свідомі*. 2023. URL: <https://svidomi.in.ua/page/volontery-za-dobu-nazbyrally-milion-hryven-na-protezy-viiskovomu-iakyyi-vtratyv-na-viini-obydvi-ruky-odnu-nohu-ta-odne-oko>(дата звернення: 09.5.2023).

199. Ідіотизм. *Словник української мови: в 11 томах*. 1973. Т. 4. С. 12. URL: <http://sum.in.ua/s/idiotyzm>(дата звернення: 07.01.2020).

200. Інвалідність та суспільство: навч. посібник / За заг.ред. Л. Байди, О. Красюкової. К., 2011. 188 с.

201. Інвалідність та суспільство: навчально-методичний посібник. / За заг. ред. Байди Л., Красюкової-Еннс О. К., 2012. 216 с.

202. Інклюзивне навчання забезпечують лише 43% середніх шкіл – МОН. *Укрінформ*. 2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3336865-inkluzivne-navcanna-zabezpecuut-lise-43-serednih-skil-mon.html>(дата звернення: 10.01.2022).

203. Інклюзивне навчання. *Міністерство освіти і науки*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>(дата звернення: 07.01.2022).

204. Інклюзивне суспільство в Україні. Довідник практичних рекомендацій. Кн. 1. Київ: Центр реадптації та реабілітації «Ярміз», 2022. 60 с.

205. Іпатов А., Ханюкова І. Поняття інвалідності в аспекті сучасного міжнародного права. *Український вісник медико-соціальної експертизи*. 2015. № 3(17). С. 15-21.

206. Ісакова Т. Мова ворожнечі як проблема українського інформаційного простору. *Стратегічні пріоритети. Політика*. 2016. № 4(41). С. 90–97. URL: <http://ippi.org.ua/sites/default/files/isakova.pdf>(дата звернення: 07.01.2021).

207. Історія незламного воїна, який втратив ногу на війні, а після лікування у Вінниці і протезування, на сноуборді спускається з гір. *Вінниця.info*. 2023. URL: <https://www.vinnitsa.info/news/istoriya-nezlamnoho-voyina-yakyy-vtratyv-nohu-na-viyni-a-pislya-likuvannya-u-vinnytsi-i-protezuvannya-na-snoubordi-spuskayet-sya-z-hir.html>(дата звернення: 15.05.2023).

208. Історія Церкви християн Адвентистів Сьомого Дня в Україні. Київ: Джерело життя, 2004. 160 с.

209. К моей ревущей дочке подполз мальчик-инвалид и прошептал: не плач. *Молодость не равнодушна*. 2018. URL: <https://www.molodost.in.ua/news/4879/>(дата звернення: 15.05.2019).

210. Как Ар Джей Смитт стал звездой кино, несмотря на ДЦП. *Молодость не равнодушна*. 2018. URL: <https://www.molodost.in.ua/news/5167/>(дата звернення: 07.01.2021).

211. Калашнюк Т. Антон Дубішин, волонтер на інвалідному візку: Ніки Вуйчичі чи Стіви Хокінги є в країні, потрібно відкрити очі й почати їх бачити. *Українська правда*. 2020. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2020/09/20/242356/>(дата звернення: 15.01.2021).

212. Капітоненко М. Культура миру. Посібник з толерантності. Київ : Міжнар. центр перспект. дослідж., 2018. 91 с.

213. Каразуб І. Люди з інвалідністю в умовах війни. Історія киянки, яка переїхала на Івано-Франківщину. *Суспільне media*. 2022. URL: <https://suspilne.media/235380-ludi-z-invalidnistu-v-umovah-vijni-istoria-kianki-aka-pereihala-na-ivano-frankivsnu/>(дата звернення: 08.02.2023).

214. Карітас в світі. *Карітас України*. URL: <https://caritas.ua/internationalis/>(дата звернення: 07.01.2021).

215. Карітас в Україні. *Карітас України*. URL: <https://caritas.ua/about/>(дата звернення: 07.01.2021).

216. Карітас-Спес/Річний звіт 2019. *Карітас-Спес*. URL: https://caritas-spes.org/uploads/admin/files/Caritas_Spes_AR%202019ua.pdf(дата звернення: 07.01.2021).
217. Кармазіна О. О. Соціальний захист населення України. Статистичний збірник. Київ, 2018. 122 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_szn_2017.pdf(дата звернення: 18.02.2021).
218. Кернес: інвалідність я не оформлював. *Українська правда*. 2015. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2015/05/12/7067624/>(дата звернення: 07.01.2020).
219. Кияк-Редькович Л. Структурно-семантичні та прагматичні особливості креолізації малоформатних текстів дитячої літератури (на матеріалі сучасної англійської мови). *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. 2008. № 2. С. 187–196.
220. Кіпіані В. «В СССР инвалидов нет!...». Навряд чи ви колись читали подібне». *Історична правда*. 2011. URL: https://www.istpravda.com.ua/reviews/2011/12/30/66648/view_print/(дата звернення: 18.04.2019).
221. Клименко Н. Як творчі люди з інвалідністю в Первомайську збирали кошти для ЗСУ. *Гард City*. 2022. URL: <https://thegard.city/articles/216849/yak-tvorchiy-lyudi-z-invalidnistyu-zbirali-koshti-dlya-zsu>(дата звернення: 15.05.2023).
222. Ключев Ю. Толерантность дискурса политических СМИ в социальном взаимодействии. *International Research Journal*. 2016. № 11 (53). Ч.1., С. 120-124.
223. Ковалевська Є. «Я прокинулася в новому тілі й не знала, як жити далі». Історія військової, яка втратила ногу. *BBC*. 2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cd1m2ynm34ro>(дата звернення: 15.05.2023).

224. Ковалевська Є. Сталеві кінцівки: як військовим повертають ноги і руки, втрачені на війні з Росією. *BBC Україна*. 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63004666>(дата звернення: 15.05.2023).
225. Ковалів Ю. І. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Київ : ВЦ «Акад.», 2007. Т. 1. 608 с.
226. Коваль П. «Віра і світло» - це спільнота, де неповносправні люди відчують, що кожна людина є безцінною, заслуговує любові, поваги та права на самореалізацію. *Радіо Марія*. 2017. URL: <http://radiomaria.org.ua/vira-i-svitlo-ce-spilnota-de-nepovnospravni-lyudi-vidchuvayut-sho-kojna-lyudina-bezcinnoyu-zaslugovu-lyubovi-povagi-ta-prava-na-samorealizaciyu-4378>(дата звернення: 07.01.2022).
227. Ковальчук Г. Іслам – це не уніфікація людей, це загальні ціннісні рамки. *Іслам в Україні*. 2017. URL: <https://islam.in.ua/ua/intervyu/islam-ce-ne-unifikaciya-lyudey-ce-zagalni-cinnisni-ramky>(дата звернення: 07.01.2022).
228. Ковчег мрій. Сьогодні у Палаці культури Гната Хоткевича відкривають особливу виставку. *Духовна велич Львова*. URL: <https://velychlviv.com/kovcheg-mrij-sogodni-u-palatsi-kultury-gnata-hotkevycha-vidkryut-osoblyvu-vystavku/>(дата звернення: 12.01.2022).
229. Коган К. Соціальні мережі як елемент нового соціального середовища. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2014. № 16. С. 61–71.
230. Кодекс етики. *Комісія з журналістської етики*. URL: <https://cje.org.ua/ethics-codex/>(дата звернення: 07.01.2021).
231. Кодекс етики. *Комісія з журналістської етики*. URL: <https://cje.org.ua/ethics-codex/>.
232. Кожушко А. Правовий навігатор для поранених військових. Масі Наєм про те, як подолати бюрократичне пекло під час оформлення інвалідності. *Факти*. 2023. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20230319-pravovyj-navigators-dlya->

[poranenyh-vijskovykh-masi-nayem-pro-te-yak-podolaty-byurakrtychne-peklo-pid-chas-oformlennya-invalidnosti/](#)(дата звернення: 17.05.2023).

233. Козирєв М. Комунікативні бар'єри спілкування та шляхи їх подолання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 201–211.

234. Козлов А. Они не забыты (Основные черты социального обеспечения в СССР). – Москва: Сов. Россия, 1977. 112 с.

235. Козуб І. Права людини чи інваліда. *Право України*. 2010. № 1. С. 122–127.

236. Козырев С. Забытая коляска. *Комсомольская правда*. 1981. 1 ноября. С. 2.

237. Комарова Н., Левін Р., Вакуленко О. Інвалідність як соціальна проблема сучасного українського суспільства. *Український соціум*. 2003. № 1(2). С. 38–45.

238. Комітети. *Всеукраїнський Союз Церков Євангельських Християн-Баптістів*. 2020. URL: <https://www.baptyst.com/komitety/#1587043389184-43495904-f68a>(дата звернення: 07.01.2021).

239. Компендіум соціальної доктрини церкви. Київ: Кайрос, 2008. 546 с.

240. Комунікація є одним із важливих елементів життя нашої Церкви та її внутрішньої єдності», - Глава УГКЦ до медівників. *Інформаційний ресурс Української Греко-Католицької Церкви*. URL: http://news.ugcc.ua/news/komun%D1%96kats%D1%96ya_ie_odnim_%D1%96z_vazhlyvih_element%D1%96v_zhittya_nashoi_tserkvi_ta_ii_vnutr%D1%96shnoi_i_ednost%D1%96_glava_ugkts_do_med%D1%96ynik%D1%96v_86295.html(дата звернення: 17.08.2022).

241. Конвенция о правах инвалидов. *Сайт Организации Объединенных Наций*. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml(дата звернення: 08.01.2021).

242. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.
Верховна Рада України. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text(дата звернення: 08.01.2022).
243. Конвенція про права осіб з інвалідністю : Закон України від 06.07.2016 р. № 995_g71.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71(дата звернення: 11.02.2021).
244. Константінова Н. «Інтернат – це не вихід!» Історія сім'ї, яка має дитину з інвалідністю *Радіо Свобода.* 2021. URL:
<https://www.radiosvoboda.org/a/internat-se-ne-vyhid-istoriya-simyi-yaka-maye-dytynu-z-invalidnistu/31596488.html>(дата звернення: 07.08.2022).
245. Корнієнко С. Теоретичний аналіз спеціального понятійного апарату на відповідність завданням забезпечення прав дітей-інвалідів в Україні. *Вісник Національної академії державного управління.* 2011. № 3. С. 271–277. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2011-3-38.pdf>(дата звернення: 07.01.2021).
246. Костельнюк М. Маніпуляційні технології в політичних процесах: термінологічний інструментарій. *Гран. Політологія.* 2018. Т. 21. № 5. С. 123–132.
247. Костенко Н., Іванов В. Досвід контент-аналізу: Моделі та практики: монографія. К.: Центр вільної преси, 2003. 141 с.
248. Костюк В. Європейські соціальні стандарти в контексті сучасної моделі джерел права соціального забезпечення. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки.* 2018. Т. 1. С. 68–73.
249. Костюченко Ю. Про психологічну війну проти України як компоненту інформаційної війни. *Еспресо.* 2014. URL:
https://ru.espreso.tv/blogs/2014/09/10/pro_psykholohichnu_viynu_proty_ukrayiny_yak_komponentu_informaciynoyi_viyny(дата звернення: 02.12.2021).
250. Котова-Олійник С., Стельмах Б., Ярош О. Гендерна абетка для українських медіа : навч. посіб. Луцьк : Вол. мист. агенція «Терен», 2013. 50 с.

251. Кошляк А. «Держава не була готовою». Інтерв'ю з активісткою – про евакуацію людей з інвалідністю та їх безпеку під час повномасштабної війни. *НВ Life*. 2022. URL: <https://life.nv.ua/ukr/socium/pro-bezpeku-lyudey-z-invalidnistyu-pid-chas-viyni-z-rosiyeyu-interv-yu-z-aktivistkoyu-novini-ukrajini-50262795.html>(дата звернення: 16.05.2023).
252. Критович Н.. Подкаст. *Галичина FM*. URL: <https://www.galychyna.fm/natalya-krytovych/>(дата звернення: 07.01.2020).
253. Крук В. Про військових з інвалідністю, які нас захищають, та здорових ухилинтів, які прориваються через кордон. *Телеграф*. 2022. URL: <https://www.telegraf.in.ua/blog/10110389-pro-zahisnikiv-z-invalidnistju-jaki-nas-zahischajut-ta-uhiljantiv-jaki-prorivajutsja-cherez-kordon.html>(дата звернення: 15.05.2023).
254. Кузнєцова Т. Мова ворожнечі в регіонах: сучасні надбання в одеських медіа. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2019. №. 45. С. 192–199.
255. Куриляк В. Напрями медико-санітарної роботи Церкви Адвентистів Сьомого дня. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Т. 1, № 31. С.37–44.
256. Куриляк В., Полумисна О., Шевчук А. Люди з інвалідністю в Україні: тенденції інтеграції в соціальні медіа. *Культурологічний альманах*. 2022. Вип. 3. С. 137-155.
257. Кушнір М. Житло для всіх переселенців буде через 18 років? *Радіо Свобода*. 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/text-zhytlo-dlia-pereselenciv-za-kilka-rokiv/31558737.html>(дата звернення: 08.01.2022).
258. Лаврик О. Основи журналістики: Навчально-методичний посібник для студентів зі спеціальності «Журналістика». Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. 73 с.
259. Левантович О. Евакуація на візку: що пережила жінка з інвалідністю, рятуючись від окупантів у Бучі. *Українська правда*. 2022.

<https://life.pravda.com.ua/society/2022/05/14/248598/>(дата звернення: 17.05.2023).

260. Лешан В. Основи релігієзнавства : підручник. Чернівці : Рута, 2005. 304 с.

261. Лимаренко Я., Ромодан В. Світ через вікно: черкащанка 10 років не виходить з дому через відсутність пандуса. 5 канал. URL: <https://www.5.ua/regiony/svit-cherez-vikno-cherkashchanka-10-rokiv-ne-vykhodyt-z-domu-cherez-vidsutnist-pandusa-195380.html>(дата звернення: 08.01.2022).

262. Лисунець О., Ханюкова І., Ткаченко Ю., Танцура О., Зубко І., Волкова Л. Аналіз первинної інвалідності внаслідок хвороб системи кровообігу в Україні. *Семейная медицина*. 2014. № 2(52). С. 15–17.

263. Литвинова Ірина. Сторінка в соціальній мережі. *Facebook*. <https://www.facebook.com/irishka.skalyga>(дата звернення: 15.05.2023).

264. Лицарі Колумба. *Львівська Архідієцезія Римсько-Католицької Церкви в Україні*. URL: http://www.rkc.lviv.ua/category_2.php?cat_1=12&cat_2=62&lang=1(дата звернення: 06.02.2022).

265. Лише 10% учнів з особливими потребами отримують інклюзивну освіту – Гриневич. *Українська правда*. 2017. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2017/04/20/223758/>(дата звернення: 07.01.2020).

266. Лівін М. Як називати людей з інвалідністю. *The Village*. 2017. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/city/asking-question/264595-yak-pravilno-nazivati-lyudey-z-invalidnistyu>(дата звернення: 07.01.2020).

267. Літературознавчий словник-довідник / ред.: Р. Гром'як, Ю. Ковалів, В. І. Теремко. Київ : ВЦ «Акад.», 1997. 752 с.

268. Літописець Нестор. *Повість минулих літ*. URL: <http://litopys.org.ua/litop/lit06.htm>(дата звернення: 08.02.2019).

269. Луцька церква «Фіміам» організувала відпочинок для людей з інвалідністю. *Всеукраїнський союз церков євангельських християн-баптистів*. URL: <https://www.baptyst.com/lutska-tserkva-fimiam-organizuvala-vidpochynok-dlya-lyudej-z-invalidnistyu/>(дата звернення: 17.06.2021).

270. Львовский трамвай: как завод Электрон пробился на киевский рынок. *Лига. Бизнес*. 2015. URL: <https://biz.liga.net/all/transport/interview/lvovskiy-tramvay-kak-zavod-elektron-probilsya-na-kievskiy-rynok>(дата звернення: 16.01.2022).

271. Лыжно-биатлонный клуб Фельдман Экопарк проводит занятия для слабовидящих детей. *Сайт Фельдман Экопарк*. URL: <https://feldman-ecopark.com/news/lyzhno-biatlonnyy-klub-feldman-ekopark-provodit-zanyatiya-dlya-slabovidyaschih-detey>(дата звернення: 17.01.2019).

272. Любащенко В.И. *История протестантизма в Украине*. Киев: Полис, 1996. 350 с.

273. Любащенко В. Історія протестантизму в Україні. *Релігійно-інформаційна служба України*. 2017. URL: https://risu.ua/lekciya-14-suchasniy-protestantizm-v-ukrajini-dinamika-i-tendenciji-rozvitku_n83007(дата звернення: 17.12.2020).

274. Люди з інвалідністю і Covid-19. На часі Херсонська область – 2020. *Національна Асамблея людей з інвалідністю України*. 2020. URL: <https://naiu.org.ua/lyudy-z-invalidnistyu-i-covid-19-na-chasi-hersonska-oblast-2020/>(дата звернення: 07.01.2021).

275. Люди з обмеженими можливостями (інваліди). *IGov Портал державних послуг*. URL: <https://igov.org.ua/subcategory/1/3/situation/20>(дата звернення: 07.01.2021).

276. Люди з особливими потребами. Чи визнається на місцях пріоритетність їхніх прав. *Укрінформ*. 2017. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2362205-ludi-z-osoblivimi-potrebami-ci-viznaetsa-na-miscah-prioritetnist-ihnih-prav.html>(дата звернення: 07.01.2021).

277. Ляхова Ю. Похвалитися не вийшло: «Нова пошта» потрапила в скандал через поштомати. *Сьогодні*. 2021. URL: <https://economics.segodnya.ua/ua/economics/enews/pohvastatsya-ne-poluchilos-novaya-pochta-ugodila-v-skandal-iz-za-pochtomatov-1570407.html>(дата звернення: 10.02.2022).
278. Мавричев В., Рязанцева А. Доступна школа: як організована інклюзивна освіта на Харківщині. *Суспільне*. 2020. URL: <https://suspilne.media/71704-dostupna-skola-ak-organizovana-inkluzivna-osvita-na-harkivsini/>(дата звернення: 07.01.2021).
279. Мазур Є., Крижанівський Е., Тропотяга О. Паралімпійці. Віктор Дідух. 24 канал. URL: https://24tv.ua/special/paralimpijtsi_didukh/(дата звернення: 08.10.2021).
280. Максименко С., Соловієнко В. Загальна психологія: навч. посібник. К.: МАУП, 2000. 256 с.
281. Максимова О. Толерантність: від епохи відродження до сьогодення. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2015. № 20. С. 172–180.
282. Мандибура В. Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання. К.: Парламентське вид-во, 1998. 256 с.
283. Мартишин Д. Соціальне служіння церкви в контексті державотворення. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 12. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/12_2018/25.pdf(дата звернення: 07.08.2023).
284. Масенко В. Літні люди та люди з інвалідністю під час війни можуть отримати соцпослуги екстрено. *The village*. 2022. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/city/city-news/325731-litni-lyudi-ta-lyudi-z-invalidnistyu-pid-chas-viyni-mozhut-otrimati-sotsposlugi-ekstreno>(дата звернення: 07.08.2023).

285. Маслов Д. Виплати військовим та їх сім'ям – питання честі й совісті держави. *LB*. 2022. URL: https://lb.ua/blog/denys_maslov/522075_viplati_viyskovim_ih_simyam-.html (дата звернення: 07.08.2023).

286. Мединська О. Мова ворожнечі в тернопільських онлайн-виданнях. *Регіональна журналістика: реалії, виклики, перспективи*. Зб. тез доповідей Міжн. наук. інтернет-конференції. (м. Тернопіль, 15 квітня 2021 року). Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2021. С. 129–133.

287. Медіа Закарпаття крізь призму етнотолерантності / Ю. Бідзіля та ін. Ужгород : Гражда, 2019. 372 с.

288. Международная конференция Европейской Ассоциации по раннему вмешательству прошла в Харькове. *Invak.info*. URL: <http://invak.info/novosti/mezhdunarodnaya-konferenciya-evropejskoj-associacii-po-rannemu-vmeshatelstvu-proshla-v-kharkove.html> (дата звернення: 09.07.2022).

289. Мельник В. Права осіб з інвалідністю за законодавством ЄС: питання правового регулювання. *Публічне право*. 2017. № 3. С. 160–166.

290. Мельник В. Соціальний захист осіб з інвалідністю: засади правового регулювання окремих держав-членів ЄС. *Конституційне право*. 2018. № 7. С. 133–138.

291. Мельничук І. Деякі аспекти проблеми толерантності в сучасних українських ЗМІ. *Вісник Житомирського державного університету. Філософські науки*. 2008. № 40. С. 19–25.

292. Мер Франківська отримав подарунок від франківця із спільноти «Віра і світло». *Versii.if.ua* 2021. URL: <https://versii.if.ua/novunu/mer-frankivska-otrimav-podarunok-vid-frankivtsya-iz-spilnoti-vira-i-svitlo-foto/> (дата звернення: 07.08.2022).

293. Мизнікова Т. Як психологічно реабілітувати українських військових. *Вокс Україна*. URL: <http://www.cfr-krok.ua/pilgova-reabilitaciya-dlya-vijskovosluzhbovciv.html> (дата звернення: 07.05.2023).

294. Михайлин І. Основи журналістики. Підручник. 5-те вид перероб. та доп. К.: Центр учбової літератури, 2011. 496 с.
295. Михайлин І. Чи є публіцистика журналістикою? *Сайт кафедри журналістики Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2015. URL: <http://www.kafedrajourn.org.ua/media/1279>(дата звернення: 17.08.2022).
296. Михайлин І., Шебеліст С. Жанр авторської колонки в масмедійних текстах Віталія Портникова. *Журналістика. Лінгвістика. Дидактика : зб. наук. праць*. Полтава, 2010. С. 155–160.
297. Михайлова І. Розвиток пенсійного законодавства в СРСР у післявоєнний період. *Університетські наукові записки*. 2017. № 63. С. 193–203.
298. Михайлова О. Стандарти відображення проблем людей з інвалідністю в теленовинах. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2014. Т. 57. С. 46–51.
299. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text(дата звернення: 17.08.2021).
300. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text(дата звернення: 07.08.2021).
301. Міланова Я. «Основа» – дружба. 10-річний досвід школи без обмежень. *Українська правда*. 2017. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2017/01/25/222251/>(дата звернення: 19.10.2022).
302. Міланова Я. Усім тут місце. Як в школах уживаються особливі діти. *Українська правда*. 2016. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2016/11/7/219834/>(дата звернення: 07.08.2021).

303. Мілушина М. Основні дефініції дослідження осіб з обмеженими фізичними можливостями. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». 2013. № 1(5). С. 79-83.

304. Мінсоцполітики хоче посилити захист інвалідів в умовах Covid-19. *Укрінформ*. 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3150217-minsocpolitiki-hoce-posiliti-zahist-invalidiv-v-umovah-covid19.html>(дата звернення: 07.05.2021).

305. Можаяев Б. Травма. *Литературная газета*. 1984. 19 верес. С. 12.

306. Може, нам всім пора навчитися жити за законом Бога? – Антон Дубішин // Іслам в Україні. 2017. URL: <https://islam.in.ua/ua/tochka-zoru/mozhe-nam-vsim-pora-navchytsya-zhyty-za-zakonom-boga-anton-dubishyn>(дата звернення: 15.08.2020).

307. Мойса Б. Права людей з інвалідністю. *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. 2016. URL: <https://helsinki.org.ua/prava-lyudej-z-invalidnistyu-b-mojasa/>(дата звернення: 17.05.2020).

308. Молчанова А. Толерантність як ціннісна основа професійної діяльності педагога: посібник. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2013. 188 с.

309. Морозова Х. Металлолом по цене современного трамвая. Что Кличко закупит для Киева. *НВ*. 2015. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/56286.html>(дата звернення: 07.08.2022).

310. Москалюк К. «Я – інший»: чого може навчити інтеграційний театр. *Українська правда*. 2021. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2021/05/23/244982/>(дата звернення: 07.08.2022).

311. Москалюк К. Таке життя. Як спілкуватися із батьками дітей з особливими потребами й не перетворювати розмову на щось особливе. *Українська правда*. 2021. URL: <https://zaborona.com/take-zhittya-yak-spilkuvatisya-iz-batkami-ditej-z-osoblivimi-potrebami-j-ne-peretvoryuvati-rozmovu-na-schos-osoblive/>(дата звернення: 22.06.2022).

312. Мотрук Д. Слово Боже стає доступніше: в УКУ презентували частину перекладу Святого Письма українською жестовою мовою. *Інформаційний ресурс Української Греко-Католицької Церкви*. 2021. URL: http://news.ugcc.ua/news/slovo_bozhe_staie_dostupn%D1%96she_v_uku_prezentuvali_chastinu_perekladu_svyatogo_pisma_na_ukrainsku_zhestovu_movu_93980.html(дата звернення: 07.08.2022).

313. Мринська Н. Особливості мужності у вітчизняній філософії в проекції інвалідності. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2021. Т. 2, № 48. С. 47-55.

314. Мринська Н. Терпимість, толерантність, духовність – критерії прийняття: мета антропологічний погляд на мужність. *Wshodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. 2019. № 11(51). С. 51-55.

315. Муртазаев А. Коляска на распутье. *Комсомольская правда*. 1976. 23 марта. С. 2.

316. Мусульмани ісламського культурного центру відвідали відомого волонтера Антона Дубішина. *Іслам в Україні*. 2017. URL: <https://islam.in.ua/ua/suspilstvo/musulmany-islamskogo-kulturnogo-centru-vidvidaly-vidomogo-volontera-antona-dubishyna>(дата звернення: 17.06.2022).

317. Мусульмани України. *Духовне управління мусульман України*. URL: <https://umma.in.ua/ua/musulmany-ukrayiny>(дата звернення: 17.08.2022).

318. *Мы вместе! Сообщество особых семей*. URL: <http://mivmeste.in.ua/>(дата звернення: 17.10.2021).

319. Мы, зрячие, так не можем. *Молодость не равнодушна*. 2011. URL: <https://www.molodost.in.ua/news/895/>(дата звернення: 17.10.2021).

320. На вуличних концертах співак з інвалідністю зібрав для ЗСУ понад 210 тисяч гривень. *Укрінформ*. 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3682978-na-kirovogradsini-spivak-z-invalidnistu-zibrav-dla-zsu-ponad-210-tisac.html>(дата звернення: 17.08.2021).

321. На Хрещатику відкрили підземний перехід. *Вечірній Київ*. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/45791/> (дата звернення: 16.08.2020).
322. На час війни: люди з інвалідністю. Подкаст. *Суспільне Радіо*. 2022. URL: https://soundcloud.com/suspilnepodcast/nchv-18?utm_source=multilinks.me&utm_campaign=wtshare&utm_medium=widget&utm_content=https%253A%252F%252Fsoundcloud.com%252Fsuspilnepodcast%252Fnchv-18 (дата звернення: 07.05.2023).
323. Надя Дорофєєва допомогла здійснити мрію 14-річній дівчині з інвалідністю. *ТСН*. 2022. URL: <https://tsn.ua/glamur/nadya-dorofyeyeva-dopomogla-zdiysniti-mriyu-14-richniy-divchini-z-invalidnistyu-1961740.html> (дата звернення: 07.05.2023).
324. Назарова Є. «Рівні можливості»: Запорізька інклюзивна трупа представила свою нову роботу. *Радіо Свобода*. 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zaporizhzhya-inklyuzyvny-teatr/31570930.html>. (дата звернення: 17.08.2022)
325. Наземний перехід біля ЦУМу знову планують прибрати, щойно відкриють підземний. *Хмарочос*. 2019. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2019/11/19/nazemnyj-perehid-bilya-tsumu-znovu-planuyut-prybraty-shhojno-vidkryyut-pidzemnyj/> (дата звернення: 07.10.2020).
326. Найбідніша група людей з інвалідністю, яка страждає сьогодні, коли триває війна, – це переселенці з інвалідністю Інтерв'ю з В. Сушкевичем. *112.ua*. URL: <https://ua.112.ua/interview/naibidnisha-hrupa-liudei-z-invalidnistiu-iaka-strazhdaie-sohodni-koly-ide-viina-tse-pereselentsi-z-invalidnistiu-430884.html> (дата звернення: 10.10.2022).
327. Нам привезли сухі дрова! *Всеукраїнський Союз Церков Євангельських Християн-Баптістів*. 2017. URL: <https://www.baptyst.com/nam-pryvezly-suhi-drova/> (дата звернення: 07.08.2020).
328. Населення України. *Мінфін*. 2022. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/2022/> (дата звернення: 07.04.2023).

329. Наталія Марчак. Сторінка в соціальній мережі. *Facebook*.
<https://www.facebook.com/nataliya.radysh>(дата звернення: 15.12.2022).

330. Національну правозахисну премію отримали двоє українських правозахисників. *Громадське радіо*. 2020. URL:
<https://hromadske.radio/news/2020/12/10/natsional-nu-pravozakhysnu-premiiu-otrymaly-dvoie-ukrains-kykh-pravozakhysnykiv>(дата звернення: 15.10.2021).

331. Нацрада реформ підтримала концепцію Нової української школи та інклюзивної освіти. *Українська правда*. 2017. URL:
<https://www.pravda.com.ua/news/2017/04/2/7139994/>(дата звернення: 07.08.2022).

332. Не сидить дома. *Сайт Миколи Подрезана*. URL:
<https://www.nesididoma.com/ua.html>(дата звернення: 16.08.2020).

333. Незаможних львів'ян запросили на римо-католицький Святвечір. *Радіо Свобода*. 2017. URL:
<https://www.radiosvoboda.org/a/video/28936235.html>(дата звернення: 07.10.2022).

334. Немає руки і обох ніг: у супермаркеті Дніпра завжди усміхнений касир з інвалідністю полонив покупців. *TCH*. 2021. URL:
<https://tsn.ua/ukrayina/nemaye-ruki-i-oboh-nig-u-supermarketi-dnipra-kasir-z-invalidnistyu-zavoyuvav-prihilst-pokupciv-1743532.html>(дата звернення: 07.08.2022).

335. Нечерда В. Толерантне ставлення як складник про соціальної поведінки особистості. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2014. Т. 2, № 18. С. 42–50.

336. Низовець А. В. Репрезентація людей з фізичною інвалідністю в українських інтернет-виданнях : магістерська робота : 061. Київ, 2020. 93 с. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/18430/Nyzovets_Reprezentatsiia_liudei_z_fizychnoiu_invalidnistiu.pdf?sequence=3&isAllowed=y. (дата звернення: 07.05.2023)

337. Никаких исключений в условиях Covid-19: «Каждый имеет право на помощь, необходимую для спасения жизни. *UN Human Rights*. 2020. URL: <https://www.ohchr.org/RU/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25746&LangID=R>(дата звернення: 07.08.2022).

338. Ничипорук О. Відпочинок для людей з інвалідністю. *Всеукраїнський союз церков євангельських християн-баптистів*. URL: <https://www.baptyst.com/vidpochynok-dlya-lyudej-z-invalidnistyu/>(дата звернення: 03.02.2022).

339. Нічого для нас без нас: poradnyk для громадських організацій людей з інвалідністю. *Національна Асамблея людей з інвалідністю України*. 2016. URL: <https://naiu.org.ua/nichogo-dlya-nas-bez-nas-poradnyk-dlya-gromadskyh-organizatsij-lyudej-z-invalidnistyu/>(дата звернення: 07.08.2021).

340. Нічого для нас без нас: Посібник з інклюзивного прийняття рішень для засобів масової інформації. За заг. ред. Виртосу І. К.: Ленвіт, 2015. 92 с.

341. Новак А. Як отримати статус особи з інвалідністю внаслідок війни. *Українська правда*. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/1/7361342/>(дата звернення: 07.05.2023).

342. Нові жорсткі обмеження на карантині: дозволи та заборони. *Українська правда*. 2020. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2020/04/3/7246398/>(дата звернення: 10.08.2021).

343. Нові турнікети в київському метро виявились недоступними для мало мобільних груп населення. *ТСН*. 2021. URL: <https://tsn.ua/video/video-novini/novi-turniketi-v-kiyivskomu-metro-viyavilis-nedostupnimi-dlya-malomobilnih-grup-naselennya.html>(дата звернення: 07.08.2022).

344. Обпечений воїн, що дивом вижив, досі не може отримати інвалідність. *33-й Новини*. 2023. URL: <https://33kanal.com/news/207768.html>(дата звернення: 16.05.2023).

345. Оверчук В. Міжнародний досвід у сфері працевлаштування осіб з інвалідністю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. № 22, Ч. 3. С. 14–17.

346. Олійник Д. Ставлення до людей з особливими потребами: соціально-історичний контекст. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2019. № 1(42). С. 76–82.

347. Онищук С. Порівняльний аналіз соціальної доктрини традиційних християнських церков в Україні в питаннях взаємодії держави і церкви. *Теорія та практика державного управління*. Вип. 4(47). 2014. С. 56–65.

348. Оніщук Н. У Луцьку почали служіння сім'ям, які виховують дітей з інвалідністю. *Волинське об'єднання церков християн віри євангельської*. 2019. URL: http://vhve.com.ua/novyny/2019/11_invalid.html (дата звернення: 13.08.2021).

349. Онуфрик М. Коли дітей пакують в інтернати – це не захист права на освіту. *Дзеркало тижня*. 2021. URL: <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/koli-ditej-pakujut-v-internati-tse-ne-zakhist-prava-na-osvitu.html> (дата звернення: 07.08.2022).

350. ООН-Жінки, Оперативна гендерна оцінка становища та потреб жінок у контексті ситуації з Covid-19 в Україні, травень 2020. 59 с.

351. Орех Е. Феномен лукизма и возможности его социологического анализа. *Социологический журнал*. 2016. Т. 22. № 3. С.67–81.

352. Орловська О. Толерантність та її сутнісні характеристики. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2012. № 5. С. 159–163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2012_5_37 (дата звернення: 15.09.2021).

353. Особи з інвалідністю шийють одяг для ЗСУ. Департамент соціальної політики. URL: <https://socialpolitica.dniprorada.gov.ua/osobi-z-invalidnistyu-shiyut-odyag-dlya-zsu/> (дата звернення: 17.05.2023).

354. Охорона здоров'я і права людини : ресурсний посібник / ред. І.Я. Сенюти. 5-те вид., доп. Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2015. 989 с.

355. Павленко А. Тіла війни. НВ публікує жорстокі й чесні фото українців, які втратили кінцівки через війну, зняті журналістом Еміліо Моренатті. *НВ*. 2022. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/viyna-v-ukrajini-chesni-foto-lyudey-yaki-vtratili-kincivki-vid-fotografa-associated-press-novini-50243539.html>(дата звернення: 07.05.2023).

356. Павленко Т. Основні психологічні підходи визначення поняття «комунікація». *Актуальні проблеми психології*. 2016. №.9. С. 368–376.

357. Павонська О., Годунок З. Засоби масового кіно у ЗМІ як спосіб драматизації. *Медіанпростір*. 2019. № 11. С. 55–60.

358. Палінчак М., Лешанич М. Мережа релігійних організацій в Україні: стан та перспективи розвитку. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 55. С. 205–214.

359. Панаєтова Ю. Якось цьому хлопцеві сказали: таких, як ти, треба тримати під замком. І ця фраза перевернула його життя». *Експрес*. 2020. URL: <https://expres.online/zhittevi-istorii/yakos-tsomu-khloptsevi-skazali-takikh-yak-ti-treba-trimati-pid-zamkom-i-tsya-fraza-perevernula-yogo-zhittya>(дата звернення: 07.10.2022).

360. Панасюк Р.В. Еволюційний погляд на дефініцію «інвалідність». *Актуальні проблеми психології*. 2018. Вип. 45. Т. 7. С. 240–252.

361. Папа: кожна людина, найменша і найуразливіша, має місце у церкві та в світі. *Католицький Медіа-Центр Конференції римсько-католицьких єпископів в Україні*. 2021. URL: <https://kmc.media/2021/10/04/papa-kozhna-lyudyna-naymensha-i-nayurazlyvisha-maye-misce-u-cerkvi-ta-v-sviti.html>(дата звернення: 08.08.2022).

362. Перша леді Олена Зеленська презентувала «Довідник безбар'єрності». *Міністерство розвитку громад та територій України*. 2021. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki->

[diyalnosti/bezbaryernist/naczionalna-strategiya-zi-stvorenniya-bezbaryernogo-prostoru-v-ukrayini/aktualni-materialy/persha-ledi-olena-zelenska-prezentovala-dovidnyk-bezbaryernosti-2/](https://diyalnosti.bezbaryernist/naczionalna-strategiya-zi-stvorenniya-bezbaryernogo-prostoru-v-ukrayini/aktualni-materialy/persha-ledi-olena-zelenska-prezentovala-dovidnyk-bezbaryernosti-2/)(дата звернення: 07.12.2022).

363. Перша публічна презентація «SIPstarter Social Investment Projects». *SIP-starter.com*. 2022. URL: <https://sip-starter.com/ua/news/article/persha-publiczna-prezentaciya-sipstarter-social-investment-projects>(дата звернення: 07.05.2023).

364. Петро Порошенко. Як «Фонд Порошенка» рятує людей, які потрапили у складні життєві обставини, 2021. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Gj9Mxj8ps6Y>(дата звернення: 07.08.2020).

365. Петров М. Як захистити права вразливих груп населення під час пандемії Covid-19? Візія Freedom House Україна. *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/yak-zakhystyty-prava-vrazlyvykh-hrup-naselennia-pidchas-pandemii-covid-19-viziia-freedom-house-ukraina/>(дата звернення: 05.07.2022).

366. Підгола Ю. Єврейська громада Кам'янського розвозить їжу літнім і мало мобільним людям, допомагає зайти в укриття. *Суспільне*. 2022. URL: <https://suspilne.media/212613-evrejska-gromada-kamanskogo-rozvozit-izulitnim-i-malomobilnim-ludam-dopomagaе-zajti-v-ukritta/>(дата звернення: 07.05.2023).

367. Підземний перехід на перетині вулиць Хрещатик та Богдана Хмельницького буде введений в експлуатацію на початку лютого – Микола Поворозник. *Офіційний портал Києва*. 2019. URL: https://kyivcity.gov.ua/news/pidzemniy_perekhid_na_peretini_vulits_khreschatik_ta_bogdana_khmelnitskogo_bude_vvedeniy_v_ekspluatatsiyu_na_pochatku_lyuto_go_mikola_povoroznik/(дата звернення: 07.08.2020).

368. Підземний перехід на Хрещатику зробили галереєю. *texty.org.ua*. 2021. URL: <https://texty.org.ua/fragments/102833/pidzemnyj-perehid-na-hreshatyku-zrobyly-halereyeyu/>(дата звернення: 01.08.2022).

369. Підземний перехід на Хрещатику та Богдана Хмельницького відкриють у лютому 2020 року. *The Village*. 2019. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/city/city-news/290749-pidzemniy-perehid-na-hreschatiku-ta-bogdana-hmelnitskogo-vidkriyut-u-lyutomu-2020-roku>(дата звернення: 17.10.2020).

370. Підопригора І. Ефект інформаційного вакууму як чинник впливу на організацію інформаційно-пропагандистського забезпечення військово-морських сил Збройних сил України у лютому-березні 2014 року. *Мілітарний*. 2018. URL: <https://mil.in.ua/uk/efekt-informaciynoho-vakuumu-yak-chynnyk-vplyvu-na-orhanizaciyu-informaciyno-propahandystskoho-zabezpechennya-viyskovo-morskyh-syl-zbroynyh-syl-ukrayiny-u-lyutomu-berezni-2014-roku/>(дата звернення: 17.08.2020).

371. Пірен М. Толерантність – дієвий чинник злагоди та консолідації в сучасному українському суспільстві. *Visnyk NAPA. Соціальна і гуманітарна політика*. 2015. № 2. С. 51–56.

372. Пірог Л. А. Сучасний стан проблем осіб з особливими потребами. URL: http://www.rusnauka.com/1_NIO_2012/Philosophia/3_98599.doc.htm(дата звернення: 07.08.2022).

373. Под Киевом открыли кафе, в котором будут работать люди с синдромом Дауна. *Молодость не равнодушна*. 2021. URL: <https://www.molodost.in.ua/news/6344/>(дата звернення: 07.10.2022).

374. Позиція МОН є дискримінаційною, - батьків обурили слова Шкарлета про освіту дітей з інвалідністю. *Освіта24*. URL: https://education.24tv.ua/pozitsiya-mon-ye-diskriminatsiynoyu-batkiv-oburili-novini-ukrayini_n1649211(дата звернення: 14.06.2022).

375. Поліщук Ю., Гнатюк С., Сейлова Н. Мас медіа як канал маніпулятивного впливу на суспільство. *Ukrainian Scientific Journal of Information Security*, 2015, Vol. 21, no. 3, P. 301–308.

376. Положення Синодального відділу соціального служіння та благодійності Української Православної Церкви (Православної Церкви

України). *Соціальне Служіння Православної Церкви України*. URL: <https://diaconia.com.ua/sinodalniy-viddil/>(дата звернення: 07.10.2021).

377. Полумисна О. О. Дефініції та визначення статусу «людина з інвалідністю» в Україні. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право: зб. наук. пр. 2020. № 4 (48). С. 16–24.

378. Полумисна О. О. Інформаційно-комунікаційні ресурси для людей з обмеженими можливостями. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2018. № 12. С. 62–69.

379. Полумисна О. Комунікативні бар'єри для людей з інвалідністю в Україні: масмедійний аспект. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2022. Т. 2 (81). С. 54-72.

380. Полумисна О. О. Комунікація та соціальне служіння Римокатолицької та Греко-католицької церков людям з інвалідністю в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022, Том 33(72), № 1, Ч. 3. С. 149-154. URL: <http://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/33-72-1>(дата звернення: 07.05.2023).

381. Полумисна О. О. Людина з інвалідністю в Україні у фокусі науки (огляд літератури). *Вчені записки ТНУ імені В.І.Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31(70), № 3, Ч.3. С. 159–166.

382. Полумисна О. О. Людина з інвалідністю як об'єкт маніпуляційних технологій. *Вчені записки ТНУ імені В.І.Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32(71). № 5, С. 250–256.

383. Полумисна О. О. Образ паралімпійців у сучасному креолізованому медіа тексті. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2019. № 16. <https://periodicals.karazin.ua/sc/article/view/15373>(дата звернення: 17.08.2020).

384. Полумисна О. О. Просвітницька діяльність мас-медіа як ефективний інструмент у виконанні євроінтеграційних вимог щодо людей з інвалідністю в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І.Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32(71) № 4. С. 167–173.

385. Полумисна О. О. Роль соціальних мереж у формуванні іміджу людини з інвалідністю // *Вчені записки ТНУ імені В.І.Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. – Т. 32(71) № 1. Ч. 3. 2021. С. 283–288.

386. Полумисна О. О. Складнощі розвитку інклюзивної освіти в Україні. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Т. 4. №.31. С. 64–70.

387. Полумисна О. О. Соціальне забезпечення людей з інвалідністю в Україні (за результатами інтерв'ювання). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31(70), № 1, Ч. 4. С. 127–132.

388. Пономаренко О. Втратив ногу на фронті, захищаючи Херсонщину: військовий з Одеси на псевдо «Маестро» чекає на протез. *Суспільне новини*. 2023. URL: <https://suspilne.media/419355-vtrativ-nogu-na-fronti-zahisau-ci-hersonsinu-vijskovij-z-odesi-na-psevdo-maestro-cekae-na-protez/> (дата звернення: 17.05.2023).

389. Попко Н. Мы – долгоиграющая пластинка. *Молодость не равнодушна*. 2012. URL: <https://www.molodost.in.ua/news/1242/> (дата звернення: 07.08.2022).

390. Попович В. Соціальне служіння (соціальна робота) як складник соціального вчення Православної Церкви: актуальні напрями взаємодії церкви і держави. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2017. № 19. С. 74–76.

391. Попри обіцянки, влада не змогла евакуювати людей із місць несвободи вчасно – Олена Темченко. *Громадське радіо*. 2022. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/viyna-informatsiynyy-marafon/popry-obitsianky-vlada-ne-zmohla-evakuiuvaty-liudey-iz-mists-nesvobody-vchasno-olena-temchenko> (дата звернення: 17.05.2023).

392. Порошенко підписав закон про виключення терміна «інвалід» з українського законодавства. *Гордон*. URL:

<https://gordonua.com/ukr/news/politics/poroshenko-pidpisav-zakon-pro-vikljuchennja-terminu-invalid-z-ukrajinskogo-zakonodavstva-227203.html> (дата звернення: 07.08.2020).

393. Порошенко підписав закон про відмову від терміну «інвалід». *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28978569.html> (дата звернення: 15.09.2021).

394. Порошенко схвалив зміну терміну «інвалід» на особа з інвалідністю» в українських законах. *Hromadske*. URL: <https://hromadske.ua/posts/v-ukrainskomu-zakonodavstvi-termin-invalid-zaminyly-na-osoba-z-invalidnistiu> (дата звернення: 15.09.2021)

395. Порошенко М. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300 с.

396. Права людей з інвалідністю. Узагальнена доповідь правозахисних організацій. Права Людини в Україні. *Інформаційний портал Харківської правозахисної групи*. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1362660945> (дата звернення: 07.03.2023).

397. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Конституція України. Розділ II. *Офіційне інтернет-представництво ОП*. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii> (дата звернення: 08.03.2023).

398. Праздник без праздности. *Молодость не равнодушна*. 2014. URL: <https://www.molodost.in.ua/news/2561/> (дата звернення: 18.08.2021).

399. Представник Уповноваженого Віктор Іванкевич взяв участь у презентації інформаційної записки щодо впливу пандемії Covid-19 на людей з інвалідністю в Україні. *Уповноважений Верховної Ради України з прав людини*. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/%d1%96nformacz%d1%96jno%d1%97-zapiski-shhodo-vplivu-pandem%d1%96%d1%97-covid-19-na-lyudej-z->

[%d1%96nval%d1%96dn%d1%96styu-v-ukra%d1%97n%d1%96/](#)(дата звернення: 04.11.2021).

400. Предстоятель благословив відкриття групи недільної школи для дітей з вадами слуху. *Православна Церква України*. 2019. URL: <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/predstoyatel-blagoslovyv-vidkryttya-grupy-nedilnoyi-shkoly-dlya-ditej-z-vadamy-sluhu/>(дата звернення: 07.08.2021).

401. Президент доручив Шмигалю посилити підтримку людей з інвалідністю. *Укрінформ*. 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3122710-prezident-doruciv-smigalu-posiliti-pidtrimku-ludej-z-invalidnistu.html>(дата звернення: 07.08.2021).

402. Прийняти інакшість: у межах Екуменічного соціального тижня обговорюють про інклюзивність. *Львівська міська рада*. 2021. URL: <https://city-adm.lviv.ua/news/society/public-sector/288499-prijnyati-inakshist-u-mezhakh-ekumenichnogo-sotsialnogo-tizhnya-podiskutuyut-pro-inklyuzivnist>(дата звернення: 05.01.2022).

403. Прикарпатському військовому, який втратив ноги, в США повертають і зір. *Pravda твого міста*. 2023. URL: <https://pravda.if.ua/prykarpatському-viyskovomu-yakij-vtratyv-nogy-v-ssha-povertayut-i-zir/>(дата звернення: 09.05.2023).

404. Прихода Я., Станкевич Н. Зломова у газетному тексті, або наслідки свободи називання зла. *Media-атака*: Матеріали міжнар. конф. «Медіаосвіта як частина громад. освіти». Львів, 2002. С. 28–31.

405. Приходько М. Так сложилось, что Господь руководит. *Молодость не равнодушна*. 2015. URL: <https://www.molodost.in.ua/news/3310/>(дата звернення: 07.08.2021).

406. Прищак М. Комунікація, спілкування, комунікативність: категоріальний аналіз. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2010. № 2. С.5–8.

407. Прізова В. Як інклюзивна освіта допомагає соціалізуватися дітям з інвалідністю. *Суспільне*. 2021. URL: <https://suspilne.media/128177-ak->

inkluzivna-osvita-dopomaga-socializuvatis-ditam-z-invalidnistu/(дата звернення: 17.06.2022).

408. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 4 січня 2002 р. № 3 і від 29 серпня 2002 р. № 1302 ; Постанова від 26 вересня 2013 р. № 730. *Офіційний вісник України*. 2013. № 80. С. 45.

409. Про затвердження Інструкції про встановлення груп інвалідності : Наказ МОЗ України від 05.09.2011 р. № 561. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1295-11#Text>(дата звернення: 07.08.2022).

410. Про пенсійні гарантії, які передбачені для військовослужбовців з числа учасників бойових дій та учасників тероборони. *Новини Полтавщини*. 2022. URL: <https://np.pl.ua/2022/07/pro-pensiyini-harantii-iaki-peredbacheni-dlia-viyskovosluzhbovtsiv-z-chysla-uchasnykiv-boyovykh-diy-ta-uchasnykiv-teroborony/>(дата звернення: 15.09.2023).

411. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 19.12.2017 р. № 2249-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. № 2-3. С. 36. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>(дата звернення: 07.08.2022).

412. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України № 987-XII : станом на 15 берез. 2022 р. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*. 1991. 23 квіт. С. 283. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>(дата звернення: 07.08.2022).

413. Про соціальні послуги: Закон України № 2671-VIII : станом на 27 квіт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>(дата звернення: 07.08.2022).

414. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 14.04.2021 р. № № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p#Text>(дата звернення: 07.08.2022).

415. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21.12.1993 р. № 3760-XII: станом на 4 лют. 1999 р. *Відомості Верховної Ради України* (BBP). № 10. С. 44.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#Text>(дата звернення: 18.10.2021).

416. Проблеми осіб з інвалідністю треба вирішувати щоденно на всіх рівнях влади – Ірина Суслова. *ТСН*. 2021. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/problemi-osib-z-invalidnistyu-treba-virishuvati-schodenno-na-vsih-rivnyah-vladi-irina-suslova-1924222.html>(дата звернення: 19.11.2022).

417. Проект Регіональної програми «Профілактика та лікування серцево-судинних та судинно-мозкових захворювань на 2018-2022 роки. Сайт Департаменту охорони здоров'я ДОДА. URL: <https://doz.donoda.gov.ua/proekt-regionalnoyi-programi-profilaktika-ta-likuvannya-sertsevo-sudinnih-ta-sudinno-mozkovih-zahvoryuvan-na-2018-2022-roki/>(дата звернення: 18.10.2021).

418. Протестанти – надбання України. *Поклик почує кожен*. 2016. URL: <https://poklik.org/projects/protestanty-nadbannya-ukrayiny/>(дата звернення: 15.12.2021).

419. Протестанти в культурі та мистецтві. *Поклик почує кожен*. 2017. URL: <https://poklik.org/protestanty-v-kulturi-ta-mystetstvi/>(дата звернення: 15.12.2021).

420. Професійна етика журналіста. Зasadничі принципи. *European media union*. URL: <http://mediaunion.eu/ua/journalism-ethics/>(дата звернення: 18.10.2020).

421. Профилактика инфекций и инфекционный контроль в учреждениях длительного ухода в контексте вспышки Covid-19. *World Health Organization*. 2020. URL: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/331508/WHO-2019-nCoV-IPC_long_term_care-2020.1-rus.pdf(дата звернення: 18.09.2021).

422. Профілактика серцево-судинних захворювань. Адаптована клінічна настанова, заснована на доказах. 2016. URL: http://mtd.dec.gov.ua/images/dodatki/2016_564_PSSZ/2016_564_AKN_PSSZ.pdf (дата звернення: 10.10.2020).

423. Профорієнтація молоді з інвалідністю. Методичні матеріали до тренінгу. К.: ТОВ «Вольф», 2009. 148 с. URL: http://eef.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Proforientazija-molodi-z-invalidnistyu_training.pdf (дата звернення: 19.11.2020).

424. Процюк Р. Соціальна доктрина православ'я і становлення громадянського суспільства в Україні. *Грані. Філософія*. 2015. № 3(119). С. 125–130.

425. Психологічна допомога військовим та їхнім родинам. *Глузд*. 2022. URL: <https://gluzd.org.ua/articles/psykholohichna-dopomoha-viiskovym-ta-ikhnim-rodynam/> (дата звернення: 08.05.2023).

426. Пустовіт А. Служіння людям із вадами слуху. Розмова з Олегом Стралківським. *Всеукраїнський союз церков євангельських християн-баптистів*. URL: <https://www.baptyst.com/sluzhinnya-lyudyam-iz-vadamy-sluhu-rozmova-z-olegom-stralkivskym/> (дата звернення: 18.10.2020).

427. Рада скасувала монополію на держфінансування низки організацій, що допомагали людям з інвалідністю. *Zmina*. 2020. URL: <https://zmina.info/news/rada-skasuvala-monopoliyu-na-derzhfinasuvannya-nizky-organizacij-shho-dopomagaly-lyudyam-z-invalidnistyu/> (дата звернення: 10.03.2021).

428. Рада ухвалила закон про реабілітацію постраждалих під час війни росії проти України. *Укрінформ*. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3445790-rada-uhvalila-zakon-pro-reabilitaciju-postrazdalih-pid-cas-vijni-rosii-proti-ukraini.html> (дата звернення: 18.05.2023).

429. Радченко Я. В Україні є один міфічний бункер, пристосований для людей з інвалідністю»: про проблеми з укриттями, евакуацією та безбар'єрним прилистком. *Zmina*. 2022. URL: <https://zmina.info/articles/v->

[ukrayini-ye-odyn-mifichnyj-bunker-prystosovanyj-dlya-lyudej-z-invalidnistyu-neoblashtovani-ukryttya-problematychna-evakuacziya-ta-vidsutnist-bezbar%CA%BCyernogo-zhytla/](#)(дата звернення: 18.05.2023).

430. Радченко Я. Люди з інвалідністю, ЛГБТ та етнічні спільноти: як вразливі групи долають виклики війни. *Zmina*. 2022. URL: [https://zmina.info/articles/yak-vijna-vplynula-na-vrazlyvi-grupy-naselennya-ekspertyza-potreby-ta-rekomendacziyi/](#)(дата звернення: 18.05.2023).

431. Радченко Я. Як коректно писати про гендер та вразливі групи населення? *Explainer*. 2021. URL: [https://explainer.ua/yak-korektno-pisati-pro-gender-ta-vrazlyvi-grupi-naselennya/](#)(дата звернення: 10.10.2022).

432. Рацибарська Ю. «Незламний». Історія бійця-«кіборга», розказана зі сцени актором-побратимом. *Радіо Свобода*. 2021. URL: [https://www.radiosvoboda.org/a/istoriya-biytsya-kiborh/31593979.html](#)(дата звернення: 18.10.2022).

433. Рацибарська Ю. «Якби не добрі люди, ми б не змогли». Як справляються з викликами війни люди з інвалідністю? *Радіо Свобода*. 2022. URL: [https://www.radiosvoboda.org/a/viyna-lyudy-z-invalidnistyu/31849561.html](#)(дата звернення: 15.05.2023).

434. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН №48/96 прийнята на 48 сесії Генеральної Асамблеї ООН 20 грудня 1993 року. *Універсальний дизайн*. URL: [https://ud.org.ua/zakonodavstvo/mizhnarodni-dokumenti-ta-standarti/171-4896](#)(дата звернення: 18.10.2021).

435. Різун В. Соціальні комунікації як інженерне вчення, або соціальні комунікації в системі соціального інжинірингу (соціальної інженерії). *Комунікація*. – 2012. – № 2. – С. 8–18.

436. Різун В. Теорія масової комунікації: підруч. для студ. галузі 0303 «журналістика та інформація». К.: Видавничий центр «Просвіта», 2008. 260 с.

437. Різун В., Скотникова Т. Методологічні засади українського журналістичнознавства як гуманітарної науки. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка*. 2013. № 20. С. 15–18.

438. Різун В., Хилько М., Скотникова Т. Соціологічні методи дослідження в журналістикознавстві. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка*. 2013. № 20. С. 22–26.

439. Різун В., Хилько М., Скотникова Т. Специфічні методи дослідження в журналістикознавстві. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка*. 2013. № 20. С. 18–22.

440. Робота для людей з інвалідністю в Україні є, але її не надто багато: що пропонують та які умови. *ТСН*. 2021. URL: <https://tsn.ua/video/video-novini/shlyah-do-bezbar-yernosti-z-yakimi-problemami-stikayut-lyudi-z-invalidnistyu-v-ukrayini.html>(дата звернення: 28.12.2021).

441. Родак К. Треба побороти стереотип, що людям з інвалідністю хтось щось винен. *Zaxid.net*. 2018. URL: https://zaxid.net/treba-poboroti-stererotip-shho-lyudyam-z-invalidnistyu-htos-sh-hos-venen_n1453051(дата звернення: 18.12.2021).

442. Романець О. Євгеніка в 20-х роках ХХ століття в Україні. *Наука та наукознавство*. 2010. № 3. С. 69–82.

443. Ромах О. Настільний посібник з методології досліджень соціальних комунікацій. Львів: Паіс, 2020. 404 с.

444. Рыжков С. Впечатления от II благотворительной ярмарки творческих работ людей с тяжелой инвалидностью. *Молодость не равнодушна*. 2013. URL: <https://www.molodost.in.ua/news/1810/>(дата звернення: 18.10.2020).

445. Савицька А. Військові та люди з інвалідністю зможуть отримати ваучери на навчання. *True UA*. 2023. URL: <https://trueua.info/news/pislya-zvilnennya-zi-sluzhbi-deyaki-vijskovi-zmozhut-otrimati-vaucheri-na-navchannya>(дата звернення: 18.05.2023).

446. Савка Р. Як справляються із викликами війни люди з інвалідністю. *Mind*. 2022. URL: <https://mind.ua/openmind/20239770-yak-spravlyayutsya-iz-viklikami-vijni-lyudi-z-invalidnistyu>(дата звернення: 18.05.2023).

447. Салаам-Сисс М. К. Вера и аутизм: інклюзивність наших мест богослуження. *Islam.plus*. 2020. URL: <https://islam.plus/ru/umma/vyzovy/vera-i-autizm-inklyuzivnost-nashikh-mest-bogosluzheniya>(дата звернення: 10.10.2021).

448. Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами та Рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами. *Верховна Рада України*. 1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94(дата звернення: 19.10.2021).

449. Самовары. *TV Center*. 2014. URL: <https://www.tvc.ru/channel/brand/id/2083>(дата звернення: 18.10.2020).

450. Саморукова О. Маніпулятивні технології у висвітленні зарубіжними ЗМІ ситуації в Україні. *Центр досліджень соціальних комунікацій* *НБУВ*. 2017. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3497:manipulyativni-tekhnologiji-u-visvitlenni-zarubizhnimi-zmi-situatsiji-v-ukrajini&catid=81&Itemid=415(дата звернення: 19.10.2020).

451. Самохіна В., Кузнецова О. Ідіодискурс як прояв лінгвокреативного мислення автора в карнавальній свідомості. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов*. 2018. № 16. С. 207–217.

452. Саудівський художник доводить, що інвалідність не є обмеженням для творчості. *Іслам в Україні*. 2017. URL: <https://islam.in.ua/ua/kultura/sauidivskyy-hudozhnyk-dovodyt-shcho-invalidnist-ne-ye-obmezhennyam-dlya-tvorchosti>(дата звернення: 18.10.2020).

453. Свінціцька О. Образ людини з особливими потребами в репрезентаціях житомирських інформаційно-новинних порталів: світоглядно-ціннісне та естетичне моделювання. *Наукові записки. Соціальні комунікації*. 2015. № 2 (51). С. 108–118.

454. Світлана Онищук: Реабілітація важкохворих краян, а також наших військових є чи не найважливішим питанням на сьогодні. *Invak.info*.

URL: <https://invak.info/reabilitatsiya/svitlana-onishhuk-reabilitaciya-vazhkokhvorikh-krayan-a-takozh-nashikh-vijskovikh-ye-chi-ne-najvazhlivishim-pitannyam-na-sogodni.html>(дата звернення: 15.09.2021).

455. Севгіль Мусаєва, журналістка: Не хочу думати про «Українську правду» без Олени Притули. *Інтерв'ю з України*. 2020 URL: <https://rozmova.wordpress.com/2020/05/10/sevhil-musaeva-3>(дата звернення: 18.10.2021).

456. Сейчас. Помощь Фонда Рината Ахметова получают пенсионеры, многодетные семьи, люди с инвалидностью, 2020. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=kgNQBekZ0KE>(дата звернення: 18.10.2021).

457. Семенов В. Управлять судьбой из инвалидного кресла. Истории успеха сильнейших из украинцев. *Молодость не равнодушна*. 2018. URL: <https://www.molodost.in.ua/news/4918/>(дата звернення: 18.01.2019).

458. Сенишин О. Люди з інвалідністю зі спільноти «Лярш-Ковчег» запрошують на виставку живопису. *Zaxid.net*. URL: https://zaxid.net/lyudi_z_invalidnistyu_zi_spilnoti_lyarsh_kovcheg_zaproshuyut_na_vistavku_zhivopisu_n1478004(дата звернення: 15.10.2021).

459. Сергій Шкарлет представив підсумки роботи та досягнення команди МОН протягом минулого року. *Міністерство освіти і науки*. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/sergij-shkarlet-predstaviv-pidsumki-roboti-ta-dosyagnennya-komandi-mon-protyagom-minulogo-roku>(дата звернення: 18.05.2023).

460. Серцево-судинні захворювання в Україні: прогнози – невтішні. *Ваше здоров'я*. 2015. URL: <https://www.vz.kiev.ua/sercevo-sudinni-zaxvoryuvannya-v-ukrayini-prognozi-nevtishni/>(дата звернення: 11.11.2021).

461. Скороход О. В Україні до дорослих людей з важкою формою інвалідності ставляться, як до малих дітей, засновниця ГО «Бачити серцем» Олеся Яскевич. *Цензор.НЕТ*. URL: https://censor.net.ua/ua/resonance/3057459/v_ukrayini_do_doroslyh_lyudeyi_z_va

[jkoyu formoyu invalidnosti stavlyatsya yak do malyh diteyi zasnovnytsya](#)(дата звернення: 18.10.2022).

462. Слугина Ю. Маркетинговые коммуникации в социальных сетях: проблемы и перспективы. *Вестник финансового ун-та*. 2015. № 2. С. 130–134.

463. Снегірьов П. Всесвітній день серця як гасло та зміст засідання Президії НАМН України. *Український медичний часопис*. 2016. № 5(115). URL: <https://www.umj.com.ua/article/101562/vsesvitnij-den-sertsya-yak-gaslo-ta-zmist-zasidannya-prezidiyi-namn-ukrayini>(дата звернення: 10.10.2019).

464. Советское право социального обеспечения: Учеб. пособие / ред. П. М. Маргиев. Москва : Юридическая литература, 1989. 400 с.

465. Соколов М. Проблема толерантності в інформаційному просторі : дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2007. 196 с.

466. Солдати, які втратили ноги в Україні, заново вчаться ходити в Америці – репортаж The New York Times. *Полтавська хвиля*. 2023. URL: <https://poltavawave.com.ua/p/soldati-iaki-vtratili-nogi-v-ukrayini-zanovo-vchatsia-khoditi-v-ameritsi----reportazh-the-new-york-times-788568>(дата звернення: 24.05.2023).

467. Солженицын А. Архипелаг ГУЛag. Опыт художественного исследования. Paris : YMCA-Press, 1973. URL: http://antisoviet.imwerden.net/Solzh/gulag_v3004.html#004(дата звернення: 17.10.2021).

468. Соловей С. «До тіла ніби приліпили пластилін». Військовий з Чернівців втратив ногу на війні та заново вчиться ходити на протезі. *Суспільне новини*. 2023. URL: <https://suspilne.media/352042-do-tila-nibi-prilipili-plastilin-vijskovij-z-chernivciv-vtrativ-nogu-na-vijni-ta-zanovo-vcitsa-hoditi-na-protezi>(дата звернення: 18.05.2023).

469. Солонина Є. Київ і Ватикан звірили годинники. *Радіо Свобода*. 2016. <https://www.radiosvoboda.org/a/27805464.html>(дата звернення: 18.10.2021).

470. Соціальна політика / ред. А. Райкевич. Москва : Прогресс, 1977. 400 с.

471. Соціальна концепція мусульман України. *Духовне управління мусульман України*. URL: <https://umma.in.ua/ua/node/1890>(дата звернення: 18.10.2021).

472. Соціальне служіння – це можливість втілити свій піст у повсякденну реальність». – о. Роман Сиротич. *Українська Греко-Католицька Церква*. 2020. URL: http://news.ugcc.ua/articles/sots%D1%96alne_sluzh%D1%96nnya_tse_mozhлив%D1%96st_vt%D1%96liti_sv%D1%96y_p%D1%96st_u_povsyakdennu_realn%D1%96st_o_roman_sirotych_88851.html(дата звернення: 18.10.2021).

473. Соціальне Служіння Православної Церкви України. *Православна Церква України*. URL: <https://diaconia.com.ua/eleos-ukraine/>(дата звернення: 18.10.2021).

474. Справа № 310/614/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>(дата звернення: 15.11.2022).

475. Справа № 310/72/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>(дата звернення: 15.11.2022)

476. Стебловська А. «Реабілітація лише на паперах»: як в Україні відновлюють здоров'я військових після поранень. *Суспільне медіа*. 2023. URL: <https://suspilne.media/398714-zitta-vijskovih-pisla-poranen-zminuetsa-nazavzdi-intervu-zi-spivzasnovnikom-reabilitacijnogo-centru/>(дата звернення: 15.05.2023).

477. Стрижова О. Вибір на візку: чому не можна відправляти виборців «голосувати удома». *Донбас. Реалії*. 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29895006.html>(дата звернення: 15.11.2021).

478. Сугестивні технології маніпулятивного впливу: навч. посіб. / В. М. Петрик та ін. ; ред. Є. Д. Скулиш. 2-ге вид. Київ : ЗАТ «ВІПОЛ», 2011. 248 с.

479. Суспільство мовчить про те, про що слід кричати: дискусія на презентації стрічки «А що таке любов». Духовне управління мусульман. 2020. URL: <https://umma.in.ua/ua/node/2792>(дата звернення: 10.11.2021).

480. Сухомлин О. Ю. Мовна толерантність у журналістському тексті: параметри категорії. *Українське журналістикознавство: науковий журнал*. 2008. № 9. С. 42–47. URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2389>(дата звернення: 15.12.2021).

481. Сьогодні в Україні і світі День людей з обмеженими фізичними можливостями. *Укрінформ*. 2016. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2132617-sogodni-v-ukraini-i-sviti-den-ludej-z-obmezenimi-fizicnimi-mozlivostami.html>(дата звернення: 15.10.2021).

482. Табір для «особливих» від спільноти «Віра і Світло» у Дрогобичі в центрі «Еммануїл» СДЄ УГКЦ. *Варто – Галицькі Новини*. 2021. URL: <https://vartonews.com.ua/2021/08/26/vira-switlo/>(дата звернення: 18.11.2022).

483. Тельна О. Студенти з інвалідністю в зоні збройного конфлікту: як вижити? *The Russian-Ukrainian war (2014-2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing». 2022. Р. 798–803.

484. Терещук Г. «Якби я міг, то повернувся б на службу» - захисники, які чекають на протезування. *Радіо Свобода*. 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/protez-poranennya-reabilitatsiya-viyna/32273011.html>(дата звернення: 15. 05.2023).

485. Терещук Г. Не треба нас боятися тільки тому, що ми на візку. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27609700.html>(дата звернення: 15. 05.2023).

486. Терещук Г. Переселенець з особливими потребами поїхав на каву до першої леді. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27568321.html>(дата звернення: 15. 05.2023).

487. Территории, на которых победил маркетинг территорий. *Маркетинг и реклама*. 2010. № 3(163). С. 31–33.
488. Тлумачний словник української мови: 14 000 сл. / уклад.: Т. В. Ковальова, Л. П. Коврига. Харків, 2005. 672 с.
489. Товщик С. Стигматизація (stigmatization) // *Енциклопедія прав людини: соціально-педагогічний аспект* / За заг. ред. Н. Сейко. Житомир, 2014. С. 208–212.
490. Токман В. Соціально значуща діяльність релігійних організацій України в сучасних суспільно-політичних умовах. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2017. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-09/relig_org_Ukr-953c2.pdf(дата звернення: 15.07.2021).
491. Токман В. Соціально значуща діяльність релігійних організацій України під час карантину. *Національний інститут стратегічних досліджень*. С.1–4. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/socialno-znachuscha-diynalnist-religiynikh-organizaciy-ukraini>(дата звернення: 15.07.2021).
492. Толерантність – це не тільки політкоректність.... *Детектор медіа*. 2003. URL: <https://detector.media/community/article/2644/2003-05-16-tolerantnist-tse-ne-tilky-politkorektnist/>(дата звернення: 10.10.2021).
493. Томчук-Пономаренко Н. Теоретико-методологічні підходи дослідження маргінальності як важливого феномена соціально-економічного аналізу. *Економіка та держава*. 2015. № 1. С.10–13.
494. Топ ефективних українських медіа-брендів. *Центр контент-аналізу*. URL: <https://ukrcontent.com/blog/top-efektivnih-ukrainskih-media-brendiv.html>(дата звернення: 05.07.2022).
495. Топала В. Здала онука в Будинок дитини, доньку – у психлікарню і поїхала додому. *Gazeta.ua*. URL: https://gazeta.ua/articles/people-newspaper/_zdala-onuka-v-budinok-ditini-donku-u-psihlikarnyu-i-poyihala-dodomu/914051(дата звернення: 13.06.2022).

496. Тренінг для психологів та соціальних працівників Донбасу. ADRA. 2020. URL: <http://www.adra.ua/trening-dlya-psiologiv-ta-sotsialnih-pratsivnikov-donbasu/>(дата звернення: 15.07.2021).
497. Третя дітей с синдромом Дауна оставляют в роддомах. *Вечерний Харьков*. 2015. URL: <http://vecherniy.kharkov.ua/news/108918/>(дата звернення: 15.07.2021).
498. Три дні на озері для «Берега надії» від благодійників-адвентистів. *Слово правди*. 2017. URL: <https://slovopravdy.com.ua/try-dni-na-ozeri-dlya-berega-nadiyi-vid-blagodijnykiv-adventystiv/>(дата звернення: 15.07.2021).
499. Трюхан О. Поняття та причини інвалідності як юридичного факту втрати працездатності. *Правове життя сучасної України: у 3 т. : Матеріали Міжнар. наук-практ. конф., м. Одеса, 15 берез. 2020 р. / ред. М. Р. Аракелян. Одеса, 2020. Т. 2. С. 192–195.*
500. Тулуп М. Як створювати матеріали про людей з інвалідністю. *The Lede*. 2021. URL: <https://www.thelede.media/lifehacks/2021/04/23/2691/>(дата звернення: 15.05.2023).
501. У батьків дітей із інвалідністю лишається законне право обирати заклад освіти. *Громадське радіо*. 2021. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/drive-time/u-bat-kiv-ditey-iz-invalidnistiulyshaiet-sia-zakonne-pravo-obyraty-zaklad-osvity-sal-kov>(дата звернення: 12.02.2022).
502. У Держстаті розповіли, скільки в Україні людей з інвалідністю. *Радіо Свобода*. 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukraina-invalidnist-statystyka/31324501.html>(дата звернення: 15.08.2022)
503. У Держстаті розповіли, скільки в Україні людей з інвалідністю. *Радіо Свобода*. 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukraina-invalidnist-statystyka/31324501.html>(дата звернення: 18.06.2022).
504. У Запоріжжі на підтримку людей з аутизмом підсвітили мерію у синій колір. *Радіо Свобода*. 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zaporizhzhia-autism/29857334.html>(дата звернення: 11.07.2021).

505. У інвалідному візку, проте на височенних підборах – дрес-код Тимошенко вразив львів'ян. *Сайт міста Львова*. 2014. URL: <https://www.032.ua/news/482388/u-invalidnomu-vizku-prote-na-visocennih-pidborah-dres-kod-timosenko-vraziv-lvivian-foto>(дата звернення: 20.07.2020).

506. У Львові на аукціоні збиратимуть кошти для військового Михайла Варварича, який втратив ноги. *Твоє місто*. 2022. URL: https://tvoemisto.tv/news/u_lvovi_proyde_mystetskyi_auktsion_na_pidtrymku_vyskovogo_myhayla_varvarycha_134125.html(дата звернення: 15.05.2023).

507. У Німеччині в пожежі в майстерні інвалідів загинули 14 людей. *Радіо Свобода*. 2012. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24781913.html>(дата звернення: 15.07.2021).

508. У Раді запропонували набирати в армію людей з інвалідністю: умови мобілізації. *ППО BCE.ck.ua*. URL: <https://provce.ck.ua/u-radi-zaproponuvaly-nabyraty-v-armiiu-liudey-z-invalidnistiu-umovy-mobilizatsii/>(дата звернення: 16.05.2023).

509. У Стобихівці відбувся з'їзд людей з інвалідністю. *Волинське об'єднання церков християн віри євангельської*. 2018. URL: http://vhve.com.ua/novyny/2018/04_invalid.html(дата звернення: 15.09.2021).

510. У США безплатно протезують бійців ЗСУ, які втратили ноги чи руки. *Фокус*. 2022. URL: <https://focus.ua/uk/voennye-novosti/523246-v-ssha-besplatno-proteziruyut-boycov-vsu-kotorye-poteryali-nogi-ili-ruki-foto>(дата звернення: 17.05.2023).

511. У Фастові відбулась відкрита спартакіада міста серед спортсменів з інвалідністю. *Фастів Офіційний сайт міської ради та її виконавчих органів*. 2019. URL: <http://fastiv-rada.gov.ua/u-fastovi-vidbulas-vidkryta-spartakiada-mista-sered-sportsmeniv-z-invalidnistiu/>(дата звернення: 15.07.2020).

512. У Харкові розвивають сферу надання соціальних послуг. *Офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови, виконавчого*

комітету. URL: <https://www.city.kharkov.ua/uk/news/-47899.html>(дата звернення: 22.02.2022).

513. У Чернівцях відкрили незвичну кав'ярню: ціну на каву люди визначають самостійно. *Чернівецький промінь*. 2021. URL: <https://promin.cv.ua/2021/04/26/u-chernivtsiakh-vidkryly-kaviarniu-v-iakii-kavu-mozhna-kupyty-za-blahodiini.html>(дата звернення: 18.07.2022).

514. Україна на втором месте в Европе по количеству смертей от рака – ВОЗ. 24 *Здоровье*. URL: https://24tv.ua/health/ru/ukraina_na_vtorom_meste_v_evrope_po_kolichestvu_smertej_ot_raka_voz_n980553(дата звернення: 15.07.2021).

515. Україна оголосила карантин через корона вірус. Все, що варто знати. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2020/03/11/7243269/>(дата звернення: 10.07.2022).

516. Українські військові зможуть отримати протез і розпочати реабілітацію до встановлення інвалідності. *Білопілля City*. 2022. URL: <https://bilopillia.city/articles/246884/ukrainski-vijskovi-zmozhut-otrimati-protez-i-rozpochati-reabilitaciyu-do-vstanovlennya-invalidnosti>(дата звернення: 15.05.2023).

517. Уляницький Д. Ціною життя: чому Україна не може ефективно боротися з онкологічними захворюваннями. *РБК-Україна*. 2018. URL: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/tsenoyu-zhizn-pochemu-ukraina-effektivno-1531320363.html>(дата звернення: 15.07.2021).

518. Універсальний Дизайн: практичні поради для кожного. *Універсальний дизайн*. URL: <https://ud.org.ua/biblioteka/books/87-universalnij-dizajn-praktichni-poradi-dlya-kozhnogo>(дата звернення: 15.07.2021).

519. Уряд оприлюднив постанову про локдаун вихідного дня. *Українська правда*. 2020. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/11/12/7273372/>(дата звернення: 15.03.2021).

520. Уряд посилює фінансову підтримку громадських об'єднань осіб з інвалідністю. *Урядовий портал*. 2020. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-posilyuye-finansovu-pidtrimku-gromadskih-obyednan-osib-z-invalidnistyu> (дата звернення: 12.07.2021).

521. Усіх львів'ян та гостей міста запрошують на виставку «особливих» художників «Ковчег мрій». *Galinfo*. URL: https://galinfo.com.ua/news/usih_lvivyan_ta_gostey_mista_zaproshuyut_na_vystavku_osoblyvyh_hudozhnykiv_kovcheg_mriy_311408.html (дата звернення: 20.07.2021).

522. Усміхайся, аби я знала, що все добре: як Надія не шукала, але знайшла Бога в допомозі людям. *Українська правда*. 2019. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2019/08/21/237922/> (дата звернення: 15.07.2021).

523. Ухіна І. Бюрократичне пекло для поранених. *DW*. 2023. URL: <https://www.dw.com/uk/burokraticne-peklo-dla-poranenih-vijskovih-ak-projti-medkomisiu-i-ne-zbozevoliti/a-65108875> (дата звернення: 18.05.2023).

524. Фефелов В. В СССР инвалидов нет!.. London: Overseas Publications Interchange Ltd, 1986. 163 с.

525. Формування толерантного ставлення до дітей, яких торкнулася проблема ВІЛ/СНІДу: особливості підготовки волонтерів / Н. Гусак та ін. Київ: МБФ «Міжнар. Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні», 2011. 128 с.

526. Фудорова О. Роль мас-медіа у формуванні громадської думки щодо осіб з обмеженими можливостями: експертні оцінки. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2012. № 993. С. 117–125.

527. Фурман А., Підгурська М. Історія соціальної роботи: навчальний посібник. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 174 с.

528. Фурсова Л. Права людей з інвалідністю. *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. 2017. URL: <https://helsinki.org.ua/prava-lyudej-z-invalidnistyu-l-fursova/> (дата звернення: 15.07.2021).

529. Хавкіна Л. Іміджологія: навчально-методичний посібник для студентів зі спеціальності «Журналістика. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. 64 с.

530. Хан З. Невидимые мусульмане: жизнь людей с особыми потребностями. *Islam.plus*. 2020. URL: <http://islam.plus/ru/umma/vyzovy/nevidimye-musulmane-zhizn-lyudey-s-osobymi-potrebnostyami>(дата звернення: 07.12.2021).

531. Характеристика служби медико-соціальної експертизи. *КЗ ЛОР «Львівський обласний центр медико-соціальної експертизи»*. URL: https://msek.lviv.ua/category/pokaznyky_diyalnosti/(дата звернення: 18.09.2021).

532. Харитоненко О. Життєва історія як жанр сучасної публіцистики: види, структура, особливості редагування. *Стиль і текст*. 2012. Вип. 13. С. 154-162.

533. Харків роблять доступнішим для людей з інвалідністю. *Офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови, виконавчого комітету*. 2020. URL: <https://www.city.kharkov.ua/uk/news/kharkiv-roblyat-dostupnishim-dlya-lyudey-z-invalidnistyu--43894.html>(дата звернення: 15.07.2021).

534. Хвороби серця в Україні «помолодшали»: кардіолог про зниження ризиків інфаркту та інсульту. *НВ*. 2018. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/zn/khvorobi-sertsja-v-ukrajini-pomolodshali-kardiolog-pro-znizhennja-rizikiv-infarktu-ta-insultu-2482597.html>(дата звернення: 12.09.2019).

535. Хилько М. Особливості застосування філософських, загально логічних, теоретичних методів дослідження у журналістичнознавстві. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка*. 2013. № 20. С. 8–15.

536. Хіти тижня. Як на це дивитися без сліз? Владика Лонгін дав прихисток у своєму монастирі 400 дітям. Важкохворим та скаліченим. Для 250 з них став батьком. *Сайт Патріоти України*. 2019. URL:

<http://patrioty.org.ua/society/khity-tyzhnia-iak-na-tse-dyvytysia-bez-sliz-vladyka-lonhin-dav-prykhystok-u-svoiemu-monastyri-400-ditiam-vazhko-khvorym-ta-skalichenym-dlia-250-z-nykh-stav-batkom-257383.html>(дата звернення: 15.07.2021).

537. Хмельницька В. Бар'єри та безбар'єрність: що нам заважає та як цього позбутися. *ТСН*. 2021. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/bar-yeri-ta-bezbar-vernist-scho-nam-zavazhaye-ta-yak-cogo-pozbutisya-1928365.html>(дата звернення: 15.05.2023).

538. Ходько О. Як ветеран АТО на протезі назбирав 7 млн на ЗСУ – неймовірна історія Олександра Швецова. *Фокус*. 2022. URL: <https://focus.ua/uk/voennye-novosti/535901-veteran-ato-na-protezi-nazbirav-7-mln-na-zsu>(дата звернення: 15.05.2023).

539. Ходько О. Як українець на інвалідному візку вивозив з війни людей – історія Олександра Стадніченка. *Цензор.нет*. 2022. URL: https://censor.net/ru/blogs/3362769/yak_ukranets_na_nvaldnomu_vzku_vivoziv_z_vyini_lyudeyi_storya_oleksandra_stadnchenka(дата звернення: 15.05.2023).

540. Холод О. Методологія досліджень соціальних комунікацій: підручник. Львів: ПАІС, 2014. 280 с.

541. Хоменко Т. Толерантність ЗМІ в умовах кризових ситуацій. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2019. № 45. С. 343–350.

542. Хто належить до осіб з інвалідністю внаслідок війни? *Офіційний портал Києва. Київська міська рада*. URL: https://kyivcity.gov.ua/pilhy_dovidky_ta_sotsialnyi_zakhyst/invalidam/khto_nalezhyt_do_invalidiv_viiny/(дата звернення: 08.06.2023).

543. Цветкова С. У харківському гуртожитку, в який влучила ракета РФ 17 серпня, жили люди з порушеннями слуху. *Суспільне медіа*. 2022. URL: <https://suspilne.media/272338-u-harkivskomu-gurtozitku-v-akij-vlucila-rosijska-raketa-17-serpna-zili-ludi-z-vadami-sluhu-prokuratura/>(дата звернення: 25.04.2023).

544. Центр Разумкова. Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення українських громадян: тенденції 2010-2018 рр. Київ, 2018. 78 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_Religiya.pdf(дата звернення: 15.07.2021).

545. Центр Разумкова. Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення громадян України: тенденції 2000-2020 рр. Київ.2020. 110 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_religiya.pdf(дата звернення: 15.07.2021).

546. *Центр. держ. архів громад. об-нь України.* Ф. 1. Оп. 23. Спр. 1841. Арк. 126.

547. Церебральний параліч та інші органічні ураження головного мозку у дітей, які супроводжуються руховими порушеннями. Адаптована клінічна настанова, заснована на доказах. 2013. 121 с. URL: https://www.dec.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/2013_286_akn_tserpar_dity.pdf(дата звернення: 18.06.2019).

548. Церква готова посилювати духовну підтримку людей з вадами слуху, - Митрополит Епіфаній. *Православна Церква України.* 2019. URL: <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/tserkva-gotova-posylyuvaty-duhovnu-pidtrymku-lyudej-z-vadamy-sluhu-mytropolyt-epifanij/>(дата звернення: 15.07.2021).

549. Циган Х. Як вижити людині з обмеженими можливостями в Україні? *Буковинське віче.* 2014. URL: <https://invak.info/stati/3841-yak-vizhiti-lyudini-z-obmezhenimi-mozhlivostyami-v-ukrajini.html>(дата звернення: 15.07.2021).

550. Цихуляк І. Суспільне вчення католицизму: зміст, соціокомунікативний мандат та форми реалізації : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.11. Чернівці, 2021. 175 с.

551. Чабарай Г. Труднощі реабілітації. *Український тиждень.* 2019. URL: <https://tyzhden.ua/Society/225804>(дата звернення: 18.07.2021).

552. Чайковська О. Особливості сучасного медіатексту. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2014. № 12. С. 225–230. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sdzif_2014_12_38(дата звернення: 15.07.2021).

553. Чекишев О. Моніторинг ЗМІ в системі соціальних комунікацій: історико-теоретичний та прагматичний аспект : автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : 27.00.01. Київ, 2012. 35 с.

554. Черненко І. Чим допоможе смартфон людям з інвалідністю, які навіть на вулицю вийти не можуть? *Обозреватель*. 2022. URL: <https://soc.obozrevatel.com/ukr/lyudi-z-invalidnistyu-ne-mayut-zmogi-vijti-na-vulitsyu-chim-im-dopomozhe-smartfon.htm>(дата звернення: 15.05.2023).

555. Чернев Є. Проблеми з оформленням статусу УБД для тисяч наших захисників уже вийшли за межі здорового глузду. У багатьох опускаються руки. *Гордон*. 2023. URL: <https://gordonua.com/ukr/blogs/egor-chernev/problems-z-oformlennjam-statusu-ubd-dlja-tisjach-nashih-zahisnikiv-uzhe-vijshli-za-mezhi-zdorovogo-gluzdu-u-bagatoh-opuskajutsja-ruki-1656275.html>(дата звернення: 15.05.2023).

556. Чернушко І. Державно-церковні відносини в контексті соціальної доктрини церкви адвентистів сьомого дня. *Релігія та соціум*. 2014. № 3-4(15-16). С.193–198.

557. Чернушко І. Сучасний стан та основні тенденції розвитку адвентизму в Україні: дис. канд. філос. наук: 09.00.11 Рівне, 2016. 187 с.

558. 4 роки впровадження інклюзії: понад 12 тис. школярів та майже 2, 2 тис. дошкільнят з особливими освітніми потребами навчаються разом з однолітками. *Українська правда*. 2019. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/4-roki-vprovadzhennya-inklyuziyi-ponad-12-tis-shkolyariv-ta-majzhe-22-tis-doshkilnyat-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-navchayutsya-razom-z-odnolitkami>(дата звернення: 21.06.2020).

559. Чуланова Г. Онтологічні та гносеологічні аспекти текстів-регулятивів. *Філологічні трактати*. 2012. Т. 4, № 4. С. 92–97.

560. Шваб М. Інформаційний вакуум – головна проблема патріотизму. *Файні новини*. 2015. URL: <http://finenews.info/fajna-narodna-mudrist/informatsijna-analitika/item/12192-informatsiinyi-vakuum-holovna-problema-patriotyzmu>(дата звернення: 15.08.2021).

561. Швадчак Н. Люди з відстані свого світу. *Українська правда*. 2015. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2015/04/3/192014/>(дата звернення: 15.07.2021).

562. Шведа О. «Це крик душі». Чи з'явиться у Львові реабілітаційний центр для важкопоранених українців. *Твоє місто*. 2022. URL: <https://tvoemisto.tv/exclusive/postrazhdalyh-bude-bilshe-yak-u-lvovi-prohodyat-reabilitatsiyu-viyskovi-i-chy-potriben-mistu-novyj-tsentr-133397.html>(дата звернення: 17.05.2023).

563. Шевченко А. Социальная интеграция людей с ограниченными возможностями как объект социально-философского анализа. *Общество и право*. 2011. № 5 (37). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnaya-integratsiya-lyudey-s-ogranichennymi-vozmozhnostyami-kak-obekt-sotsialno-filosofskogo-analiza>(дата звернення: 15.07.2021).

564. Шевченко І. Уповноважений президента з прав людей з інвалідністю Валерій Сушкевич: Мова не йде про те, що хтось злочинно не хоче щось робити для людей з інвалідністю. Просто звичайна ситуація: якщо можна не виконувати закони України, давайте не виконувати... *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/society/2267936-upovnovajeniy-prezidenta-z-prav-lyudey-z-invalidnistyu-valeriy-sushkevich-mova-ne-yde-pro-te-scho-htos-zlochinno-ne-hoche-schos-robiti-dlya-lyudey-z-invalidnistyu-prosto-zvichayna-situatsiya-yakscho-mojna-ne-vikonuvati-zakoni-ukrajini-davayte-ne-viko.html>(дата звернення: 15.07.2021).

565. Шелест Д. Забезпечення доступності для людей з інвалідністю після війни з Росією. *Електронні петиції. Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/138636>(дата звернення: 15.05.2023).

566. Шендеровський К. Передумови інституалізації соціально значимих медіа. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. Вернадського. Серія Філологія. Соціальні комунікації*. 2011. Том 24(63). № 4. Ч. 1. С.121–134.

567. Шершень О. Гарячі обіди і табори для дітей: як єврейська громада Луцька допомагає переселенцям. *Волинські новини*. 2022. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/hariachi-obidy-i-tabory-dlia-ditey-ia-yevreyska-hromada-lutska-dopomahaye-pereselentsiam/>(дата звернення: 16.05.2023).

568. 6 порад як стати приятелем дитини з інвалідністю. *Громадський простір*. 2019. URL: <https://www.prostir.ua/?news=6-porad-yak-staty-pryyatelem-dytyny-z-invalidnistyu>(дата звернення: 21.06.2020).

569. Шлях до безбар'єрності: з якими проблемами стикаються люди з інвалідністю в Україні. *ТСН*. 2021. URL: <https://tsn.ua/video/video-novini/shlyah-do-bezbar-yernosti-z-yakimi-problemami-stikayut-lyudi-z-invalidnistyu-v-ukrayini.html>(дата звернення: 18.07.2022).

570. Шостром Э. Человек-манипулятор: внутреннее путешествие от манипуляции к актуализации / пер. з англ. В. Данченко. Київ : PSYLIB, 2003. URL: <https://psylib.org.ua/books/shost01/index.htm>(дата звернення: 15.07.2021).

571. Шумарова Н. Мовні «пороги сміливості» сучасних медіа. 2007. *Стиль і текст*. № 8. С.119–125.

572. Шумило М. Соціальна доктрина католицької церкви як першооснова виникнення правового регулювання у сфері соціального захисту в Європі». *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С.353–357.

573. Що таке мова ворожнечі та як з нею боротися? *Організація Об'єднаних Націй*. 2022. URL: <https://ukraine.un.org/uk/168160-shcho-take-mova-vorozhnechi-ta-yak-z-neyu-borotysya>(дата звернення: 15.05.2023).

574. Що таке мова ворожнечі та як їй протидіяти? *Новое время*. 2021. URL: <https://nv.ua/ukr/spec/mova-vorozhnechi-shcho-ce-shcho-robiti-yakshcho-ti>

jiji-zhertva-yak-karayetsya-50195594.html?utm_content=set_lang(дата звернення: 15.07.2022).

575. Що українці знають і думають про права людини: оцінка змін (2016-2018). *Zmina*. URL: <https://zmina.ua/publication/shho-ukrayinczi-znayut-i-dumayut-pro-prava-lyudyny-oczinka-zmin-2016-2018/>(дата звернення: 24.06.2021).

576. Этично ли ехать в отпуск, если в стране военное время? *Молодость не равнодушна*. 2015. URL: <https://www.molodost.in.ua/news/3295/>(дата звернення: 18.07.2021).

577. Я говорила: Нет, ну какой же это аутизм?». *Молодость не равнодушна*. 2021. URL: <https://www.molodost.in.ua/news/6305/>(дата звернення: 15.07.2021).

578. Я хочу доказати миру, що можу все. Подросток в інвалідній колясці став зіркою великого тенісу. *Молодость не равнодушна*. 2019. URL: <https://www.molodost.in.ua/news/5726/>(дата звернення: 15.07.2021).

579. Як ветеранам оформити інвалідність. *Укрінформ*. 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3681770-ak-veteranam-oformiti-invalidnist.html>(дата звернення: 20.05.2023).

580. Як допомагають людям з інвалідністю під час війни. *Ukrainianer*. 2022. URL: <https://ukrainianer.net/dobrydina/>(дата звернення: 15.05.2023).

581. Як організувати евакуацію людям з інвалідністю та допомогти їм вижити в умовах війни? *Громадське радіо*. 2022. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/viyna-informatsiynyy-marafon/yak-orhanizuvaty-evakuatsiiu-liudiam-z-invalidnistiu-ta-dopomohty-im-vyzhyty-v-umovakh-viyny>(дата звернення: 15.05.2023).

582. Янковський О. Чи є життя без бар'єрів у Приазов'ї? *Радіо Свобода*. 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-dostupnist-bezbaryernist/31684941.html>(дата звернення: 20.05.2023).

583. Яроцький П. Протестантизм як предмет релігієзнавчого дослідження. *Українське релігієзнавство*. 2006. № 40. С.171–187.

584. Яроцький П. Стан пізньопротестантських конфесій. *Українське релігієзнавство*. 2008. № 46. С.302–331.

585. Ярошенко Л. Моніторинг у системі методів журналістикознавства. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка*. 2013. № 20. С.37–38.

586. Abisheva V. The media text in virtual space. *Global media journal*. 2016. URL: <https://www.globalmediajournal.com/open-access/the-media-text-in-virtual-space.php?aid=77774> (date of access: 15.07.2020).

587. Adetunji J. COVID-19 has isolated disabled people from family, love, sex. *The Conversation*. 2020. URL: <https://theconversation.com/covid-19-has-isolated-disabled-people-from-family-love-sex-142262>. (date of access: 18.06.2021).

588. Adetunji J. Why schools desperately need a royal commission into the abuse of disabled people. *The Conversation*. 2019. URL: <https://theconversation.com/why-schools-desperately-need-a-royal-commission-into-the-abuse-of-disabled-people-112058>(date of access: 18.06.2021).

589. Al-Aoufi H., Al-Zyoud N., Shahminan N. Islam and the cultural conceptualisation of disability. *International Journal of Adolescence and Youth*. 2012. Vol. 17, no. 4. P. 205–219. URL: <https://www.tandfonline.com/action/showCitFormats?doi=10.1080/02673843.2011.649565>(date of access: 28.06.2019).

590. An overview of the americans with disabilities act. *National Network*. URL: <https://adata.org/factsheet/ADA-overview>(date of access: 18.06.2022).

591. Babchenko A., Olsen J. Information Vacuum. *Index on Censorship*. 2008. Vol. 37, no. 1. P. 116–120. URL: <https://doi.org/10.1080/03064220701882848>(date of access: 15.07.2021).

592. Barnes C. Disabling imagery and the media. The British council of organisations of disabled people. Ryburn Publishing. 29 p.

593. Ben-Nun L. Communication skills in the disabled. Israel : B.N. Publications House, 2015. 131 p.
URL: https://www.researchgate.net/publication/281784542_COMMUNICATION_SKILLS_IN_THE_DISABLED(date of access: 19.06.2022).

594. Boomgaarden H., Boukes M., Iorgoveanu A. Image Versus Text: How Newspaper Reports Affect Evaluations of Political Candidates. *International Journal of Communication*. 2016. Vol. 10. P. 2529–2555.
URL: <http://www.ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/4250>(date of access: 12.06.2022).

595. Bourke E. Disability in the UAE: how meaningful work can empower 'people of determination'. *Euronews*. 2020.
URL: <https://www.euronews.com/2020/11/16/disability-in-the-uae-how-meaningful-work-can-empower-people-of-determination>(date of access: 11.05.2022).

596. Brevig S. The case for authentic disability representation in media and why our society desperately needs it. *Center for scholars & storytellers*. URL: <https://www.scholarsandstorytellers.com/blog-main/diversity-in-hollywood-the-case-for-authentic-disability-representation-in-film-and-tv>(date of access: 22.06.2022).

597. Brown K. Dis-course: Disability Representation and the Media, Part One. *Do-It News*. URL: <https://www.washington.edu/doit/dis-course-disability-representation-and-media-part-one>(date of access: 10.05.2021).

598. Buchhoiz M., Holmgren K., Ferm U. Remote communication for people with disabilities. *Technology and Disability*. 2020. Vol. 32, no. 2. P. 69–80.

599. Cardiovascular mortality attributable to dietary risk factors in 51 countries in the WHO European Region from 1990 to 2016: a systematic analysis of the Global Burden of Disease Study / T. Meier et al. *European Journal of Epidemiology*. 2019. Vol. 34, no. 1. P. 37–55.

600. Caritas-Spes Kharkiv. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/groups/1134792116585874/>(date of access: 23.02.2020).

601. Cavico F. J., Muffler S. C., Mujtaba B. G. Appearance Discrimination in Employment: Legal and Ethical Implications of “Lookism” and “Lookphobia”. *HCBE Faculty Articles*. 2013. Vol. 32, no. 1. P. 89–119. URL: https://nsuworks.nova.edu/hcbe_facarticles/469/(date of access: 22.07.2022).

602. Cohen A. J. What toleration is. *Ethics*. 2004. Vol. 115, no. 1. P. 68–95. URL: <https://philpapers.org/rec/COHWTI>(date of access: 12.06.2022).

603. Communication difficulties in adults with Intellectual Disability: Results from a national cross-sectional study / M. Smith et al. *National Library of Medicine*. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/31874425/>(date of access: 15.06.2022).

604. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. United Nations. Department of Economic and Social Affairs Disability. URL: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>(date of access: 10.04.2021).

605. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. *OHCHR*. 2006. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities>(date of access: 12.06.2022).

606. Covid-19 и права людей с инвалидностью: руководство. *UN Human Rights*. 2020. URL: https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/COVID19_and_The_Rights_of_Persons_with_Disabilities_ru.pdf(date of access: 12.06.2022).

607. Covid-19: Кто защищает инвалидов? – заявление эксперта ООН. *UN Human Rights*. 2018. URL: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25725&LangID=R>(date of access: 12.06.2022).

608. Crick B. Toleration and Tolerance in Theory and Practice. *Government&Opposition*. 2014. URL:

<https://www.cambridge.org/core/journals/government-and-opposition/article/abs/toleration-and-tolerance-in-theory-and-practice/2AE7E90B38FCD7B26265257185FBAC07>(date of access: 06.09.2020).

609. Cryer D. Disability and the Media. *Civil Service. Blog*. URL: <https://civilservice.blog.gov.uk/2021/01/05/disability-and-the-media/>(date of access: 12.06.2022).

610. Cunningham I. Media and disability – Issues of portrayal and access. Galway: National University of Ireland, 2016. 441 c.

611. Dashti A. A., Johar H. A., Al-Maamari S. N. Harted versus tolerance: the effect of the media on the notion of citizenship in Kuwait and Oman. *Global Media and Communication*. 2020. Vol. 16, no. 3. P. 271–291. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1742766520946475>(date of access: 24.05.2022).

612. Demony C. Fate of Ukrainians with disabilities a ‘crisis within a crisis’. *Reuters*. 2022. <https://www.reuters.com/world/fate-ukrainians-with-disabilities-crisis-within-crisis-2022-03-11/>(date of access: 12.05.2023).

613. Dinan. Grâce au foot fauteuil, « on ne se voit plus comme des handicapés, mais comme des sportifs». *Ouest-France*. 2022. URL: <https://www.ouest-france.fr/bretagne/dinan-22100/dinan-grace-au-foot-fauteuil-on-ne-se-voit-plus-comme-des-handicapes-mais-comme-des-sportifs-c8edf3b6-7095-11ec-9b62-f78e35bb8c6f>(date of access: 12.05.2023).

614. Disability and Gender Inclusivity in the Media. *Hansard. UK Parliament*. URL: <https://hansard.parliament.uk/commons/2022-07-20/debates/F8C86F10-08AA-4E8B-8507-12B9888DDF78/DisabilityAndGenderInclusivityInTheMedia>(date of access: 22.05.2023).

615. Disability and health. *World Health Organization*. URL: <https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health>(date of access: 12.06.2022).

616. Disability and the Media. *United Nations. Department of Economic and Social Affairs Disability.* URL: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/resources/disability-and-the-media.html>(date of access: 12.06.2022).
617. Emine Erdoğan engellilerle biraraya geldi. *Sabah.* 2019. URL: <https://www.sabah.com.tr/galeri/yasam/emine-erdogan-engellilerle-biraraya-geldi>(date of access: 07.10.2021).
618. Engelen B., Nys T. Tolerance: A Virtue?: Toward a Broad and Descriptive Definition of Tolerance. *Philosophy in the Contemporary World.* 2008. Vol. 15, no. 1. P. 44–54.
619. Evangelii gaudium. Апостолське повчання Радість Євангелія святишого отця Франциска. *Домашня Церква. Сайт для християнських родин.* 2014. URL: https://dc.lviv.ua/zhuttya_v_isusi_hrikti/nauka_cerkvy/1815-evangelii-gaudium-radst-yevangelya.html(date of access: 10.12.2020).
620. Fedorov A. Iconographic analysis of media texts on media literacy Education classes. *European Researcher.* 2015. Vol. 96, no. 7. URL: https://www.researchgate.net/publication/280775797_Iconographic_Analysis_of_Media_Texts_on_Media_Literacy_Education_Classes(date of access: 12.06.2019).
621. Fieseler B. «Total welfare»: Soviet special homes for severely disabled veterans in the 1940s. *Cahiers du monde russe russie empire russe Union sovietique Etats independants.* 2008. Vol. 49, no. 2. P. 419–440.
622. Forst R. Tolerance as a Virtue of Justice. *Philosophical Explorations.* 2001. Vol. 4, no. 3. P. 193–206. URL: <https://doi.org/10.1080/10002001098538716>(date of access: 11.07.2022).
623. Goffman E. Stigma: Notes on the management of spoiled identity. N.Y.: Prentice-Hall, 1963. 168 c.
624. Granleese J. Lookism. *The wiley blackwell encyclopedia of gender and sexuality studies.* 2016. URL: <https://doi.org/10.1002/9781118663219.wbegss055>(date of access: 28.08.2021).

625. Hammer C. A Look into Lookism: An Evaluation of Discrimination Based on Physical Attractiveness : Thesis. Logan, UT, 2017. 207 p. URL: <https://digitalcommons.usu.edu/honors/207>(date of access: 28.07.2021).

626. Harbi O. A. Artist Proves That Disability Is Not A Limit By Creating These Realistic Paintings. *Poredpanda*. 2017. URL: <https://www.boredpanda.com/disabled-artist-painting-portraits-rakan-abdulaziz-kurdi/>(date of access: 13.12.2021).

627. Hate speech. *Cambridge Dictionary*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C/%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9/hate-speech>(date of access: 12.06.2022).

628. Holt mehr Journalistinnen mit Behinderung in die Redaktion. *kobinet-nachrichten*. 2022. URL: <https://kobinet-nachrichten.org/2022/01/09/holt-mehr-journalistinnen-mit-behinderung-in-die-redaktion/>(date of access: 12.05.2023).

629. Justo G. Daniel Dias: maior medalhista paralímpico do Brasil já foi baterista. *Exame*. 2021. URL: <https://exame.com/casual/daniel-dias-maior-medalhista-paralimpico-do-brasil-ja-foi-baterista/>(date of access: 10.05.2022).

630. Karlavaris B. Semiotische Aspekte bei der Illustration von Schulbüchern. Leipzig: Didaktische Typographie, 1984.

631. Kun-Buczko M. People with disabilities in armed conflict. *Eastern European journal of transnational relations*. 2019. Vol.3, no. 2. P.43–55.

632. L'Arche-Kovcheg. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/LArche.Ukraine.Lviv>(date of access: 12.06.2020).

633. Lazarsfeld P. F. Some Remarks on the Role of Mass Media in So-called Tolerance Propaganda. *Journal of Social Issues*. 1947. Vol. 3, no. 3. P. 17–25. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1947.tb02209.x>(date of access: 12.05.2021).

634. Lookism: the new frontier of employment discrimination? / C. Warhurst et al. *Journal of industrial relation*. 2009. Vol. 51, no. 1. P. 131–136.

URL: <https://fbaum.unc.edu/teaching/articles/Lookism-JofIndustrialRelations2009.pdf>(date of access: 02.09.2020).

635. Major B., O'Brien L. The social psychology of stigma. *Annual Review of Psychology*. 2005. Vol. 56. P. 393–442.

636. Mammadova M., Ahmadov S. Impact of social media on the integration of disabled people to modern society. *Problems of information society*. 2017. no. 2. P. 47-55.

637. Mathew Martin P.J. Content Analysis of Disability Communication The Daily Newspaper DNA (Daily News Analysis). *Language in India*. 2008. URL: https://www.academia.edu/4644900/Content_Analysis_of_Disability_Communication_The_Daily_Newspaper_DNA_Daily_News_Analysis_A_Short-term_Study_Report(date of access: 12.06.2022).

638. Media Representation of Disabled People. *The Disability Planet*. URL: <http://www.disabilityplanet.co.uk/>(date of access: 18.10.2021).

639. Mhiripiri N. A., Midzi R. Fighting for survival: persons with disabilities' activism for the mediatisation of COVID-19 information. *Media International Australia*. 2020. Vol. 178, no. 1. P. 151–167. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1329878X20967712>(date of access: 22.10.2022).

640. Mitchell M. Using the media to teach disability stereotypes. *The Review of Disability Studies An International Journal*. 2008. Vol. 4. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Using-the-Media-to-Teach-Disability-Stereotypes-Mitchell/bcea998b051da4e14860e1bec5275533f1c3502e>(date of access: 17.06.2020).

641. Muhsen Сервис Сертификации. *MUHSEN*. URL: <https://muhsen.org/muhsen-service-certification/>(date of access: 12.06.2020).

642. No way home: the exploitation and abuse of children in ukraine's orphanages / E. Mathews et al. *Global Development Commons*. 2015.

URL: <https://gdc.unicef.org/resource/no-way-home-exploitation-and-abuse-children-ukraines-orphanages>(date of access: 03.10.2021).

643. Ogundola O. Framing Disability: A Content Analysis of Newspapers in Nigeria. *Media Studies*. 2013. URL: https://surface.syr.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1014&context=ms_thesis(date of access: 19.05.2021).

644. Paul J. Reconciliatio et paenitentia : post-synodal apostolic exhortation of John Paul II to the bishops, clergy and faithful on reconciliation and penance in the mission of the Church today. Vatican Polyglot Press, 1985. 142 p.

645. Petersson S. The counteractive illustration and its metalanguage. *Word & Image*. 2018. Vol. 34, no. 4. P. 349–362. URL: <https://doi.org/10.1080/02666286.2018.1495382>(date of access: 23.05.2020).

646. Phillips P. D. «There are no invalids in the USSR!»: a missing soviet chapter in the new disability history. *Multinational Review of English Language Disability Studies Degrees and Courses*. 2009. Vol. 29, no. 3. URL: <https://dsq-sds.org/index.php/dsq/article/view/936/1111#endnoteref01>(date of access: 13.05.2021).

647. Podobna Evgeniya Сторінка у Фейсбуці. URL: <https://www.facebook.com/evgeniya.podobna>(date of access: 12.05.2023).

648. Polumysna O. «Ukrainian Truth» about disabled people in Ukraine. *Norwegian Journal of development of the International Science*. 2020. Vol. 2, no. 38. P. 67–71.

649. Polumysna O. Monitoring of the Living Conditions of People with Disabilities in Ukraine under the Conditions of the Covid-19 Pandemic (On the Example of Evangelical Christian Baptists). *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2021. Vol. 41, no. 4. P. 125–137. URL: <https://digitalcommons.georgefox.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2271&context=ree>(date of access: 12.06.2022).

650. Polumysna O. The Attitude of the Protestant Community to Disabled People in Ukraine. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2021. Vol. 41, no. 4. P. 208–230. URL: <https://digitalcommons.georgefox.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2276&context=ree>(date of access: 12.06.2022).
651. Polumysna O., Kuryliak V. Researching the influence of the creolized media texts about persons with disabilities on the recipients. *Brazilian Journalism Research*. 2021. Vol. 17, no. 11. P. 178–201.
652. Priddy A. Disability and armed conflict. The Geneva Academy of International Law and Human Right. 2019. 98 c. URL:

658. Shapiro R. D., Pitts B. What little do we know content analysis of disability sport in sport management literature. *Journal of Sport Management*. 2014. Vol. 28, no. 6. P. 657–671. URL: https://www.researchgate.net/publication/269631430_What_Little_Do_We_Know_Content_Analysis_of_Disability_Sport_in_Sport_Management_Literature(date of access: 12.06.2022).
659. Shepherd D. Disabled Ukrainians Are Left Behind Amid War, Activists Say. *Bloomberg*. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-03-31/disabled-ukrainians-are-left-behind-amid-war-activists-say>(date of access: 12.05.2023).
660. Social media posrts chart life and death of girl in Russian strike. *The Guardian*. 2022. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/jul/14/social-media-posts-chart-life-and-death-of-girl-in-russian-strike>(date of access: 12.05.2023).
661. Stiker H.-J. A History of Disability. Ann Arbor, Mich.: University of Michigan Press, 1999.
662. Telna O., Gerstle D. J. Here’s what Ukrainians with disabilities face as we cope with war. *The New Humanitarian*. 2022.URL: <https://www.thenewhumanitarian.org/opinion/firstperson/>(date of access: 12.05.2023).
663. Thompson K. Representations of Disability. *ReviseSociology*. 2019. URL: <https://revisesociology.com/2019/09/27/representations-of-disability/>(date of access: 12.06.2021).
664. Through this conflict in Ukraine, what happens to persons with disabilities?. *International Disability Alliance*. URL: <https://www.internationaldisabilityalliance.org/content/through-conflict-ukraine-what-happens-persons-disabilities>(date of access: 12.04.2023).
665. Tolerance. *Cambridge Dictionary*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/словарь/английский/tolerance>(date of access: 22.06.2022).

666. Tolerance. *Dictionary.com*.
URL: <https://www.dictionary.com/browse/tolerance>(date of access: 22.06.2022).
667. Tolerance. *Oxford Learner's Dictionaries*.
URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/tolerance?q=tolerance>(date of access: 12.06.2022).
668. Tunde B. The most common barriers of successful intercultural communication // *MultiScience — XXX: MicroCAD International Multidisciplinary Scientific Conference*, 21-22 April 2016. Miskolc: University of Miskolc, 2016. URL: https://www.uni-miskolc.hu/~microcad/publikaciok/2016/Gfeliratozva/G_4_Bajzat_Tunde.pdf(date of access: 13.05.2021).
669. Ukraine: 2,7 million people with disabilities at risk, UN committee warns. *United Nations*. URL: <https://www.ohchr.org/en/statements/2022/04/ukraine-27-million-people-disabilities-risk-un-committee-warns>(date of access: 12.05.2023).
670. United Nations. Convention on the Rights of Persons with Disabilities and Optional Protocol. URL: <https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>(date of access: 18.07.2021).
671. Vankwani K. R. Tolerance and the media. *International The News*. 2017. URL: <https://www.thenews.com.pk/print/205280-Tolerance-and-the-media>(date of access: 11.05.2022).
672. Vissarion, Meliton, Arshakyan L. A disabled person in the temple: helping people with hearing and vision problems. 2nd ed. M. : Lepta Kn., 2018. 192 p.
673. Vita Pirogova. Сторінка в соціальній мережі. *Facebook*. <https://www.facebook.com/vita.pirogova>(date of access: 12.06.2020).
674. Vogt W. P. Tolerance&Education. Learning to live with diversity and difference. Thousand Oaks : SAGE Publications, 1997. 287 p. URL: <https://eric.ed.gov/?id=ED419893>(date of access: 19.06.2020).

675. Vogt W. P. What is tolerance and why should we teach it?. *Review of Education, Pedagogy, and Cultural Studies*. 1994. Vol. 16, no. 3-4. P. 277–296. URL:

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1071441940160304?src=recsys>(date of access: 22.05.2020).

676. What is Information Vacuum. *IGI Global Publisher of Timely knowledge*. URL: <https://www.igi-global.com/dictionary/information-vacuum/41984>(date of access: 23.10.2022).

677. Who Fills the Information Vacuum First. *Eurasia Diary*. 2021. URL: <https://ednews.net/en/news/analytical-wing/477968-who-fills-the-information-vacuum>(date of access: 23.10.2022).

678. Woon E., Pang A. Explicating the information vacuum: stages, intensifications, and implications. *Corporate Communications: An International Journal*. Vol. 22 no. 3 P. 329–353. URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/CCIJ-10-2016-0066/full/html>(date of access: 12.06.2022).

679. Wyższe świadczenia dla osób niepełnosprawnych i ich opiekunów. *Infor kadry*. URL: <https://kadry.infor.pl/wiadomosci/2978902,Wyzsze-swiadczenia-dla-osob-niepelnosprawnych-i-ich-opiekunow.html>(date of access: 12.06.2022).

680. Zabelina Yulia Сторінка у Фейсбуці. URL: <https://www.facebook.com/yulia.zabelina.9>(date of access: 12.05.2023).

681. Zakharov M. Social security in the USSR. M.: Knowledge, 1982. 64 p.

682. Chryssavgis J. The social teaching of orthodox church. Відкритий православний університет. 2020. URL: <https://oou.org.ua/2020/03/27/shho-diznayemosya-za-zhyttya-svitu-sogodni-media-opublikuyut-dokument-pro-kerivni-pryncypy-pravoslavnoyi-cerkvy-u-suchasnomu-sviti/>(date of access: 12.06.2022).

ДОДАТКИ

Додаток 1.

Людина з інвалідністю в Радянському Союзі: наукові та мас-медійні джерела

На сьогодні ставлення українського суспільства до людини з інвалідністю з великим складнощами, але змінюється на краще. Ці складнощі зумовлені, на нашу думку, радянським минулим. Варто розглянути, які проблеми людей з інвалідністю існували в період Радянського Союзу, чи висвітлювалися вони в медіа, у яких саме та з якої точки зору. Таким чином, ми можемо зрозуміти, що саме послужило каталізатором стереотипного та упередженого ставлення до людей з інвалідністю, що, відповідно, наклало відбиток на формування світогляду нашого суспільства.

Після Великої Вітчизняної війни контингент людей з інвалідністю налічував близько 2 567 000 чоловік, із них лише в Радянській Україні, за даними Центрального державного архіву громадських об'єднань України, налічувалося 628 000 чоловік [546]. Історики (В. Гордієнко, Г. Гордієнко) відзначають, що «покалічені фронтовики отримували допомогу від власних родин, а також від окремих сегментів радянського суспільства. Через відсутність серйозної допомоги від держави і від громадських інституцій становище інвалідів Вітчизняної війни в Радянській Україні було вкрай тяжке. Фахово вивчати умови життя фронтовиків, тим більше публікувати про це які-небудь матеріали, було заборонено» [121]. Переважно у книгах та статтях тогочасних авторів розміщена пропаганда певних здобутків керівництва у процесі покращення соціальної сфери Радянського Союзу, проблеми та питання пов'язані з цією категорією населення не публікувалися для загалу. Якщо недоліки й озвучували, то лише стосовно інших країн. Так, у книзі В. Андрєєва «Право соціального забезпечення в СРСР» йдеться про рівність та загальність принципів соціального забезпечення людей:

«всезагальність СЗ (тобто рівне для усіх трудівників СРСР право у конкретній ситуації отримати забезпечення незалежно від раси, статі, віросповідання і т.д.); всесторонність і багатоманітність видів соціального забезпечення (пенсії, допомоги, утримання в будинках інвалідів та людей похилого віку, протезування, навчання інвалідів та їх працевлаштування і т.д.); забезпечення за рахунок державних і громадських коштів без будь-яких утримань із заробітної плати трудівників». Автор далі наголошує на пільгах для людей з інвалідністю, які надає влада: «широка мережа будинків-інтернатів, у тому числі і для дітей інвалідів із повним державним забезпеченням; протезування і безкоштовне або на пільгових умовах надання засобів пересування; пільги інвалідам і деяким іншим категоріям пенсіонерів на проїзд на місцевому, повітряному, залізничному і водному транспорті, а також житлові, побутові й податкові пільги» [19]. В. Андрєєв наводить для порівняння ті умови, за яких отримують пільги люди з інвалідністю за кордоном: «Державна допомога виплачується повністю із рахунків державного бюджету, але не всім трудящим, які залишилися без заробітку через непрацездатність або безробіття, а лише тим, хто після перевірки прибутків усіх членів сім'ї офіційно визнаний таким, що не має засобів до існування <...> Пенсії виплачуються в однакових для всіх твердо фіксованих розмірах. <...> Розмір пенсій надзвичайно низький, а пенсійний вік – надзвичайно високий. <...> У жодній капіталістичній країні керівництво соціального забезпечення не передано представникам трудящих» [19].

У посібнику «Радянське право соціального забезпечення» йдеться про те, що радянська держава надає великого значення контролю за діяльністю підприємств у сфері працевлаштування інвалідів: «Міністерства соціального забезпечення союзних республік, їхні місцеві органи і науково-дослідні інститути експертизи працездатності і організації праці інвалідів постійно вивчають стан працевлаштування інвалідів Перевіряють організацію робочих місць і створення для них необхідних виробничих і побутових умов.

У випадку виявлення недоліків у цій справі вживаються заходи щодо їхнього усунення» [464]. Бачимо, що використовуються узагальнені фрази, натомість жодних цифр щодо працевлаштованості людей з інвалідністю не наводяться. У цьому посібнику в контексті тлумачень поняття інвалідність наголошується, у першу чергу, на немічності людини: «Особи, які втратили працездатність на постійній або тривалій основі, незалежно від втрати працездатності визнаються інвалідами. Слово «інвалід» походить від латинського «Invalidus» - слабкий, немічний» [464]. Окрім того, акцент робився на тому, що при визначенні ступеню втрати працездатності ЛТЕК (лікарська трудова експертна комісія) враховує не лише стан здоров'я людини, але й соціальні фактори (умови праці, професійні навички, кваліфікацію, освіту). Взагалі не мовилося про те, що держава повинна усунути перешкоди у ставленні, поведінці, оточенні, доступності, що перешкоджають повноцінній участі людини з інвалідністю в житті соціуму.

А. Козлов, розглядаючи систему радянського соціального забезпечення, вказує лише на суттєві покращення: «У післявоєнний час органами соціального забезпечення була проведена велика робота щодо працевлаштування і соціально-побутового забезпечення інвалідів війни та праці. <...> Прийняття у 1956 році Закону про державні пенсії є реалізацією рішень XX з'їзду КПРС про суттєве покращення пенсійного забезпечення як одного із основних заходів на шляху подальшого підйому матеріального благополуччя радянського народу» [234, с. 15–16]. Автор продовжує далі: «Можна сміливо сказати, що немає у світі держави, де були б досягнуті такі величезні успіхи у сфері соціального забезпечення, як у нашій країні. Побудоване на основі соціалістичного гуманізму, на ленінських ідеях, воно є одним із основних соціально-економічних прав радянських громадян» [234, с. 15–16]. Пропаганда власних перемог фактично завжди показувалася на протигагу соціального забезпечення інших країн. А. Козлов згадує американського сенатора Чарлза Персі, наводить його цитату: «Всі знають, що означає в США бути старшим 65 років: злиденні доходи, погане медичне

обслуговування, самотність тощо, що в сукупності становить мізерну пенсію, яка зменшується через ріст інфляції в США. <...> У радянському соціальному забезпеченні повною мірою втілені конституційні принципи рівноправності громадян. <...> Тому з упевненістю можна стверджувати, що система соціального забезпечення у нашій країні є одним із найбільших досягнень народу. <...>. Має незрівняні переваги перед системою соціального забезпечення буржуазних країн. Жодна з соціальних систем, які знало людство, не зрівняється з соціалізмом по величій своїх справ і глибині перетворень в ім'я людей і на благо людства» [234, с. 15–16]. За словами пропагандиста, Радянською державою робилося все лише для того, щоб людина з інвалідністю почувала себе комфортно: «Протезування... У його основі – високогуманна ідея про те, що інвалід не повинен відчувати гіркоту від усвідомлення власної неповноцінності» [234, с. 15–16].

У брошурі «Учасникам війни – пільги та переваги» за авторства А. Глазунова описано лише переваги та пільги, які надаються інвалідам війни, при цьому не вказано цифр, кому й скільки їх надається протягом року або останніх років. «Наша радянська батьківщина шанує тих, хто віддав своє життя, захищаючи свободу і незалежність соціалістичної держави. Партія та уряд проявляють постійну увагу і піклування про ветеранів війни, що повернулися з поля бою. Одним із проявів цього є численні пільги і переваги, які надані фронтовикам. Найбільш широкі й об'ємні пільги встановлені для тих учасників війни, які в результаті отриманих на фронті поранень, каліцтв і захворювань втратили своє здоров'я і стали інвалідами, тобто для інвалідів війни» [113]. Аналогічною є брошура М. Захарова «Соціальне забезпечення в СРСР», у якій описуються основні види матеріального забезпечення, обслуговування непрацездатних громадян, встановлений порядок оформлення документів для їхнього утримання [681].

Фактично в будь-якій праці того часу наголошується на тому, що лише в Радянському Союзі уряд намагається забезпечити всім громадянам нормальні умови існування, що держава включила проблеми соціальної

допомоги до сфери діяльності своєї адміністрації на відміну від інших країн: «У капіталістичних країнах при виникненні проблеми соціальної захисту вся складність задоволення потреб у цій сфері була покладена на місцеве самоуправління, що на практиці означало можливість ухилення державної адміністрації від відповідальності за виконання відповідних завдань» [470].

Дані брошури та посібники, на нашу думку, не можуть слугувати повноцінним джерелом про тогочасне становище людей з інвалідністю, оскільки таке висвітлення відбувалося однобоко, без урахування різних точок зору на цю проблему. Діалогу між владою та людьми з інвалідністю не спостерігається, фіксується лише єдино правильна думка представників Міністерства соціального забезпечення.

Вся інформація, яка стосувалася справжніх проблем людей з інвалідністю, їхнього вирішення, обговорення, була табуованою і не набувала розголосу та публічності. На сьогодні існує невелика кількість джерел інформації, звідки можна дізнатись про долі цих людей. Це поодинокі статті в тогочасних ЗМІ, наукові роботи переважно закордонних дослідників, документальний кінематограф та публіцистика, що була опублікована за межами Радянського Союзу, оскільки на території цієї держави таку інформацію поширювати було фактично не реально.

До прикладу, з метою показати недбале ставлення медичних працівників до здоров'я людей та їхньої інвалідизації в майбутньому, у «Літературній газеті» за авторства Бориса Можаява була розміщена велика стаття під назвою «Травма». Автор публікації розповів історію, що відбулася з ним, і таким чином схарактеризував медицину тих часів, порівнявши Серпуховську лікарню у Москві та Клініку імені Сеппо у Тілінні. Б. Можаяв, зламавши руку, потрапив до Серпуховської лікарні із закритим переломом та невеликим зміщенням. Його руку мали зафіксувати на площині, але цього не зробили, оскільки, це «не економічно»... з ним хворого тримають три тижні. А так п'ять-шість днів – і додому». Про некомпетентність лікаря Хабарова, що лікував Б. Можаява, свідчить його

відсил до інків: «Інки при переломах прив'язували камінь до руки, і все само випрямлялося і заживало ... Якщо ви інкам не вірите, то пригадайте, як собака носить перебиту лапу» [305]. Автора статті швидко виписали, а при контрольному знімку сказали неправду про стан руки, після цього ще двічі перекладали гіпс, пропонували зробити операцію через неправильний діагноз. У результаті рука «викривилася і була схожа на грецьку літеру сигма», на що лікар сказав: «А нічого особливого. Головне, що рука зрослася. А викривлення невелике. Вам ще пощастило. Буває і гірше» [305]. Тобто, можемо побачити, що через непрофесіоналізм лікарів страждало багато людей, які потім ставали «інвалідами», не було ні винних, ні покараних. Б. Можасєв пише: «Я згадав, що сестра мого сусіда в селі ходить з кривою рукою після перелому – інвалід, і у тітки дружини його теж рука крива, і у Наталі Сорокіної, що навпроти мене, нога зрослася нерівно, рік як кульгає, з палицею ходить» [305]. На зауваження автора про криву руку один з лікарів на консиліумі прокоментував: «Вам на кривій руці не ходити. Крива рука міцніша буде». І лише коли Б. Можасєв потрапив до Науково-дослідницької лабораторії металоостеосинтеза з клінікою імені А. Сеппо в Естонії, лікарі змогли виправити завдану йому шкоду.

Окрім того, на сторінках тогочасної преси з'явилася публікація, зі змісту якої стає зрозумілим, що держава не дбала про зручності для людей з інвалідністю. Зокрема, про розробку компактних візків, які могли б полегшити життя цієї категорії населення, але влада не звертала увагу на такого роду нововведення. А. Муртазасєв у публікації «Візок на роздоріжжі» робить відсил до замітки С. Боброва «Справа у візку» від 5 лютого 1975 року, де зазначалося, що саме байдужість була причиною того, що винахід – сходовий візок для інвалідів, залишався забутим, та намагається з'ясувати, у чому проблема з візками, чому їх не виготовляють у належній кількості. Один із авторів конструкції С. Житомирський стверджував, що організації, які повинні займатися інвалідними візками, не надали жодної допомоги і не виявили зацікавлення, до прикладу: «Міністерство соціального забезпечення

РСФСР. Головне управління протезної промисловості тов. Житомирському. Розглянувши Вашу заяву, повідомляємо, що на сьогодні Головне управління протезної промисловості не займається виробництвом інвалідних веловізків, тому розглядати питання про організацію випуска пропонованої Вами конструкції крісла не є можливим. Начальник технічного відділу Л. Р. Аванесов» [315]. Подібні відповіді не були винятком. Незважаючи на те, що читачі-люди з інвалідністю надсилали листи з проханням випускати такі візки, щоб мати хоч якусь змогу вийти з будинку, справу було складно зрушити з місця, через що у ЗМІ намагалися звернути увагу на дану проблему, зокрема С. Житомирський говорив: «... треба пам'ятати, що візок чекають люди, яким він дуже потрібен. Це треба пам'ятати завжди» [315]. Таке ставлення державних органів свідчить про те, що вони особливо не переймалися комфортом людей з інвалідністю, не дбали про їхню інтеграцію в соціум, дискримінували їх.

Через декілька років проблему продовжили вирішувати на сторінках «Комсомольської правди» у публікації С. Козирєва «Забутий візок. Чому потрібна справа не вирішується багато років?». Автор наголошує на недоступності для людей з інвалідністю, наводить слова однієї з читачок, яка має інвалідність і не може рухатися самостійно: «З дитинства візок для мене – єдина можливість рухатися. Яке щастя мати хоч якусь свободу дій і не бути тягарем для близьких людей. Останні роки я не можу вийти на вулицю (мої батьки – люди похилого віку), навіть на балкон складно. Хоча ми живемо на другому поверсі, але сім сходів від ліфта до дверей – непереборна перешкода» [236]. С. Житомирський презентував свій винахід у передачі «Ви можете», після цього люди з інвалідністю з великою надією чекали на цей візок, писали йому листи. Підштовхнув його до цього винахідник Г. Гуськов, інвалід І групи, після чого вони разом винайшли візок, за допомогою якого можна спускатися та підійматися сходами, окрім того, ще один візок «Мураха», малогабаритний, спеціально для квартири, але Міністерство соціального забезпечення та Міністерство медичної промисловості не взяли

до уваги ці розробки. Винахідники робили все, щоб допомогти людям з інвалідністю, оскільки розуміли, що «гарний візок – єдина можливість для людей, прикутих до ліжка, зачинених на роки в квадраті кімнати, вийти на вулицю, потрапити до бібліотеки, можливо, навіть працювати. А відповідно хоч якось включитися в наше з вами життя» [236], але зрушити з місця справу довгий час не могли. Незважаючи на розроблені моделі, візки ніхто не збирався покращувати, навіть звучали пропозиції згорнути виробництво відомих на той час своєю незручністю та великогабаритністю візків. У Радянському Союзі не було єдиного конструкторського бюро, яке б розробляло моделі візків. С. Козирєв, журналіст «Комсомольської правди», відзначав, що візки залишилися поза технічним прогресом, «на них не існує загальносоюзних стандартів і технічних вимог. Немає «голови», яка б слідувала за їхнім технічним рівнем, проводила б конструкторські роботи з їхнього удосконалення. Ті заводи, що їх випускають, знаходяться в підпорядкуванні підприємств місцевої промисловості» [236]. Відповідно, висновок: через те, що візок для людей з інвалідністю ніби випав із розряду машинобудівної продукції, ринок не був забезпечений цими пристроями, які полегшують життя людям з інвалідністю у різних місцях тогочасного Радянського Союзу. Як бачимо, у цих небагатьох публікаціях автори переймаються негативним ставленням до людей з інвалідністю в лікарнях, порушують питання маломобільних людей, показують реальний стан речей.

С. Філіпс у публікації «There are no invalids in the USSR!»: a missing soviet chapter in the new disability history» [646] намагалася зрозуміти, які бар'єри лежали на шляху людей з інвалідністю до соціальної інтеграції та реалізації їхньої повноправності. Апелюючи до початків встановлення радянської влади, авторка зазначає: «громадянська корисність громадянина вимірювалася його потенційною роллю у виробництві, а рівень інвалідності оцінювався за шкалою трудового потенціалу» [646], тобто на людей з інвалідністю дивилися крізь призму їхньої працездатності. Якщо людина не виконувала певної фізичної праці, її не вважали повноправною. Саме з точки

зору функціональності, корисності для суспільства розглядалися люди з інвалідністю, на відміну від індивідуального підходу в США, Великобританії та інших країнах.

У цьому контексті, за словами С. Філіпс, визнання «непрацездатним» мали негативне забарвлення і наділяли індивіда стандартним набором пропонованих якостей: соціальних (вигнанець), психологічних (одинак, зациклений на власному нещасті), трудових (низько кваліфікований робітник з обмеженими навичками та інтелектом) і економічних (утриманець, пенсіонер)» [646]. Про це говорить також М. Расел [655, с. 94]. У суспільстві їх розглядали як пасивних учасників, які залежать від соціальної допомоги. Відповідно, таке ставлення до людей з інвалідністю як неповносправних поглиблювало їхню соціальну ізоляцію, а також їхніх близьких та рідних, неприйняття у суспільстві.

За словами О. Трюхан, у Радянському Союзі існувала відсоткова система визначення ступеня втрати працездатності, але вона себе не виправдала, оскільки такий відсоток встановлювався залежно від професійних можливостей громадян. Так, стверджує дослідниця, до 1932 року використовували 5-6 – групову класифікацію інвалідності, а в 1932 році було введено 3-групову класифікацію. <...> у 1956 році до неї були внесені зміни, спрямовані на уточнення критеріїв визначення групи інвалідності та наведення конкретних прикладів» [499]. Цей поділ існує до цього часу і ґрунтується саме на оцінюванні працездатності людей з інвалідністю: «І група інвалідності – особа, яка повністю втратила працездатність і вимагає постійної опіки; II група інвалідності – особа здатна до самообслуговування, але не здатна до праці в звичайних виробничих умовах; III група інвалідності встановлюється тим, хто здатен працювати в полегшених умовах» [275].

Ставлення до людей з інвалідністю після Другої світової війни з боку держави і особисто Й. Сталіна було двояким, - стверджує С. Філіпс. Ця двоякість проявлялася в тому, що, по-перше, «вважалося необхідним надати

необхідну підтримку «інвалідам війни» для того, щоб їх «задобрити» і не допустити повстання проти влади, як це зробили інваліди війни 1812 року». Але в той же час «у сталінській тенденції замовчування або заперечення будь-яких негативних моментів Другої світової війни образи «інвалідів війни» були виключені з офіційних інтерпретацій військового досвіду уявлень про післявоєнне життя» [646]. Такий підхід до вирішення проблем людей з інвалідністю, а саме: наявність матеріального забезпечення потреб цієї категорії населення, але в рамках соціальної ізоляції та стигматизації – панував протягом більшої частини 20-го століття» [646].

Радянська влада, особливо під час та після війни, вважала для людей з інвалідністю повернення до роботи найкращим засобом для реабілітації. Тоді планували створити спеціальні будинки, які б надавали комплексну допомогу ветеранам, які отримали інвалідність під час війни. Але в дійсності, такі спецзаклади були дуже непопулярними серед інвалідів війни, оскільки там були жахливі умови життя (голод, бруд, нудьга, свавілля). Про це пише Б. Фізелер, спираючись на архівні документи [621]. Окрім того, В. Фефелов, автор книги «В СССР инвалидов нет!», також акцентував на жахливих умовах, які панували в Будинках інвалідів. Публіцистом показано їхнє однакове становище у різних містах Радянського Союзу: Донецьк, Саратов, Ворошиловград, Москва, Тернопіль. Воно ускладнювалося тим, що сфера піклування про інвалідів стала монополією держави, яка одноосібно вирішувала долі мільйонів людей. Негативними моментами перебування людини з інвалідністю в цих закладах були відсутність самотійного життя; відсутність особистого життя: «Інструкція про внутрішній розпорядок будинків інвалідів» забороняє їм мати власних дітей. У випадку народження дитини його примусово відбирають у матері і віддають на піклування держави» [524, с. 38]; відсутність заробітку: «плетуть авоськи і похоронні вінки, клеять конверти, в'яжуть шкарпетки – це єдина можливість їхнього злиденного заробітку, з якого, до того ж, за рішенням Міністерства соціального забезпечення 50% відраховується державі» [524, с. 38];

відсутність цілісної картини світу: «Бібліотеки, іноді кіно або лекції малозмістовні і не дають реального уявлення про те, що відбувається у світі»; відсутність гарного харчування: «Харчування убоге та одноманітне, часто не якісне», «Якщо дають оселедець, то смердючий, якщо яйця то тухлі, кашу пшоняну солону і без масла. Інваліди вішаються, топляться...»; відсутність якісного медичного обслуговування: «Медичне обслуговування на рівні молодшого медичного персоналу, якого, до того ж, через низьку зарплатню катастрофічно не вистачає; відсутність верхнього одягу для лежачих інвалідів, які не рухаються; беззахисність людей з інвалідністю: «якщо ви потрапили до будинку інвалідів, за вас жоден суд, жоден прокурор не заступиться. Ваша доля цілком і повністю знаходиться у відомстві Міністерства соціального забезпечення» [524, с. 39]; розміщення молодих людей з інвалідністю з людьми похилого віку, внаслідок чого ««живий розум, енергія, ініціатива, яка не знаходить застосування поступово повільно гинуть»» [524, с. 41].

Оскільки пріоритетом для держави на той час було використання людини як потенційного трудового ресурсу, багато людей не отримували інвалідності або отримували III групу і зобов'язані були працювати. У документальній публіцистиці В. Фефелова наведено історію І. Гончара із Донецької області, який отримав поранення ноги на початку війни, її ампутували. «Госпіталь потрапив під оточення з боку німців, І. Гончар жив до кінця війни в одній сім'ї. Після завершення повернувся до свого села, інвалідність була очевидна – ноги не було, але при цьому він визнаний інвалідом 3 групи внаслідок загального захворювання, встановлена пенсія 70 крб., до смерті він працював на фермі та на одній нозі вантажив на підводі 50-кілограмові бідони з молоком» [524, с. 46]. Про складнощі у процесі отримання підтвердження інвалідності ветеранів Великої Вітчизняної війни ми дізнаємося зі сторінок газети «Известия» за 1984 рік, де було надруковано репортаж із архіву військово-медичних документів «Ехо милосердя» від кореспондента В. Арсенєва, якому вдалося можливим ознайомитися з

архівом після війни. Він зібрав купу відомостей про людей, які загинули, залишилися з інвалідністю, загубилися, зв'язувався з їхніми рідними, повідомляв про це. Автор відзначав кропітку роботу працівників архіву, які не можуть у повному об'ємі виконати ті вимоги, які постають перед ними: «Штатні можливості архіву розраховані на обробку 120 тисяч запитів у рік. Їх надходить і в два, і в два з половиною рази більше» [25]. Тобто тим людям, які потребували відновлення будь-якої довідки, що підтверджувала поранення, доводилося чекати роками. Людям з інвалідністю було надзвичайно складно дістатися з різних місць Радянського Союзу, щоб особисто простежити за виконанням, звузити коло пошуку та отримати на руки таку довідку.

С. Філіпс наголошує на негативному ставленні радянської влади до ветеранів з інвалідністю, оскільки ті постійно потребували додаткової підтримки, це було «неприємним свідченням нездатності або небажання радянської держави адекватно забезпечити потреби усіх громадян» [646]. Від них намагалися позбавитися, розсилали у всі віддалені місцевості. У селах колгоспні наглядачі, щоб позбавитися від «неефективних» інвалідів, перетворювали їх на так званих «паразитів» і депортували до виправних колоній-таборів. Їх на території Радянської Союзу було 24 [646]. Про це також свідчить В. Фефелов, називаючи ці установи «спеціальними таборами для інвалідів», «спеціальними концтаборами, куди розміщували хворих та інвалідів». Автор подав неповний перелік цих закладів: Спаська інвалідна колонія під Карагандою (15000 інвалідів-ув'язнених), Будинок інвалідів на о. Валаам (інваліди війни), Левітановський плес Іванівської області та інші. Їхнє існування автор описував так: «... після війни, могли бачити у всіх громадських місцях (на вокзалах, ринках, майданах) понівечених за час тільки завершеної війни калік в дірявому лахмітті, часто з орденами і медалями на грудях, приречених на жебрацтво, напівголодних. Ці бездомні герої просили милостиню у тих, кому вони завоювали світ» [524].

Про присутність людей з інвалідністю у будинках інвалідів, зокрема на О. Валаамі, йдеться у фільмі І. Абова та М. Огечина «Самовари» (2014), які наголошували на тому, що з того часу (закінчення війни) залишились фото та відеострічки, «десятки метрів хронікальної плівки», які показували щасливі миті, і на жодній з цих плівок немає натяку на наявність таких же переможців, які отримали інвалідність на війні. Незважаючи на те, що їх можна було побачити у великій кількості у всіх містах Радянського Союзу, їхнє життя і здобутки перед Батьківщиною вже тоді не афішували.

За офіційними даними лише Генерального штабу Міністерства оборони, які стали відомими через декілька років, втрати були такими, що кожен день війни робив інвалідами близько 2000 солдат та офіцерів Радянської Армії. Історик Д. Журавльов зазначає, що всього за роки війни було госпіталізовано до 22 мільйонів людей. Вони пройшли через медичні заклади, відповідно, були виписані через військово-лікарняні комісії. Із них 2 567 000 були ті, хто отримав інвалідність. Вважається, що 70% із цього числа – це ті, хто залишилися без кінцівок» [449]. Саме ці люди повертались додому, не потрапляючи до об'єктів камер.

Цих людей раптово не стало, оскільки, за словами В. Фефелова, Й. Сталін, одного разу проїжджаючи післявоєнною Москвою в автомобілі, висловив незадоволення з приводу великої кількості інвалідів на вулицях, що і стало причиною виселення інвалідів з центральних міст. Про це також говориться у документальному фільмі «Самовари»(2014): «Герої-фронтовики змішалися з сірою масою жебраків, криміналу і до кінця 40-х років почали дратувати радянську владу. Так, у 1954 році в секретній доповіді на ім'я членів Президіуму ЦК Міністр внутрішніх справ Сергій Круглов повідомляв: «Антирадянських елементів від 200 до 300 тисяч людей, з них не менше 70% інваліди війни та праці». Один із очевидців Едуард Кочергін говорить про жорстокість того сталінського часу, і ця жорстокість простежувалася у всьому [449].

В. Фефеловим детально описано перебування очевидців у даних закладах. При одному з описів Спаської інвалідної колонії він спирався на спогади О. Солженіцина у його книзі «Архіпелаг ГУЛаг»: «У Спаськ надсилали інвалідів – закінчених інвалідів... Але, дивовижно! – переступивши цілющу зону Спаська, інваліди одразу перетворювалися на повноцінних хлопців.... Одноногі використовувались на сидячій роботі: бій каміння на щєбінь, сортування щєпи. Ні милиці, ні навіть однорукість не були перепорою до роботи у Спаську. ... Шість тисяч чоловік ходили працювати на дамбу за 12 кілометрів. Так як вони всі були інвалідами, то йшли туди більше двох годин і більше двох годин назад. До цього треба додати 11-годинний робочий день (мало хто витримував на цій роботі два місяці). ... вся ця робота проводилася не лише інвалідами і не лише без єдиного механізму, але в суворі степові зими (до 30-35 градусів морозу з вітром) та ще і в літньому одязі, тому що непрацюючим (тобто інвалідам) не призначається на зиму видавати теплий одяг» [467].

Щодо харчування О. Солженіцин писав: «Урожай з тих городів йшов теж на вільних, а зекам діставалось лише бурякове бадилля: його привозили возами на машинах, звальювали в купи біля кухні, там вона мокла, гнила, і звідти кухонні робітники вилами носили його в котли (це дещо нагадує годування домашнього скота?). З цього бадилля варилась постійна баланда, до неї додавався один черпак каші на день. Ось вам спаська сценка: чоловік півтораєта зеків, домовившись, кинулись разом на один такий город, лягли й гризуть з грядок овочі. Охорона збіглась, б'є їх палицями, а вони лежать і гризуть» [467]. ... Хліба давали інвалідам, які не працювали, 550, тим, хто працював, 650. ... Кожного дня 110-120 чоловік виходило на риття могил. Два студебекери возили трупи в риштуваннях, звідки руки й ноги випиналися. Навіть у літні місяці 1949 року помирало по 60-70 чоловік в день, а взимку до сотні (рахували естонці, які працювали у морзі) [467].

Часто від людей з інвалідністю, за словами Степана Бахчевана, який пробув у таборах на Північному Сході 11 років, позбавлялися водночас у

великій кількості: «... повз причал Дудинка на Єнісеї постійно пропливали баржі, набиті військовополоненими і бездомними інвалідами. Тільки назад вони чомусь ніколи не повертались. П'яні конвоїри розповідали, що Була баржа – і немає, пішла в безодню морську на поживу риbam. Охотське похмуре море всі сліди приховає. А ще раніше, на Красноярській пересилці, мені розповідали, що баржі з військовополоненими і інвалідами-безхатченками, топлять у великій кількості і в бухті Находка і у всіх північних бухтах. Загалом, з цією категорією зеків з 1946 по 1951 рік розправились дочиста – мільйона півтора невинних душ кинули під укіс...» [524, с. 54].

Незважаючи на заборони, поодинокі з'являлись у друзі ті чи інші відомості пов'язані з висвітленням жахливої участі людей з інвалідністю. Згадується Ю. Нагібін з його статтею «Терпіння» («Новый мир», 1982), яка лише підтверджувала слова О. Солженіцина про трагізм інвалідів війни в кінці 40-х-50-х роках. Аналогічна історія також викладена у художньому фільмі «Час відпочинку з суботи до понеділка» (1984) режисера І. Таланкіна.

Міжнародний Сахаровський комітет в Копенгагені опублікував в журналі «Даніздат» свідчення людей, які побували на острові Валаам, куди людей з інвалідністю привозили, а назад вже ніхто не повертався.

Нарис поета Ю. Кублановського у французькій газеті «Русская мысль» опубліковано під назвою «Разорение Валаама» в 1984 році: «Я чув багато жахів: що після війни на Валаамському острові був інвалідний будинок, що напівзанедбані інваліди здичавіли – все це якось складно пов'язувалося з наявністю масових екскурсій на острів». У фільмі «Самовари» та «Зражені і забуті» теж йдеться про життя людей з інвалідністю на острові Валаам, зокрема через призму світобачення художника Геннадія Доброва. У 1974 році він вирушив на острів за власної ініціативи і зробив декілька замальовок мешканців цього будинку інвалідів. Таким чином, з'явилися не лише портрети цих людей, а й їхні історії: Олександр Амбаров, двічі вважався загиблим, Серафіма Комісарова, колишня партизанка-розвідниця,

Михайло Козатенков, учасник трьох війн, Григорій Волошин, завдяки портретам Г. Доброва йому змогли упізнати рідні, йому повернули біографію, оскільки вважали «невідомим». Всього Г. Добров побував у 20 інтернатах на Сахаліні, в Сибіру, на Далекому Сході, в Арменії, Бахчисараї, збирав їхні історії, листи, фото. У кінці 80-х намагався провести виставки, їх в останній момент забороняли. Автором зібрано 36 портретів, загалом він планував намалювати 100, його роботи зазвичай знаходили підтримку у поціновувачів мистецтва, але представники Союзу художників зробили висновок, що Г. Добров «насолоджувався стражданнями людей». Горицький будинок інвалідів закрили у 1974 році, Валаамський - у 1984 році, немає ні поховань, ні документів про цих людей, лише свідчення кількох чоловік та малюнків Г. Доброва [449].

Один зі знайомих В. Фефелова, М. Павлов розповів про концтабір інвалідів у с. Макорти Софійського району Дніпропетровської області, в якому йому вдалося вижити. Один з ув'язнених йому говорив, що «там намагаються на той світ пошвидше відправити, але без шуму, щоб усе було шито-крито: поб'ють до смерті в СІЗО, а запишуть, що повісився. Так що, брат, краще у робочому відрядженні копошитися, аніж помирати в цьому радянському Бухенвальді [524, с. 57]. Пізніше, коли він перебував уже в самому таборі, його, інваліда II групи, змусили копати траншеї, сказавши: «Ви - ходячий, а ходячі у нас всі пашують, ясно чи ні?! Швидко йдіть і майте на увазі, у нас не скаржаться: до Києва далеко, а до Москви ще далі» [524, с. 57]. Один із начальників цього табору так схарактеризував людей з інвалідністю: «Ви – прикрий баласт нашого суспільства. Ніж розстрілювати, краще зношувати вас на роботі, маючи при цьому ще й користь для суспільства». Н. Павлов знову був вдруге заарештований і отримав 5 років таборів строгого режиму за «антирадянську агітацію та пропаганду» і знаходився в одному із мордовських таборів для політв'язнів.

Велику роль у цих процесах відігравало місцеве керівництво («кати в емведешних погонах»), оскільки вони розробляли певні правила поведінки,

забирали у людей з інвалідністю все, що є, особливо, за словами В. Фефелова, «вони швидко освоїли техніку вибивання золотих зубів у в'язнів, як в «добрі» нацистсько-сталінські часи. Дружини всіх начальників по вуха обвішані золотом живих і покійників» [524, с. 59]. Особливим втіленням «гуманності» був барак № 10 – з паралізованими, паралізованими з порушенням функцій тазових органів та сліпих. За словами автора, «Дев'яте коло Дантового пекла – курортний куточок у порівнянні з цим склепом, переповненим тілами, які розкладаються» [524, с. 59].

Дані заклади характеризувалися постійними побоями ув'язнених, внаслідок чого ті помирали. В. Фефелов відзначав високу смертність серед знайомих (дізнавався від родичів померлих або у дисидентських колах), які знаходилися у цих таборах по всьому Радянському Союзу. Ці люди працювали в неналежних умовах, не отримували вчасну медичну допомогу.

Люди з інвалідністю змушені були працювати, інколи навіть у 3 зміни, оскільки держава від них вимагала оплачувати своє утримання: «У СРСР, який офіційно вважав себе найгуманнішою і найдемократичнішою державою у світі, примусова праця навіть для інвалідів набула форму державного закону» [524, с. 66]. Таких прикладів було багато, «для полегшення експлуатації інвалідів і з репресивною метою ЛТЕК за наполягання начальства табору часто переводить інвалідів-в'язнів з I або II групи на III або взагалі позбавляє їх інвалідності. Таким чином інвалідів можна направляти на найважчу роботу. До того ж ця робота не зараховувалася до трудового стажу. Є відомості про те, що люди з інвалідністю направлялися на уранові родовища й отримували там дози радіації.

Великою проблемою було те, що на міжнародній арені радянські керівники цинічно говорили неправду, що в Радянському Союзі усіх прав і свобод громадян дотримуються, їм не вірили, але перевірити їхні дії не могли. Та достатньо було ознайомитися з документами Самвидаву або листами радянських в'язнів. В. Фефелов згадав В. Стуса, який помер у вересні 1985 року, та його «Табірний щоденник», де той писав: «Отже... я

прибув на Колиму. Позаду залишилося 53 дні етапу, майже два місяці. Згадую камеру Челябінської в'язниці з полчищами тарганів на стінах – дивлячись на них, я відчував, як свербить усе тіло, і потім – Новосибірське пересилання.... Страшна Іркутська тюрма – мене кинули до камери з бичами-аліментщиками ... П'яні наглядачі... Один з них мене ледь не побив за те, що я вголос зробив зауваження про його грубу поведінку. Як безсильні скарги прокурору (у кожній скарзі обов'язково знайдуть «неприпустимі висловлення» і покарають. Думаю, карають за саму форму скарги-протесту). ... Одним словом, уряд дозволив робити з нами все, що завгодно» [524, с. 76].

Показовим був Закон Ст. 100 Виправного трудового кодексу, де могли звільнити до завершення терміну покарання важкохворих в'язнів, які не становили небезпеки для оточення.. Все робилося з метою зменшити смертність у таборах.

Оскільки люди з інвалідністю не могли повноцінно виконувати ту роботу, яку їм пропонували, не витримували навантаження, багато хто з працедавців не хотів брати на роботу цих осіб. За словами М. Расела, однією з перших негативних змін в політиці, що відображала ворожість до інвалідів з боку радянської держави, стало закриття їх кооперативів у кінці 50-х рр., коли більшість цих підприємств було передано до рук галузевих міністерств. Саме цей крок поклав кінець працевлаштуванню людей з інвалідністю. УТОГ і УТОС допомагали в працевлаштуванні, але вони також підпорядковувалися комуністичній партії. Тож люди з інвалідністю до 1988 року залишалися без організації, яка представляла б їх інтереси і, таким чином, не мали колективних форм участі або голосу [655, с. 99]. Зайнятість не визначалася як право інвалідів, і відповідно вони виділялися як такі, що відрізняються від іншого населення: не як повноправні «робочі громадяни», а як непрацездатні утриманці. Функціоналізм, який лежав в основі радянської соціальної політики, призвів до жорстко диференційованої системи класифікації і широкого різноманіття послуг, що надавалися інвалідам, які отримували

підтримку не на основі оцінки індивідуальних потреб, а на основі їх приналежності до певної групи інвалідності [655, с. 101].

Якщо люди з інвалідністю й працевлаштовувалися, то це була низькооплачувана робота. «Яку роботу нам дають? – питають інваліди і самі ж відповідають: – Клейка пакетів, нанизування намиста, збір петель для кватирки... Маса нудних рухів автомата потрібно зробити, щоб заробити один карбованець! Розцінки такі: операція прикріплення вручну металічного шпенька до пряжки на взутті оплачується за розцінкою 47, 3 коп. за 1000 штук» [524, с. 32]. Тобто, на той час не були зацікавлені у праці інвалідів, і на будь-які спроби організувати ними самими таке виробництво знаходили спротив, звинувачували організаторів (на прикладі інваліда І групи Геннадія Гуськова, автора декількох винаходів, який хотів розширити виробництво з метою запрошення з декількох областей людей з інвалідністю І та ІІ груп). Проти нього було організовано наклепи і цькування, і, як наслідок, приїхала зачиняти майстерню сама Міністр соціального забезпечення Д. П. Комарова. «Гуськова, роздягненого, без особистих речей, заштовхали до машини «швидкої» і відвезли за декілька сотень кілометрів, до будинку пристарілих Аткарського району Саратовської області і припинили доступ будь-якої інформації про нього» [524, с. 33]. Пізніше, коли люди з інвалідністю вирішили створити Всесоюзне Товариство інвалідів і зустріли опір від влади, заміністра Солдатенков згадав про Г. Гуськова: «Тут один в Іваново вже хотів організувати інвалідне товариство. Якби ви знали, що з ним зробили, ви б його долі не позаздрили!». З цього приводу висловився і замісник голови міського відділу соціального забезпечення Федоров: «У держави вистачить сили і засобів, щоб змусити вас замовчати». [524, с. 36] Відповідно, держава не давала можливості підприємствам, де працюють люди з інвалідністю, бути конкурентоспроможними, підвищувати власний рівень життя.

Підхід диференціації до класифікації та компенсації інвалідності був недосконалим, відповідно, права людей з інвалідністю не дотримувалися:

когось вважали «більш корисним», іншого «менш корисним» для суспільства, діти з інвалідністю в таких випадках взагалі виключалися з розряду «інвалідів». Лише у 1967 році було прийнято закон, який передбачав пільги таким дітям, а термін «дитина-інвалід» виник, за словами С. Філіпс, у 1979 році лише після того, як ООН оголосила цей рік Міжнародним роком дитини [646].

Фінансові проблеми і проблеми працевлаштування інвалідів у Радянському Союзі погіршувалися інвалідизуючим характером його архітектури і планування. <...> житлові райони були побудовані з пішохідними підземними переходами і високими тротуарами, які сильно обмежували рухомість тих, хто не міг користуватися сходами. В проектах будівель та громадського простору не враховувалися потреби інвалідів. Наприклад, громіздкі радянські інвалідні візки(що відповідали стандартному зразку, що вироблявся по всій країні) були на 5 сантиметрів ширше, ніж ліфти у багатьох багатоповерхових будинках, що фактично прирікало інвалідів, які жили в цих квартирах, на ізоляцію в цих будинках [655, с.102]. Все це фактично обмежило рух людей з інвалідністю та залишило їх удома, тим самим увічнюючи міфи про те, що вони залежні і нездатні до діяльності і самовизначення. Підхід радянської держави до інвалідів можна розглядати як атаку на відмінність та відхилення від ідеалу «нової радянської людини». Дійсно, інвалідність була табуованою темою для радянського друку і літератури, телебачення і культура повинні були дотримуватися офіційної позиції, що інвалідів у радянському суспільстві не існує [655, с. 103].

Висловлення офіційних осіб: «Здорові люди не звикли до вигляду інвалідів», «Травма шийного відділу хребта – це вже соціальна смерть особистості», які наводить В. Фефелов, уже тоді формували в свідомості людей ставлення до осіб з інвалідністю як неповноцінних, для яких шлях до нормального життя закритий. Окрім того, автор постійно наголошував на невідповідності слів представників влади дійсності: «У нашій країні постійно приділяється багато уваги потребам інвалідів...», «...їм надані великі

пільги», «систематично удосконалюються форми і методи соціального забезпечення інвалідів», «лише за останні роки радянська влада прийняла важливі постанови про заходи щодо подальшого обслуговування інвалідів», через що суспільство вважало, що людина з інвалідністю є прерогативою держави, тому не потрібно на них звертати увагу.

Радянська влада не давала можливості влаштовувати спортивні змагання людей з інвалідністю за кордоном, аргументуючи тим, що це – знущання: «Ви уявіть собі – інваліди і спорт?! Влаштовувати гонки інвалідів на візках або змушувати їх кидати м'ячі – це не гуманно у ставленні до інвалідів і до глядачів...» [524, с. 34] (полковник УКГБ м. Володимира Шибасєв), і не розуміючи, що головним у спорті було встановлення зв'язку з суспільством, повернення до життя. У Радянському Союзі, за словами В. Фефелова, «інваліди не залучаються до спорту, не мають своїх стадіонів, змагання між ними не популяризуються, за кордон їм не дозволяють їздити», а на питання організаторів спортивних ігор у Сток-Мандевілі (Англія) «Чи зможуть радянські інваліди взяти участь в цих іграх?» радянська влада одного разу відповіла: «У СРСР інвалідів немає» [524, с. 34]. Таким чином, на той час людей з інвалідністю максимально вилучали з життя суспільства, робили їх «невидимими», поглиблювався й без того поширений стереотип про недієздатність цієї категорії населення.

З метою захисту прав людей з інвалідністю було створено ініціативну групу захисту прав інвалідів в СРСР (Ю. Кісільов, Ф. Хусаїнов, В. Фефелов). Окрім того, ініціатори намагалися організувати Всесоюзне товариство інвалідів на зразок тих, які були у багатьох країнах світу, почали випускати Інформаційний Бюлетень (випущено 14 номерів Бюлетеня та низки документів, які стосуються захисту прав людей з інвалідністю), запропонували низку конкретних пропозицій, які суттєво могли змінити становище цієї категорії населення.

Ці вимоги та пропозиції повинні були змінити ставлення органів соціального забезпечення до людей з інвалідністю, зацікавити їх. У першу

чергу, варто було радянським ЗМІ проводити опитування населення щодо переліку проблем людей з інвалідністю, з якого можна було з'ясувати, чим і як хотіли б інваліди займатися, тобто застосовувати свої здібності у відповідності до своїх фізичних можливостей» [524, с. 125].

Дана ініціатива отримала позитивні відгуки у формі листів від людей з інвалідністю з усього Радянського Союзу, бо вони розуміли свою непотрібність державі і навіть називали себе «декласовими елементами». І організація своїми діями підіймала їм дух, людську гідність, право на повноцінне життя. Натомість з боку влади почалися спроби дискредитувати рух інвалідів за свої права, залякати і обмовити членів групи, розпочалися обшуки і, як наслідок, проти В. Фефелова організували цькування на сторінках місцевих газет, де навішували йому ярлики «фанатика», «дармоїда», «п'янички» і навіть психічно хворого, тиснули не лише на нього, а й на його дружину та рідних. Окрім того, проти нього була порушена кримінальна справа за ст.191 КК РСФСР «спротив владі, що передбачала 5 років позбавлення волі, натомість йому запропонували залишити Радянський Союз, повернення до якого він повинен був заслужити.

Таким чином, можемо зробити висновок, що надзвичайно важливим є екскурс в минуле нашого народу, повернення до витоків проблем, пов'язаних з існуванням людини з інвалідністю та ставленням до неї влади та соціуму в Радянському Союзі. Незважаючи на позитивні гасла та пропаганду радянської влади, проблеми в людей з інвалідністю були, але їх не давали можливості озвучити. Завдяки борцям за права людей з інвалідністю залишилися згадки про цей складний період. Окрім того, зацікавленість цією темою закордонними дослідниками дала можливість їм зібрати інформацію від людей з інвалідністю безпосередньо після розпаду Радянського Союзу і відтворити ті факти, про які було заборонено говорити на той час і які могли бути б втрачені. Представники влади людей з інвалідністю не помічали, звучали лише загальні фрази, відсутньою була статистика у відкритому доступі. Постійно наводилися порівняння із країнами Заходу та Америки,

лише в Радянському Союзі, за словами уряду, дійсно переймалися долею людей, особливо у кого була інвалідність. Насправді, як місцева влада, так і вищий рівень керівництва не сприймали кожну окрему людину як індивідуальність, особистість, змушували їх замовчати. Ставлення на державному рівні сприяло байдужому ставленню медичного персоналу до пацієнтів, внаслідок некомпетентних дій якого люди отримували інвалідність. Про інклюзію людей з інвалідністю не йшлося, влада займалася лише матеріальним забезпеченням, що і викликало невдоволення у суспільства до цієї категорії населення як споживачів. Незважаючи на прагнення людей з інвалідністю до самостійності, вони були позбавлені доступності, відкритості тощо. Будь-які ідеї щодо прогресу, зміни на користь людей з інвалідністю не бралися до уваги або опрацьовувалися роками, навіть десятиліттями.

Права людей з інвалідністю постійно порушувались, вони зазнавали принижень, про це свідчать очевидці подій, які перебували в будинках, таборах для людей з інвалідністю. Поведінка радянської влади була відхиленням від норми, але, на жаль, їй вдавалося відстоювати і доводити власні ідеологічні принципи. Особливо гостро це відчувалося в порівнянні зі ставленням до людини з інвалідністю як повноцінного члена суспільства в багатьох інших країнах світу. Фактично радянська людина з інвалідністю відчувала свою непотрібність, байдужість влади до її долі, називала себе «декласовим елементом». Саме в цей період у свідомості суспільства владою було закладено ставлення до людей з інвалідністю як несамотійних, немічних людей, які були тягарем для сім'ї та держави («Ви – прикрий баласт нашого суспільства», «Людина не працює, а їй ще й пенсію платять»), що і послужило каталізатором стигматизації та стереотипізації людей з інвалідністю.

Громадська спілка «Всеукраїнське громадське об'єднання
«Національна Асамблея людей з інвалідністю України»

ПОДЯКА

Кандидату філологічних наук,
доценту кафедри журналістики Харківського національного
університету імені В.Н.Каразіна

Ользі Полумисній

за проведення наукового дослідження
щодо людей з інвалідністю та з'ясування ролі медіа в їхньому житті,
розроблення Методичних рекомендацій журналістам
щодо творення образу людей з інвалідністю в масмедіа України,
авторського курсу «Етика в ЗМІ України»,
модуля «Формування толерантного ставлення суспільства
до людей з інвалідністю в українських ЗМІ»,
що сприятиме позитивним змінам у висвітленні медійного образу
людей з інвалідністю

Генеральний Секретар

Вікторія НАЗАРЕНКО

2023 р.

ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД "УКРАЇНСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ ІНСТИТУТ"

ПОДЯКА

Ользі Полумисній

Адміністрація Українського гуманітарного інституту висловлює вам щирю подяку за активну роботу з нашими науково-педагогічними працівниками та здобувачами, а саме: за виховання толерантного ставлення до людей з інвалідністю через ваш авторський курс «Етика в ЗМІ України».

Проведенні вами опитування підштовхнули керівництво закладу вищої освіти – академічну раду кафедри дизайну затвердити на наступні 5 років напрямки та наукову тему кафедри під назвою:

«Моделювання систем візуальної комунікації в інклюзивному міському середовищі»,
(державний реєстраційний номер теми: 0121U173031).

Дякуємо вам за позитивні зміни, які ви сформували у свідомості нашої освітньої спільноти стосовно осіб з інвалідністю.

Бажаємо вам натхнення та нових ідей!
Сподіваємося на подальшу плідну співпрацю!

20.01.2023

Дата

В.О. Ректорка Людмила ШТАНЬКО